

SÁNDOR IMRE
Kolozsvár, Wesselényi Miklós-ut. 7,

MAGYAR

TÖRTÉNELMI TÁR.

A TÖRTÉNELMI KÚTFŐK ISMERETÉNEK
ELŐMOZDÍTÁSÁRA.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

TOLDY FERENCZ,

BIZ. TAG ÉS ELŐADÓ.

XXI. VAGY

MÁSODIK FOLYAM KILENCZEDIK KÖTETE.

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Akadémia-utca, akad. bérház).

M. N. MUZEUM
Levéltári Osztálya
Cs. Sándor Imre
gyűjteménye
1934. évi 40. szám.

AZ

UTOLSÓ APÁFI.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

JAKAB ELEK,

M. AKAD. L. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Akademia-utca, akad. bérház).

A M. TUDOM. AKADEMIA
TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA

1875-ben.

HORVÁTH MIHÁLY, akad. ig. és rt. osztályelnök, BIZOTTSÁGI ELNÖK.

CSENGERY ANTAL, akad. másodelnök és rt.

FRAKNÓI VILMOS, akad. osztálytitkár és rt.

HORVÁT ÁRPÁD, egyetemi r. tanár.

IPOLYI ARNOLD, akad. ig. és rt.

KNAUZ NÁNDOR, akad. rt.

NAGY IMRE, akad. lt.

NAGY IVÁN, akad. rt.

B. NYÁRY ALBERT, akad. lt.

SALAMON FERENCZ, akad. rt.

SIMONYI ERNŐ, országos képviselő.

SZILÁGYI SÁNDOR, akad. rt.

TOLDY FERENCZ, akad. ig. és rt. BIZOTTSÁGI ELŐADÓ ÉS SZERKESZTŐ.

THALY KÁLMÁN, akad. lt.

WENZEL GUSZTÁV, akad. rt.

AZ UTOLSÓ APAFI.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

JAKAB ELEK

M. AKAD. L. TAGTÓL.

I.

AZ UTOLSÓ APAFI.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

JAKAB ELEK

M. AKAD. L. TAGTÓL.

AZ UTOLSÓ APAFI.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY.

Igéretemet teljesítém ¹⁾ midőn: »Az erdélyi fejedelemség utolsó évei« című történelmi közlésem kiegészítéséül, egy-szersmind e korszakról is ítéletet mondva, e »Tanulmány«-t írtam. Ama végzetes éveknek itt van természetes záródása. Az ország önmegsemmisítésére irányult hosszas belső forrongása, a politikai, társadalmi és erkölcsi romlás átkos gyümölcseit itt termé meg. Azon erős és kitartó küzdelem, melyet a német császári uralkodó-ház a kis ország birásáért a magyar királyi szent korona jogczímén évtizedeken át folytatott, II. Apafi Mihálynak törvényes választáson és megerősítésen alapuló fejedelmi jogáról lemondásában, később örökös nélkül elhalásában érte el végcélját. Beldi Pál, Zólyomi Miklós a konstantinápolyi keresztény temetőben, Thököly porai Nicomedia idegen földében pihentek, Rákóczy bujdosva önkéntes számkivetésben élt, 1713. az utolsó Apafit is az almakereki kriptá zárta be, a német császárt Erdély birásában nem háborgatta többé egy erdélyi »nemes ember« fejedeleme is, nem egy magyar trónkövetelő sem: annak békebevezési, a szolgálatában álló erdélyi főfő uraknak önző politikáját teljes meztelességében, a nemzeti választó-fejedelemség nagy értékű alkotmányjogának az ifju Apafi személyében épen oly bűnös, mint könnyelmű fölládozását azon események rajza deríti fel tisztán és hív részletességgel, melyek im e sorok tárgyát teszik.

Az ifju Apafi meg volt választva s a török védúrtól megerősítve, csak fölesketve nem, sem ő az országnak, sem az

¹⁾ Lásd: *Magyar Történelmi Társ.* XX. kötet. 95. l.

ország az ő hűségére. Hátrább említve lesz azon eskü, mely az erdélyi országgyűlésnek Apafi irányában tett azon komoly ígéretét pecsételte meg, hogy őt atyja fejedelmi székébe segíti. De ennek természete, célja és kötelező ereje nem az, a mi a homagialis esküé. Leopold egy császári titkos levéltári s más hivatalos adatokon alapuló emlékirat szerint II. Apafit atyja utódává nevezte a fejedelemségben 1690. május 17. költ. kir. levelében. ¹⁾ A zernyesti ütközet, s Teleki Mihály, az államtanács elnöke elesése után — 1690. aug. 25. — 1692. márcz. 15-ig, midőn a fejedelmi igazgatást kir. kormányzóság — Gubernium — váltotta fel, az államtanács Leopold helybenhagyásával az ő nevében igazgatta az országot, s némely végzést még mint kiskoru alá is irt. ²⁾ A császári udvar nem egy tanácsosa, Erdélyben a császár nevében a hadi fővezérséget vívó tábornokok fejedelemnek tekintették, annak czimezték, sőt maga a kormányzó Bánffy György *»választott erdélyi fejedelemnek, ő nagyságának czímezte s engedelmességgel«* irt hozzá még 1693. november 26. ³⁾ Így ír 1692. octob. 21. Gyerőfi György tanácsos is, őt *»méltóságos fejedelmének s kegyelmes jó urának«* vallva. ⁴⁾ Azon Leopold-féle hitlevél, mely az ország kormányzását ideiglenesen szervezte, bevezető részében a *kormányzó tanács, tehát a Gubernator és Gubernium mint ugyyszólva gyám által az uralkodásra következő reményében rendelte neveltetni az ifju fejedelmet*; udvara, környezete, az ország maga fejedelmként nézte, annak tartotta s leendő uralkodójának remélte őt.

A fejedelmi jogcímet bizonyító ezen tények mellett azonban nem mellőzhetők amaz ellenkezők is, hogy az ifju Apafi ez idő alatt kiskoru volt, erről megválasztatásakor világos intézkedés tétetett, a törvényhozási és adományozási uralkodói két legfőbb joggal nem élt, jogszerű de csak névleges fejedelemsége alatt Erdély kétszer választott más fejedelmet, előbb Thökölyt, utóbb II. Rákóczy Ferenczet, kik mindketten

¹⁾ *Vollständiges Lebens-Diarium des . . . Römischen Kaisers Leopoldi I. . . von Joanne Adamo Schenckhelio 1702. 94. l.*

²⁾ *Magyar Történelmi Tár XX. köt. 46. l.*

³⁾ *Török-Magyarokori Államokmánytár VII. köt. 324. l.*

⁴⁾ „ „ „ „ „ 323—324. ll.

esküt tettek az országnak s ettől viszont esküt fogadtak el, törvényt hoztak, diadalmas csatákat vezényeltek, a fejedelmi hatalom teljességét birva több-kevesebb ideig uralkodtak, kik fényes lelki tulajdonok s önfeláldozó hazaszeretetet által az erdélyi történetnek örökre nagy alakjai lesznek, kiknek még szerencsétlenségök is nem szánalmat, hanem a hősiesség iránti rokonszenv és tisztelet érzését költi fel a szivekben. Végre tény az is, hogy II. Apafi a születéséhez és állásához elválatlanul fűződött sorscsapások alatt megtörve, maga mondott le a német császár és magyar király javára fejedelmi jogáról, jelvényeit önként ki-, birtokait eladta, s a nemzet rokonszenvét ez által mintegy elidegenítette magától; Thököly és Rákóczy fegyverrel győzettek le, az országból mindkettő kiszorított, s azután Erdély fejedelemválasztási alkotmányjoga új érvényesíthetését sem nem kérte, sem tényleg meg nem kísérlette. Mindezek mellett a népjog és a magyar államjog szerint a törvényszerűség jellegével az ifju Apafi fejedelemsége kétségtelenül bir. El kell tehát ismernünk azt a történelmi igazságot, hogy Erdély szabad fejedelemválasztási joga, melyet az ország a Zápolyák alatt szerzett, nemzeti fejedelmei alatt egy századnál tovább birt és megvédni tudott, az utolsó Apafi alatt lön kényszer-helyzetben ugyan, egyoldalulag és az illetőknek alkotmányosan nyilvánult akarata nélkül, de legalább némi tekintetben egyik fél látszatos önkéntességével feladva, s a habsburg-lothringeni háznak, mint Magyarország királyi uralkodó-házának az erdélyi fejedelemségben való örökösödési joga az által új megerősítést nyert. E fontos politikai és államjogi tekintetek emelik az ifju Apafi személyét azon történelmi magasságra, hogy vele e korszak történetírójának szükségképen foglalkozni s a hozzá fűződő eseményekkel az eddiginél alaposabban kell megismerkednie.

*

*

*

Az 1676. octob. 13. Gyula-Fejérváron született II. Apafi Mihály ugyanott 1681. jun. 10. választatott nem épen öt éves korában Erdély fejedelmévé, atyja halála és húszadik életéve

utáni következési joggal.¹⁾ Noha az ország a fejedelem uralkodásának hosszú időre terjedését kívánja — így szól lényegileg a választási törvény — és noha annak sok változásban forgott boldogtalan állapotához képest törvényül iratott volt meg, s az elődöktől a maradékra mint végképen való határozás szállott át, hogy éretlen koru gyermek — puer immaturae aetatis — Erdély fejedelmévé ne választathassék, sőt emlékezetben se forogjon: mindazonáltal megfontolván az ország sokszori szomoru, majdnem végromlásra jutását s a hatalmas török császárnak a mostani háboru alkalmából a fejedelemhez küldött, eddig soha sem hallatott kemény parancsolatját, valamint az ebből származható bajokról, az ország szabad fejedelmiválasztási jogának újabban is történt megháborításáról szorgalmasan elmélkedvén: a fejedelem tetszéséből, annak halála utánra, egész országul, három nemzetül, közönséges megegyezett szívvvel és szájjal a fejedelem nagyobb fiát,²⁾ ifj. Apafi Mihályt fejedelmévé választotta, nem a fejedelem kezdeményezéséből — mondja a választást mintegy indokolva a törvény — sem izenetére vagy rendeletére, sem pedig valaki előterjesztésére, magán ösztönzés következtében, hanem az országgal közölt szultáni tábori parancs alkalmából, a haza és hazafiak biztonságáról tanakodás közben, mintegy isteni végzésnél fogva, véletlenül jött az ország emlékezetébe s mindenek köztetszéséből történt e választás, úgy mindazonáltal, hogy az által az e tárgyban létező régibb törvények érvénye meg ne sérthessék, sőt azok jövőre fenntartása most is nyilván kimondassék.

Ezután az ország az új fejedelem elé föltételül szabta a Rákóczy Ferencz és most uralkodó fejedelem föltételeit, valamint az erdélyi törvénykönyvekben levő időről-időre irt, eddig ismert és ezután feltalálendő azon törvényeket, melyek a haza szabadságát, az ország rendének köz és személyi jogait, törvény szerénti igazgatását, a négy bevett vallásnak az Unio-

¹⁾ *Történelmi Emlékek a magyar nép községi és magán életéből a XVIII. század végéig.* Kiadják Lugosi József, Szabó Károly, Szilágyi István és Szilágyi Sándor, II kötet. *Inczédi Pál Naplója* 1667—1697.5. 1.

²⁾ Még akkor élt kisebb fiok is.

törvény értelmében megillető szabadságát, a porta iránti hűséget, szomszéd és távolabbi országokhoz való jó viszonyt, szóval: a haza közjává és a hazafiak közmegmaradását illetik. Az ország fentartotta magának azon jogot, hogy újonnan választott fejedelme föltételeit ezen elvek és törvények szerint annak idejében részletesen is megállapíthassa, kimondotta, hogy a fejedelem 20 éves korában köteles lesz az ország törvényeire és a fejedelmi föltételekre megeskünni; ugyanekkor az ország is neki hűséget esküszik, s annak kormányozása — Gubernium — neki adatik át; meghatározta, hogy a fejedelem azon túl is az egész tanácsi rend és ország megegyezése szerint az elébe adandó föltételek értelmében igazgassa az országot, az ország is őt uralja, s mint fejedelmének engedelmeskedik, valámig a fejedelem is föltételeit nem sérti és szegi meg. És így bárha az ország az ifju fejedelmet megválasztott fejedelmének ismeri el, mindazonáltal kikötötte, hogy míg atyja él, s ő az irt módon az országnak, az ország is az ifju fejedelemnek esküt nem tesznek, szabad megválasztásán kívül, egyébben a fejedelemségre való következési jogát ne tartsa, az ország igazgatásához, fejedelmi adományozáshoz semmiben és semmiképen ne nyuljon, magát bele ne elegyítse, hanem mindenben a fejedelmi atya rendeleteihez tartsa magát; hogy ha pedig időközben az öreg fejedelem meghal, a megirt választott ifju fejedelem nevelése és az ország kormányozása s igazgatása az ő nevében, a tanácsi rend közmegegyezése és haza törvénye szerint való köteles tekintély alatt legyen, az anya fejedelemasszony megegyezése is ki nem záratván, úgy mindazonáltal, hogy ez esetben lehető hamar egybehivattatván az egész ország, közmegegyezéssel tegye meg a megkívántató intézkedést mind a fejedelem, mind a haza dolgairól azon időre, míg az ifju fejedelem az ország igazgatása átvehetése idejét eléri és azt át is veszi. Ha pedig az ifju fejedelem a fennebbiekhez magát nem alkalmaztatja, sőt az elébe irandó föltételeket mellözi és megszegi, az ország elidegenedésének maga legyen oka, különben az már ő nagyságához elszánt kötelessége mellől el nem áll.¹⁾

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* VI. száma alatt.

Teleki Mihály — írja gr. Bethlen Miklós — ölében vitte be a rendek közé az ifju fejedelmet s az országgyűlés háromszori »*Vivat*«-kiáltással fejezte ki a választáson megnyugvását.¹⁾ Bárha ez egykoru emlékiró megrovólag jegyzi meg, mintha Teleki erőszakolta volna e választást a kis gyermek beívése által, nem engedve időt arról való rendes tanácskozásra, s bárha a tárgyalásnak más alakja is lehetett volna: e választás törvényszerűsége el nem vitatható az imént ismertett törvény kelése s megerősítése után sem alaki, sem lényegét illető tekintetből, annál kevesebbé, mert Hidvégi idősb Nemes János szintén egykoru országgyűlési tag is önkéntes, szabad elhatározásból származottnak írja a választást. »1681. jun. 13. — írja ő *Napló*-jában — választottuk egész országot s három nemzetül a mi kegyelmes Urunk ő Nagysága nagyobb fiát, Tekintetes Nagos ifjabb Apafi Mihály Urunk ő Nagyságát Erdélyi Fejedelemségre egy szívvvel lélekkel. Senki nekünk nem parancsolta, annál inkább nem imponálta, hanem isten kegyelméből magunk securitását látván benne, magunktól cselekedtük a Gyűlésnek elein s beállításakor, őt esztendő korában, kit isten éltessen hosszas időre.

»16. vendéglé meg Urunk ő Nagysága az egész országot, megajándékozván ő Nagysága mindenikünket választott Fejedelem ő Nagysága nevével, kiket bársonnyal, kiket atlacczal, kiket posztóval.«²⁾

Ama törvény bizonyos körülírt esetben és föltételekkel II. Apafi Mihály nevében az erdélyi fejedelmi tanácsrendnek adta az ország kormányozási és igazgatási jogát, s a bekövetkezett halál után azonnal egybehívandó országgyűlésnek ezen igazgatás módozata meghatározását. Minthogy az idézett törvényen mint sarkon fordul meg az ifju fejedelem jövő sorsa és Erdély azutáni történeteinek alakulása, szükségesnek láttam annak lényegét egészen megismertetni. Történetíróink által az eddigelé ily terjedelemben felhasználva nem volt.

*

*

*

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* gr. Bethlen M. *Önéletirása* ... I. köt. 541. l.

²⁾ *Hidvégi idősb Nemes János Naplója* időrendi helyén. Hidvégi gróf Mikó Imre adományából az erdélyi országos Muzeum tulajdona. (*Kézirat.*)

Az erdélyi törvényes fejedelemség másik főkelléke a portának, mint védőrnak megerősítése. I. Apafi Mihály fejedelem, sőt a fia jövőjét különösen szíven hordozó fejedelemsasszony sem mulasztotta el azonnal folyamodni azért s a fejedelemségi jelvények kiadásáért. Követ ment a portára követ után, a kérést sürgetés váltotta fel, de foganat nélkül. 1682. jan. 14. minthogy a fejedelem beteg volt, Székely László portai követ tudósítván a fejedelemsasszonyt, hogy az ifju fejedelem megerősítésére nézve a dolgok miben állását néhány előbbi levelében immár a fejedelemnek bőven megírta, egyszerűsmond kegyelmes asszonyának tudomására adta azt is, hogy ő látja, az öreg Rákóczy György idejében mint volt a dolog az ifju Rákóczy György megerősítésével, azonban atyja halála után, mikor derekasan confirmálták, igen megrántották. De akkor több fegyver levén az országban, nagyobb volt a tekintet, most bizony többel lehet hozzá jutni; még is meglesz, ha a fejedelem kedvező választ küld. Ennek akkor lett volna ideje — írja tovább — míg ő nagysága a táborban volt, várva várták s most is várják, ha ő nagysága ajánlja-e magát nekik. A tavasszal vehetett volna biztosítást — *assecuratio* — kis uroknak 5000 aranyért, de nem akart a fejedelemné ő nagysága hire nélkül. Ha a dologhoz fognak — ugymond — némely vezér után való nagy emberek, a miben megalkusznak, egy részét előre megkivánják; hogysen kölcsön kérjenek, jobb lenne, a fejedelemsasszony 2—3000 aranyat előre küldene, hogy lenne ott készen, adhassanak, ha szükség lesz rá. ¹⁾ Később febr. 8. Gyerőfi György is tudósította a fejedelemsasszonyt. Az ifju urok ő nagysága confirmációjában több egy heténél hogy fáradnak — ugymond — de igen haszontalanul, mert ez a porta pénzt emésztő feneketlen örvény. A mint a káptalanból kiirt levelekből kitetszik, mennyit adott volt Rákóczy György fejedelem, ők is a szerint megigérték a 25,000 tallért, de azt felelték rá: azt csak az *assecuratio*ért adták, de a *confirmatio*ért a császárnak 200,000 tallérnál többet adtak. Annakutána felhivatván ismét, ők ugyan megmondották, hogy többre útasításuk nincs; de látván mostani szokását

¹⁾ *Török-Magyarokori Államokmánytár*. VI-ik köt. 199—200. R. II.

ennek a portának, noha tudják — ugymond Gyerőfi — hogy a fejedelemné ő nagysága megharagszik, mégis ígérték a császárnak és fővezérnek 50,000 tallért — — —. Felhozák ők — írja a követ — hogy az ország tizenkét év óta hadakozásra, adóba fizetett eleget, az ifju urok is még csak gyermek; ki tudja megéri-e azt az időt vagy nem. De ezeknél a ratio semmit sem használ; úgy látszik, hogy legalább száz erszénynél alább végbe nem megy a dolog, mert az a porta soha ilyen huzó-vonó nem volt.¹⁾

Végre is csak az 1683. Bécs alatti nagy vereségek és megaláztatás után lett a porta arra birható, hogy az oly régen várt s annyit sürgetett megerősítést és annak szükséges jelvényeit kiadja. 1684. jul. 3. Nagy István fejedelmi követ és Székely Mózes portai kapithia a fejedelem nevében kötelező írást adtak arról, hogy azon 25,000 tallért, vagyis ötven erszényt, melyet Naláczi István belső titkos tanácsos az ifju Apafi Mihály fejedelem megerősítéséért már korábban megígért, a fejedelem a maga pénzéből mi hamarabb meg fogja fizetni, de úgy, ha a császár a fejedelem követe jelenlétében a megerősítési jelvényeket u. m.: kardot, fejedelmi botot, zászlót, tollal ékesített süveget, szerszámos lovat, az ifju és öreg fejedelemnek egy-egy fejedelmi bársony palástot — kaftánt — s a 12 tanácsosnak szintén ugyanannyi kaftánt meghitt követétől a császári megerősítő levéllel együtt megküldi.²⁾ Ennek következtében a fejedelem a megígért összeget beküldvén, s a fővezér, tihája, a cancellár és más főemberek a fejedelem későbbi kedveskedéséről biztosítván: aug. 7. Nagy István jelenlétében a császár kísérei levelével együtt átadattak a megerősítő levél és a fejedelemségi jelvények Ozmán kapucsi basának, a ki azokat személyesen vitte el Erdélybe.

Azonban a megerősítő levélben az ifju fejedelem neve el volt hibázva, a jelvények sem voltak oly mennyiségben megküldve, mint a fejedelem kívánta; kérte azért annak újjal kicseréltetését s a jelvények kiegészítését, a mi ajándékigéreteinek elküldése következtében a portai főbb udvari embe-

¹⁾ *Török-Magyarkori Államokmánytár* VI-ik köt. 207—208. ll.

²⁾ „ „ „ „ „ 471—472. ll.

rek közbenjárására részben meg is adatott. Deczember 4. jó reggel felmenvén a fővezérhez — írja Székely Mózes, — a házából kijövő tihája mondá: menjen be utána a fővezérhez; bement s köntös-csókolás után hátrább állt. Álljon közelebb — mondá a fővezér — s elé vevén a császár levelét és maga kiterjesztvén, egy inasa fogá egyik szélét s mondá: »Hatalmas győzhetetlen császár a mint megadta az erdélyi fejedelem ő nagysága holta után a fiának a fejedelemséget, a levélben nem irták volt jól a fia nevét: a hol immár ebben meg van írva, úgy, a mint kívánta.«¹⁾ Ő — írja a kapithia — a fejedelem hozzá irt parancsolatja s az ott való nagy rendekhez irt levelei szerint Athnamét kért, és teljes igyekezettel volt, hogy azt nyerhesse, de a fővezér Berat-nak mondá, mit el is küldött a fejedelemnek.²⁾

A valódi Berat vagy — ha úgy nevezzük — Athname még is később fogott kiadatni, t. i. 1685. január közepén, midőn az új kapithia Gyárfás Pál a fejedelemnek a portai nagy rendek számára ígért ajándékát is bevitte.³⁾ Ez Athnaménak a császár birtokába kerítése hosszas tusakodásnak volt okozója némely kormánytagok és az 1696-diki országgyűlés között, sok szenvedést szerzett az ifju Apafi Mihálynak, azért is érdekes és szükséges azt lényegében megismertetnem.

»Szükségesképen megkívántatik — írja abban szultán Szolimán, — hogy kegyelmessége ajtóit nyitva, s jótéteménye eszközei mindig készen legyenek a küszöbéhez közeledő királyoknak és népeknek. Ez okért a mostani erdélyi fejedelem Apafi Mihálynak holta után az ő parancsolatjából fejedelmeskedő s arról császári czimerét mutató fiának ifju Apafi Mihálynak, dolga végett, apja második levelével és ajándékával együtt, az erdélyi három nemzetből álló nagy rendeknek kérése leven, donatiojáért könyörögtek, hogy említett Apafi Mihály a míg él, fejedelmeskedjék, holta után az erdélyi fejedelemség megint fiának ifju Apafi Mihálynak adassék, s az birja a birodalmat, de az igaz engedelmesség utján hűségesen

1) *Török-Magyarokori Államokmánytár* VI-ik köt. 492. l.

2) „ „ „ „ 498. l.

3) „ „ „ „ 501. l.

állván, a fényes portának jökívánója legyen, az erdélyi adót jó idejében beküldje Ilyen okon — így hangzik az tovább — a szultán keze irását adatván ki, a szerént örömmel teljes boldogságu donatióját is adta s abban megparancsolta, hogy a mig említett Apafi Mihály él, fejedelmeskedjék, meghalván, a megirt okok szerént a fia ifju Apafi Mihály birja a fejedelemséget — — — ilyen conditiok alatt, mint apja is birta: hogy az engedelmesség útján hűséggel járjon, a fényes portához igaz legyen, az erdélyi adót idejében beküldje, barátjának barátja, ellenségének ellensége legyen, az országot megőrizze, a kincset, (?) szegénységet oltalmazza — — — —. Az országnak három nemzetből álló nagy rendei, kicsinyei, nagyjai, tehetősei, tehetetlenei, egyéb népei, szegénységi apja halála után a megnevezettet magokon fejedelemnek ismerjék, a szultán szavával ne ellenkezzenek, az ifju fejedelem parancsolatjának engedelmeskedjenek, senki semmiben ne ellenkezzék, se viszálykodjék. Így értvén császári nemes czímerének engedelmesek legyenek.«¹⁾

Ugyanekkor a fővezér Ibrahim basa is hosszas levelet irt a fejedelemnek, tudtára adva, hogy fia dolgában irt levelet a császárnak bemutatva, az vele parancsolt szolgájával, instált tehát érette és boldogult: »valamint a régi fejedelmeknek helyekbe fiok fejedelmekké szoktak volt lenni — ugymond — azon tisztelettel ő hatalmassága kegyes jó akaratjából a fejedelemnek is császári donatiót, zászlót és egyéb becsülettevő eszközöket is a régi rend szerént kiszolgáltatván, a fényes porta kapucsi basái közül tekintetes Ozmán aga által elküldötte volt — — —. Azon irását a fejedelemnek, hogy a mostani elküldetett eszközök a réginél kevesebbek, hűséghez nem illő lágyatlan magaviseletével ejtett illetlen szóknak mondja — — —. Ennekelőtte való időkben, mikor Rákóczy Ferencz maga és apja fejedelmekké lettek volt apjuk helyében, a felől való irásokat felhányván, mind magának, mind

¹⁾ *Török-Magyarokori Államokmánytár* VI. köt. 502—503 ll. keltezése ime ez: Kelt Drinápolyban Szent-Jakab hava közepe táján, ezer kilenczvenöt esztendőben. *Kivül rá írva*: Hatalmas császár második Athnáméjának magyarra fordított párja 1685. január 17—27.

fának ő hatalmassága a szerént nyujtotta kegyelmességét. A fényes portán — ugymond — minden igazságot mutató canonok irva vannak, az többet s kevesebbet be nem veszen, valamint azelőtt adattak. Valamikor tehát a fejedelem ő hatalmasságának levelét küldi, mindenekben ő hatalmassága kegyelme megköszönésével hűségét s engedelmességét jelentgesse. Kivántatik, hogy voltaképen hű legyen. Azonban ime instantiája szerént fia donatióját változtatván, neve ifju Apafi Mihálynak iratott, és hogy fiát utána fejedelemnek ismerjék, országa három nemzetről álló nagy rendeknek meg van hagyva, mely czikkelyenként megiratván, el is küldetett.«¹⁾

Az Athnamén kívül hazai emlékiróink szerint a fejedelemség im e jelvényei voltak megküldve: buzogány, palást alaku bársony kaftán, tollas süveg és egy nemes fajú paripa.²⁾ A kard és többi kaftánok elmaradtak, s hogy a fejedelem azokért visszaírt, csak imént látók, mily rossz néven vették a portán. Az Athname szövege ellenben új folyamodás következtében és új ajándékokért kiigazítotott. De a beigtatást azon alaki kifogások miatt a fejedelem fel nem függesztette, sőt az akkor mindjárt t. i. 1684. sept. 18. Szebenben s kevésel később Gyula-Fejérváron is nagy ünnepély ességgel végbe ment.

September 17. — írja egy szemtanu — az egyházi szószékről kihirdettetett, hogy az ifju fejedelem beigtatása másnap lesz. 18. hétfőn a nép, épen mint vasárnap és nagy ünnepeken, összegyűlt a székes egyházban. A tanács a chorusban szokott helyén foglalta el székeit; a gyermekek az egyházi beszéd alatt rendes öltözetöken felül fejér inget öltve szintén a chorusban voltak, s a beszéd elvégződése után a közönség ilyen renddel ment ki: 1.) a köznép és minden polgár a maga polgári csapata ajtójánál állott fegyveresen; 2.) a tanács a száz város-atyával, az egyházi férfiakkal, tanítók- és tanulókkal mindaddig csöndesen ültek az egyházban, míg a négy ajtónál saját csapataikba fegyveresen egybegyülekezett vegyes polgárság a nagy piacra vonult zászlóval, dobokkal katonailag felkészülten. E közben az egyházban *Litániát*

¹⁾ *Török-Magyarkori Államokmánytár* VI. köt. 504—505. II.

²⁾ Trausch Jos. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum* sat. II. köt. 214. lap.

énekelték más himnuszokkal együtt. Miután dob szóval jelt adtak, hogy a polgárok a piacon immár mind fel vannak állva, legelőbb a gyermekek kettőnként fényes sorban az egyházból kijöttek, kezeikbe az iskola előtt zöld ág adatván; ezeket közvetlenül követték a diákok, ezeket az összes tanítók és papiason öltözött káplánok, a kik e magyar himnuszt énekelték: »*Téged isten dicsérünk!*« Ezek nyomában jöttek a nagy tanács, a száz férfiak s födetlen fővel a »*Schlosserloch*« nevű piacon keresztül a nagy-piaczi térre mentek, Ambruster szász ispán háza előtt megállotta k úgy, hogy a senatorok a káplánokkal és száz férfiakkal a fal mellett hoszsú sort képeztek. Ezekkel átellenben szintily rendben állott a tanuló ifjuság tanítóival, a kik itt is énekelték. A fegyveres polgárság egyenes vonalú két sorban közbül volt felállítva. Ének végével a toronyór az adott jelre a zászlót kitűzvé — a polgári erődökben valamint másokban is három-három ágyu állván immár készen — az ágyumestereknek tudtára adta, hogy az ágyukat löjjék ki, a mi a város összes erődeiben köröskörül ki is lövetett. Ugyanezt tették a vargák, timárok, szabók, kádárok s más czéhek saját tornyaikban, felváltva mindig hármat-hármat löve egymásután nagy szakállósakkal. Nem különben a nagy piacon álló fegyveres polgárság is ellőtte saját kézi ágyuit, a tanulókkal együtt kiáltva: »*Éljen a fejedelem! Éljen a fejedelem! Boldogul! Boldogul! Legyen jól dolga ifju Apafi Mihálynak!*« Azután ez a menet tartott a Lutsch-féle szögletházig, melyet fenyőfa és egy gömb — sphaera — diszített, s közben a »*Téged isten dicsérünk!*« második részét énekelték el *négyes dalokkal* együtt. Ennek végeztével ismét mindenütt kilőtték a nagy és kisebb ágyukat úgy, mint elsőbben. Ezután a menet tovább haladt az előbbi rendben, énekelve a himnusz harmadik részét, míg az imént említett »*Schlosserloch*« nevű bolthoz értek, hol az ünnepély az előbbi módon beveződván, a nép haza távozott. Ekkora ünnepélylyel lön végrehajtva — jegyzi meg a szász krónikaíró — az utolsó, sőt legutolsó magyarországi és erdélyi fejedelemnek hiában való megerősítése!)

¹⁾ Trausch Jos. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* . . . II. k. 214—217. II.

Bár emlékirónk szerint ezek voltak az ifju Apafinak az erdélyi fejedelemségnek porta által megerősítése Szebenben lefolyt ünnepélyességei: mindazáltal ama körülmény, hogy itt sem a fejedelmi tanács, sem az országgyűlés részvétéről szó nincs, sőt az ünnepélynek is, ugyyszólván legkülsőbb s legfelületesebb formái vannak leírva, azt constatálta előttem, hogy ez így vagy másképen Szeben város részéről ugyan megtörténhetett, de az országnak máshol és más alkalommal is kellett országos beiktatási ünnepélyt tartani. A Bod Péter egyházügyi kézirati gyűjteményei közt, az erdélyi országos muzeumban és gróf Kemény *Adversaria*-iban erre támogatónak vonatkozó im ezen följegyzéseket találtam: »A gyulafejérvári káptalan levéltárában — írja a tudós gróf — »*Csicsói György*« név alatti jegyzőkönyvben a 335. lapon ily jegyzés fordul elő: ifju Apafi Mihály fejedelemnek az ottomán porta általi beiktatása.« Utána kerestetvén, azon értesülést kaptam, hogy az idézett helyen is csak e rövid jegyzés van: »Ünnepélyes beiktatása és megerősítése az ifju Apafi Mihály fejedelemnek a török porta nevében egy kapucsi basa, s az ily alkalmakkor küldeni szokott fejedelmi jelvények átadása által Gyula-Fejérvárat sept. 28. 1684.«¹⁾ Szíves közbenjáróm azt írta hozzám, hogy az ünnepélynek leírása sem az idézett lapon, sem máshol nem fordul elő. Bod Péter azonban annak némely előzményeit s egy-két részletét is igen érdekesen említi meg. »28. február. vitték el az erdélyi adót — írja ő — a portára: volt 200,000 tallér, 32 magas virágos kupa, 12 Raro — solyom. — Volt vélek Jósika István dévai v. kapitány, a kapithia Székely Mózes. Adtak: botot, zászlót, tollas sabkát (így), paripát az II. Apafi Mihálynak, ki azelőtt fejedelemségre választatott volt az országtól, de 60,000 tallér ígérés után is nem confirmáltatott az török Portától. Csak ajándékon küldötte aztán a császár. (Ez téves értesülésen alapul.) Brassóból izente meg Urunknak a kapucsi basa, hogy hozzá, levén a radnóthi gyűlésben.

¹⁾ Josephi Comitiss Kemény: *Adversaria Historica* Tom. 3. időrend helyén.

»A fejevári mezőn Váradja felől lett a confirmatio az ország előtt. Ilyen casus esett: 1.) A praesentatiokor a csengés-bongásba megijedett a török paripa, erősen megtapodta a török lovászt, ki meg is holt ott. 2.) Egy vásárhelyi soldost, szabó legényt s egy pattantyust az ágyu por elszaggatott — nem tisztították volt meg az ágyut. 3.) A kis Fejedelemnek jobbfelől kötötte a török a kardot, Teleki Mihály intett, hogy másképen kösse «¹⁾ Rosz előjel — mondaná a fatalista, mondták tán történetünk korában is; de a mi felvilágosultságunk jelt nem kér s előjelekben hinni nem tud.

Ifju Apafinak tehát az ország által törvényesen történt megválasztására az ország védura megerősítését törvényes alakban megadta s a beiktatás — Ignauguratio — a szokott módon végre is hajtatott. Maga az ország is, kiváltképpen a fejedelmi ház nagy reményeket kötött e befejezett tényekhez. Hogy a jogilag már létező fejedelemségnek tekintélyes vagyon adjon szilárd alapot és parancsoló külső fényt, a fejedelemasszony minden vagyona örökösévé említett fiát tette.²⁾ 1684. october 22. a fejedelem megerősítése alatt — ez a végrendelet lényege — Bornemisza Anna II. Apafi Mihálynak mint egyetlen szeretett fiának Erdély választott és megerősített leendő fejedelmének hagyta, engedte és adta minden ingó és ingatlan vagyonát, jelesen Huszt várát a máramarosi sóaknák kamarájával, Fejérvármegyében levő Fogaras várát a fogarasföldi, kománai és porumbáki udvarokkal együtt, Udvarhely várát és az Udvarhelyszéken Miklósfalván levő udvart, továbbá szintén Fejérvármegyében Balázsfalván levő várat — Castrum — és a kútfalvi udvart, Segesvárszékből a szász-szentlászlói, Medgyesszékből a waldhidi lakosoktól vett bizonyos birtokrészt, ismét Fejérvármegyében Al-Gyógyon az ottani udvarházat és meleg fürdőket, a Húnyad-

¹⁾ *Consistorialia seu Constitutiones ac Determinationes Consistoriales, quae e Protocollo Superattendentiali in hunc Fasciculum collegit Petrus Bod sat. Anno MDCLXIII végén: Némely Erdélyben történt dolgoknak 1676. esztendőből való feljegyzései* cím alatt MDCLXXXIV. évről való följegyzés. (Az erdélyi Múzeumban.)

²⁾ A második e közben meghalt volt.

vármegyében Nagy-Okloson levő kitűnő bortermő szőlőhegygyel együtt, végre a Medgyesszéekben Nagy-Ekemezőn levő egész birtok dézmájával, és az elől említett valamennyi várakhoz, udvarházakhoz és melegfürdőhöz tartozó, úgy a több birtokokban levő vámokat, malmokat és más tartozmányokat a róluk készült törvényes összeírások és kiváltságok tartalma szerint, oly módon, hogy azok halála után azonnal fíanak engedtessenek, adassanak és bocsátassanak birtokába. A fejedelemszony végrendelete további folyamában az éghoz fohászkodva kérte férjét, a fejedelmet, hogy tett végintézetében ne ellenkezzék, másoktól megtámadtatni és megingatni ne engedje, intett világiakat és egyháziakat egyiránt, hogy ezen utolsó akaratát bármily októl indítatva is ne bántsák, változtatási szándékból kezökkel érinteni se merészeljék, annyival kevesebbé föl ne bontsák, meg ne semmisítsék; a mily igazak lesznek hozzá ebben, kívánja, hogy nekik is úgy kedvezzen, őket is úgy segítse meg isten szándékaikban. Ezután fiához intézve szavait, ezeket kötötte lelkére: 1.) hogy az istent élte minden napjaiban teljes ereje szerint szent alázattal tisztelje; 2.) a keresztény azaz orthodox vallásban — minek akkor Erdélyben a reformált hitvallás tartatott — a melyben született és eddig híven neveltetett, tántoríthatlanul megmaradjon, azt ne csak vallja, hanem lelkének külső és belső fényes tulajdonai által legyen pártfogója, gyámola, védelmezője és e földön terjesztője, s mint a sas csodálatosan védi fiait: úgy ő is vallása külső szolgálait és növendékeit szeretettel, kedvezéssel, vagyonával és a pártfogás minden küljeleivel példaadólag oltalmazza; 3.) szíve legtitkosabb rejtekéből származó azon tanácsot adja, hogy ha isten kegyelméből azt a kort eléri, hogy Erdélynek fejedelmévé immár meg levén választva és megerősítve, egykor valóban azzá is lesz, nehogy roszakaróinak tanácsa által félrevezetve, hozzá nem illő házasságot kössen — *alienum sibi praesumat ineundi matrimonium* — hanem lelkiismeretesen istent tekintve, annak, szülőinek s híveinek tanácsára hallgatva, vegyen oly nőt, ki szép s gazdag az úrban, és vallásos, a ki vele együtt az istent az említett orthodox hitvallásnak kis kora óta belé csepegtetett elvei szerint tisztelje egész életében, bizvást remélve, hogy az isten tőle, örököseitől, sőt szü-

lőitől is áldását meg nem vonja ; 4.) testi és lelki kincsekben gyarapodván, élete útait isten parancsai szerint intézze, hogy nyerve meg általa isten és az emberek tetszését ; majd egykor pedig a fejedelmi méltóságra eljutván, járjon az isteni bölcsesség útján, a nép igazgatásának jogát és rendjét az Izrael nagy királyaitól tanulja el, azokat kövesse és tartsa meg élete boldog és boldogtalan állapotában. Utolsó rendelete és kérése a fejedelemasszonynak a volt, hogy egyetlen szeretett fia, Erdély megválasztott és törvényesen megerősített fejedelme az ország minden karait és rendeit, urakat úgy mint szegényeket, illő tiszteletben tartsa s jóakaró pártfogójuk és védőjük legyen, de kiváltképen azokat, a kik szülőihez, hozzá és az országhoz őszintén hívek voltak, s azoknak törvényszerű és hű örököseit részeltesse különös jótéteményeiben és kedvezéseiben. A miket hogy szeretett fia mind teljesíthessen, a fejedelemasszony végrendelete befejező részében kérve-kérte a fejedelmet, mint fia és az ország atyját, kérte a velök vérségi egybeköttetésben levőket, az orthodoxus hitvallás gondnokait és püspökeit, végre kérte és serkentette Erdélyország három nemzetének és Magyarország részeinek karait és rendeit, a kik iránt — ugymond a fejedelemasszony — ő az idők és dolgok állapotai és szükségei szerint az isteni gondviselés segélyével szolgálatokat tenni egész életében kész és hajlandó volt, szóval: kért és serkentett minden rendüeket és sorsuakat egész alázatossággal arra, hogy említett s nem sokára elhagyandó egyetlen szeretett fiát, II. Apafi Mihály erdélyi választott és törvényesen megerősített fejedelmet, mind a fejedelem maga tekintélyével s az atyai természet szerinti szeretet szükséges gyöngédségével ölelje, mind pedig mások, mikor majd fejedelmi székét elfoglalandja, tehetségök, hivatali köriük és kötelességök szerint őt fejedelmökhöz ismerjék és fogadják el, szeretettel kedvét keressék, őt pártolják, érdekét védjék és mozdítsák elé, sőt neki mint gyöngé ifju korban levőnek, legjobb tanácsukkal és kész szolgálatukkal segélyére lenni akarjanak, tartozzanak és legyenek kötelezve, meggondolván, hogy isten is így lesz hozzájuk kegyelmes, s Erdélyország, az ő hazájuk csak így lesz boldog és előmeneteles.¹⁾

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XI. száma alatt.

Mély részvétet költ s tiszteletet érdemel a végrendelező fejedelemasszony ama gyöngéd anyai szeretete, melylyel fia s hona jövőjéről mindkettőért aggódni látszó szívvel kíván gondoskodni. Ritka anyai jellem s fennkölt érzület tanúsága az; méltó, hogy a mint Szent István fiához irt végrendelete törvénybe lön igtatva, Bocskai István és Bethlen Gáboré pedig a haza és nemzet hálás emlékezetét érdemelték ki: úgy a történetírás Bornemisza Annának fiához intézett utolsó akarátát is lapjára igtassa. Ha a fejedelmi férj és tanácsosai, ha az Apafiházzal vérségi egybeköttetésben levők, köztük főként Teleki Mihály, Bethlen Miklós és az ország nemzetei figyelmeztek volna e női nemes lélek mélyértelmű s nagy következmények magvát rejtő szavaira, vajmi másképen történt volna sok, a mi rosszul történt, a miből a fejedelmi ház és vele az ország alkotmányának s általában az egész nemzetnek romlása következett.

Ezt a végrendelet politikai oldaláról meg kellett jegyeznem azért, mert abban nemcsak mély honleányi érzés és bölcsesség nyilatkozott, hanem az egyszersmind nem méltányolt cassandrai jóslat volt Erdély fiaira nézve; de utána kell tennem, hogy az orthodoxiai merevség — mint mindig — itt is ártott az ifjú fejedelemnek, az által, hogy az elhatározás szabadságát, a politikai eszély sugalma, az ország adott helyzete követelményei szerint cselekedhetés bátorságát tőle elvette, őt az anyai szeretet aggódó gondoskodása egy oly büvkörbe szorította, melyből menekülve, nihetően mind magára, mind az országra nézve Leopold császárral más szerződést köthet vala. A szabad önelhatározási jog épen oly drága kincse az egyénnek, mint a kötött kéz és lelkiismeret csaknem mindig jog- és érdekkoczkáztató a fejedelmekre nézve.

A végrendelet anyagi részéről is meg kell jegyeznem, hogy a tárgyát tevő birtokok közül Fogaras és Huszt várak tiszta fiskusi jók — Pura Fiscalitas — voltak, a tulajdoni jog azokban az országé, s csak zálog-czímen, határozott összegben, megszabott időre vagy egy és több ne mzedékre voltak adományozhatók, örökösön nem; a fejedelem uralkodása kezdetén elébe szabott föltételei és irott törvények által volt eltiltva, hogy az ilyeneket ne jének s családja tagjainak adomá-

nyozhassa. Utóbbi országos törvény 1659. hozatott, ¹⁾ de 1669. lett a rendszeres törvénykönyvbe beiktatva azon záradékkal: »hogy az eddigi ily adományozások, a perrel-keresés útja fenhagyása mellett, az adományosok kezén maradhatnak.« E záradék és ama tény, hogy I. Apafi Fogarast 1663. adományozta nejének és gyermekeinek 80,000 forintban, s ehhez az ország becikkelyezett külön törvényben adta megegyezését, ²⁾ II. Apafinak az anyai végrendelet alapján ezen birtokhoz való jogát kétségtelenné teszi. Szintén ez az eset Huszt várával is. »Az ország — így hangzik az 1673. 15. t. cikk — nem akar háladatlan lenni a fejedelemhez és fejedelemasszonyhoz, ez okért, ennek életéig kiválthatlanul, két ágon levő maradékának pedig, vagy ezek nem léte esetében hagyományosoknak az alábbi összeg kifizetéséig zálogba adta — inscribálta — ahoz biratott városokkal, jószágokkal, sóaknákkal és minden jövedelmekkel, melyek vannak Máramaros vármegyében, százezer imperialis tallér zálogösszegben, biztosítván országul, három nemzetül a fejedelemasszonyt és mindkét ágon levő maradékot és hagyományosit annak békeséges birtokában a megígért összegig e törvény által; sőt ha a fejedelemasszony e szerint új adományt kér is, legyen szabad, nem állván ellen ebben a fejedelmi tiltó föltételek ³⁾ s az erről írott ama törvenyczikk: »hogy hűtlenség czimén a mely jószágok fiskusra szállottak, azokat feleségének s gyermekeinek ne adományozhassa.« ⁴⁾ E törvenyczikk és a végrendelet az ifju Apafit Huszt vára jogos birtokosává teszi, mit megtámadni nem lehet. A végrendeletben levő egyéb birtokok részint adományozhatók, részint szerettek és öröklések voltak, mint szintén az apaiak is; még is később látni fogjuk, hogy a fiskus érdekeinek védelmezése ürügye alatt tényleg csak vagyonára sovárgó kormányférfiak részéről önző céljaik

¹⁾ *Erdély Országának három könyvekre osztott Törvényes Könyve, mely Approbata, Compilata Constitutiokból és Novellaris Articulusokból áll. Kolozsvárott, 1779. Compil. Constit. IV. r. XII. tit. XIV. artic.*

²⁾ Ugyanott *Compil. Const. IV. r. XII. tit. IV. artic.*

³⁾ *Compilata Constit. II. r. I. tit. I. artic.* az Apafi fejedelem elébe szabott föltételek XXI. pontja 44. l.

⁴⁾ Látható *Okleveles Függelék I. száma alatt.*

elérése végett mily sok és különböző titkos cselszövénynek és nyilvános támadásnak s mily megátalkodott üldözésnek volt kitéve miattuk az árva fejedelem.

Mikép magyarázható meg a tények amaz ellentéte, hogy míg a fejedelemnő fia következése útjait ekként egyengeti, férje épen azon évben, sőt már azelőtt Leopold császárral oly egyezkedést kezdett, mely — mint a következés megmutatta — neje szándékaival, akaratával és reményeivel merő ellentétben állott, s lassanként ezek érvényesülését meghiusította? Mert a szultánnak Leopolddal, Apafi belső meghitt szolgálja által 1683. ¹⁾ kezdeményezett kibékítése volt azon finom fonalszál, melyből a császár és Teleki Mihály a diplomacia és fegyver segélyével azon egyelőre láthatlan hálót szöni kezdette, melybe a szultán, később I. Apafi s fiával együtt végre egész Erdélyország belekerült kiszabadíthatlanul. Ezt megfejtünk csak annak föltevésével lehet, hogy Telekinek az Apafi szívét már akkor sikerült volt titkon a német császár felé hajtani. Két új adat van erre: egyik I. Apafinak 1683. aug. 25. Bécs ostroma alatt az ott küldöttségben levő Vajda Lászlóhoz irt levele, melyhez Teleki Mihály is csatolta a magáét; ²⁾ mindkettőben a császár elhatározásának sürgetése van hangsúlyozva félig kérő, félig fenyegető hangon, a küldetés tárgya megnevezése nélkül; továbbá ugyan Apafinak Vajdától a portára Teleki tanácsára ³⁾ küldött — a bécsi követség eredményét tudató — levele, melynek részletes tartalma szintén ismeretlen, de kétséget alig szenved, hogy a császárral, a két nagy hatalom közötti béke s egyszersmind a fejedelem és Erdély jövő sorsa iránti alkudozás volt. ⁴⁾ Másik adat ifju Apafinak 1712. Bécsben Károly császárhoz és királyhoz tett panaszos előterjesztése, melyben pénztelen állapotján évi járandósága fölemelése s régi elmaradt évdíjak kifizetése által segítséget szorgalmazván, indokai közt felhozta atyjának azon érdemét, hogy 1683.

¹⁾ Cserei Mihály, *Historiája*-ban 1682-re teszi, de előttem adatai nem ismeretesek. Megnézendő összehasonlítás végett: *M. Tört. Tár* XIX. kötetében a 127—129. ll. és *Török-Magyarkori Államok* VI. köt. 249—250. ll.

²⁾ Láthatók *Okleveles Függelék* VII. VIII. számai alatt.

³⁾ *Török-Magyarkori Államok*, VI. köt. 469—470. ll.

⁴⁾ Láthatók *ugyanott* IX. X. szám alatt.

Bécs ostromakor a töröknek vele mely titokban közlött hadi terveit a kereszténység és császári ház iránti szeretetből levelek és követei által Leopold császárral és szövetségeseivel s különösen a lengyel királylyal jó idejében tudatta, s így ezek az ellenség szándékáról értesülvén s erejüket összeszedvén: a védelmet a szerint alkalmazhatták. Így sikerült a császári és szövetséges sergeknek a török haderő felett kivívott világtörténeti fontosságú fényes győzelme, Bécs fölszabadítása s az egész kereszténységnek abból származott nagy haszna. ¹⁾

Hogy e levelezés és követség közvetítője Teleki Mihály és Vajda László volt, emlékezetben hagyta Cseresi s én is már érintettem. ²⁾ Menjünk már most a II. Apafi fejedelemsége jogosságának nyomozásában tovább.

Az I. Apafi és Leopold közt 1685. Dunod által kezdeményezett szövetkezésnél — mint első »Közlés«-emben említve volt — a Báthori Zsigmonddal 1595. kötött szerződés volt alapul véve, ³⁾ mely a Dunod-féle pontozatokban így volt kifejezve: »az erdélyi fejedelmek megtétele jövőben úgy lesz, mint régen volt a törököknek Magyarországra jövése előtt, t. i. egyedül a magyar királyoktól függ a rendek szabad választása szerint, rendkívüli eseteket kivéve élethosszig választatnak; Apafi Mihály külön hitlevéllel megerősítetik, czíme »fenséges« — Celsissimus — lesz, mint utódaié is, fia szintén külön hitlevélben örökösenek lesz nyilvánítva, s atyja halála után az erdélyi fejedelemségbe beigtattatik az erre tartozó szertartások szerint; a fejedelem halála esetében fia kiskorúsága alatt — t. i. 25 év betelése előtt — a király tekintélye alatt a rendek józanabb része megegyezésével a fejedelemség számára helyettes — Administrator — választatik, a ki nem egyedül, hanem a tanácsosok beleegyezésével igazgatja azt, mérsékelt fizetést vesz a fejedelem jövedelmeiből, a ki kiskorúsága alatt szintén »Celsissimus« czímet visel; a magyar királynak az erdélyi fejedelmek a régi szokás szerint hűségi esküt

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* LXXIV. száma alatt és: *Történeti Emlékek a magyar nép községi és magán életéből* sat. II. köt. 126 l.

²⁾ *Magyar Történelmi Tár* XIX. köt. 127—128 ll.

³⁾ » » » » » 130—131 ll.

tesznek.« ¹⁾ A fejedelem tanácsa és országgyűlési kiküldöttség nem fogadta el, ²⁾ hanem új pontokat hozott javaslatba s az ajánlattevő császári biztos által az udvarhoz felküldötte. Ezek közül az Apafiak fejedelemségét illető 2-ik pont ime ez: »A mostani kegyelmes urunkat és ifjabbik választott fejedelmünket ne háborítsák meg — értve van a római császár — sőt az ő haláluk után is az erdélyi fejedelmek választása sértetlenül maradjon meg Erdélyország számára az ország törvényei és alkotmánya értelmében, úgy t. i. hogy Erdély szabad szózatolással választott fejedelmének legyen szabad és abszolút uralkodása, az országnak szabad választásán kívül senkitől nem függő, és a mely fejedelmet Erdély választ, ő felsége tartozik fejedelemnek elismerni.« A harmadik pont pedig ez: »Az erdélyi fejedelmek czime és czimere maradjon meg az eddigi szokás szerint.« ³⁾

E szerződés befejezetlen maradt ⁴⁾ más okok mellett különösen a Dunod és Teleki között létrejött azon titkos szerződés következtében, melyben Teleki a fejedelemtől hitszegően elpártolva, még egyszer és most utoljára urat cserélt s Leopold hűségére térvén át, annak kegyigéreteit elfogadta s maga viszont szolgálatokat ígért, hittel és pecsétetes írásban kötelezve magát egyebek közt arra, hogy tőle kitelhető minden igyekezettel azon lesz, s igaz lelkiismerettel teljesedését eszközözi azon két szerződésnek, melyek egyike Apafi és Leopold mint Magyarország királya közt, másika Apafinak a keresztény szövetségbe lépése iránt volt kötendő; de a melyek Leopoldra nézve csakhamar fölöslegessé váltak, miután az, a kit ő szövetségeseének kívánt, Teleki segélyével nem sokára egészen leigázott rabjává lett. Csak át kell pillantani ama kertsesorai szerződés tartalmát: a mit a császár ígért Telekinek s a mit viszont ő a császárnak, s azonnal világossá lesz mind-

¹⁾ *Magyar Történelmi Tár* XIX. köt. 132 l. Szász, *Sylloge Tractatum sat.* 4—6 ll. 2. 3. 9. 10. 11. 12. pontok alatt.

²⁾ *Magyar Történelmi Emlékek . . . Diplomatar. Alvincz.* I. köt. 8. l.

³⁾ » » » » » I. kötet 8

—9 lap.

⁴⁾ *Magyar Tört. Tár* XIX. köt. 132—134 ll.

azon szerencsétlenség forrása, a mi a könnyen hívő Apafi-házat e percz óta teljes elpusztulásáig érte.

Első és második »Közlés«-ekben oklevelekkel világosítólag végig kísértém Telekinek az országos szerződések kötésében követett eljárását; ezért azokra itt utalva, csak azt jegyzem meg, hogy ő részt vett ugyan a fejedelemlnek és országnak azon nagy töprenkedésében, hogy Leopolddal az osztrák dynastiái és magyar királyi érdekeket Apafi és az erdélyi fejedelemség önállóságával s az ország alkotmányos jogaival kiegyeztető szerződést köthessenek; de ez sem valódi komoly törekvés, sem gyakorlatilag lehetséges nem volt. Természetes tehát, hogy az ország helyzete az alkudozás alatt mind rosszabbá vált, a császáré folytonosan javult; a keleti német politika fonalszállai Erdélyben Teleki kezében voltak, ő egyedül tisztában volt céljával s eszközeivel, más az országban senki; ő benn és künn minden szándékot és mozgató rugót ismert, övét ellenben csak azon kevesek, kiknek ő s kik neki eszközei voltak és a kikkel egy úton, egy cél felé haladt; így ő a boldogtalan önámulatban élő ország dolgait tetszése szerint intézhette, mignem az örvény szélére jutott, sem elé, sem vissza nem mehetve.

A bécsi vagy Haller-féle szerződést illető eredeti útasi-tások s a négy utolsó erdélyi vár átadását illető szerződés Caraffával, most kerülvén elő az erdélyi fiskusi levéltárból, előbbi »Közlés«-em kiegészítéséül, mint igen fontosakat, ha utólag is közlöm, örvendő, hogy előkerültek százados sötétségükből. ¹⁾ Ennek a követségtől először leküldött 7-ik pontja is még mind kedvező az Apafi-házra nézve; így szól az: »Erdély törvényes fejedelme Apafi Mihály úr, semmiképen meg nem háborítatik, nem különben fiának, ifju Apafi Mihály úrnak már megtörtént megválasztását kedvesen veszi s megerősítettnek tekinti a császár ő felsége, az ő — remény szerint — késő haláluk után pedig az erdélyi karok és rendek választási joga maradjon meg az ő törvényeik szerint;« ²⁾ sőt e pont annak másodszor 1686. ápril 5. leküldésekor is válto-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XII—XVI. számai alatt.

²⁾ *Magyar Tört. Emlékek . . . Diplomatar. Alvincz.* I. köt. 97. l.

zatlan maradt; ¹⁾története s meghiúsultának okai két első »Közlés«-emben elő vannak adva.

A harmadik, t. i. lothringeni herczeg-féle egészen katonai jellegű szerződésnek második fejezetében ide vonatkozólag ez áll: »A mostani erdélyi fejedelemnek, ugyszintén az ifju Apafi Mihálynak fejedelmi tekintete, Erdély törvényei szerint fen fog tartatni, s azok uralkodásába és törvényhatóságába a császári katonaság és parancsnokok nem vegyülnek, valamint az országgyűlések tartásához, a fejedelem váraihoz, városokhoz, harminczad- és vámjövedelemhez sem nyulnak.«²⁾

Leopold maga elismerte a lothringeni herczeggel kötött szerződés kötelező erejét, midőn a Haller-féle diploma kiadását kérő erdélyieknek 1688. január 4. azt válaszolta, hogy a bécsi szerződés-tervezet óta a dolgok állása megváltozott, az ki nem adatik, de megjegyzésképen utána tevő: »az ország remélheti a balázsfalvi pontozatok megtartását.«³⁾

Az 1688. május 9-ki Teleki-féle *Hódolati Nyilatkozat* folytatása a balázsfalvi katonai conventionak. Ott az ország meghódítatott fegyverrel, itt a nemzet ígáztatott le, egy erőszakosan kicsikart nyilatkozattal azt kívánva bebizonyítani, hogy e meghódolás és az ország önállásának feladása, közakarrattal, a nemzet önkéntes beleegyezésével történt.⁴⁾ Ily politikai színlésnek és a jogosság mezébe burkolódzó erőszaknak példája ritka a történetben. E felett egyik mint a másik csak a császári jogokat biztosítja; a legutolsó pont előtt az ország szabadságai s a fejedelmi jogok érdekében csak mintegy beletoldva van néhány szó: »azonban addig is, mig t. i. a császár az országra nézve jogbiztosító kegyelemlevelet ad, a felséges lothringeni herczeggel kötött egyezés erejében marad.«⁵⁾ De a tények azt is megfosztották belértékétől. A fejedelemnek a

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek. Diplomatar. Alvinczianum* II. köt. 97. 1. Szász, *Sylloge Tractatumum* 13. 1.

²⁾ *Magyar Tört. Tár* XIX. köt. 147. 1.

³⁾ » » » » » 148. 1.

⁴⁾ 1692. a kormányzói útasítás bevezetésében csaknem szó szerint így van ez az ország elé terjesztve, mint már történeti igazság. Hátrább legyen szives az olvasó rá emlékezni.

⁵⁾ *Magyar Tört. Tár* XX köt. 26. 1.

császár hűségére esküvel kötelezése, míg ennek részéről sem a fejedelmi jogok, sem az ország alkotmánya tiszteletben tartása iránt a *Nyilatkozatba* positiv ígérlet bele nem foglaltatott, a fejedelmi méltóságot, az ország önállását és fejedelmválasztási jogot egyszerre megsemmisítette. Teleki nem volt képes az ország javára egyebet tenni, mint azt, hogy egy később szerkesztendő kérvényöknek Caraffa által a császár elébe terjesztésére a jogot fentartotta, de tudott maga és családja érdekében akkor mindjárt julius 17. császári védlevelet — *Litterae Protectionales* — szerezni, a mi az ő részére titkos szerződése 5-ik pontjában volt kikötve, tudott évi fizetést és roppant értékű ajándékokat. Második »*Közlés*«-em írásakor¹⁾ még nem birtam ama nevezetes oklevelet, de azóta az erdélyi fiskusi levéltárban feltaláltam s Teleki jelleme ismertetésül rövid kivonatát ide igtatom. »Minthogy — így szól abban a császár — Teleki Mihály hívének iránta és a kereszténység iránti jeles maga eltökélését és buzgóságát mindkét érdekelt fél nagy hasznára és gyarapodására több alkalommal őszintén és hiven bebizonyítva látta, és az ő említett szolgáltatáról teljesen meg van bizonyosodva: erényei, hűsége és buzgalma különös elismertetésül őt, gróf Telekit, gyermekeivel, cselédeivel és bárhol levő javaival együtt, önkéntes akaratától indítatva, kegyelmes királyi pártfogásába és védelmébe fogadta, úgy, hogy ő, gyermekei, cselédei és minden javai legyenek különös császári királyi oltalma alatt, avval teljes mértékben éljenek, senki őket személyökben vagy javaikban meg ne háborithassa, semmi terühhel, bosszusággal és kárral ne illethesse, ő és hozzá tartozói, ingó és ingatlan javai minden alkalmatlanságtól, erőszaktól és zsarolástól legyenek mentesek, és bárhol császári királyi pártfogásával teljesen, szabadon és akadálytalanul élhessenek. Erősen és komolyan megrendelte és megparancsolta azért a császár minden rendű, állásu, méltóságú és állapotú hű alattvalóinak, ugyszintén a hadi parancsnokoknak is, hogy nevezett gróf Telekit, gyermekeit, szolgálait és javait ezen császári királyi védlevelének erejénél fogva nemcsak maguk háborítatlanul s bé-

¹⁾ *Magyar Tört. Társ.* XX. köt. 93. l.

kében élni s bárhová szabadon menni és akadály nélkül vissza jöni, átköltözni és utazni, bárhol mulatni engedjék, hanem általában mindenkivel ezt tétessék, őt hívének és a császári ház iránt érdeemesültnek ismerjék el; ha őt és hozzátartozóit bárki, személyében vagy vagyonában megtámadni, neki, gyermekeinek, cselédeinek vagy az ő javaiban kárt tenne, sikeresen védelmére keljenek s kártalanítását eszközölni, — a mennyiben tőlük függ, — igyekezzenek és tartozzanak, ez által mindenki az ő császári akaratját és kedvét fogván teljesíteni, valamint haragját és súlyos büntetését magokra vonni mindazok, kik ezen parancsát áthágják.«¹⁾

Azon kérvényben, melynek a császár elé juttatására a fennebbiek szerint az ország joga fentartatott, s mely jun. 1-jén lön felterjesztve, a 2-ik pont így hangzik: »A mostani öreg és ifju választott fejedelem a fejedelemségben, tekintélyökben, címökben, szabad uralkodásukbar, jövedelmeikben meg nem háborítatnak, hanem Erdély törvényei szerint megtartatnak, sőt Erdély szabad fejedelemválasztási joga ezek halála után is megmarad ő felsége ajánlata szerint, a kik szintén azon hatalommal és szabadsággal éljenek, a mivel a mostani fejedelem, és a császári felségen kívül senkitől se függjenek, rangelsőségük legyen a magyarországi nádor előtt.«²⁾ Erre junius 17. a császár azt válaszolta: »Erdélyország jövőjéről a hadjárat bevégeztekor fog gondoskodni.«³⁾

Az országnak a Haller-féle diploma megerősítését kérő ismételt folyamodására a császár megint a háboru bevégződésére utalt, ígérve, hogy Erdélyről gondoskodni fog, a megerősíteni kívánt diplomát az erdélyiekben volt ok miatt nem valósíthatónak nyilvánítván.⁴⁾ Gr. Bethlen Miklósemlékirata szerint Teleki volt, a ki annak visszaütasítására birta az országot.⁵⁾

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XVII. száma alatt.

²⁾ *Magyar Tört. Tár* XX. köt. 30—31. ll.

³⁾ » » » » » 82. l.

⁴⁾ » » » » » 37. l.

⁵⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* . . . Gr. Bethlen Miklós *Önéletirása* II. köt. 36—37 ll.

Az 1688-ki *Nyilatkozat* első áldozata a fejedelemszszony lett, a ki meghallván Caraffa fenyegetését, hogyha férje alá nem írja és a császár hűségére meg nem esküszik, családostól együtt Bécsbe viteti, annyira fölindult rajta, hogy elméje is megbomlott¹⁾ s a mint második »*Közlés*«-emben érintve volt, halála később ebből következett. »E halál pedig — írja Inczédi Pál — s az ország jövőjének elméjében forгатása rövid időn a fejedelem testi és lelki egészségét is megingatta, magára úgy nem kezdett vigyázni, mintha halálára igyekezett volna: nem ett, nem ivott, szüntelen hallgatásban töltötte idejét, mikor szólott is, értelem nélküli volt, néha keservesen sohajtozott és sirt, máskor felette komor volt, fogait vicsorgatta, némelykor nevetett is.«²⁾ Ennek is súlyosbult betegsége s 1690. halál lett a vége, a mint második »*Közlés*«-emben erről is bővebb emlékezés van.³⁾ Midőn a fejedelem halála előtt kevéssel jobban lett volt, Bethlen Miklós tanácsolta — írja ő — hogy készítsen titkos végrendeletet, melyben vallja fia gyámjának a brandenburgi választó-fejedelmet, a ki még akkor nem volt király, írjon levelet hozzá, kösse lelkére mind vallásában való megtartására, mind a császár ellenében való védelemre nézve. De nem lön semmi belőle,⁴⁾ jegyzi meg ugyan ő, okát elhallgatva. Azt is tanácsolta — írja tovább — hogy a császár jóváhagyásának fentartása mellett, tegyék le a hűségi esküt a gyermeknek, melynek formáját is fogalmazta volt, úgy, hogy a királynak legyen fentartva a legfőbb uralkodási jog — salvo supremo Dominio Regis.« E szerint az eskü e lett volna: »Esküszöm Leopold királynak és Józsefnek, és kegyelmes helybenhagyás és megerősítés reményében II. Apafi Mihály fejedelemnek sat.« De Teleki és rá nézve a többi tanács urak is nem menének rá, pedig az ország rendei igen akarták volna. A mihelyt Teleki a fejedelem halálát Heissler-

1) *Ujabb Nemzeti Könyvtár* I. folyam, *Cserci Mihály Historiája* 195. lap.

2) *Történelmi Emlékek a magyar nép községi és magán életéből a XVIII. század végéig*. II. köt. Inczédi P. *Naplója* 13—14. ll.

3) *Magyar Tört. Tár* XX. köt 37. l.

4) *Magyar Tört. Emlékek*. Gr. Bethlen Miklós *Önéletirisa* II. kötet 108—109. ll.

nek tudtára adta, az mindjárt Porumbákra jött, oda hívatta Telekit — mondja Bethlen — mit végeztek? Isten tudja. A következő dolgok részint kivilágosítják. Bethlen e véleményét a homagiumról Heissler és az udvar felette neheztelték, és ennek elbontása Telekinek legnagyobb érdemeül tulajdonítatott.¹⁾

Inczédi Pál így emlékezik meg erről *Napló*-jában: »A fejedelem halála után mindjárt a hazának sanyaruságai és félelmei szaporodván, a gyűlés alatt készek voltak egész országu, hogy a homagiumot az ifju fejedelem mellett letegyék, de némely nyughatatlan elméjü emberek miá nem állhatott meg.²⁾ Az ellenkező felek azonban alattomban azt is megirták Heissler tábornoknak, a ki parancsolatot küldött, hogy a császár hire nélkül meg ne próbálják.«³⁾ Gunesch így ír a fejedelem halála utáni napok eseményeiről. »A fejedelem halála után az ország mint egy seprü szétbomlott, soknak elméjében ébredvén fel a fejedelemségre vágyakozás. Voltak, a kik az ifju Apafit akarták e tisztességre emelni, hogy gyermek életkora alatt mint egy század előtt Báthori Zsigmond korában az országot pióczaként kiszívják. De az udvar azt az ifjunak épen gyöngé koráért nem helyeselte. Teleki, Erdély első embere, a fejedelemséget vagy legalább a kormányzóságot bizonyosan megnyerni remélette.«⁴⁾ Hogy Telekinek a császártól kormányzóság volt ígérve, gr. Bethlen M. is írja.⁵⁾ Ez első oka II. Apafi fejedelemsége meghiusulásának, a mi az országtól valóban elhibázott lépés volt. Az új fejedelemnek hűséget esküvés csak a balázsfalvi katonai Conventioval és az 1688-ki erőszakkal kicsikart *Nyilatkozat*-tal szemben lett volna kifogás

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Gr. Bethlen Miklós *Önéletirása* II. kötet, 108—109. II.

²⁾ » » » a magyar nép községi és magán életéből sat. II. köt. Inczédi P. *Naplója* 15. 1.

³⁾ *Tört. Emlékek a magyar nép községi és magán életéből* sat. II. köt. Inczédi P. *Naplója*. 15. 1.

⁴⁾ Trausch . . . *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum* sat. II. köt. 246—247. II.

⁵⁾ *Magyar Történelmi Emlékek.* Gr. Bethlen M. *Önéletirása*. II. köt. 112. lap.

alá vehető, de Erdély alkotmánya szerint nem, s minthogy itt is a Teleki szava és tekintélye döntött, a történetírás előtt érte ő felelős. A második hibás lépést az ország a bécsi követségre nem alkalmas ember küldésével követte el.

Előbb ugyanis Bethlen Miklóst akarták felküldeni, hogy az ifju fejedelemnek a megerősítést eszközölje ki, ő meg is ígérte, hogy elmegy; de később — a mint maga írja — Teleki lebeszélte róla.¹⁾ Ekkor történt Teleki és Bethlen közt ama nevezetes beszélgetés, minek jóslat-következményei elől a halál Telekit elvonta, de a mi — úgy látszik — Bethlen lelkében mélyen meggyökerezett. »Ugyan elmegy-e követségbe? kérdé Teleki. El — felelé Bethlen. Csudálom — mond ez. Bizony nincs eszed. Azt gondolod, ezek hisznek neked? De ha el is küldnek, semmit sem vihetsz végbe, s ezek neked tulajdonítják. Az udvar sem veszi jó néven. De ha megnyered is, kinek szolgál-tál vele? Hiszen nem az a gyermek lenne itt a fejedelem, hanem azon büszke gyermek, Bánffy György, az a szeles Bethlen Gergely, kiknek legelső gondjok lenne, hogy az én és a te fejedet elűtessék. Nem ismered őket? Nem tudod Báthori Zsigmond dolgát? Im a tanács, mosdjál ki belőle.«²⁾

Ennek a szóváltásnak a volt következménye, hogy Bethlen felmenését oly föltételekhez kötötte, mik teljesíthetők nem voltak, s így küldetése elmaradt;³⁾ s bár minő állást foglalt el Bethlen utóbb Apafival szemben, most, határozott út-asítással és önlelkötéssel el nem küldetése az országra nézve káros volt, egyszersmind főfő ok, a miért II. Apafi tényleges fejedelemsége nem sikerült. Ha Bethlen Miklós híven az alkotmányhoz, tisztelve a létező törvényt, azt tette volna meggyőződésévé — mint kötelessége s a hazaszeretet magával hozta — hogy Erdély java II. Apafi megerősítését s a kormányzásnak neve alatt folytatását kívánja, és az ifju fejedelemnek pártjára áll, nagy tudománya, fényes tehetségei és növekedő tekintélye által a megerősítésre nézve sokkal nagyobb lett volna a lehetőség reménye, mint Telekin kívül bár kit küldjenek Erdélyből az

¹⁾ *Magy. Tört. Emlékek. Gr. Bethlen Miklós Önéletírása. sat. 112. 1.*

²⁾ *Magyar Tört. Eml. Gr. Bethlen M. Önéletírása II. köt. 110. 1.*

³⁾ » » » » » » » » » » 110. 1.

udvarhoz. De ő nem vállalkozott, s az ország kénytelenült mást bízni meg a nehéz küldetéssel. Ez Nagy Pál volt, a fejedelmi ház régi hive. Az irat ápril 26. kelt az együtt levő országgyűlés nevében, de nem az ország méltóságával egyező modorban, vegyüléke az a szolgai meghunyászkodásnak és kétségbeesett öntehetetlenségnek, igazolhatlan dicsőítés az elhalt fejedelem irányában, egyenes jogfeladás az országra és ifju fejedelemre nézve, midőn a helyett, hogy a megerősítést Leopold császártól a nevében költ szerződésnek alapján hódoló tisztelettel, de határozottan kérné, egészen annak tetszésére, sőt kegyelmére bizza az elhatározást. E kérés — egy félénk pap műve lehet, nem egy ország nevében beszélő államférfié, s ha mégis az lenne, akkor vagy conceptioja teljesen elhibázott, vagy a titkos szándék annak siker nélkül maradása volt.

»A fejedelem halála — így szól amaz irat — a ki nem kereste, sőt nem is álmodta volna azt a méltóságot, annyira megszomorította az országot, hogy ha a császár atyai vigasza és kegyelmessége az árva fejedelem és árva haza segítségére nem jó, kétségbe kell esnie; nincs toll és nyelv, mely azt elbeszélje, s a szó az ajkakon elnémul. Ezen nyomoruságai között — így foly az tovább — az országgyűlés sohajok közt irt levelével fölmenő követe által a legkegyesebb és legszelidebb fejedelem térdei elébe teszi le a gyászba öltözött hazát és árva fejedelmét, esenkedve s könyek között kérve ő császári felségét, hogy az ország törvényei valamint szabadságai megerősítése, az ifju fejedelemnek a fejedelemségben leendő megtartása tekintetében a lothringeni herczeg által tett ígéretének az ország várakozása szerint megfelelni kegyeskedjék.« Ugyanazon nap az ifju fejedelem is gyász kérő-levelet intézett a császárhoz: »felséges lábainak csókolására siet — ugymond — s könyek között, zokogva kéri irgalom gyakorlására, mint minden emberi segélytől megfosztott árva;«¹⁾ ezenkívül irt az ifju királynak is, a császári minisztereknek és a lothringeni herczegnek, emlékeztetve a közte s bolgogult atyja és az erdélyi rendek közt 1687. kötött szerződés azon pontjára, melyben az ő jövője biztosítva volt; emlékeztetve

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek. Diplomatar. Alvincz. II. köt. 312—314.*

egyszersmind ígért kegyességére, adott szavára és hitére.¹⁾ Azonban a kéréseknek és jogi s ígéretszóra emlékeztetéseknek semmi eredménye nem lett, s hogy ne legyen, Telekinék nagy részben tulajdonítható, a ki evvel az udvarnak Erdélyben követendő politikája iránt mintegy ujjmutatást adva, Nagy Pál útasításához mellékelte azon országgyűlési végzést is, mely azt tartalmazta, hogy míg az ifju fejedelem 20-dik életévét el nem éri, ne uralkodjék, se hűségi eskü neki ne tétessék; Bethlent kérte — ugymond ez emlékiró — a lefordításra, de ő nem vállalkozott, s így Komáromi, a Teleki diákja fordította le latinul. Bethlen roszalva e lépést, azt jegyezte meg rá: »olyan ez útasítás, mint a ki a tüzet hamu helyett hóval takarja be Olyan is lett a vége.«²⁾ Természetes, hogy Heissler is tett jelentést a közte és Teleki közt folyt titkos beszélgetésről Ennyi körülmény folyt be arra, hogy Nagy Pál jó szónál s altató biztatásnál egyebet az udvartól nem kapott. A Teleki által javált kérelmezési út nemcsak hogy célhoz nem vitt, sőt az ifju Apafi következtetését és az ország fejedelemválasztási jogát egyszerre megsemmisítette. Azonban Leopold, bár neki már most más szándéka volt, a kívülről készülő vihar miatt azt függőben hagyva, az ország kormányzását tényleg a fejedelmi tanács és országos küldöttség kezében maradni engedte, minek »államtanács« volt neve s elnöke Teleki, beleegyezését később a Thököly fejedelemmé választása után kir. leiratában is kijelentvén.

*

*

*

II. Apafinak atyja után következtése ellen nem sokára más oldalról is erős mozgalom indult. Thököly Imre nem tudta szívelni, hogy I. Apafi halála után Erdély egészen Teleki kezére jutott, a porta sem, hogy régóta hű országában német uralkodjék; Erdély fejedelmévé tehát kijelölte Thökölyt, neki megadta a fejedelemség jelvényeit, vezénylete alá tekintélyes hadat rendelt, mely szinte hihetlen hadi ügyességgel Erdélybe betörvén, a zernyesti csata után 1690. a sept. 9. keresztényszigeti országgyűlés őt fejedelemmé választotta, ő az országnak s neki az ország hűségi esküt tett, s mint ilyen,

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XVIII. száma alatt.

²⁾ *Magyar Történelmi Tár* XX. köt. 44—45. II.

törvényhozási és adományozási jogaival élt, mielőtt azonban állásában megerősödheték, tulnyomó német segély-haderő által az országból ki lőn szorítva s abba többé vissza sem jöhetett.

A keresztényszigeti országgyűlés II. Apafi fejedelemségéről semmi végzést nem hozott, azt egészen érintetlenül hagyta. Kegyelet volt-e az I. Apafi és a régi törvényhozások végzései vagy elhidegülés és megvetés II. Apafi iránt? Az izgalmas idők miatt nem ért-e rá, vagy azt a szabad fejedelemsválasztás ténye által jogerejétől önkényt megfosztottnak tekintette? Tenni akart-e inkább kifelé, mint vitázni saját honfitársaival? adatok hiányában elhatározni nem lehet; de bizvást tulajdoníthatni ezt is az ifju fejedelem uralkodásban következtése meghiusulta egyik okának; mert Leopold előtt kétségkívül feltűnt, sőt politikájára nézve nagy értéke volt azon tapasztalásnak, hogy a követelő II. Apafitól az ország nagy része tényleg elhajlott.

II. Apafi e háborus idők alatt Kolozsvárra vonult az államtanácscsal együtt, mely határozott forradalomellenes álláspontot foglalt el s a történeteket Leopoldnak aug. 24. a rémülés hangján irt fölterjesztésben adta tudtára Keszei János, az ifju fejedelem egykori tanítója által, melyben fölfejtvén a császár előtt, hogy Thököly azon hire, hogy a bécsi kormány a II. Apafi fejedelemségét nem akarja megerősíteni s az ország igazgatása élére kormányzót készül állítani, pártját az országban szerfölött megnövelte: kéri, hogy a császár adjon erre nézve az országnak megnyugtatót s az 1686. szerződést és ifju fejedelmet erősítse meg; néhány tanácsos pedig u. m. Nalácz István, Székely László, Bánffy György, Alvinczi Péter és Bethlen Miklós, utóbbinak kezdeményezésére irtak Vilmos angol királynak és a brandenburgi választó-fejedeleme- nek, kérve, hogy bölcseségök szerint legyenek jó törekedők a császár előtt az árva mellett. Ez — írja gr. Bethlen Miklós — az ő fogalmazványa volt, Keszei irta le, aláírta a fejedelem s a többi öt tanácsos. Keszei ezt is magával vitte s átadta az illető udvarok követeinek, de hasznát nem látták. A császárhoz tett előterjesztésre pedig sept. 4. adatott ki a válasz. Ebben a zernyesti harcz balkimenelete fölötti részvétének kifejezése után, atyailag buzdítja a császár az erdélyieket, hogy az ellenségnek az országból kiverésében az ő immár arra siető segéd-

hadait hathatósan gyámolítsák, a többi aztán könnyebb lesz. »Az ifju Apafinak pedig — mond a kir. leirat — kormányzóul meghagyása iránti nyilatkozat kiadását illető kérésre nézve, ha az ország a korábbiakra visszaemlékezik, úgy fogja találni, hogy ő császári felsége eddig még semmit meg nem tagadott, de kiskorúsága miatt felőle való elhatározását csak függőben hagyta azért, mert ily felháborodott időkben nem illenék az országnak azt tenni kormányzójává, a kit magát is kormányozni kell. De hogy itt is valaki valamit ne merényelhessen, az ország által időközben választott kormányban annyira megnyugodott, hogy abból eléggé megérthetik, hogy kérésök teljesítésének az idők és dolgok állapota volt akadályozója, nem pedig netalán általa megkísérteni szándékolt valamely változtatás; a mit minthogy a török Thökölynek fejedelemmé kinevezésével szokása szerint hitszegőleg megrontott, könnyen átláthatja az ország, mi Thökölynek a szándéka az ifju Apafira nézve, és minő veszély fenyegeti az ország kiváltságait és szabadságait, ha a nyakára jött ellenséget vele együtt ki nem veri. A diploma-kiadásra nézve az ország gondolja meg, hogy a császárnak a haza jelenvaló zavarai között, ha szintén akarná is, nem lenne eszélyes új diplomával kötelezni le magát. Egyébiránt az országnak semmi oka nincs adott hitének szentül leendő megtartása iránt kételkedni; ő az ország jogai, kiváltságai és szabadságai sértetlenül és épen fentartását már több ízben biztosította, a minthogy ezen biztosítását most újból királyi szavával megerősíti.« ¹⁾

Az államtanács nem bizott-e Keszei követsége sikerében, vagy pedig Bethlen Miklósban támadt ellenállhatlan hazafiúi ösztön arra nézve, hogy a hon — a mint ő vélte — Thököly által veszélyezett ügyét jobb karba hozza, s alkotmányos létét kétoldalu szerződés vagy hitlevél által — a lehetőség szerint — biztosítsa, vagy már ekkor személyes érdekei által vezetettetett? Erről a későbbiek felvilágosítanak. Elég az, hogy az első még le sem érkezett, s az ország már útnak indította Bethlen Miklóst főképen annak eszközlésére utasítva, hogy a fejedelem az országból ki ne vitessék, sőt a korábbi bécsi hit-

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek. Gr. Bethlen Miklós Önéletírása. II. köt. 375—377. ll.*

levél kiadatván, annak tartalma szerint a fejedelemségben megerősítessék. Az útasítás a II. Apafi és az államtanács 11 tagja aláírása alatt költ aug. 31. a tizenkettődik tanácsosi aláírás hiányzott.

Az erdélyiek szívében általában s főképen Bethlen Gergely és Elek fejedelmi tanácsosok részéről eleitől fogva volt némi feltékenykedés és bizalmatlanság Bethlen Miklós irányában, mit ő irigységnek vélt, de a mit kétségkívül az ő tulságos önérzete és követelő föllépése, kihívó modora s másokról igen csekélylő véleményei okoztak. E bizalmatlanság útasításában is kifejezést talált. »Ha mi jót útasítása határán belül — így végződik az — ő felségénél ő kegyelme kieszközölhet, arra teljes jogot adunk; de ha valamit ezen túl menve cselekednék — a mit azonban nem remélünk — azt magunk cselekedetének elismerni nem fogjuk.«¹⁾

S hogy e bizalmatlanság nem volt alap nélkül, számos azóta nyilvánosságra jutott adat mutatja. Midőn II. Apafi 1696. védelmet keresve üldözői elől Bécsbe ment, találkozott sorsa iránt érdeklődő néhány magasb állású kormányférfi: Harrach és Waldsteín grófok s Rumel püspök, kit szomorú helyzete egészen meghatott, a ki érette szolgálatokra is késznek ígérkezett. October 6. a részvevő férfihoz az ifju fejedelem érdekében az udvari viszonyokkal ismeretes valamely egyén, a ki magát mint általa »ismert« írja alá,²⁾ egy iratot intézett, melyben a fejedelem állapotja atyja halála után híven van rajzolva, abban a többek között Bethlen Miklósról ez van írva: »Bethlen Miklós (most) cancellár, ravasz mesterséggel a bécsi követségbe avatkozott — érte 1690-n udvarhoz menetelét — hogy a fejedelem és nép igazait mozdítsa elő; a fejedelem árvai vagyonából néhány száz aranyat adott, [Bethlen »Önéletírása«-ban 300-nak mondja és azt az ország jövedelméből adottnak állítja], a nép több ezer forintot, melylyel ő magának Bécsben barátokat szerzett oly eredménnyel, hogy Lajos bádeni örgróf, a ki Heissler megveretése után Erdélybe

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek.* Gr. Bethlen Miklós *Önéletírása.* II. köt. 377. l.

²⁾ Reverendissimae Illustritatis Vestrae obsequentissimus : NOTUS. *Gulácsi Albert* alább bővebben megjelölt *Naplója* 167. l.

sietett, és parancsa volt a császártól, hogy a mint megérkezik, Thökölynek, mint az ifju Apafi vetélytársának tartós és állandó kizárása tekintetéből, Apafit azonnal az ország fejedelmeként üdvözlje, útközben azon ellenkező útastást kapta, hogy Apafit mindaddig, míg a dolgok kétségbeejtő módon rosszra nem változtak, kétértelműleg cizmezze s függőben tartsa. Az örgróf azonban még is, hogy valamit tenni látszassék, Apafinak az asztalnál az első helyet jelölte ki, a magán állapotuak elébe tévén őt, sátorában is mint fejedelmet fogadta s ugy bocsátotta el; Veterani és mások »Méltóságos« czímmel illeték, mellözve a »fejedelem« vagy »gróf« megszólítást; mások pedig, még a császári udvarhoz tartozók is »fenséges fejedelem — Celsissimus Princeps — néven nevezték az 1686. jun. 28. és 1687. oct. 27. költ s ünnepélyesen megerősített szerződések értelmében.«¹⁾

Ezek Gulácsi Albertnek, a fejedelem titkárának *Napló*-jából vannak átvéve s én a fejedelemre vonatkozó részt annál hihetőbbnek tartom, mivel — a mint fennebb is érintettem — Schenckel »I. Leopold Naplója« című művében is szó szerint ez van följegyezve: »1690. 17. may. Michaelis Apafi gewesenen Fürsten in Siebenbürgen ältester Sohn — (ez botlás, mert a másik már akkor nem élt) — wurde von Ihro Majestät zu seinen Nachfolger in Fürstenthum ernennet.«²⁾

Ebből is sejthető, de hátrább még világosabb lesz, hogy Bethlen küldetésének sem volt, nem lehetett azon az ország által ohajtott eredménye, hogy az ifju fejedelem megerősítésék. Azonban legalább a bizonytalanságnak vége lett, az 1686. diploma és önálló fejedelemség helyett egy egészen új kir. hitlevél és királyi kormányzóság — Gubernium — adatott, épen a mitől az ország félt s a mi ellenében csak imént érintett kir. leiratában Leopold királyi szavára hivatkozva oly igen szabadkozott. »A mi II. Apafi Mihálynak — így szól a hitlevél bevezetése — a fejedelemségben következését bizto-

¹⁾ *Gulácsi Albertnek II. Apafi Mihály Titoknokának Naplókönyve* (1691—1696), melyet az eredeti kéziratból általirt Benkő József. Gr. Kemény J. gyűjt. az erdélyi orsz. Muzeumban. A XXIX. nro. 5. 160—161. ll.

²⁾ Schenckel I. Leopold Naplója 94. l.

sító 1686-ki hitlevél megerősítését illeti: mivel ő mint alig 14 éves ifju, a törvények értelmében, melyeket a karok és rendek szent tiszteletben tartnak, 20 éve előtt törvényes kort nem ér, ezen — a Thököly hitszegése által felzavart — időben a császár a megerősítést sem Erdély ügye, sem a haza java érdekében állónak nem találja, minthogy ez újítás lenne az említett törvények ellenére; ennélfogva szükségesnek tartja, hogy a kiskoru Apafi törvényes életideje eléréseig azon belső titkos tanácsosoknál, a kikre a tartomány kormányzása bízva van, hozzáméltó erényekben s a fejedelemségben leendő következés reményében neveltessék, lelke kitünő tulajdonainak kifejlődését és megérését el kell várni, s annak idejében a haza java érdekében folyamodjék az ország a császári kegyelemhez.«¹⁾ Az országnak nem tetszett e pont, mutatják a Fogarashan tartott országgyűlési vitatkozások. »Volt sok sugás-bugás — maga Bethlen így ír róla — a fejedelem megerősítéséről, melyet a maga idejében bolondul elmulattak, s most nem a maga idejében ismét elméjükben kezdenek forgatni; továbbá, hogy őt mind a kormányzóságtól, mind a bécsi követségtől eltávolíthassák, ettől remélvén a fejedelem megerősítését. Nem tudták, hogy azt Bécs és az 1686-ki²⁾ házasság lehetetlenné tette. Voltak azon is, hogy a diplomát az ország ne fogadja el, és sem kormányzót, sem egyebet ne jelöljenek ki, hanem kérjék csak a fejedelem megerősítését. Forgattak olyat is elméjükben, hogy fogadják el bár a diplomát, de még is kormányzót ne tegyenek, hanem 12 tanácsos kormányozzon. Ezeket pedig — jegyzi meg Bethlen — mind nem a fejedelem vagy közjó szeretetért, hanem az irányában való irigység és féltelenség miatt. De a diplomát egészen elvetni még sem lehetvén, minden munkájok az lön, hogy Bánffy legyen kormányzó, kinek Szék, Kolozs, Udvarhely, Szereda s hasonló nyomoru takas városi emberektől kapott hat szózatnál Bethlennél többje volt, ezeket is azon éjjel Apor segítségével szerezték meg.³⁾

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatumum* sat 69—70. ll.

²⁾ Nem ismeretes előttem a vonatkozás, ha csak nem az évben van tévedés.

³⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* . . . Gr. Bethlen M. *Önéletirása* II. köt. 130—131. ll.

Elfogadta tehát azt az országgyűlés s az I. t. cikkben a császárnak hűséget esküdtek, az 5-ikben azt határozták közakarattal, hogy a tanácsi rend közül — Status Consilium — harmon mindenkor az ország választott kegyelmes ura és fejedelme mellett legyenek, míg római császár ő felsége a mostani választott tisztek — érti az új kormányt — megerősítéséről és egyéb ő felsége elébe terjesztendő dolgokról is vehetik kegyelmes elhatározását, és ez alatt az előforduló dolgokat igazítsák hazafiságuk és méltóságos fejedelmökhöz tartozó kötelességök szerint.¹⁾ E törvény az ország kormányzását az ifju fejedelem és államtanács kezébe tette le ideiglenesen, az elhalt fejedelem alatti állapotot tartva fenn; s hogy ez 1692-ig tényleg úgy is volt, ifju Apafi maga mondja Károly császárhoz 1712. beadott egy panaszos kérésében. Elészámlálván atyjának a császár és kereszténység irányában tett érdemeit áttér magára. »A mi pedig engemet illet — így szól — én atyám halála után, ámbár kiskoru, kormányzásra bocsáttattam, s azt 1692-ig folytattam is.«²⁾ A XIII-dik t. cikkben pedig a hitlevél kikérésére s az országgyűlés által egyéb országos dolgok felől való alázatos kérésének udvarhoz vitelére Bécsbe követül választották a tanácsrendből Bethlen Gergelyt, a székelyek közül Gyulafi Lászlót, a vármegyék részéről Alvinczi Pétert, a szászok közül Üstgyártó (Klockner) Pált, útasításuk elkészítését a tanácsrendre azon meghagyással bizván, hogy azt Almakeréken a temetés alkalmával megkésztvén, ott a temetésen levő főurakkal és a rendek követivel közöljék s úgy állapítsák meg.³⁾

Az útasítás elkészült, 1. 2. 3. pontjában azon tény van kifejezve, hogy mióta Erdély külön fejedelemség lett, soha annak a római császár nevében csendes igazgatása nem volt, sőt mindenkor kedvetlen következmények vetettek véget, így 1551., 1553., 1595., 1598., 1603-bbn. A 6. pontban ki van fejezve, hogy ha a császár Thökölynek nem teszi ellenébe az ifju fejedelmet, Erdély a fejedelemség alá levén régi idők óta

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatumum* sat. 80. 1.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXXIV. száma alatt.

³⁾ Szász, *Sylloge Tractatumum* sat. 84. 1.

szokva, csendesen bizonyára most sem birhatja; mert Thököly is a fejedelemséget kívánja; s a mely nyilatkozványt közelebről Havasalföldről kibocsátott, egyik sérelmül épen azt hozta fel, hogy a császár Erdélynek a fejedelemséget megtagadta; az elébbi Thököly-féle zavar idejében is az erdélyiek közül sokan azért mentek hozzá, mert az ifju fejedelemhez nem voltak lekötelezve.¹⁾ Ha pedig — 7-ik pont — másképen nem akarja a császár az ifju fejedelmet megerősíteni, hanem kívánják, hogy a kormányzó ugyan maradjon mellette 6 évig, míg az ifju fejedelem a megválasztatásról irt t. cz. szerént a 20. évet eléri, akkor a kormányzó a kormányzást tartozék neki visszaadni. Ha így sem nyerhetik meg a megerősítést, hanem csak arra megy az udvar elhatározása, hogy az ifju fejedelem az egykori kormányra jutás reményében neveltessék, az esetben a tanácsi rend maradjon mellette, rendeltessék számára fejedelmi jöszág és méltóságához illő jövedelem.²⁾ Az ország rendei — 9. pont — biznak a követségnek az ifju fejedelemhez és hazához való hűségében, hogy mind annak megerősítése, mind felnevekedéséig az ország igazgatásának az államtanács kezében maradása eszközlésére igyekezni fognak. Ha csak Erdélyre nézve t. i. a havasokon belől akarná ő felsége — szól a 11 pont — az ifju fejedelmet megerősíteni, ez esetben igen komolyan törekedjenek abban, hogy a részek Erdélytől el ne szakitassanak,³⁾ valamint Husztnak s a máramarosi főispánságnak az ifju fejedelem kezén hagyását is kitelhető erélylyel munkálkodják, mivel a mint köztudomásu dolog, azt az ifju fejedelem anyja nagy összeg pénzzel váltotta meg, s eddig is gyakran volt úgy, hogy a kik a várat birták, azok kezén volt a főispánság is; de az utóbbit csak a megerősítés után emlitsék meg, nehogy megengedése által az elsőt kockáztassák.⁴⁾ Minthogy pedig — 14. pont — a mint fennebb is említve volt, az ország kormányozása az államtanács kezében, az pedig a fejedelem oldala mellett lesz, kérje a

1) Szász, *Sylloge Tractatumum* sat. 89. 1.

2) » » » » 90. 1.

3) » » » » 93. 1.

4) » » » » 93—94. 11.

küldöttség, hogy a fiskusi jöszágok, vámok, harminczadok, só-
aknák, bányák sat. maradjanak a fejedelem és államtanács
kezén, azokból fizetessenek a mezei hadak, a fejedelem ud-
vari népe, államtanács sat.¹⁾ Ha előhozódnék — 16. pont —
hogy az ország rendei aláírásuk alatt pecsétes levelet adtak
az ifju fejedelemnek, arra feleljék azt, hogy csak arra nézve ad-
ták, hogy alázatos kérésök által császár ő felségétől az ifju
fejedelem megerősítését közönségesen csalárdság nélkül ki-
vánják előmozdítani, sértetlen maradván ő felsége, a király
tekintete. Ezt pedig azért tették, hogy a megholt fejedelem-
nek egyetlenegy megmaradott árva csemetéjéhez, most egész
országostól, az ország törvényei szerént törvényes fejedelmök-
hez, háládatlanoknak ne találtassanak.²⁾ Ha azt vetné ellen az
udvar — 17. pont — hogy csak azért kívánják némelyek az
ifju fejedelem mellett az államtanács meghagyását, hogy a
fejedelem gyermeki állapotában az ország jövedelmével job-
ban visszaélhessenek: erre felelhetik, hogy az államtanács 12
tagból állván, a visszaélések inkább eltávolíthatók, mintha
két-három ember kezében lesz a kormányzás.³⁾ Végre — 18.
pont — ha valaki az udvarnál vádul hozná fel, hogy miért
ellenkezett az ország a Haller-féle hitlevél leküldésekor, erre
a küldöttség azt felelheti, hogy az ország akkor azt a török-
től féltében tette, míg a Dunod-féle legelső diploma épen ezen
vád-emelőnek szavára vettetett vissza — értik alatta Bethlen
Miklóst.⁴⁾

A küldöttség május 13. 1691. indult el Rettegről Beth-
len Gergely udvarából ⁵⁾ jun. 11. érkezett meg Bécsbe, ⁶⁾ hosz-
zasan maradt fenn s járt császárhoz és miniszterekhez, magán-
kihallgatásra és conferenciákba; írásban két előterjesztést
tett: az első 13, a második 5 pontból állott, de azok csak
némileg alapultak az útasításon s azokra is több hónapi vára-

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatum* sat. 94. l.

²⁾ » » » » 96. l.

³⁾ » » » » 96—97. ll.

⁴⁾ » » » » 97. l.

⁵⁾ *Gulácsi Albert Naplója* 131. l.

⁶⁾ » » » » 134. l.

kozás után csak az év utolsó napján, a főmaszerü hitlevél kiadása után mindkettőre egyszerre költ válasz. Az első előterjesztés első pontjában az ország megköszönvén a leküldött csász. hitlevelet, annak némely pontjai kegyelmes módosítását kérte, jelesen a 2-ik pontban az ország által szabadon választott fejedelem megerősítését. Erre a császár úgy nyilatkozott, hogy a megerősített hitlevélben levén már gondoskodva s azon változtatni nem lehetvén: a követek arra útaltattak, ¹⁾ egyéb ágaiban az előterjesztésnek részben elutasító, részben helybenhagyó válasz adatván. A második előterjesztés 1-ső pontjában érintve az országban a bizonytalanság miatt létező nagy aggodalmat, mely szerint nem foghatják meg, hogy vagy valamely titkos mesterkedések, vagy más előttük ismeretlen okok miatt miért haladt oly hosszasan követeik fennmaradása s az ország kéréseinek elintézése: ismét sürgetően kérte a küldöttség az ifju fejedelem megerősítését s ez által a csüggedező nemzet megvigasztalását. A válasz erre is a kiadott hitlevélre hivatkozás volt. ²⁾ Az előterjesztés néhány más pontjára kedvező határozat költ, de ebből a fejedelemre s annak nevében az államtanács által leendő kormányozásra vonatkozó összes kérelmi pontok kimaradtak, a mi azt mutatja, hogy a küldöttség azoknak szemben a már kiadott hitlevéllel sikerét nem remélvén vagy az előterjesztésre bátorsága nem levén: egyszerűen mellőzte. Ez eljárás időszerű és kényelmes lehetett, de szabatos és útasítással egyező nem volt, evvel a küldöttség nyilván kötelessége ellen cselekedett. A mire megbízva volt, vagy a császár elébe tartozott volna terjeszteni, vagy visszalépni. Az Almakeréken készült, kezdetben sokat ígérő útasítás, a küldöttség bécsi nagyon szerény előterjesztése s az arra költ hideg, elutasító és csaknem megvető császári válasz Erdély és az Apafi-párt állapotát szájalomra méltónak, sőt szinte nevetségesnek tüntetik fel.

Igy történt, hogy a hitlevél ünnepélyes alakban kiadása s az ifju fejedelem megerősítése végett küldött bécsi követség az utóbbira nézve semmi eredményt eszközölni nem

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatumum* sat. 103. l.

²⁾ „ „ „ „ 111—113. ll,

tudván: csak az ünnepélyesen de több helyen módosítva kiállított hitlevéllel tért vissza, melynek első és harmadik pontjában a r. katolikusok és szászok követeléseit illető veszélyes betoldások tétettek, de a mi az 1692. márczius 12-re az államtanács által Szebenbe egybehívott országgyűlésen még is elfogadtatott, a kormányzó, cancellár, ország generalisa, kincstárnok és a kormánytanácsosok a császári felség hűségére megesküttek, valamennyien az országgyűlés által készített esküforma szerint, a kormányzónak, cancellárnak, ország generalisának és kincstárnoknak föltételeket szabtak. Az ifju fejedelemtől csak a VII. törvénycikkben van annyi mondva, hogy érdekében Bécsbe új követség küldessék, s ennek miképen eszközzése, valamint, a római katolikusokkal és szászokkal megkezdett kiegyezés befejezésére nézve a végrehajtás a kormányzóra, belső titkos tanácsra és az országgyűlési kiküldöttekre bízván.

Az erdélyi választó-fejedelemség és Apafi-ház hív pártolójának törekedése ugyan egyben-másban látszik, de a Bethlen Miklós által lehozott hitlevél — a mint a következők megmutatta — Bécsben a megadhatók legmagasb mértékét tartalmazta, s szerzőjének, az új kormányzónak, és a hitlevéllel hatalomhoz jutásra kilátással bírók növekedő sokaságának ez állapot kedve szerénti volt. Tény az, hogy e hitlevél és a jó fizetéssel rendszerezendő 12 kormánytanácsosi intézmény, mely jelezte, hogy az ország igazgatása sem II. Apafi, sem a működése végéhez közelítő államtanács, hanem a császár és király nevében fog vitetni, Erdélyben a közérzületnek rövid időn igen látható megváltozását idézte elő, azt kivált kormányi körökben szinte egészen átalakította. II. Apafi következési joga a hitlevélben kissé ugyan homályosan formulázva, de mégis biztosítva volt; azonban a kormányzóság — Gubernium — e biztosíték megszilárdítására és érvényesítésére egyáltalában nem volt alkalmas, az ifju fejedelemnek kiváltképen hatalmukat féltő rokonai igyekeztek azon, hogy a gyakorlatban még kevesebbé váljék azzá. A Bánffy-kormány nem volt sem a Martinuzi helytartósága, ki írott törvények rendelete szerint Izabella és János Zsigmond nevében s jobbadán azok aláírása alatt kormányozott, sem Géczy

Jánosé, kinek hátamegett Báthori István királyi tekintélye s hű magyar lelke örködött; az ifju fejedelemben sem tüntek fel egy nagy jellem vonásai, minők a Garák, Cilleyek és Ujlakyak ármánya daczára a 16 éves Mátyás királyt egykor Magyarország királyi székébe emelték; az idők s az erdélyi új kormánytanács kiválóbb tagjainak az ifju fejedelem iránti viszonyai pedig egyáltalában kedvezőtlenek voltak egy ily cél sikerére nézve. Hogy Bánffi György, a kormányzó, ama kevés tudományu, de nagyravágyó férfi, kinek apját I. Apafi lenyakasztatta, Bethlen Miklós a cancellár, az a nagy elméjű, de maga felett senkit túrni nem tudó ember, kit ugyan I. Apafi elzárattott, hivatalaitól megfosztott, jövődöbeli békés magatartásáról térítvény-adásra kötelezett, s a kire néztek vérségi jogon bizonyos esélyek közt az ifju fejedelem ősi birtokai — hogy ily férfiak készítsék elé II. Apafinak a fejedelmi székbe az utat, ez oly önmegtagadást, oly önzetlen hazaszeretetet föltételezne, a mi azon kor férfiainál föltehető nem volt. Bánffival gögje és hatalomvágya a kormányzói méltósággal szemben önbecsérzetet és hazafiságot, alkotmányos és politikai tekinteteket elfeledtetett: ő hízelt Rabutinnak, önmentő leveleket írt Bécsbe a kormánytanács végzései ellen, s a mint Bethlen M. írja, mielőtt a kormányzóságban meg lett volna erősítve, titkon megígérte a császárnak, a jezsuitáknak Kolozsvárra bevételését, meg a r. katolikusok részére az unitáriusok piaczi nagy templomának átadatását. Még 1696. kínálta őt — ugymond Bethlen — Hevenesi ama levéllel, mit erről Bánffi hozzájuk írt, de nem akarta látni s most bánja. ¹⁾ Bethlent pedig a megholt fejedelem iránt táplált régi haragja haláláig bosszúra ingerelte, fékezhetlen nagyravágyása folytonosan sarkalta több-több birtokszerzésre és fel a legfelsőbb polcz felé. Hátrább, a mint rajzomban tovább haladok, ez mindinkább és világosabb tényekben fog nyilvánulni. A német császár hatalmáról is már ez időben oly magas fogalma volt nemcsak az erdélyieknek, de Magyarországnak is, hogy másnak itt többé nem uralkodhatása csaknem közlítetté vált.

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek, Gr. Bethlen M. Életrajza. II. köt. 135. l.*

Erősen ki van az fejezve már az államtanácsnak jun. 26. 1691. kiadott kiáltványában, melyben a hazafiakat a forradalomtól magok távoltartására inti. »Nyilván van mindek előtt — így szól az — hogy ő felsége a római császár, mint magyar király, Erdélyt is birodalma alá veté és protectiója alá vevé, s hogy minden rendek ő felségéhez magokat hittel kötelezték.¹⁾ Elhisszük — ugymond — találkoznak olyanok, a kik a közjával ellenkező értelemben vannak, kik másokat különbféle hamis hírekkel és árnyékhoz hasonló biztatásokkal hitegetnek és csábítanak; de gondolja meg mindenki legelsőben azt, hogy a császárnak tett esküvését megszegni nem szabad; másodsor nem jó senkinek is tétovázni és a Thököly árnyékhoz és párához hasonlító biztatásit, mint a bódító maszlagot bevenni; mert a hazának és hazafiaknak csak nem rég kiállott siralmas szenvedéseik, káraik és hazán kívül való nyomorgásuk eléggé inthet arra mindeneket. Minden ember gondolja jól meg — így folytatja tovább — már e hazában az ő felsége fegyvere mint gyökeret vert magának s mint megerősödött rajtunk birodalma, úgy, hogy hitegető biztatások már attól meg nem szabadíthatnak; sőt ha a Thököly factiója után indulunk, mi magunk vonjuk magunkra és a szegény hazára a végső veszedelmet. Inti tehát az államtanács az ország lakóit, hogy a császár ellenségét tekintsék a magok ellenségének, azokkal ne érintkezzenek, élelemmel ne segítsék, sőt inkább támadjanak ellene, üldözzék, kergesék s vonják meg magokat akár kastélyban, várakban, városban és egyéb erősségekben, akár havasokban és erdőkben, s mind haláláig addig védjék magukat, míg az ő felsége fegyvere diadalmaskodik rajtok. A ki várakból, havasokból, erdőkben kijő, s az ellenség mellé áll, fejének kegyelem nem adatik. Szükséges tehát — így végződik a felhívás — hogy a főrendek vonják magokat oly helyekre, hol ő felsége praesidiumával megerősített helyet talál, a közönségesebb rend és köznép pedig mentől felesebben, erdőben vagy hava-

¹⁾ Az 1691. jan. 10. Fogarasban tartott országgyűlésen tették le a jelen voltak hűségi esküjüket, azoknak, a kik jelen nem voltak, eskülettele márczius 1-re volt határozva illető megyei és székes helyeiken.

sokban együvé verődven és magokat megerősítven, oltalmazák magokat, elhívén, hogy soha efféle kóborlók által az ő felsége e hazában megerősödött fegyverei ki nem üzettetnek. Ne kockáztassa tehát senki maga életét, háza népét s édes hazáját, hanem letett hite mellett és hazája oltalmában menjen inkább a tisztességes halálra dicséretesen, hogysem magát árultatásba ejtven, gyalázatos és irtóztató mészárszékre vonattassék, és nem csak életét, hanem szerelmesét is és minden javát veszedelembé hozza.« ¹⁾

E kiáltvány írójának, úgy a határozott német-párti érzület és szép irány, mint a rajta végig vonuló Thököly-ellenes szellem a Thököly-uradalmak virtualis birtokosát, Bethlen Miklós cancellárt gyanítatják, a kinek tollából kerültek ki többnyire ez időben a nevezetesebb államkormányi iratok.

Csodálatos, hogy a mig az államtanács a császári fegyverek és hatalom ily erős meggyökerezéséről szól, addig az országgyűlés a Bethlen-hozta hitlevélnek az ifju fejedelem megerősítését, a kormányzóságnak hat év elteltével ennek kezébeadását, és több más pontok megigazítását sürgető követtséget határozott Bécsbe küldetni. Ez azt látszik mutatni, mintha az államtanácsban és országgyűlésben két lélek lakott volna: az elsőnek tagjai már mint a tényleges hatalom birtokosi, mint hittel kötelezett császári királyi kormányközeg, a császárhoz huznak, az utolsó még az alkotmányos és nemzeti álláspontot tartja, az ország szabad fejedelemsválasztási jogát védi, még csűng az egykori fejedelemség emlékein, de ez már mint pusztá elméleti felfogás, a gyakorlati politika hiveivel és követőivel szemben mintegy kényszerül kisebbséggé szálalni le. Azonban e követtség is — a mint fennebb érintve volt — a dolog érdemében meghiusult, az első hitlevél a r. katolikusokra és szászokra vonatkozólag annak értékét rendkívül csökkentő beletoldásokkal adatván ki s az ország azok kiegyenlítésére útasítatván. Az országgyűlés és később az erre megbízott kormánytanács az illetőkkel bizonyos megállapodásokra jutott s azoknak az udvar elhatározása alá terjesztése végett a három nemzet nevében, rendkívüli követül ugy az

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XIX. száma alatt.

országgyűlés, mint a kormánytanács által adott megbízólevél mellett Alvinczi Péter választatott meg; felment azonban vele egyidejűleg a katolikus érdekek képviselése végett Baranyai Gergely, a szászok részéről Hartenecki Szász János. Alvinczinek az ország Kolozsváratt jul. 21. 1692. 21 pontból álló általános alapútasítást adott, melyet a kormányzó és cancellár irtak alá, melyek 8-ik pontja, második része így szól: »*Második érdemleges megbízása a követségnek az ifju urunk méltóságos személye, kinek megerősítéseért való kérelmeket Bethlen Gergelyék tavaj is beadták volt ő felségének, de semmi válasz nem jött rá. Ezen kérelemnek újabban benyújtásával kérni kell — úgy mondanak — szép csendesen, nagy alázatossággal, méltóztassék ő felsége ebbeli kegyelmessége kijelentésével az országot megnyugtadni és megvigasztalni, megmondván ugyanakkor, hogy nem kívánja az ország, hogy 20 esztendő koráig a kormányzáshoz nyuljon.*«¹⁾ A részletes útasítás 11-dik pontja 1. alpontjában az ifju fejedelemről ily intézkedés van: »*Minthogy az ő felsége kegyelmes hitlevelében az iratik, hogy ifju urunk in spem successionis educáltassék, kérje a követ ő felségét alázatosan, méltóztassék a fiscalitásokból valamit fordítani tartására, melyet szóval bővebben kifejthet.*«²⁾

Ezen megbízás és útasítás következtében Alvinczi az erdélyi rendek nevében sept. 3. benyújtott s fenebb érintett első emlékirata I. pontjában az ifju fejedelem ügyében irván, mély tisztelettel köszöntö meg a császári felségnek azon kegyelmes hajlandóságát, a mit a méltóságos ifju Apafi Mihály Erdély szabadon választott fejedelme megerősítésére nézve nyilvánítani méltóztatott; de minthogy a szegény Erdélynek egyébkint veszedelmes esélyeknek kitett rendei isten segítségéből s császár ő felsége kegyes gondja és védelme következtében minden hányatástól megszabadulva, belsőleg és külsőleg teljes biztonságban vannak s a fejedelem úr mint korára, ugy lelki tehetségre nézve közohajtás és elismerés szerint folyvást érettebb kezd lenni: alázatosan kérik a rendek, hogy közeled-

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatum* sat. 254—255. 11.

²⁾ » » » » » 280. 1.

vén Isten kegyelmességéből a fejedelem megerősítésére megkivántató év, szegény hazájok üdve s nyugalmanak reményhorgonya iránti nyilatkozatával a hazát és fejedelmet kegyelmesen megvigasztalni s úgy ezt, mint a karokat és rendeket császári védelmében megtartani és atyai kegyelmében részeltetni méltóztassék, nehogy ezen szegény tartomány, mely különböző vallásu, különböző nemzetekből van egy testbe alkotva, az egyesületi hiten alapuló törvények és szokások szent köteléke által tartatik össze, a felett szabadsághoz és a fejedelemséghez szokott, s hosszú idők bizonyosága szerint más kormányzati módon fenállani nem képes, fejedelemségének visszaállítása reményétől megfosztatva, a kétségbeesés tulságába találjon esni.¹⁾ Ugyanaz ifju fejedelem ellátását illetőleg a XI-ik pontban a karok és rendek nevében kérte császár ő felségét, hogy különös kegyelemből méltóztassék valamit rendelni a méltóságos ifju Apafinak tartására is, mint a ki a fejedelemségben leendő következés reményében növeltetik, és saját javaiból az idők változásai miatt csaknem kifogyott s erről kegyelmes intézkedését megtenni.²⁾

Nem lévén eredménye ez emlékiratnak, Alvinczi 1693. január 3. a másodikat nyújtotta be, melyet 1-ső pontjában az erdélyi méltóságos választott fejedelem ügyében írván, fölemlítette a lothringeni herczeggel kötött szerződést, melynek 4. p.-ja által a szegény ország magát a fejedelemségre nézve biztosított-nak lenni állítja; fölemlítette a császár ő felsége által kiadott kegyelmes hitlevelet, melynek előzményében ő felsége maga is elismeri, hogy az ifju fejedelmet a fejedelemségben való következés reményében kell nevelni, s minthogy az már a 18-ik évben jár, kérte ő felségét, hogy őt kegyes emlékezetű atyjának utódává nyilvánítani, s ez által ugyan a lothringeni herczeggel kötött szerződés 6-ik pontja értelmében egyszersmind az erdélyi fejedelemséget is a karok és rendek közmegvigasztalódására kegyelmesen elismerni méltóztassék; mert a rendek azt hiszik, hogy a mult idők tanulságaiból indulván ki, a sokféle tekintetet érdemlő Erdély más, mint fejedelemségi igazgatás

1) Szász, *Sylloge Tractatumum* sat. 269. 1.

2) » » » » » 299—300. 11.

alatt békében maradni nem fog. ¹⁾ A 10-ik pontban az ifju fejedelem számára a fiskus javaiból valamely tartási díj rendelkezését illető korábbi kérését ismételte. ²⁾

Ennek sem levén eredménye: márczius 14. harmadik emlékiratát adta be Alvinczi s a méltóságos árva fejedelemnek, az ifju Apafinak fejedelemsége iránti császári nyilatkozattételt illető 1-ső pontjában, hivatkozólag két előbbi emlékirata érveire, az erdélyi hű karok és rendek nevében, azok lelke teljes alázatával kérte a császárt nyilatkozata megtételére, a 11-ik pontban pedig, minthogy a már 18-ik életévében járó ifju fejedelmet atyja utodává nyilváníttatni hiszik ugyan, de bizonyosan állítani nem merik: ez okból császár ő felségének az ő tartásáról való gondoskodását alázatosan kéri. ³⁾ Ez utóbbira az országgyűlés a fiscalis jövedelmekről felküldött jelentésében is kérte a császárt, ⁴⁾ a mikor egyszersmind az ország új kormánya tisztviselőinek fizetése meghatározását is ajánlatba hozta. ⁵⁾

Leopold a három emlékirat közül az elsőt vette alapul, annak 24 pontból álló tartalmára 1693. május 14. adta ki kegyelmes válaszát 23 pontban, melyeknek az ifju fejedelmet illető 1-ső pontja ez: »A mi Apafi Mihály úrnak a fejedelemségben kívánt megerősítését illeti, ő felsége kegyelmesen ragaszkodik azokhoz, miket ezen dologról mind 1691. decz. 4-ki hitlevelében kimondott, mind pedig ugyan azon évi decz. 31. az akkor a császári udvarban mulató erdélyi követ uraknak hasonló kérelmeikre felelt, s minthogy az akkori körülmények és okok ma is fenállanak, a kk. és rr. ezennel azokra útasítja«; ⁶⁾ a 11-ik pontban pedig e van: »Minthogy ő cs. kir. felsége eddig is sok izben megbizonyította a kk. és rr. kedvét kereső különös hajlamát, ugy most is nem kevesebb figyelemmel lett volna az Apafi Mihály úrnak valamely tartási segély-adás iránti közbenjárásukra, ha a kk. és rr. előtt is jól ismert hadi

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatum* sat. 311—112. II.

²⁾ » » » » 316. I.

³⁾ » » » » 330—331. II.

⁴⁾ » » » » 367. I.

⁵⁾ » » » » 368.

⁶⁾ » » » » 378. I.

költségek tömege Erdély minden jövedelmét el nem nyelné annyira, hogy minden évben nagy mennyiségű pénzt Bécsből kénytelen Erdélybe küldeni. De ha a mostani bajoknak vége lesz, a kk. és rr. kérését, a szerint, a mint azt a közjó kívánja, ő felsége kegyelmesen fontolóra veendi.«¹⁾

Merőben sikertelen volt tehát az Alvinczi buzgó igyekezete is az ifju fejedelem ügye jobbrafordításában, pedig »elég szép csendesen és alázatosan« tette alaposan indokolt előterjesztését; nyertesen csak a r. katolikusok és szászok tértek vissza az udvar zsámolyától; amazok egyházuk és vallásuk ügyében sok kedvezésben részesülván, ezek, a mi ellenökre volt, a törvénykönyvekből mind kitöröltetvén, s a mi javukra szolgált, a többi nemzetekkel szemben törvénynek maradni kieszközölvén. Azonban Alvinczi a kormányzónak, erdélyi hadak generalisának, cancellárnak és kincstárnoknak azon föltételek és esküforma helyett, melyek még némi reminiscenciáit fejezték ki a fejedelemségnek s miket az 1692-ki országgyűlés irt volt eléjük, császári útasításokat és esküformát hozott le, melyek ápril 29. költek, a fejedelmi uralkodásforma legutolsó gyökérszárait is kitépték s Erdély közjogi állását és kormányzatát teljesen megváltoztatva, azt a magyar király jogcíme alatt császári örökös provinciává alakították át.

Egy-két idézet meggyőzi erről az olvasót. A kormányzó útasításában például hangsúlyozva van, hogy az isteni gondviselésnek tetszett Erdélyt, mint Magyarország legrégibb tagját Leopold császár és fia s utódai mint Magyarország törvényes királyai uralmának alá adni, a mint ezt Erdély kedvelt rendei »Nyilatkozat«-ukban még 1688. illően kijelentették, ő császári felsége is az önkéntes önaláadást már akkor tárt karokkal fogadta, s most is császári hálája s kegyes indulatai jeléül semmit inkább nem ohajt, mint kedves Erdélyországának oly kormányzási formát adni, mely által isten segedelmével ő felsége királyi uralkodása és védelme alatt ősi törvényes szabadságai és jogai élvezetében, az igazságnak feddhetetlen kiszolgáltatása mellett a barbár török járma nyomása alól

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatum* sat. 384. l.

kiszabadulva valahára szabadon lélegzelhessen. E végre mint-hogy kormánya egyéneit már 1691. decz. 4. költ hitlevelében kijelölte volt: nincs egyéb hátra, mint az, hogy eléjük útasítást és törvényt szabjon, még pedig legelsőbbben a kormányzó-nak és a mellé rendelt titkos tanácsosoknak, kik együtt, az ő távollétében, császári királyi személyét képviselik. A kormányzó útasítása 10 pontból áll, a hitlevél 11-dik pontjával ellentétben álló ama fontos elv mondatván ki az elsőben, hogy az ország rendei csak bemutatták a kormánytanács tag-jait, választotta és megerősítette a felség; a többi pontok különböző parancsokat, rendeleteket és engedelmisséget szabnak elébe, adandó esetekben a kormányzót akár minden évben változtathatónak jelentvén ki, fentartván a király egyszersmind ez útasítás bővítési, rövidítési vagy változtatási jogát a szerint, a mint azt a közszolgálat, a körülmények, Erdély békéje és jóléte érdekei kívánják.¹⁾

Az esküformában szintén hangsúlyozva van, hogy a rendek csak előterjesztették a kormányzót, választotta és megerősítette a király; épen ezért — mondatik abban — Erdély kir. kormányzója ezután is hűséget esküszik Leopoldnak, fiának és utódinak, útasítása szerint kormányoz, ha valakit észre venne, hogy a király vagy örökösei, úgy azok jogai, személye és uralma, nem különben a haza állapotja, biztonsága és csöndje ellen valamit forralna, ármánykodnék, vagy cselekednék, el nem rejti és titkolja, hanem idejében tudomásra hozza és fölfedezi, s megelőzni és megakadályozni fogja.²⁾ Ez a korlátlan uralkodók általmaguk irányában biztosítani szokott kényszerű engedelmisség műve, a mi egy ország fejedelmét személyesítő főemberhez nem illet s Erdély eddigi szabad szellemű alkotmányával szomorú ellentétben állott.

Ez lényegük, ez a szellem vonul át valamennyi kormánytag útasításán és esküformáján. Az ifju fejedelemtől semmi emlékezet nincs; a haza törvényeinek az ország főtisztviselőire vonatkozó intézkedései egyszerűen mellőztettek, az alkotmány s nemzetek unioja szóba sem jött, új kormányforma,

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatumum* sat. 409. 411. 416. 418. II.

²⁾ » » » » » 418—419. II.

új országigazgatás, szóval a dolgoknak egészen új rende állott be. A márcz. 15-től ápril 24-ig a kormányzó elnöksége alatt tartott szebeni országgyűlés törvényeit rendeleti úton részint megsemmisítette, részint módosította, s csak részben hagyta helyben Leopold, jelesen az 1-ben meg volt határozva, hogy a kormányzó a maga és az ország kormányzása czéljaira négy pecsétet készítessen, egy nála, egy a cancellárnál, kettő a két ítélőmesternél tartatván. E helyett a május 18-ki kir. leirat azt rendelte, hogy a mint császári kir. birodalmát alkotó más országokban és örökös tartományokban szokásban van, hogy a mit a kormányzóságok a cs. kir. felség nevében akár az igazgatás, akár az igazságszolgáltatás terén a közönség elé hocsátnak, a cs. kir. nagyobb és kisebb pecsétekkel legyenek megerősítve: úgy Erdélynek is három kir. pecsétet rendel készíttetni, egy nagyobb és egy kisebb az Erdélyben lakó cancellárnál, egy kisebb az udvarnál mulató alcancellárnál álljon s ezekkel pecsétlendő meg a felség nevében kiadandó minden levél, a nagyobb a nagyobb s fontosabb tárgy, a kisebb az udvarhoz teendő jelentések.¹⁾ A pecsétekre nem az országé, nem erdélyi fejedelmi, hanem császári czímer és körirat volt vésve. Erdély nevének és czímerének még emlékezete is kiveszett a kormányi és minden más köziratokról.

Thököly 1693—1694 még egy párszor megkísérelte Erdély fejedelmi székét visszafoglalni, de szándéka teljesen meghiúsult, mi által a benne remélők bizalmukat vesztvén, részint kegyelmet kértek, részint ijesztgetés és kapdosásaik által a népet maguktól elidegenítették. Ez által a létező állapot még inkább meggyökerezett s a segélyt tőle várók száma tetemesen megapadt. Leopold elérkezettnek látta az időt Erdélyre nézve célba vett szándékai valóztatására, a mi abban állott, hogy Apafi fejedelemségét minden áron megsemmisítve, az országot császári birodalmába békebelezze. A kormányzó és kormányzóság — Gubernium — még nem volt elég biztosíték rá nézve Apafi jogaival szemben; az Alvincziről nevezett resolútiók értelmében azért kellett Bécsben alcancellárságot állítani, hogy a kormányzó jogköre a kettő közt megoszol-

¹⁾ Szász . . . *Sylloge Tractatumum* sat. 428—429. 454. 11.

ván, annál gyöngébbé váljek, a fejedelemség még árnyékának se legyen tekinthető s idővel a kormányzás és hatalom súlypontja egészen Bécsbe tétethessék át. Előbb Bethlen Miklós volt kinézve a fontos állomásra, s ez esetben ő lett volna a fő, ellenben az Erdélyben lakó alcancellár; de ő a haza közérdeke iránti tekintetből nem fogadta el, s így Kálnoki Sámuelt megválasztva és megerősítve. »Ezen időben — írja Bethlen — kívánta a császár, hogy én főcancelláriusi hivatalra kövessem Bécsbe, és ott lakjam szüntelen, Erdélyben pedig lakjék a vice cancellarius. Én mondtam a tanácsban: ha én csak magamat nézném, ezt két kézzel venném, mert ez mind hasznos, mind becsületes és nyugodalmas lenne nekem; de kegyelmeteknek Guberniumul és országnak nem lenne jó, mert az egész igazgatásnak és törvénynek ereje oda vonzódik, és a Gubernium apránként árnyékká válik. Én pro publico jónak tartom — ugymond tovább — oda a vice cancellariust és secretariust, azt könnyebb lesz a Guberniumnak és országnak zabolán tartani.«¹⁾ Bethlen alatt maradott mint fő, Kálnoki Bécsbe ment mint alcancellár, és még is csak hamar látszani kezdett, hogy az ország hatalmi központja az országon kívül van.

*

*

*

Erdély államviszonya és igazgatása ezen mélyre ható megváltozása mellett még két fontos esemény folyt be II. Apafi sorsának kedvezőtlen elhatározására. Az egyik a császári udvar érdekei és akaratja elleni házassága, másik az, hogy Bethlen Miklósnak részint önértékéből, részint cancellári helyzetéből folyólag Apafival szemben az uralkodónak oly szolgálatokra kellett vállalkozni, melyeket mint független tán nem tett volna meg, s a melyek a titkos indokok és útastítások kötelességszerű elhallgatása miatt őt Apafi, sőt az ország előtt is üldöző ellenségként tüntették föl. És ez nem méltatlanul történt, mert már ma hitelesen megállapított tények egész sora áll előttünk, melyek ezt kétségtelenné teszik... A harc nyíltan megkezdésére a fejedelem házassága adott okot.

¹⁾ Magyar Történelmi Emlékek Gr. Bethlen M. Önéletirisa II. kötet. 136. l.

Nem bírok róla eredeti adatot, de hiteles írók állítják, hogy az udvarnak szándéka volt Apafinak római katolikus hölgyet adni nőül; jóakarói ellenben magyar és pedig reformált válású nőt ajánltak, s ő ezt annál készségesebben fogadta, mert — a mint fennebb érintve volt — anyja is ezt végrendeletében lelkére kötötte. 1694. jun. 30. tehát Bodonban nőül vevél Bethlen Katát, Bethlen Gergely ország generalisa leányát.¹⁾ Bethlen Miklós így írja le ezt »*Önéletírás*«-ában. »Bodonban Kendefi Gáspár elvevén Bethlen Gergely egyik leányát, a kiadó maga Bethlen Miklós volt. Másnap elindulásakor, midőn búcsuzódott, a gubernator mond Gergely és Elek uraknak: hát a dolgot miért nem mondják meg ő kegyelmének? Behívák őt s a gubernator megmondá a fejedelem az nap leendő házasságát. Négyen voltak: Bánffi, Bethlen Gergely, Elek és Miklós. Kérék őt, hogy adja ki. Mondá: elvégzett dolognak nem kell tanács; mindazáltal ő lelkiismerete megnyugtatózásért megmondá, micsoda nehéz dologtól félti mindnyájan az érdekelt feleket és mindenek felett a fejedelmet, hogy jövendőben ne okoztassék senkitől. Tartott egy órát a beszéd. Sed fatum erat. Az alatt a fejedelem érkezék, és ő kiadá hűgát s megesküvének. Már ennek isten szánja meg a dolgát — ugymond ő — semmi sem mulék el a jövendőléseben.«²⁾

E házasság a császárnak tudomására esvén, szörnyen felháborította. »Bámulva hallotta — így szól 1694. sept. 6. az erdélyi kir. kormányzékhez intézett csász. leiratában — hogy az ifju Apafi az ő előleges tudása és beleegyezése nélkül a Bethlen Gergely leányával házasságra lépett; de a hirnek hitelt adni nem akar, minthogy a kormányzékától, mely előtt az titok nem lehetett, erről nem értesült. Ez okból, hogy a dologról bizonyost tudhasson, minél előbb hiteles tudósítást kíván a kormányzékától; mert ha a dolog úgy van, a mint elébocsátotta, azt annyival inkább szándéka kegyelmesen megakadályoztatni, minél bizonyosabb, hogy nevezett Apafi nem csak ő

¹⁾ *Történeti Emlékek a magyar nép községi és magán életéből* sat. II. köt. *Inczédi Pál Naplója* 18 l.

²⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* sat. II. köt. 140. l.

királyi felsége védelme, de legfelsőbb gyámsága alatt volt eddig és van jelenleg is, és a míg kiskorúsága tart, ilyesmit kezdenie, annyival inkább végrehajtania nem kell vala. Miért is ezt a legfelsőbb királyi méltósága és joga megsértésével titkosan végrehajtott házasságot mindennekben rosztalván, a kormányszéknek meghagyta, hogy valóságot tartalmazó tudósítása felküldéséig s annak jóvátétele iránt kiadandó határozása megérkezéteig tovább fejlődését megakadályozni igyekezzék.«¹⁾ A kir. kormányszék október 11. költ jelentésében úgy nyilatkozott, hogy az ifju fejedelem a maga és ismerői tanácsára, a kormányszék tudása és beleegyezése nélkül váltott jegyet, s midőn később az összeesketésre és menyegzőre került a sor, a kormányszéki tagok közül ugyan némelyek jelen, mások távol voltak, de azok is az napig nem tudtak e dologról semmit, sőt akkor sem helyeselték, szóval: azon házasság a tanácsosok és kormány tudása és beleegyezése nélkül történt. A mi pedig a házasság bevégeződése akadályát illeti, a kir. kormányszék a mint egyebekben úgy ebben is a lehetőség a felség parancsának engedelmeskedni igyekezni fog. Aláírva: Cs. kir. felséged alázatos és örök hivei és jobbagyai, *Erdély méltatlan kormányja* — indignum in Transylvania Guberniumi — a kormányzó, cancellar és öt tanácsos, név szerint olvashatók az eredeti oklevelen, nem írta alá az érdekelt Bethlen Gergely és még négy tanácsos.²⁾

A császár erre megparancsolta Veterani erdélyi katonai hadvezérnek — írja Bethlen — 1694. őszszel, hogy a fejedelmet, Bethlen Gergelyt és Eleket tisztességes őrizet alatt küldje Bécsbe, mit Absolon neki titokban megmonda, s így együtt nagy előterjesztésekkel vitték ki, hogy a császár e határozását megváltoztassa s a házasságot ne gátolja. Így lőn aztán, hogy Veterani csak a fejedelmet vitte fel, a kiről és házasságáról az határozottatott, hogy az meg lesz engedve, de megáldva nem; a mely ágyat vetett magának — mondák ott fenn — éljen avval, az udvar titokban még örvendhet, hogy a fejedelem így elmellőzván a császárt, őt felmentette a fejedelemség-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXI-ik száma alatt.

²⁾ „ „ „ „ „ XXII-ik száma alatt.

ben leendő következése iránt a hitlevélben tett fogadással... És így Veterani vissza hozá az ifju fejedelmet, de menyegzőjére sem ő, sem Absolon el nem ment.¹⁾ Gunesch azt hagyta fenn emlékjegyzeteiben, hogy Veterani az ifju Apafit saját érdekében kérte meg, hogy vele Bécsbe menjen, megigérve, hogy ismét visszahozza magával.²⁾ Szilágyi Sándor pedig azt írja, hogy a fejedelem azért vitetett Bécsbe, hogy a császár miniszterei ismerni akarták, mielőtt bele egyeznének, hogy Erdélyben a kormányzás élére álljon.³⁾ Akár ez, mi nem hihető, akár a házasság meggátlása volt a cél, a mi valószínűbb, az eredmény — a mint Szilágyi megjegyzi — azon jövendőlést igazolta, hogy »Apafi e házasság által az erdélyi fejedelemséget elugrotta.«⁴⁾

A fejedelem házassága és Bécsbe menése vagy vitetése körülményeiről, valamint a vele ott történetek részleteiről csak homályos adatokat birunk, melyek világánál elutasodni nem lehet. Itt tehát még bővebb kutatás és több felfedezés szükséges. Szintoly elrejtett a Bethlen Miklós Bécsben ellene megindított működése is. Számos tény és újonnan napfényre jött adat mutatja, hogy ő az erdélyi kormányzás megalapítása után sőt már a *Hitlevél* készítésekor is a fejedelemségnek az Apafi személyében folytatását nem ohajtotta, sőt hogy Leopoldnak e jog megsemmisítésére irányzott politikájában egyik nagy befolyású tényező volt; de az egyes tények és adatok egybekötő kapcsolai még eddig tökéletesen nem voltak ismerve, a történetnyomozásnak hézagokat kellett betölteni, új adatokkal az indokokat megállapítani, hogy Bethlen működését egész belső lényegében a jól ismert cél, még rejtve levő indokaival és nem egészen ismert eszközeivel együtt tisztán láthassuk s alaposan megítélhessük. És ezt az a körülmény is nehezíti, mert Bethlen Miklós »*Önéletirata*«-át is maga úgy mint politikai ellenfelei irányában sok tekintetben elfogulva írta, s öntettei szépítésének és igazolásának mint amazokénak tulsötéten árnyalási és

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* . . . II. köt. 140—141. ll.

²⁾ *Trausch* . . . *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum* sat. II. r. 259. l.

³⁾ *Erdélyország Története* Szilágyi S. II. köt. 387. l.

⁴⁾ » » » » » » 387. l.

megbélyegzési irányzata egyformán megismerhető rajta. Azonban a hátrább következők képesek lesznek e homályos szűrületre az eddiginél jóval több fényt és derűt bocsátani.

*

*

*

A pápa kifogyhatlan pénzsegélye s Leopold szerencsés harcrai annyira megfosztották volt már Magyar- és Erdélyországban birt szélő őrbástyáitól a szultán birodalmát, a győztes császári fegyverek oly mélyen hatottak volt az egykor hatalmas Törökország szíve felé, hogy ez oldalról ez idő szerint félelemre ok nem volt. A még is olykor egész Bécsig felhatott hírek egyedül az Apafi hitele rontására s állása megingatására voltak forgalomba hozva, ürügyül használtatván arra, hogy őt megtámadni lehessen. És a sor valóban nem sokára erre is került. Az udvar föltétlen hívei voltak Erdélyben a szászok, a császár képét viselő katonai parancsnok, polgári biztосként működött mellette Absolon Dániel, kit Leopold állandó erdélyi biztosának tartott. Az Alvinczi-féle küldöttség Bécsben léte alatt feltűnt még Zabanius János szebeni városi jegyző, éles esze, nagyravágyása és kihívó bátorsága által, épen oly hű császári érzelmű, mint a magyarokat nem kedvelő férfi. Valószínű — Bethlen írja is egy esetben — hogy mindezen csatornákon juthatott Leopold Apafira vonatkozó s rá nézve kíváncs, az ifjú fejedelem ügyét azonban veszélyeztető tanácsokhoz és értesülésekhez; de oly alapon való háborgatása, a hogy II. Apafit 1694-től, tehát nősülésétől kezdve, részint őt faggatva, birtokait megtámadva, személyét s udvartartását gyanusitva és üldözve, mindaddig ijesztgették, vádolták és zaklatták, mig nem 1697. tulajdonképen pedig 1701. fejedelemségi jogáról lemondani kényszerült ily támadásra okot, állásának aláásására törvényes alapot és fegyvert csak egy, az ország alkotmányát, a magyar jogéletet és pártviszonyokat tökéletesen ismerő, e felett Apafi iránt ellenszenv és önérdek miatt elfogult ember adhatott. E férfi nem volt más, mint cancellár Bethlen Miklós.

Az természetetes, hogy a császári udvarnál Apafi iránt féltékenység támadt, az meg tény, hogy ezt mások is épen Erdélyből táplálták. Bethlen így ír erről: »Minél inkább confirmá-

tióját sollicitálták, személyét ádorálták, jószágvásárlással erősítették, házasították, kornyétával cum titulo Principis járatták, kalendárium eleibe II. Apafi Mihály fejedelemnek nyomtat-tak stb. az udvarban annál nagyobb zelotypiát indítottak, me-lyet ő — ugymond — azelőtt sok esztendőekkel megjövendölt, hogy mint a majom kölykét, magok fojtják meg; de nem hit-ték, hanem 1696. betelék rajtok.«¹⁾ És ebben legtöbb része van az emlékirónak: a *quorum pars magna fui* — alkalmazható rá is.... Szilágyi Sándor azt írja, hogy Apafi párthívei a portával titkos értekezleteket tartottak, ezért Leo-pold a kormány széki tanácsurakat is gyanuba vette és nekik szemrehányást tett.²⁾ Gunesch pedig azt hagyta emlékezetben, hogy 1695. május 18. Veterani Bécsből Fejervárra jövéen, egybe-hivatta az ország rendeit, s ott a nemességnek kedvezőtlen dol-gokat terjesztett elé, de a miket nem mindennel tudattak. Mon-datott ekkor az is — írja ő — hogy ezentul nem kell Apafit fejedelemnek nevezni, hanem ha a saját jószágában.³⁾ Ugyan ő írja 1696. évről, hogy augusztus közepe táján ismét felhívták Apafit a császári udvarba, hogy feleljen némely pontokra, a mikkel az erdélyi uraktól elvádoltatott, a hová csakhamar el is ment.⁴⁾ Azt, hogy kik voltak ez erdélyi urak, szintén csak Gunesch hagyta följegyezve, t. i. Bánffy György a kormányzó, Bethlen Miklos a cancellár és Apor István, a kincstárnok, a kik szerinte Bécsbe hivattak; de a vádakat ő sem mondja meg, a helyett megemlíti mint hallott hírt a császárnak Apafihoz intézett némely kérdéseit. Azt kérdezte t. i. tőle Leopold: 1) elfogadja-e őt apjául? 2) lemond-e Erdélyországról? 3) a bu-zogányt, fejedelmi süveget és kaftánt, mit a szultántól ő és atyja a megerősítéskor kaptak, átadja-e a császárnak? Apafi — ugymond Gunesch — mindenikre »igen«-nel felelt. A mágná-sok meghallották ezt, megrótták, kivált a 3-ik pontért, hogy a drága ajándékot, mit oly nagy monarchától kapott, oly ha-mar oda lökte, s evvel arra birták az ifjut, hogy mikor a

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* Gr. Bethlen M. *Önéletirása* II. köt. 155—156. ll.

²⁾ *Erdély Története*, Szilágyi Sándor II. köt. 387. l.

³⁾ *Trausch, Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* II. r. 260. l.

⁴⁾ » » » » » » » » 265. l

császár a birodalmi titkárt hozzá küldötte, hogy a mit neki magánosan ígért, írásban is erősítse meg, a 3-ik kérdésre adott feleletét visszavonta. Ezért mind ő, mind a többi mágánások a császár haragját vonták magokra. Vannak, kik azt hiszik, hogy ezt a mágánások azon szándékból tették, hogy a császárt az ifju fejedelemeire felingereljék, mert nem akarták, hogy ő atyja után következzen, úgy gondolkozva magok felől, hogy ők vannak olyanok, mint az ifju fejedelem, sőt okosabban, korra idősebbek, méltóságra nagyobbak, a mi hazajövetelökkor ki is tűnt.¹⁾ Szilágyi Sándor pedig azt írja, hogy Bethlen Miklós 1696. azért ment Bécsbe, hogy a kormányzétról a császár gyanuját elhárítsa, a katonai beszállásolásokra könnyítést eszközöljen, s Apafiért valamit tegyen.²⁾

Bethlen szava hitelre talált, a császár elismerte — mond Szilágyi — az Erdély ellen emelt vád alaptalanságát, a beszállásolásokra 200,000 forintig könnyítést eszközölt, a kormányzék és udvari kórlátnokság szervezést, fizetést, pecsétet kapott, Apafit illetőleg azt kívánta a császár — író elhallgatja, de hátrábbi előadásából az tűnik ki, úgy is volt, hogy ez a kormányzék útján történt — hogy az néhány uradalmait, az ösieket és újonnan vásároltakat, cserélje meg másokkal, nem elleneztetvén, hogy nevezetesebb részét megtartsa, Erdélyben csak télen lakhassék, a fejedelmi címéről mondjon le, helyette római szent birodalmi gróf címet nyervén. Az Apafi-párti főurak megtagadtatták az ifjuval az ajánlat elfogadását, mire az udvar 1696. május 20. megrendelte a kormányzónak és cancellárnak, hogy Apafit szemmel tartsák, de ezt csak hamar ama másik rendelet követte, hogy Liechtenstein tábornok kiértesse őt Bécsbe.³⁾ Bécsben megújítják az elébbi ajánlatot — jegyzi még Szilágyi Sándor — a mi által bizonyossá lesz az, hogy az első Erdélyben tettett, az 1697-ki ápril. 15. tartott miniszteri értekezlet pedig elhatározta, hogy többé ne mehessen Erdélybe, évdíjúl kapjon 12,000 forintot, később bi-

¹⁾ *Josephus Trausch, Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum sive Annales Hungarici et Transylvanici* . . . II. r. 275. l.

²⁾ *Erdély Története tekintettel művelődésére.* Irta Szilágyi Sándor II. köt. 387. l.

³⁾ » » » » » » » 387. l.

rodalmi hercegi czímet nyert s a fejedelemségről ünnepélyesen lemondott.¹⁾

Az 1695—97-ki események ez előadása a tárgy nagy fontosságával és szövevényességével nincs arányban tartva: fölötte hézagos és szaggatott, itt-ott az idő, hely és cselekvő egyének, a tények és azok indokai fölcserélve vannak, megtörténtek ugyan az érintettek, de nem épen úgy, nem azon összefüggésben, a mint előadva látjuk; az adatok eddig ismeretlen volta, és e történetszakasz szintoly kényes, mint mesteri elburkolása miatt nem is igen lehetett eddig amaz események valódi indokaihoz és politikai hátteréhez férti. A levéltárak adatainak használatára nézve mindenütt érvényesült szabadelvűség csak most tette azt lehetségessé.... A köz levéltárakban rejlő iratokból és csak most lett világos előttem azon tény, hogy Erdélyben a zernyesti ütközet után a helyzet ura, a közdolgokban irányadó Bethlen Miklós lett. De hogy ő már a Leopold-hitlevél feletti alkudozások alatt megváltozott, már annak némely pontja, azutáni magatartása és egész nyilvános élete tanúsítja. Teleki Mihály politikájára tért ő is, annak nyers egyénisége s durva erőszakosságai helyett az udvariasság modorbeli simaságát, rejtettebb önzéssel több hazaszeretetet egyesítve, hogy t. i. honának hasznos szolgálatokat tegyen, de belőle magának s családjának is minél nagyobb hasznot húzzon, s ellenfelét észszel és okossággal győzze le. Ez volt elve. De az ő idejében mások nótáztatása által jószágot szerezni, fejedelemségre emelkedni többé nem lehetett — ettől a némettel szövetekezés örökre elejtette; vagyonhoz csak befolyás, ehez császári kegyelem juttathatott. Ez őt arra birta, hogy az uralkodó-háznak II. Apafi fejedelem joga érvénytelenítése érdekében szolgáljon, s azért az udvartól viszonzszolgálatokat fogadjon el. Bethlen ez önelhatározását tények igazolják, sőt a dolog indokai világosak is. Leopoldnak épen úgy érdekében állott, hogy II. Apafi fejedelmi jogáról lemondjon sőt egyenes örököse se legyen, mint Bethlennek; mert Erdély birtokában szilárdul meg ez úton az első, az utolsó pedig mint Apafi-vérág ősi birtokaira jogilag, a zállagosokra csá-

¹⁾ *Erdély Története.* Szilágyi S. II. köt. 837—388. II.

szári kegyelem útján számíthatott; némileg társává Bánffit, a kormányzót mintegy a véletlen tette, a kire nézve a kormányzói szék állandósítása hatalmas érdek volt, s a ki e felett neje ágán örökösödési jogot is birt az Apafi-jóságok egy részéhez; Apor István kincstárnokot, ki a kitüntetésekre és gazdagságra vágyott, ezen gyöngéi, hivatali tiszte, a jezsuita-befolyás és a katolikus érdekek előmozdítása szintén Leopold hívei leghívebbjévé tették. Az érdekek ezen erős szövetségének természetesen támogatója volt a kormánytanács tagjainak egy része is; elene volt a Bethlennel titkos versengésben élő szász Zabanius, gróf Pekri Lőrincz, Bethlen Elek és Gergely, kinek — a mint Bethlen írja — leányát titkos kérigetés útján ¹⁾ tették az ifju fejedelem nejevé, és az országgyűlési többség, mely nem akart lemondani a II. Apafi fejedelemségben való következése jogos reményéről.

Ez kulcsa ama három évi söt egész korszakban az erdélyi politikai eseményeknek, melyeknek okát megtudni, vagy következményeit magánállólág kimagyarázni nem lehet. Ezt tartva szem előtt, én a II. Apafi életének ezen korszakbeli történetéhez többnyire újonnan előkerült adatok alapján íme e részint kiigazító, részint kiegészítő részleteket adhatom.

Bethlen Miklós 1695. a kir. kormányzék által october 9. költ ajánló levéllel ²⁾ s november 10. adott útasítással ³⁾ volt felküldve a bécsi udvarhoz; megbízatásának tárgyairól és sikeréről magával hozott két cs. kir. leirat szól. Az első 1695. decz. 20. költ a császár és Weissenberg Tivadar János aláírása alatt, intézve van egyenesen Bethlenhez, 14 pontból áll, az 1-sőben biztosítást ad a császár, hogy az Erdélyben telelő 15 ezred német lovasság számára 1696. január végére 100,000 forintot császári pénzben fog küldeni, 100,000 forintot az örökös tartományokban számukra teendő vásárlásokban. A leirat további része szabályozta a pénzben adandó bor árát, a fizetési határidőt ápril utoljára szabta meg, agiót

¹⁾ Gr. Bethlen M. *Önéletirása* II. köt. 141. l.

²⁾ Erd. kir. kormányzék levéltárában, *Liber Regius Prioris Seculi* I. köt. 535. l.

³⁾ Erd. » » » » » » » »
I. köt. 732

kérni a német pénzből a katonaságnak megtiltotta, a húsak váltásági árát meghatározta, a széna megmérésére a szállásokon mérő eszközök felállítását rendelte, a pénzportiót hónapoként 300 forintban állította meg, a búza, zab és más termesztményi adók iránt a határozatot a Commissariatusra bízta. A 10-ik pontban megegyezik a császár, hogy Erdély részére pénzverő hivatal állitassék, az iránt a kormányshékhéz külön rendeletet bocsátott, de az hirtelen nem történhetvén meg: teljes folszereléséig — 11. pont — megengedte, hogy a nagy-bányai pénzverő-ház csak Erdély számára verje újra a régi pénzeket; a Tiszán túli vármegyék forintosaik újravérettése végett a kassai pénzverő-házhoz soroztassanak, a nagy-bányai és erdélyi pénzverő-házban a katonaság forintjai ne cseréltessenek be, hanem ha be akarja váltani, hit és kormányshéki s császári biztosi pecsét alatt küldjék fel Kőrmőczre, Pozsonyba, vagy Bécsbe — 12. pont; a császári pénztárból való pénzek, a mik Nagy-Bányán lesznek, mikor azon pénzverő-ház az erdélyieknek az írt célra átadatik, cseréltesse nek ki az erdélyieknek oda viendő forintosaival — floreni —, a nagyobb pénzverési eszközöket — 13. pont — beszerzi az udvari kamara a maga költségén, a miket pedig Erdélyben kell megkésztetni, azok költségét az odavaló kir. kincstár hordozza.

Mig egyfelől a császárnak Erdély iránti atyai indulatját s a haza boldogságára való gondoskodását ezekből az ország megláthatja — így végződik a cs. kir. leirat — másfelől szintugy nem kétkedik azon, hogy a kormányshék és rendek is a császár legkegyelmesebb szándékait előmozdítandják s hazájok javáról és gyarapodásáról szorgalmatoskodni fognak, a minek sikerére nézve a cancellárnak bölcsessége, tapasztalása és azon tekintély, melylyel az országban bir, a legtöbbet teheti; ennél fogva ő felsége az ő eddigelé sok alkalommal tanusított magoodadásában és hűségében leginkább bizván, iránta ezen cs. kir. kegyelmességét különösen is kifejezte.¹⁾

Bethlen második küldetési célja az volt, hogy a fejevári fiskusi uradalomnak a kir. kormányshék fizetése fedezé-

¹⁾ Az erd. udvari cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

séül oda adományoztatását eszközölje. A császári határozatot annak neve és Weissenberg aláírása alatt az udvari kamara febr. 2. adta ki, az erdélyi udvari cancellaria pedig márcz. 24. intézve szintén Bethlen Miklóshoz, ily bevezetéssel: »Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis sat. nomine ejusdem Cancellario Transylvanico D. Comiti de Bethlen hisce perbenigne significandum« sat. Ez annyira a Bethlen személyére volt irányozva, hogy a cancellaria kiadási jegyzőkönyvében nyoma sincs, »mert a cancellár — a mint ez évi jegyzőkönyve szól — 1695. nov. 19. érkezvén fel Bécsbe, s maga tractálván az ország minden dolgait: a cancellaria nomine corporis nem irt semmit 1696. 28. márcziusban történt hazameneteléig.«¹⁾ »A császár — így szól a leirat — az erdélyi kormányzónak, a kormányzék követét gróf Bethlen Miklóst — a ki akkor lett gróf, a mint hátrább látni fogjuk — nemcsak kegyelmesen fogadta, hanem kérését is meghallgatta, s határozatait részint szóval, részint írásba foglalva, egyenesen személyéhez intézve adta ki, minden pontban kedvezőleg; t. i. megengedte 1.) hogy a kir. kormányzék állandó székhelye Fejérváratt legyen, főbb tagjai: a kormányzó, cancellár, ország generalisa és kincstárnok a várban lakjanak, s számukra illendő lakások alakításának át, valamint a levéltárnak is erős és tűzmentes hely szakitassék ki — pro Archivo autem seu Regestatura etiam in ipsa Arce tutus et contra ignem benemunitus locus reservabitur, — azon szobák, a hol az erdélyi fejedelmek szoktak lakni, tartassanak fenn a tanácsülések, országos és táblai gyűlések számára addig, míg az országház elkészül, a többi kormányzéki tagoknak illő szállás adandó a városban; 2.) az erdélyi kir. kormányzék kész hűségének különböző alkalmakkor eddig is számos jeleit adván, jövődöbeli oly szolgálatok reményében, miket a felség maga és felséges háza iránt tőle vár, fizetését 35,000 frtra emelte fel; 3.) fizetés fejében a fejérvári uradalmat az ahoz tartozó vagy tartozni kellett jószágokkal együtt a kormányzónak, cancellárnak, ország generalisának, kincstárnoknak, 8 tanácsúrnak és két titoknak adó-

¹⁾ Az erd. udvari cancellaria levéltárában levő *Liber Expeditionum et Correspondentiarum* de Ao 1695. usque 1700. 46. l.

mányozta, azok jövedelmét fizetésök arányában osztandólag, azon joggal, hogy az elidegenített jószágrészeket is fizetésök aránya szerint kiválthassák, a meghaló kormányshíki tag bírtokrésze az általa netalán fizetett váltási összege megfordítása után hivatali utódára menvén át. 4.) A kormányshík székhelyére annak rendelkezése alatt állólag 60 lovas és 60 gyalog katona lón engedélyezve, az első tiszteivel együtt 3600, utóbbi 2400 forinttal ellátva, a kik a rendes szolgálaton kívül a végrehajtásoknál és igazságszolgáltatási ügyekben segédkezzenek, háboru vagy más esetekben különösebben fogván a kir. kormányshík biztonságáról gondoskodás tétetni. Végre a postaügyben is meg lón ígérve a felsőbb intézkedés, de az az egész birodalomban sőt Magyarországon is a gróf Paar-nemzetségnek kötésileg átadva levén : ebben csak ezen az úton eszközölhető javítás ; azonban meg fog rendeltetni, hogy Erdélybe a lehetőségig magyar nemzetiségű postamesterek tétessenek, a postaállomási helyeket pedig a kir. kormányshík jelölje ki.¹⁾

Bethlen 1696. ápril 8. tért vissza Kolozsvárra,²⁾ pénz-segélyt, közteher-könyebbitést s a katonatartási terhek hordozásának szabályozását eszközölvén ki az ország számára, fizetésjavítást s annak biztosítékául egy nagy uradalom adományoztatását a kir. kormányshík részére ; de megszerezte magának a császár különös kegyelmét, a minek bő és maradandó becsi bizonyítékait vette. *Önéletírása*-ban ily röviden emlékezik meg 1696. évi gyarapodásáról. »Ekkor expedálák — ugymond — a grófi czímet, fia főispánsága, sója harminczadjának elengedése, Radnóth, Thököly-jószág dolga mind akkor lón, melyekről bő irások vannak.«³⁾ Ez irások közül már ma valóban sok lett ismeretessé, s azokból ezen igen egyszerű tényelődás érdekesen és tanuságosan kibővíthető.

Leopold egyik nagy kegyelmi ténye Bethlen irányában a grófi czím, mit oly alakban mint ő, kevés ember nyert azon időben, sőt azután is. E sok tekintetben nevezetes adománylevél megérdemli, hogy tartalmát megismertessem.

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

²⁾ *Magyar Tört. Emlékek. Gr. Bethlen M. Önéletírása.* II. köt. 153. l.

³⁾ » » » » » » » » köt. 154. l.

»Minthogy te, Bethlen Miklós — így ír 1696. febr. 23. Leopold — oly szülőktől és ősöktől származtál, kik a mi igen kedves Magyar- és Erdélyországunkban századok óta főnemesekek és ősrégi nemzetségből valók voltak, czímekkel és tisztséggel tündöklöttek, kik a hazát és az én elődeimet, a magyar királyokat és római császárokat híven és hasznosan szolgálták, nevök dicsőségét ragyogó és jeles cselekedetekkel téve hiresé; s minthogy azok között különösen benned, Bethlen Miklós, azon nemes vér és nemes szellem, melyet szülőidtől örököltél, mások felett annyira kitűnt, benned akkora tökélyre emelkedett, hogy te ifjúságodtól kezdve a valódi erény dicsősége elérésére irányozván törekvéseidet, a mostani oly igen nehéz időkben, udvarunkban folytatott különböző követségeid alkalmával, melyeknek mintegy rövid summája az általad hazád számára tőlünk kinyert cs. kir. *Hitlevél* és más cancelári s küldöttségi munkáid, melyekben mind a te hazád különös java vezérelt s a melyek végbevitelére mind a mi, mind a kereszténység érdekének megfelelőleg elmédnek teljes erőlyével igyekeztél, hogy ősöd fényét s rád mintegy örökségül szállott dicsőségét, mint azok törvényes vér-ága, nemcsak pusztulástól megóvd, hanem a te saját nyilván elismert ritka lelki tulajdonid által gyarapítsad és utódidra is átszállítsad: mindezeknél fogva, és minthogy te mihozzánk és felséges házunkhoz igaz önfeláldozásodnak és feddhetlen hívségednek az előbocsátottak szerint oly bő és igaz bizonyítékait adtad eddig, hogy jövődöbeli hasonló hűségedre és önfeláldozásodra nézve felőled a legjobb véleményt és reményt tápláljuk, a mi benned való megnyugvásunk tanusításául és a te megjutalmaztatásod gyanánt méltó dolgot véltünk cselekedni, a midőn tégedet magasabb méltóságra emelni elhatároztuk. Annak okáért tégedet, előlnevezett Bethlen Miklóst, nőt, s minden törvényes házasságból született és születendő mindkét nemű gyermekeidet, örökösöidet és tőled származó utódaidat mind végtelenig — ad infinitum — grófi rangra emelünk, úgy Magyarországon mint örökös tartományinkban és országinkban, meghatározván, hogy tégedet, nőt, s minden gyermekeidet, örökösöidet s mindkét nemen leszármazó utódaidat mindenki bármily rangban és méltóságban levő,

írásban és szóval grófoknak tartson, mondjon, nevezzen és tiszteljen úgy, mintha ezelőtt negyedik nagyatyai és nagyanyai ősöktől születettek volna; továbbá téged azon különös kegyelmünkben részeltetünk, hogy mi és minden utódink hozzád vagy tiedhez intézendő minden levelünkben és írásunkban »Tekintetes és Nagyságos«, mások pedig t. i. az ország minden nagyjai, méltóságai, és bármily rangu egyházi és világi férfiak veled és tieddel szemben »Méltóságos« megszólítással éljenek; megerősítjük ősi nemzetségi czímeredet s arval élni szabadságot engedünk; megparancsoljuk Magyarországunk, örökös tartományink, kivált pedig kedves Erdélyünk minden egyházi és világi nagyjainak, tisztviselőinek, biróinak sat. hogy téged, nődet s hozzád tartozóidat ezen rangban, tisztességben és rendben, jogaidban és szabadságaidban, kiváltságaidban és kitüntetéseidben védjenek, oltalmazzanak, nehogy valaki az ellen valamit tenni merjen, ha magukat legsúlyosb neheztelésünknek és 100 márka tiszta arany büntetésnek, melynek fele a fiskusé, fele a bántott-félé lesz, kitenni nem akarják.¹⁾

Másik különös kegyelmi ténye Leopoldnak Bethlen irányában az erdélyi és Részekben fekvő Thököly-birtokoknak Apafi Mihály kezéből szerződésszerűleg elvételébe s neki adatásába királyi beleegyezése.

A II. Apafi által 1696. még tényleg bírt nagy jövedelmű várak és jöszágok közt volt a *radnóthi kastély* és *uradalom*, továbbá a három Thököly-grófnétől 90,000 forinton megvásárolt *Húnyadvára*, *Küküllővára*, *Illye* és *Cseh* kastélyok és birtokok, melyek egy negyedrészt adománynál fogva birta. Bethlennek, az ország dolgaiban, annak költségén fáradozásai között arra is kiterjedt figyelme, hogy Thököly Éva, Kata és Mária grófnékat Apafival való szerződésök felbontására s erdélyi és a Részek-beli jözsaigaiknak neki átengedésére bírja. Márczius 22. Mednyánszki Pál magyarországi, Szentkereszti András erdélyi cancellariai előadó tanácsosok tanuskodása mellett új szerződésre léptek nevezett grófnék Bethlen Mik-

¹⁾ Az erdélyi udvari cancellaria levéltárában levő egykoru másolatból.

lós gróffal, melynél fogva azon okból, hogy Apafi Mihály tartozása egy részét nem fizette meg s így maga vissza lépett kötésétől, továbbá, hogy a jószágok keze alatt pusztulnak, kénytelenek voltak tőle jószágait vissza venni, s Bethlen M. jóakaró atyjokfiának adni át, a minthogy őt biztosították is arról, hogy ha becsületek sérelme nélkül, rendes és törvényes úton Apafi Mihálytól a mondott jószágokat kivethetik, azokat neki engedik által kiváltás végett a rajta levő 90,000 magyar forintért ily föltételekkel: 1.) hogy ő a grófnéknak Erdélyben és a Részekben jószágot illető ügyeikben, a mennyire lehet rendes úton, atyafiságosan szolgáljon, 2.) kiváltván gróf Bethlen a jószágokat, készek lesznek azután a ráfizetés iránt is vele megegyezni, s azután azon birtokaikat a kiváltási és felülfizetési összegben tíz évig nála és maradékinál hagyni, ő pedig akkor ezen összeg lefizetése mellett azokat visszaadni köteles lesz, 3.) a mely részét azon jószágoknak Apafi állítólag Thököly Imre nótáján birja, ha visszakapják, zálogképen vagy másként később neki adják, várván azok megszerzésében is az ő atyafiságos szolgálatját, 4.) ha valamikor ezen birtokok eladásra kerülnének, elsősege lesz gróf Bethlen Miklósnak, s azon esetben szavatosságra is kész ek; ha a Thököly-birtokok kegyelem útján Thököly Imrének visszaadtnának, a grófnéknak az azokért kapott összeget Bethlen részére szintén vissza kellend fizetniök.

E szerződést a felek királyi megerősítés alá terjesztették, kérelmökben a kérdéses birtokokat Bethlen és Gyulafi-anyai ágon való birtokoknak nevezték, miket most zálogképen Apafi Mihály bir; azt is jelentették a csász. felségnek, hogy azok egy negyedrészt Apafi saját atyjától az erdélyi törvények és fejedelmi föltételek által tiltott módon adományképen nyerte; végre kérték, hogy azon negyedrészből netalán lappangó királyi jogát adja a szerződő feleknek s arról az erdélyi cancellarián állitasson ki nekik adomány-levelet, egyszersmind meghagyva az erdélyi kir. kormányzéknek, hogy az a szerződő feleknek a nevezett birtokok kinyerésében, valamint Huszt vára és máramarosi sóaknák iránt nevezett Apafi ellen törvényesen kezdendő keresetükben segítségül legyen. Aláírva gróf Bethlen Miklós és a három Thököly grófné.

A császár május 2. ezen szerződéshez kir. megegyezését adta, annak a királyi jogot illető részét mellőzve, Husztra és a máramarosi sóbányákra nézve azt jegyezte meg, hogy ha azok iránt igazságukat bebizonyítják, a fiskust illető negyed-résznek árára való tekintettel a kincstár birtokába bocsátani kötelesek lesznek; ha pedig a bebizonyítás nem sikerül, a negyed-rész iránt másképen tartoznak az alperessel kiegyezni.¹⁾

Harmadik, a Bethlenre nézve szomorú következményeiért inkább sajnálatra, mint szerencséje által irigylésre méltó radnóthi kastély és uradalom ügye. Burkolt, homályos ügy, de a rejtély kulcsát megadja Bethlennek 1703. sept. 22. a bécsi miniszteri konferenciához a császár bizonyos megígért kegyelmeiért benyújtott s attól bizottsági tárgyalás végett a csász. udv. kamarához útasított kérvénye, melyben egyebek közt e van: »Hét söt több év előtt nekem adni határozta ő cs. felsége kegyelmesen a radnóthi uradalmat, azon állapotban, a mint az I. Apafi halálakor találtatott, a következő föltételek alatt: 1.) hogy abban Bethlennek a császár kegyelméből legyen javára beszámítandó 25,000 rhénens forintja, 2.) ha ennél többet érne, ezen többletet fizesse meg, 3.) legyen joga azon uradalomhoz tartozó, de elidegenített birtokrészeket is kiváltani.«²⁾

Utoljára maga Bethlen említ fel még egy tényt. »A mely *kis pecsétű gratiája* ő felségének exstál — írja *Önéletírás*-ában — azt a szegény idvezült Veterani hozta volt. Erről holta legyen a szóló.«³⁾ Elöttem nincs tudva, mi volt e ki-tüntetés.

Ime mily eredményei voltak gróf Bethlen Miklós 1695. végén s 1696. elején Bécsben mulatásának magára nézve. Okozati benső kapcsolatban áll e küldetéssel b. Bánffy György kormányzónak és b. Apor István kincstárnoknak ugyanekkor, febr. 23. tehát az utóbbival egy napon történt grófi rangra emeltetése; mindkét adománylevél indokolásából kiemelem a

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXIX. sz. alatt.

²⁾ Látható eredetiben az erdélyi kir. cancellaria levéltárában 1703. 177. sz. alatt.

³⁾ *Magyar Történelmi Emlékek*. Gr. Bethlen Miklós *Önéletírása*. II. köt. 154. l.

czélomra tartozókat. »Megtekintvén — így hangzik a Bánffié — a császár az ő magyar király elődei és haza iránti jeles érdemekkel kitünő ősoktól származását, erényeit és tulajdonait, elismerni s méltó megnyugvással és érdemlett dicséretekkel kitüntetni kívánva iránta és felséges háza valamint a haza iránt a mostani nehéz időkben mind a kormányzóság tisztének ráruháztatása előtti, mind azutáni szolgálatait, remélve hozzá és császári házához jövőben is megbizonyítandó igaz hűségét és szolgálatra gyors készségét: őt cs. kir. kegyelme és bőkezűsége azon jutalmában kívánta részesíteni és avval fel-diszítani, hogy méltán megillető magasb tisztességi rangra és méltósági fokozatra emelje . . . « Apornál pedig íme ez az indokolás. »Minthogy a császár az ő újabbi engedelmessége s hívsége által a közelebbi elég zavaros és aggasztó időkben is tisztán bebizonyítva látta az ő császári és kir. kegyelmének jó és balszerencse közti kiérdeklésében másokkal mintegy vetélkedését: ezért illőnek vélte, hogy az ő megszaporodott és a multakból következtethetőleg jövőben is naponként növekedendő érdemei a császárnak bennevaló nagyobb megnyugvása jeleivel és kellő dicséretekkel gyarapodjanak és a királyi bőkezűség megérdemlett jutalmával halmoz tassanak el: mind-ezekért őt grófi méltóságra emelte . . . «¹⁾

Mindhárman a császári ház és haza irányában tett és teendő szolgálatokért s kitünő hűségökért részesültek e kitüntetésben, mindenik Bethlen fennléte alatt s mint cancellárnak természetesen befolyásával, mit ő később ön és a császári ház érdekében hasznosított is. Ápril 8. érkezett vissza Erdélybe,²⁾ hol ez útját megelőzőleg 1695. és azt követőleg 1696. II. Apafi Mihály életében igen szomorú események történtek.

1695. május 6. Leopold nem az erdélyi udvari cancellária útján, hanem a bécsi cs. udvari kamara elnöke és egy tanácsos aláírása alatt azt rendelte az erdélyi kir. kormányzéknek, hogy miután hozzá feljelentetett — notitia ad Nos delata est — hogy a radnóthi uradalom az erdélyi fiskushoz

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ *Magyar Tört. Emlékek. . . . Gr. Bethlen Miklós Ünéletírása*, II. köt. 153. l.

vagy fejedelemséghez tartozó más birtokokkal együtt erdélyi kincstárnokának maig sem adatott kezébe: tegyen mielőbb tudósítást arról: miért nem történt meg ez? és mi magán joga van ahhoz Apafinak? ¹⁾ Aug. 19. olvastatott fel a kir. kormánysszék ülésében ez, s az ifju fejedelem felkéretni határoztatott az iránti nyilatkozatra: van-e valami gyökeres jogot bizonyító igaza, olyan, melylyel magát a törvény előtt is képes megoltalmazni? ha van, mutassa elé, a kormánysszék kész érdekében a felségnél közbenjárólag szólni; ha pedig nincs, ezt is tudassa, hogy ez esetben annak a birtoknak az ő kezén hagyását kérelmezze. ²⁾ A fejedelem levelét s biztosát küldötte a kormánysszékhez, előszóval felelni, megirván levelében, hogy azon birtok 1662. adományoztatott anyjának, azóta eltölt 32 év, a beiktatást tanúkkal bizonyította, s árvaságára és azon szomorú állapotjára utalva, hogy jószágaiért s különösen Radnóthért mily bajoknak van kitéve némely arra áhitozók által, emlékezetökbe hozta, hogy ő is az ő atyjokfia, testökből való test és az ő tagjok, ne engedjék a haza köztörvényeiben megfogynakozni, kérjék érette a császárt: adjon neki azon birtokról új adományt, ő kész azért tetemes pénzázldozatra is. A kormánysszék nem tartotta helyesnek, hogy a fejedelem-aszony birtokba iktatását illető bizonyíték felküldessék, s nem is annyira annak jogerejére, mint a császári kegyelemre hivatkozólag, a fejedelem mellett pártolólág irt fel aug. 26. ³⁾, mire a felség az erdélyi udvari cancellária útján febr. 24. 1696. azt írta vissza, hogy a kormánysszéknek Radnóth iránti tudósítását megfontolván: meghagyandónak vélte és határozta azt, hogy mihelyt kir. levelét kapta, a radnóthi ügyben annak mostani birtokosa Apafi Mihály ellen a haza törvényeiben megírt módon inditson azonnal pert, és azt érdemleges ítélet hozataláig folytassa, intézkedvén arról is, nehogy azon jök Apafi vagy tisztai által elpusztitassanak, hanem

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXIV. szám alatt.

²⁾ Az erdélyi kir. kormánysszék levéltárában levő ily című könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 254. l.

³⁾ Az erdélyi kir. kormánysszék levéltárában levő ily című könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 261. l. Továbbá 1701-diki 71. sz. alatti Transmissioban.

hogy az ítélelhozáskor azon idő ótai hasznaival együtt adasának át, a miket a mostani tulajdonos a többi fiskusi jóknak Haller János akkori kincstárnok kezébe adatásáig azokból vett, és bármely vármegyében levő mindazon tartozandóságaival és rész birtokokkal együtt, melyek Apafi fejedelem halálakor azokhoz tartoztak. ¹⁾

A törvénytartás távolesése miatt az ügyfolyamban szünet állott be, mi alatt Apafira nézve febr. 24. — egy nappal később a Bánffi, Bethlen és Apor grófi méltóságra emeltetésök után — a császár neve alatt az udvari kamarától és így ismét nem hazai hatóság útján, egy lesújtó rendelet érkezett. »Minthogy kedves Erdélyországa iránti atyai gondja és szorgalmatoskodása — írja a császár — egyebek közt arra is ösztönzi, hogy Apafi Mihály személyére valami tekintettel legyen: ezért a kormányshék azon előterjesztésére, hogy ő az alattvalói hűségi esküt még nem tette le, meghatározta, hogy azt tőle, mint a haza egyik főrendü emberétől haladéktalanul bevegység s a császár iránti állandó hűségre és maga alávétésére, a haza iránt pedig szeretetre és szolgálatra intshék, hogy ez által magát a császár további kegyelmére méltová, a haza iránt érdemessé és a karok és rendek szeretetének részesévé tegye.«

»Továbbá — így szól ama leirat — egész Erdélynek és magának Apafinak is érdekében áll, hogy Fogaras vára, melyet Apafi tartozandóságaival együtt törvéynél fogva bír, a helyőrségtartási és kiváltási jog érintetlen maradása mellett, tőle készpénzzel kiváltassék, ideértetvén a fejérvári javakból őt illető és szintén kiváltandó rész is. De minthogy neki mostani állapotjában ez összeget átadni nem lenne tanácsos, a császár kegyelmes akarátja az, hogy az Bethlen Miklós cancellár, Apor István kincstárnok és Absolon Dániel kezébe olvastassék le, a kiknek — úgymond — meghagyta, hogy azon összegből az erdélyi császári pénzügyi bizottság — Commissariatus — tartozásait törlesszhék, nevezetesen segélyt adván belőle az arra leginkább rászorult szászoknak is. Hogy pedig Apafi az által valami kárt ne szenvedjen,

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelékben* XXVII. sz. alatt.

megparancsolta a cs. udv. kamarának, hogy az elébbi módon megváltandó fogarasi uradalom helyett Szathmár várából és a hozzá tartozó birtokokból Apafit elégítsék ki.«¹⁾ Hogy e rendelet kelésében Bethlen részes, kétség nem fér hozzá, mert önmaga is írja: »Az udvar elméje — így szól ő — mikor én Bécsben valék, és Apafi állapotjáról határozása e vala. A nem rég 90,000 forinton vásárolt Thököly-jószágokat, a fejevári jószágbeli, monorai, csergedi jószágát, Fogarast mely 80,000 forint volt, adja át. Ez együtt tett mintegy 100 ezer német tallért. Ezért vegye el Szathmárt és ahoz egyenlő értékig adandó jószágokat Magyarországbán. Husztot, az aknákat és az erdélyi örökös jószágait tartsa meg s birja; télben Erdélyben is lakhatik, de hadjárások alkalmával lakjék Bécsben; a »fejedelem« névről mondjon le s legyen római sz. birodalmi gróf. Ezt a százezer tallért mi, úgymint a Gubernium én és mások leteszszük, adjuk a szász nationak, Húnyadvármegyének, Kolozsvárnak stb. Látható ez az általam a kormányzéknek megküldött császári rendeletből.²⁾ Ezt én és Absolon megadók először csak a kormányzónak és Bethlen Gergelynek s Eleknek, és kimutattuk, hogy ezt a fel-séges udvar érdeke elútasíthatlanul követeli, azért, hogy a török háború tartama alatt ő felsége a lehető leggyöngédebb eljárási mód által a fejedelem úr személyére nézve biztosítva lehessen, a ki minél inkább és nagyobb készséggel engedelmeskedik, annál nagyobb kegyelmességét és bizalmát nyeri meg ő felségének, annál nagyobb biztonságot és nyugalmat maga és övéi s a haza számára; minél inkább ellenkezik pedig, annál nagyobb bizalmatlanságot költ fel az udvarnál s azt annál keményebb elhatározásokra kényszeríti.... A szászok sokkal adósok az uraknak, melyet másképen talán soha meg nem fizetnek; az urak így könnyen jutnak pénzhez..... Én — így folytatja Bethlen — Fogarasbeli részemet, mely mint cancellaré és grófé, nem megvetendő lesz, kiveszem ugyan, de a várbeli szálláson és egy falun kívül, sőt úgy lehet, azt is a három úrnak hagyom — érti Banffit, Bethlen Gergelyt és Eleket — a Thököly-jószágokban is az illyei és csehi jószá-

¹⁾ Lásd az *Okleveles Függelék* XXVI. sz. alatt.

²⁾ Ma nem létezik.

gokat is másoknak engedem... A fiskális jöszágokról is nemcsak az én, hanem anuak a ritka nagy bölcs miniszternek, Kinskynek is ily értelmű tanácsát is megmondtam...»¹⁾

Ez elég őszinte előadásnak az iménti cs. rendelettel egybevetéséből kiderül, hogy a kormányzók egy részének, jelesen a Bécsben volt cancellárnak az Apafi birtokaiból és jogaiból, fejedelemségéből és méltóságából kiforgatása, számkivetése és politikai s társadalmi teljes megsemmisítése nem csak felsőbb helyről volt parancsolva, de az egyszersmind az ő meggyőződése, akaratja és végcélja is volt, kiderül, hogy neki szóval több s botrányosabb igazságtalanság volt útasításul adva, mint a mennyit és minőt a rendelet magában foglalt, a mit ő mégis elvállalni nem áttallott, s teljesítésére a kormányzóval együtt Apafit — véröket és honfitársukat — elébb szép úton kellően felszólítani, s ha vonakodik, kényszeríteniök: ez által az önkény eszközévé törpítették le magukat. Rút szerep, jog- és erkölcsiségsértő küldetés, sajnálni lehet, hogy a legfőbb országos testület feje, egy szintén magas állású társával vállalkozott rá.

A kormányzók a rendeletet végre akarván hajtani, az ifju fejedelmet Kolozsvárra hívta, s tartalmát vele közölte, sőt a később történtek azt mutatják, hogy Bethlen szóbeli útasításait is ez alkalommal tudtára adta. Apafi a rendelet első ágának megfelelőleg, Leopold császár és József, magyarországi király s következőik iránt a hűségi esküt május 1. letette, igérve abban: »hogy ő felségeiknek és következőiknek, kegyelmes urainak tökéletes és igaz hűve és alattvalója lesz, a méltóságos kormányzókhoz pedig, az ő felségeik szolgálatját és a haza megmaradását, a diploma és törvények szerint illető dolgokban engedelmes, az ő felségeik igaz jóakaróinak jóakarója, ellenségeknek és gonoszakaróinak ellensége és gonoszakarója lesz, ő felségeiket sem barátságért, sem atyafiságért, sem ígéretért, sem adományért, semmiféle tekintetek alatt el nem árulja, sőt sem boldog, sem boldogtalan állapotjokban mellőlek el nem áll, az ellenök pártolko-

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek. Gr. Bethlen Miklós Önéletirása. II. kötet. 156—157. ll.*

dökkel sem titkon, sem nyilván, sem írás, sem izenetek által nem tractál és nem colludál, sőt ha méltóságuk sérelmére, a közjónak kárára és a szent békeség megháborítására néző dolgokat valakik által forralni és munkálkodni érthet, a belső tanácsnak, vagy a kiknek illik, idején és hűségesen megjelenti, szóval: ő felségeikhez élte fogytáig a feljebb megírt dolgokban tökéletes igaz és hív lesz.«

»Ezen hűségi esküt mind az egész tanács előtt — kivén a szebeni király birót — olvasta és mondotta el — így végződik az eskütételi jegyzőkönyv — néhai Méltóságos Apafi Mihály fejedelem úrnak azon nevű fia, Anno aetatis suae 19 1/2 1696. május 1. Az Unió-ra való hitletétel ítélőmester Sárosi János elébe hagyatott. Aláírva: gr. Bánffy György, kormányzó m. k. gr. Bethlen Miklós, cancellár m. k.«¹⁾

A császári rendelet egyéb pontjaira és a Bánffy s Bethlen által elfogadás végett szóval Apafi elébe terjesztettekre nézve hirtelen jött betegsége miatt nem határozhatván, kijelentette, hogy azokra nézve megbízott emberét kérelemmel küldi fel az udvarhoz, s annak visszaérkezéseig ügye tárgyalásának felfüggesztetését kérte. A kormányzó és Bethlen a kormányzók nevében beleegyeztek, s gróf Kinszkyt — a kitől voltak, úgy látszik, útasítva — május 11. a helyzetről így értesítették. »Tartozó kötelességek szerint — így szól levelök — jelentik, hogy ő felsége a császár kegyelmes határozatát az Apafi Mihály úr hűségi eskü-letétele tárgyában végrehajtották, ő azt a kormányzók színe előtt önként letette; engedelmességének egyebekben való tanúsítása, úgy a szathmári birtoknak a fogarasi helyett elfogadása ügyében meghitt szolgálját akarta felküldeni a császár ő felségéhez irt emlékirattal és a kormányzók felvilágosításával; de súlyosan megbetegedvén, kevés időre elhalasztatni kénytelenített; azonban nem fogja elmulasztani sem ő, sem a kormányzók a császári felség szándékának engedelmes szolgálataikkal előmozdítását.«²⁾

II. Apafi Mihály, a ki hivatva, törvény, cs. hitlevelek és esküvés által volt biztosítva arról, hogy husz éves korát el-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXVIII. sz. alatt.

²⁾ » » » » XXX. « »

érve, Erdélyország fejedelme lesz, e napon és az előbbi tény által közönséges honpolgárrá, császári jobbhagygyá és alattvalóvá lett, fejedelemségre következési joga sőt lehetősége is tényleg elvétetett, csak formai szentesítése volt hátra, a mi — a mint hátrább láthatjuk — majd szintén be fog következni.

Az ifju fejedelem betegsége volt tehát a rendelet és útatisítások némely részben elintézetlenül maradásának oka,¹⁾ a mit ő dolgainak követe által az udvarnál jobbra fordítására kívánt felhasználni. . . Alig ment ez el, a kir. kormányzék ismét fölelevenítette a kérdést; Apafi most is betegségével mentegetőzve, időhaladékokat kért, de az május 9. határozatával Bethlen Gergelyre bízta, hogy a dolog sürgőssége s kényessége felől az ifju fejedelmet felvilágosítva, őt késedelem nélküli alkalmazkodásra bírja.²⁾ Ennek sem levén eredménye: június 8. a thordai gyűlésből a kormányzó levélben szölitotta fel Apafit ügye elintézése végett a kormányzék előtti megjelenésre. »Emlékezetében lehet — ugymond — minő rendelet jött a császár és király ő felségétől a fogarasi és szathmári állapotról, mely vele Kolozsváratt közöltetett is, de akkor betegsége miatt elmaradt; mivel pedig a felség ezen akarátának teljesítése késedelmet nem szenved, és újabb parancsolat is költ róla: ezért őt szeretettel kérte és a császár és király ő felségétől nyert hivatala tekintélyénél fogva intette, hogy május 12-kére menjen Thordára, mind a fogarasi, s mind az őt illető más dolgok eligazítása végett; a fogarasi urbariumokat, az országot illető Conservatoria és praefecturalis ládákat hozassa vagy még elebb is küldje oda, kivált pedig — ugymond — egy levélről izent neki Polos István biztosától, arra kiváltképen való gondja legyen, mert ő egyáltalában kénytelen a felség rendelete teljesítését folytatni, a mit ha ő jó maga alkalmazásával könnyít, maga veszi legtöbb hasznát, ő, a kormányzó is jó szívvvel kíván, a meddig tehetsége s kötelessége bocsátja, neki szolgálni és kedveskedni.«³⁾

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XXX. száma alatt.

²⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 345. l.

³⁾ Ugyanazon levéltárban: *Liber Regius Seculi Prioris* I. köt. 724—725. ll.

E közben május 20. újabb császári rendelet érkezett, mely az ország nagyjainak és nemeseinek a kormánytanácsban, országos és közgyűlésekben, törvényszékeknél való rangállását és helyét állapította meg, mely ha nem tervszerűen és az ő megrontására, akkor valóban fatumszerű véletlenséggel érkezett, épen most, s Apafira nézve az által, hogy a nép-nél iránta még meglevő kegyeletet szétfoszlatta s a fejedelmi név hitelét az ország közvéleményében aláülyesztette, rendkívül káros hatásu volt. A császár ugyanis — a kir. leirat szerint — értesülve az erdélyi mágnások és kormányzéki tanácsosok között a hivatali rang és hely elsősege iránt támadt egyenetlenkedésről 1.) szabályozta a tanácsülésben és közgyűléseken a tagok helyi sorrendjét, 2.) a kormányzó és tanácsosok kölcsönös címmezését, 3.) halál vagy távollét esetében az elnökségi illetőséget. Az első pont szerint első a kormányzó, második az ország generalisa, harmadik a cancellár, negyedik a kincstárnok, ötödik a rendek elnöke, hatodik: a többi kir. kormányzéki belső tanácsosok, hivataluk elsőbbsége szerinti ülőhellyel, de azt úgy értve, hogy a kik a császár kegyelméből lettek bárók s grófok, minden más grófnál és báróknál elsőbbségnek tekintessenek; a kik pedig az alsóbb nemesség közül való tanácsosok sat. ne tétessenek a magasabb rangu mágnások elébe, hanem azok saját osztálya elsőbb helyeire. Ezek után következtek a vármegyék főispánai, azután más grófok és bárók személyes nemességök régibbsége szerint; továbbá a kir. táblai ülnökök beigtatásuk sorrendjében, azután az ítélőmesterek, utoljára a nemesek és címeres nemesek, úgy a mint életkorra nézve idősebbek. Minthogy ez az örökös tartományokban is így van és panasz nem volt ellene, remélhető, hogy Erdélyben a rang feletti viták ügyében a békét helyreállítandja. A második pontbeliekre nézve a császár azt rendelte, hogy oly címet válaszszanak maguknak, a mi a kormányzó és tanácsosok közt most is szokásos; a harmadikra nézve, hogy a rendes elnök távollétében a régi szokás szerint az első tanácsos vagy bíró következék sat.¹⁾

E rendelet által Apafit, — a kinek másfélév mulva az

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXXII. sz. alatt.

országban elsőnek kell vala lenni — azért, hogy gróf, báró, kormányszéki tanácsos nem volt, s minthogy fejedelmi czímét és jellegét csak imént egy más önkényes rendelettel már elvették volt, egy rögtönzött esküforma által császári alattvalóvá tevén, a kir. táblai ülnökök sorába szállították le: erkölcsileg meggyalázták, politikailag megsemmisítették. Nem csoda, ha Apafi lelki valóját e súlyos csapások megrázák, ha ágyban fekvő beteggé lett, s ha akart volna is, nem volt képes elleneinek, a Bánffy és Bethlen által vezetett kir. kormányzéknek tanácsulésében, vádlói és egyzersmind bírái előtt megjelenni. Ezt kikerülni akarva, küldötte egy kérő-levéllel Bécsbe Gulácsi Albert titkárát. Megdöbben-tően fájdalmas hangulatu e levél. »Mily végtelenül szomorú állapotban van ő — írja május 11. — nem engedi elmondania sem a fájdalom nagysága, sem az idő szerfeletti rövidsége. Hogy némelyek önzési céljaiknál fogva e hazában levő jószágait, melyeket, isten tudja, hogy jog és törvény szerint bir, s érettek a törvény előtt felelni kész, minél hamarabb elfoglalhassák — így szól az — a hazából ki, Szathmárra menni kényszergetik, hol még életmódja sincs, őt a ki a császári felség és felséges háza iránt soha semmivel magát bűnössé nem tette, és azért, hogy egész életében a legalázatosabban viselte magát, mindenféle gyaláztatnak teszik ki. Letérdelve, alázatosan könyörög a felségnek, ne engedje meg, hogy kihallgattatása s igaz ügye védelmezése nélkül, ellenségei a méltatlanságok minden nemét szegény fején véghez vigyék, nem sokára át fogja látni ő felsége, hogy ő vakmerően és erőszakosan zúzatott össze ellenségei által; ő is hűségét igéri élte utolsó lehelleitéig, várván megaláztatásában a császár kegyelmes vigasztalását.«¹⁾

Gulácsi 1696. május 28. indult el Erdélyből honndorffii házától. »Kétséges háboru, nehéz időben, pogányság rémitő hirei között, maga édes házanépének elhagyásával, életének az sok tolvajok közötti szerencsértetésével, kegyelmes urának nehéz ügyében — írja ő *Napló*-jában — a mikor minden méltóságából, titulusából, czíméből, fejedelmi ékességeiből le akarták vetkeztetni, és az utolsó tanács úron is alul helyez-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék XXXI. sz.* alatt.

tetni; másodszor váraitól, szép jószágától, jelesen pedig a húnnyadi, illyei, küüllővári, szigethi, szilágy-csehi és több zálogban birt jószágától, Fogarastól, Husztól sat. meg akarták fosztani; harmadszor édes hazájából Erdélyországból is ijesztő s rettentő módokkal, a felséges ausztriai háznak neve s ürügye alatt ki akarták Szathmárra küldeni, és így majd semmivé tenni a világon: ekkor az ő nagysága és a méltóságos úr Bethlen Gergely ő kegyelme tetszéséből, parancsolatjából indult el kész engedelmes akarattal, de bus szívvel....¹⁾ Eljuttathatta-e Gulácsi ura levelét rendeltetése helyére? nyert-e arra választ? töredékes *Napló*-jában nincs följegyezve, s én másutt sem találtam erről semmit. Azonban az Apafi kormány-szék elébe állítása, mint szintén a szathmári várral való csere egy ideig félben maradt, mert erre a viszonyok hirtelen megváltozása miatt idő sem volt, s az udvar is a császári ház érdekei biztosítására egészen más, erőszakosabb de sikeresebb eszközökhöz nyult. Tett azonban Gulácsi küldő urának igen nagy szolgálata-t Bethlen Miklósnak a Thököly-grófnékkal kötött s fenebb előadott jószág-szerződése visszavonatása s veszélyes következményeinek elhárítása által — a mit hátrább adok elé.

A kormány-szék egy idő múlva ismét sürgetni kezdette Apafi megjelenését. Ez most is időhaladékat kért. 1696. jun. 15. a kormányzó követét küldve hozzá, komolyan és szeretettel kérte, egyszersmind pedig a császártól nyert hatalmánál fogva intőleg sürgette, hogy saját dolgai és személyes java érdekében, a követtel együtt okvetlen Thordára menjen, hogy folyhassanak az őt illető dolgok az ő jelenlétében, saját javára, mert ők kénytelenítetnek jun. 19. a fogarasi és a fejedelmet illető más dolgokhoz egyáltalában hozzá nyulni; ha olyan nyavalyája is van, mely nem halálos, és szekérben elhozattathatja magát, ne mulasztja el.²⁾ Azonban a kormány-szék küldötte most is azon válaszzsal tért vissza Apafitól — mint a jegyzőkönyv szól — hogy részint saját betegsége, részint felesége betegüléfében léte miatt nem jelenhetik meg, s kérte a kor-

¹⁾ *Gulácsi Albert* . . . *Naplója* 139. l.

²⁾ Erdélyi kir. korm. levéltár. *Liber Regius Seculi Prioris* I. köt. 728—729. ll.

mányszéket dolgainak elhalasztására. Bethlen Gergely csak másnapig kért haladékot, a mi ellen a cancellár ugyan semmit sem szólott, de általánosságban tiltakozott a Fogarast illető ily halogatások ellen, megmutatván, hogy a fogarasi és szathmári dolog inkább politikai, mint törvényes és pénzügyi kérdés, ne tulajdonítassék azért neki, a magános embernek, ha talán azokból valami szomorubb következmények származnak....¹⁾ Ugyanekkor a felségnek a radnóthi dologt illető parancsai is olvastattak, de ez is csak elhaladt.²⁾ Másnap jun. 20. — így szól a jegyzőkönyv — ismét tárgyalatott a fogarasi ügy és Apafinak személyi dolga. Polos, az Apafi fejedelem felhatalmazottja haladékot kívánt, míg Gulácsi haza jő Bécsből, de a kormányzék nem látta jónak sem magára, sem Apafira nézve. Azután haladékot kért csak felgyógyulásáig, de az sem látszott tanácsosnak; később a császári rendeletből kért párt, a kormányzék azt válaszolta, hogy a dolog inkább politikai, mint törvényes és pénzügyi természetű. Bethlen Gergely úr — így szól a kormányzéki határozat további része — menjen Ebessfalvára, birja rá Apafi urat, hogy mindjárt küldjön ki Szathmárra, azon birtok látása és átvétele végett, vegye azt át oly tiltakozással, hogy a kamarával való kiegyezésre joga maradjon fen, valamint a felséghez való kérelmezési jog is. Végre — ez a határozás utolsó része — adományleveleit és az urbariumokat jószágairól adja elé.³⁾

Ennyi emlékezés van e fontos ügyekről az erdélyi kir. kormányzéki és udvari cancellariai eredeti jegyzőkönyvekben és hivatalos iratokban. Ugy látszik, hogy az egész kegyetlenkedési eljárásban el vannak szem elől vonva az iratok és elfödözve azok nevei, a kik ezt Bécsből közvetlenül rendelték, és a kik annak Erdélyben mint első és fő tényezők végrehajtására vállalkoztak, valamint az sincs kifejezve sehol világosan: mik azok, a mikre Apafit a császári rendeletek tartalmán tul Beth-

¹⁾ Erdélyi kir. korm. levéltár. *Protocoll. Seculi Prioris* I. köt. 363 — 364. ll.

²⁾ » » » » » » » » » » 364 l.

³⁾ » » » » » » » » » » 365 — 366. ll.

lenék kényszergették, a minő t. i. hogy többé fejedelemnek ne szólítsák, hogy ő fejedelemségi jelvényeit, az Athnamét sat. adja át és hogy mennyi időre s miért menjen ki az országból? mily viszonyok között, mikor jöhet ismét vissza? Híven és indokoltan adja elé a vele történt főbb méltatlanságokat maga az ifju fejedelem a császárhoz intézett panaszos levelében, melynek elolvasása után, az esemény itt-ott látszó hézagai kiegészítve, a balértesülések megigazítva, ezen tragicus történet valódi oka és szerzője felfödözve, szóval: az Apafival ez időben történtek hű képe mintegy tükörben élénk táru.

»Midőn ő — így kezdődik ez irat, s én mind a történelmi hűség tekintetéből, mind a tényelődás megható modoráért csaknem szó szerint adom azt — 18 éves árva, törvényben megállított nagykorúsága idejétől már csak két évnyi távol-ságban volt, midőn a kegyelmes császárnak gyámsága alatt egészen bátorságban érezte magát, és saját házánál cél-jának megfelelő s hozzája illő tudományokból t. i. törté-nelemből, földrajzból s hasonló nemesb tudományokból kimerítő ismeretek szerzésében fáradozott, olykor saját bir-tokaiban ártatlan vadásztatásban keresve szórakozást: can-cellár Bethlen úr közdolgok igazítása ürügye alatt, hogy az idő és katonaszállásolási sérelmek orvoslását eszközölje, ország költségén Bécsbe ment, s követsége céljától eltérve, hogy mennyire igyekezett a maga személyes ügyeit mozditni elő, világosan mutatják az onnan visszatérése után Kolozsváratt tartott gyűlés tényei, melyek az egész hazának maig is meg nem szűnt közmegebotránkozását és felzavarodását okozták. Mellőzve — így folytatja dolgai és szenvedései rajzát a feje-delem — hogy ő a kormányzót állomásáról elmozditni s a maga szerencséje növeléseért az ország szabadságát meggyön-gitni, a rendeket megebotránkoztatni igyekezett: csak azt idézi, a mint őt régi boszubból, vagy jószágaira való szertelen vágyako-zástól indítva csodálatosan kigondolt fondorlatok különböző nemeivel, költött besugások által, a felséges udvarnál gyanuba és féltékenységbe hozni törekedett, akkor, mikor ő semmi cselszövényt nem gyanítva, közdolgokra egyáltalában nem gon-dolva, otthon csöndes életet folytatott, s arról, a miket ellene költött, még csak nem is álmodott: ime az 1696. évi május

hóban a Kolozsváratt tartott gyűlés elején mint magán embert, közönséges meghívó levéllel oda hivatta, s mindjárt más és a következő napokon a kormányshék és a nagy számú nemesség előtt négy pontból álló ítélettel mint megannyi menykövel sujtotta le. Elhatározottat t. i. mondotta a cancelár, (de hogy hol, ki által, mely jognál s parancsnál fogva, nem mondotta meg) 1.) hogy ő a fejedelemségi állapottól s az ország választása által nyert jogából ki van vetköztetve, 2.) hogy már most mint magános — ámbár kiskoru és éretlen — a hűségi esküt tegye le, 3.) birtokaitól meg van fosztva, azokat adja át, 4.) hazájából mint önkéntes száműzött menjen Szathmárra, s birtokai ügyében ítélethozás végett álljon azok elébe, a kik azokat a felségtől már előre felkérték. ... Ő — ugymond — a másodikat mindjárt ott és azon pillanatban a kormányshék színe előtt vonakodás nélkül teljesítette, mint a kinek hűsége és hódolata soha sem volt kisebb azokénál, kik őt zaklatják. A többi pontok iránt nem határozhatott rögtön, s a midőn gondolkodási időt kérve, szállására ment — egyenes lélekkel mondja — a szerencsétlenségnek ily véletlen csapásaitól illetve, s dolgainak szomorú képét látva: hogy a midőn neki mint 18 éves kiskorúnak, a ki nem érte el azon életidőt, midőn a császár kegyelmességéből — a mint ez neki hitlevélben volt megígérve — vagy az uralkodást átvenni, vagy ha az égieknek úgy tetszik, s a dolgok és körülmények úgy kívánják, arról igazságos egyességnél fogva lemondani kellend, a nélkül, hogy arra semmi ok adatott volna, magán emberek megrontási vágyai kielégítéseért a királyi szent hitlevélben biztosított és eddig birt állásából — szerencsétlétől és főbb birtokaitól bünösként megfosztatva — egyetlen csapással kiforgattassék, s boldogtalansága tetőzéseül száműzöttként a hazai földet is elhagyni kényszerüljön: ily nagy szerencsétlenségek reméletlen újdonságától összezuzva, a lelki fájdalom és előre látott nyomor félelme miatt életében soha nem érezett súlyos betegségbe esett, mely oly erővel rohanta meg, hogy másod-harmadnapra is alig tudott önerején fölkelni és járni. A kormányshék előtt orvosok tették róla azt a jelentést, hogy ha neki nyugalmat nem engednek, közel halála bizonyos. S még is ezen halálos fekvő betegségében két

mágnás által arról értesítették hivatalosan, hogy ámbár neki a hitlevél épen a kormány széket tette gyámjává, még is jövőben helye a kormányzéki tanács tagok után a kir. táblai ülnökök között lesz.*

»Bethlen Miklós cancellárnak — így szól tovább a fejedelem — a fenforgó ügy elintézésére irányzott gyors sietségét az isteni gondviselés és az ő halálos betegsége kissé megakadályozták; ideje maradt magát összeszedni s lelki és testi nagy szenvedéséből némileg lelket venni. Orvosok és némely jóakarói tanácsára, s azok kedvetlenségére, a kik már javait elnyelhetni remélték, halálos betegen szekérre tétetett s lassu menéssel ebesfalvi várába vitetett. De ott sem engedtek hosszas határidőt, 15-öd napra már a thordai gyűlés előtt megjelenésre hívták fel, a Kolozsvárattal elkezdettek befejezésére. Folyvást fekvő beteg levén, megfenyegették, hogy ha vádlói és egyszerűsmind bírái előtt meg nem jelenik, testőrökkel fogják elvitetni. De Isten után súlyosbodó betegsége megővta, hogy az ország főrendei és az egész gyűlés előtt másodszor is össze ne zúzassék. Azonban semmit el nem mulasztottak arra, hogy birtokai a legrövidebb és e hazában szokatlan perfolyammal elvétenessenek, bámulatára az országnak, mely nem tudta fölfogni: mi dolog történik az ifju fejedelemmel ily hirtelen és véletlen-váratlan módon! Mélyebben behatolván ő az ellene szőtt cselszövénybe, s elleneinek az udvarnál tett hamis besugásaitól tartva, hívét pártfogásért az udvarhoz küldötte, de a minnek — a mint érintve volt — ez irányban kívánt sikere nem lett «¹⁾

És ez természetes. Bánffi, Bethlen és Apor az ő értesítései és tanácsuk alapján az udvartól kapták útasításait; mutatják a fennebb közölt kir. rendelet és a Bánffi által Apafhoz intézett iménti felhívások. Az udvar nem tehetett maga és kimondott szava ellen. Volt azonban e követküldésnek sikere a Thököly-birtokok Apafi kezén megtartása ügyében. Gulácsi Albert ugyanis mint az ifju fejedelem felhatalmazottja, bécsi útjában június 10. fölkereste a trencsényi fürdőkhöz mu-

¹⁾ Apafi fejedelemnek a császárhoz 1697. végén vagy 1698. elején — kelési ideje hiányzik — beadott emlékirata egykoru másolatából, (saját gyűjteményemben.)

lató gróf Pekri Lőrinczet, fejedelmi tanácsost és Alsófejérvármegye főispánját, azon befolyásos férfit, ki az ifju Apafi ügye iránt mindig titkolatlan részvételt volt, s érdekeit a tanácsulésekben úgy mint az országgyűléseken minden alkalommal bátran védelmezte, őt küldője részére megnyervén, együtt mentek Pozsonba s ott — a Bethlen fegyverével élve — Akai Istvánnal jul. 10. oly egyezésre léptek: »hogy ha ez Apafi Mihály fejedelemnek ilyen formában szolgál, hogy a méltóságos Thököly Éva herczegasszony, Thököly Mária és Kata grófné asszonyokkal gróf Bethlen Miklós által rá nézve károsan és a szerződölevélben kitett évek eltelése előtt kötött új szerződésnek megerőtlenítésében és megsemmisítésében munkás lesz, azonnal ők is ezen kötelezésöknél fogva a mondott fejedelem nevében Akai Istvánt biztosítják arról, hogy a mely követelése van az Illyésházi familiának cessiójából néhai gróf Bethlen adóssági nevezeti alatt, azon követelését, ha az, arról való törvényes levelekkel kimutattatik, kiegyenlítik, annak örökös leghagyatását eszközlik, e felett adnak kétezer forintot és egy tisztességes erdélyi lovat; ennek pedig előleges érvényeül most nyugtájára 200 rhénens forintot kifizettek, a többi iránt biztosítják oly módon, hogy abból 800 forintot 1697. husvét táján tegyenek le, ha ő is az irt feltételeket teljesíti.«¹⁾ Ezen titkos egyezésnek azon eredménye lett, hogy Gulácsi Albert Akai közbenjárása által Thököly Éva, Kata és Mária grófnőkkel és férjeikkel 1696. jul. 19. új vásári szerződésre lépett, melynek erejénél fogva a nevezettek *húnyadi, illyei küküllővári, csehi és szigethi* jöszágaikban való részeit tartozmányaikkal együtt, melyek egy régebben kötött szerződésnél fogva bizonyos időre 75 ezer rhénens forintért zálogba voltak adva Apafi Mihály úrnak és jogutódainak, engedményeinek és hagyományosainak, zálog czímen általadta e naptól számított 14 évig kiválthatlanul 105 ezer rhénens forintért, minden forintot húsz német garasba számítván; melyből mint-hogy 75 ezer forintot immár Apafi Mihály úr az elzálogosítottoknak fizetett, a hátralevő 30 ezer forintból 15 ezeret köteles lesz egy hét alatt Pozsonban, a más 15 ezeret karácson nap-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék XXXIII. sz.* alatt.

ján Bécsben vagy Pozsonban lefizetni; ha pedig háborus idő vagy más akadályok meggátolnák, 1697. husvét napján, de az első fizetési időhatártól számítandó 6 száztóli kamattal együtt, mit ha elmulasztana, eladóknak joga lesz bárhol találtató bárminő javaiból akár törvény útján, akár a maga hatalmából kétszeres mennyiségben eleget venni. Az eladók kötelezték magukat, hogy a kikötött 14 év alatt senkivel semmi szín és ürügy alatt azon jószágokra nézve sem egyezséget, sem szerződést nem kötnek, a vásárlóért a szavatosságot bárkivel szemben elvállalják, őt az azokhoz tartozó s mások által birtorészsíjóságoknak — Vesszős kivételével — kiváltására szabadságot engednek; továbbá azon szerződő-levelet, melyet az irt jószágokról — a miket most Apafinak adtak — gróf Bethlen Miklóssal kötöttek, tekintvén Apafi Mihálynak atyafiságát s kívánván neki evvel is kedveskedni, valamint a Bethlennek adott minden felhatalmazványt, alkut és egyességet, miket vele tettek, egészen megsemmisítettek, megszüntettek, visszavontak minden pontjaiban és záradékaiban . . . ¹⁾ A szerződés egyéb pontjaiban nem tartozván a dologra, mellőzöm, csak annyit jegyezve meg egy más adat alapján, hogy a megjelölt — de úgy látszik — időhatáron túl elmaradt, fizetendőkből 5000 firtnak egy évnegyed alatt lefizetéseért Gulácsi júl. 31. kötelező írásánál fogva saját birtokát kötötte le.²⁾

Míg a fejedelem megbízottja Pozsonban és Bécsben ezekben fáradozott, az ő súlyos betegsége megakadályozta a kormányt, hogy személyes elhatározást igénylő ügyeiben további lépéseket tegyen, de nem a radnóthi jószágügy visszavételének kísérleteiben. A mint már láttuk, Apafi ellen a bécsi udvartól a cs. kamara közvetítése útján indult ki egy oly politikai áramlat, mely neki pihenésre soha időt nem engedett. Junius 25-re ez ügyben újabban a kir. kormányszék elébe volt idézve, s maga helyett Polos nevű biztosát küldötte el. Felolvastattott a fiskus nevében a közügyigazgató perbefogó-levele, melyben a radnóthi jószágot a fejedelemségi jogon követelte, állítva, hogy bár a tiszta fiskusi jószágok lajstromában nincs benne, tényleg mégis mindig az uralkodó erdélyi fejedelmek birták, így szál-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXXIV. sz. a.

²⁾ » » » » XXXV. XXXVI. sz. a.

lott át II. Rákóczy Györgyről Barcsai Akosra, erről Kemény Jánosra, róla Apafi Mihályra, a kiről a többi fiskusi birtokokkal együtt már rég át kellett volna szállni Leopoldra, mint tényleg erdélyi fejedelemre. Apafi Mihály úrnak — mond a közügyész — Radnóthhoz sem rászállási, sem birtoklási gyökeres joga nincs; azt Apafi fejedelem a törvények tiltó rendelete ellenére s a fejedelmi föltételek megszegésével nejeinek nem adhatta, sem attól fia törvényesen nem örökölhette A fejedelem biztosan ellenvetette, hogy a birtok nem tiszta fiscalitás, ezt az ily birtokokra nézve fenálló törvényszéken perelni nem lehet A közügyész tiltakozott ez ellen, s előadta, hogy az ifju Apafi Mihály úrnak azért sincs birtoklási joga, mert neki a fejedelemséghez csak 20-ik életévében nyílik út, addig a császár gyámsága alatt van; hálátlanság ő felségét ily igaz ügyben hosszú per útjára kényszeríteni, még ha adománylevél lenne is; de az nincs, s ha van, miért nem mutatták elé a dolog kezdetén, midőn a többi fiskusi jószágokat a kincstárnoknak átadták? Császár ő felsége mihelyt a fejedelemségben következett, mindjárt követelhetne volna ezen birtokok átadását hathatósabban a mint tette; de ő felsége a kiméletesebb utat választotta, s nem venné jó néven, ha azért a királyi kormányzék azt az ügyet, melyben törvényes tiszta igaza van, és a melyet ugyis hosszú perrel is megnyer, az ellenfél gyökeres birtokjoga nélkül, kifogások és huzás-halasztás által véget nem érő peres eljárásra útasitná . . .¹⁾

A kormányzék, a kifogásoknak jövődjére való teljes kizárásával, megintetni határozta ifju Apafi Mihályt, iránta való különös figyelemből és a történhető mind magános, mind közönséges rosz következtetések kikerülése tekintetéből az iránt, hogy ezen ügynek június 18-kára kitűzött tárgyalása alkalmával igaz jogát bizonyítsa be. A mi eljövén, s a királyi kormányzék a kijelölt időben az ügyet tárgyalván, im e végzést hozta: »minthogy a radnóthi birtok nem tisztán és kiválólag fiskusi, az ilyeneknek visszaszerzésére fennálló törvényszéki eljárást erre alkalmazni nem lehet, hanem az csak a fejede-

¹⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában 1701. évi 70. szám alatt evő eredeti *Transmissio*ban.

lemségben következés jogánál fogva kereshető a kir. táblán
rendes per útján.⁴¹⁾

E végzés a mily váratlan volt, ép oly neheztelést költött az udvarnál. »Ő felsége nem remélte volna — ily szókból adott kifejezést annak a fiskusi közügyész az elleni tiltakozásában — hogy mint király ne élhessen azon joggal, a mivel Barcsai Ákos, Kemény János és Apafi Mihály fejedelmek;²⁾ a mit viszont a királyi kormányzók vett sérelmesnek, amaz a végzés, ez az okozott sérelem orvoslásáért folyamodván a felséghez.³⁾ Apafi biztosa meg volt elégedve e végzéssel, írásban kérte kiadatni s meg is nyerte, és evvel egy ideig fel lőn tartva a radnóthi uradalomnak Apafi kezéből kivérese s cancellár Bethlennek adományoztatása.

Bánffira, Bethlenre és Apor Istvánra kellemetlenül hatott a dolog ezen kimenetele; ők szégyelték és méltán, hogy a császárnak bennök helyezett bizalmában ily érzékenyen kellett csalódnia. Igyekezett tehát mindenik részint utólagos lépésekkel felelősségén könnyíteni, részint a bajt jövőre nézve jóvá tenni. Apor betegsége miatt nem volt jelen a jun. 28-ki tanácsülésben, ő tehát időt kért gondolkozásra s a kir. fiskusi ügyészszel a dolognak bővebb megbeszélésére. Ez meg történvén, a kincstárnok a per folyamát leiratva, tudósításképen — informatio — hozzá csatolt egy jelentéssel együtt aug. 20. a kir. kormányzék elébe terjesztette, ottani meghányás-vetés után az átvizsgálást és összehasonlítást ítélőmester Sárosi Jánosra bízta, megkérdeztetett aug. 21. a fejedelmi ítélőtábla is tanácsért, így küldetett fel az udvarhoz. A végén levő ezen hozzá ragasztásra nézve: *Articuli ad hanc causam decidendam necessarii* — Bethlen Gergely megjegyzendőnek látta a bécsi udvari cancellárnak megírni, hogy azt a kormányzék nem tartja törvényesnek. Ezen megjegyzéssel

¹⁾ Az erdélyi királyi kormányzók levéltárában 1701. évi 71. sz. alatti eredeti *Transmissioban*, és ismét: *Protocolum Prioris Seculi*. I. köt. 372. lap.

2) Az erd. kir. kormányshék levéltárában 1701. évi. 71. sz. a. eredeti *Transmissio*ban.

3) Az erd. »
Transmissioban.

tábla, melyben az Apafi-párt annyi embere foglalt helyet, az itt levő indokolásokba, némely tényelődadásba és a hazafiui érzelmet bántó reflexiókba beleegyezett volna, nem merem hinni.

Ez útasításszerű észrevételek azért nevezetesek s némely különös helyeit idézni szükségesnek azért látom, mert a radnóthi per további folyamában az itt fejtegetett jogelvek és érvek forognak fenn éveken át, mert a miket itt Bethlen elmond, igen mély történelmi jelentőségűek s nagy befolyással voltak az udvar azon rövid időn kinyilvánosodott hangulatára, a minek tulajdonítható, hogy Apafi irányában támasztott követeléseinek érvényesítésére már most a nyílt erőszak eszközeihez nyúljon. Nézzük a főbbeket.

A 4-ik pont vád-emelés a kir. kormányszék ellen, midőn az van benne mondva: »azért nem küldötte fel a kormányszék az udvarhoz Apafi azon esketését, melylyel anyjának Radnóth birtokába beiktatását bizonyítani kívánta, mert az gyanús volt, félt, hogy az udvar megsemmisíti és az avval élő a törvény értelmében ezen hűtlenségi vétkeért nem csak Radnóthot, de minden más birtokát elveszti.« A 7-ik pont megrovás ugyanaz ellen: »hogy midőn Apafi makacskodott adománylevelét elémutatni, a kormányszék miért nem ítélte el mint hallgatót, aztán hadd folyamodott volna jogorvoslásért a császárhoz; mert ha nem volt adománylevele, nem volt a birtokhoz joga, sőt még ha lett volna is, nem létezőnek lesz vala tekintendő, mert az a törvények és fejedelmi föltételek szerint semmis volt.« Az utolsó pontban: »valótlannak mondja a kormányszék azon állítását, hogy a radnóthi ügyben a fejedelmi tábla tanácsa is megkérdetett. E dolog úgy van — írja ő — hogy a tanács urak egy ítélőmester és öt ülnök véleményét megkérdésvén, azok hosszas fontolgatás után kijelentették, hogy ők a tárgyhöz, mely az ő felfogásukat felülhaladja, nem jó szívvel szólnak, nem is tudják, mit szóljanak; egyébiránt megjegyzék, hogy az erdélyi törvények szerint a fiskusnak három úton lehet birtokhoz jutni, ezek: a nota-büntetés, magszakadás és szerződés — Nota, Defectus, Contractus. Ezeket Alvinczi elmondván, eltávoztak.«

E tény Bethlen ez észrevétellel kíséri: »Nincs tehát ok arra, hogy ezen táblai bíróságnak csak formájával bíro

testület megtörtént kikérdezése a fiskust a királyi úttól elrettentse, mert a fenforgó észrevételekben ki van mutatva, hogy a fiskust kijátszólag terelték amaz útra.«

Ugyanott egyik pontban a kormányzó egy levelét közli annak megmutatására: »hogy sem ő, sem a tanácsosok nem látják igazát az ifju Apafinak a radnóthi ügyben«, sőt Bánffí azon saját vallomásával, hogy ő némely kérdésekben a tanácskozást kellő irányban vezetni nem képes, azt állítja nem éppen kedvező világban a bécsi kormány elé.

Más helyen ismét az ügynek a fejedelmi táblára útasítását oly érvekkel ostromolja, melyek irányzatosság sőt titkos besugás jellegét viselik magukon. Azt mondja: »hogy a táblára magán emberek ügyei szoktak vitetni; de itt a felek: a király és Apafi fejedelem úr, a ki ma is tiszteihez adott leveleiben magát választott erdélyi fejedelemnek írja, s e birtokban nem következett volna, ha nem lesz a fejedelem fia. A per tárgyára nézve sem tartozik a tábla elébe — mondja tovább. Radnóth nem tiszta fiskusi birtok, de mivel mindig fejedelmek birták, olyan természetűvé vált. Ilyen birtok még csak Vincz. Nincs hát miért ijesztgetni az ország más birtokosait, hogy a szerint mind elveszi a fiskus jószágait. Ők magán jószágokat birnak, Apafi olyat, mely ha nem is egészen fiskusi, de mindig csak az uralkodó fejedelmek birhatták. És ő úgy birja, mint anyjának tett adományból származó örökséget, de anyja férjétől, a fejedelemtől birta, a ki törvény ellen azt nem adományozhatta el, sőt ha el is adta, kérdés: birhatná-e azt ma, ha élne, mint nem uralkodó fejedelemné s mint a ki nem birja az országot?«

Az ügyet táblára útasító kormányzékéi végzés ellen az idő szempontjából is ily besügólag érvel Bethlen. »Egy egész éve már — ugymond — hogy huzzák az ügyet, bitorolják a birtokot, kijátszodják a császárt, ki utólagosan igaz joggal következett Erdély fejedelmi székére, a ki mégis nem veszi, nem rabolja el, de szeliden akar tiszta igazához jutni, kormányától kérve tanácsot és felvilágosítást, mint járjon el, hogy ne sértsen törvényt és diplomát. Megérdemli-e ezt a császár? De az idő más tekintetből is megfontolást érdemel. Ki tudja: mily forradalom jöhet — így gondolkodhatik az

ellenfél. Ki kell tartani minden eshetőséggel szemben, sőt ha lehet, oda vinni a dolgot, hogy ne a fiskusi közügyész, hanem az kezdjen pert, a kinek a birtok fog adományoztatni, s így az bizonyosan egy emberéletnél hosszabbra nyúlik. A király nem vesz általa, se nem szenved, az a jó várakozó pedig, a kinek szánva van a császártól azon birtok, hosszú orral ott marad, később úgy is övé lesz, a mostani birtokos pedig örvend és csipős-gúnyosan mosolyog fölötte.«

Azt is illetlennek mondja Bethlen: hogy a császár tapogatódzék a sötétben s forgassa át mind a mennyi törvény és királyi végzemény van, hogy megtudja: ez vagy amaz alapon kezdjen-e pert, s annak végtelenre terjedése után utoljára is ily ítéleteket kapjon: »a per átszállítottnak, nem ez az illetékes törvényszék, a perfolym nem jó, illetéktelen a felperes stb.« S ki tudja, nincsenek-e, a kik e kifejezés alatt: »a *fejedelem successioja*«, nem értik-e a mostani birtokost, mint a fejedelem fiát, mint választott fejedelmet, s hogy az törvényesen következett a kérdéses birtokban, tehát tőle elvenni sem lehet. Ezért nem akarják a birtokot zár alá is venni. Ennek is mély értelme van.«

»A mely jogcímeken a visszaszerzést a tábla véli, azok nem alkalmazhatók — mond Bethlen. Notán meg nem indítható a kereset a felség kegyelmessége és a törvények miatt; a magszakadás jogcímén sem, mert Apafi anyja után örökölte; kísérelje meg tehát a király a harmadikat — mondják — vegye meg a magáét a bitorlótól... Ezt ne tegye, sőt vigyázzon az udvari kamara, hogy a fiskus hosszú per útjára ne útassassék és ki ne játszassék, de sőt ő felsége úgy intézze el a dolgot egyszer mindenkorra, hogy magát és utódait örök kárnak ne tegye ki.« ¹⁾

Ezután elősorolja Bethlen mindazon törvényeket, sőt szövegébe is igtatja, melyek tiltják, hogy a fejedelem nejenek,

— ¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből, melynek hátírata ez: Ad Excelsum Ministerium et Excelsam Cameram Aulicam humillima Informatio Comitis Nicolai Bethlen Cancellarii Regii Transylvanici: De Processu super bono Radnóth in Gubernio Transylvanico agitato in Anno 1695. et 1696. cum Processu ob signato conferenda. Nro 177. A 1703.

gyermekének adományozza a nota és megszakadas czimein rá szállott birtokokat, beiktatja Barcsai Ákos, Kemény János és Apafi Mihály fejedelmi föltételei illető pontját, szóval: önnagyzolás és udvari kegykeresés, valamint magánérdekei tekintetéből fölfedezi az udvar előtt a kormánytanácsban történt legkényesebb és leggyöngédebb természetű eseményrészleteket is, melyek compromittálják azt elnökével, a kormányzóval és fejedelmi táblával együtt, compromittálják a hazafiak és bírák, sőt az egész ország Apafi irányában való politikai érzületét, az ifju fejedelmet Leopold előtt gyanús színbe állítják, ellene való birtokügyi és politikai támadásra a legerősb fegyvereket nyújtja, s eszközévé lesz annak, hogy Apafi minden oldalról megtámadva, s oltalmat sehol a hazában nem találva, onnan eltávozni kényszerüljön, itt hagyja azt, hogy személyében, idegen földön, véreitől elzárva, az erdélyi nemzeti választó-fejedelemség annál dicstelenebb és botránysabb véget érjen, s az erőszak és diplomatiái cselszövény teljes diadalát ülje.

A császári ház veszélyeztettnek vélt érdeke, Apafinak Szathmárra menni vonakodása, a kir. kormányzék által a radnóthi ügyben II. Apafi javára hozott végzés, Gulácsi Albertnek, az ifju fejedelem titkáranak bécsi útja, megbízójának önérzetes s némileg követelő hangon irt kérelme s különböző helyeken adott felvilágosításai, mindenkifelett pedig Pozsonban a gróf Bethlen Miklós által a Thököly-birtokokra nézve Leopold királyi megegyezésével megerősítve kötött szerződésnek megsemmisítésével kivívott sikere s ez által, mind Eszterházi nádornak, mind magának a császárnak érzékeny compromittálása, hihetően Erdélyből katonai körökből is Bécsbe juthatott terhelő tudósítások összetömrítették II. Apafi Mihály feje fölött azt a felhőt, melynek kitörő tüze sorsa felett örökre határozott. Bécsben ki lón mondva, hogy ő szigorú őrizet alá vétessék, s ha ez célhoz nem visz, oda kísértessék fel. Természetes, hogy a kellemetlen feladat is az erdélyi kir. kormányzékra, illetőleg kormányzó gróf Bánfira és Bethlen Miklós cancellárra bízott. Ennek a levéltárakban kevés nyoma van, az is csak az el nem pusztíthatott jegyzőkönyvekben. Alább közlöm, a mi fenmaradt, részint ki-

egésztésül, részint meg igazításul a Bethlen Miklós tényelőadásához, melyet én elég őszintének s oly kielégítőnek találok, hogy a Bethlenek levéltárán kívül máshonnan e szomorú titkos történetzokról bővebb felvilágosítást aligha merithetünk.

»Látván a császár — így ír gróf Bethlen — felséges szándékaival való ezen teljességgel ellenkező és reménytelen perfolyamot és ügy-elintézészt, parancsola csak ketten nekik a kormányzóval, (ott a levél róla a csomagban) úgy viseljenek Apafira gondot, hogy semmi rosznak oka, eszköze, tárgya, sem alkalm-adója ne lehessen, mert ők adnak számot róla. Rabutin generálisnak is parancsolatja volt — úgy értesítette őket — hogy a fejedelem személye iránt velök ketten értsen egyet mindenkben; a ki is mindjárt megmondá: ő tanácscsal ebben a dologban a kormányzót és Bethlent nem segítheti, a tanács náluk van, a személyeket és egész dolgot ők tudják, ők ismerik, a generális, ha had kell, azt ad; ha Ebesfalvára őrség vagy tisztességadás színe alatt katonaságot akarnak mellé tétetni, mindjárt annyit ad, a mennyit kívánnak: ők tudják — ugymond — micsoda parancsolatjok van. Ő a felség parancsolatjára nézve ezen dologban tőlük vár, s a mit kívánnak, semmit el nem mulaszt és a császárnak mindenkor kész számot adni. Elhiszi, ők is, a mi jobb ebben az országban, azt cselekszik. Sapienti satis.«¹⁾

»Ezekben — írja Bethlen — kettőjökön kívül, a tanács, sem más senki, az ő szava után semmit sem tudott, hanem ha a kormányzó jelentett volna ipának, sógorának, sat. Ő azonban megmondotta a kormányzónak, hogy ámbár a császár levele kettőjöknek van czímezve, de mind ez, mind a generalis Rabutin levele csak neki szól, mert azt az egész Bécs, sőt Erdély is tudja, hogy a fejedelem nem csak hogy nem jár az ő tanácsán, de ők mindhárman Gergely és Elek úrral őt t. i. Bethlent tartják ellenségének és megrontójának, noha ok és a dolog valósága ellen: azért lássa a kormányzó, mit csinál, mert a dolog ez állásában ő magát fölmentettnek

¹⁾ Magyar Történelmi Emlékek. Gr. Bethlen Miklós Önéletírása. II. köt. 374. l.

tartja s a felségnek megírja, hogy ebben ne neki, hanem másoknak parancsoljon, a kik ő felségének tetszenek és szolgálhatnak. Meg is írta — ugymond — ott van a levél — csomóban — fasciculus — hogy ő a körülmények miatt ezen dologban ő felsége szolgálatjára elégtelen, olyan nagy pástorságot magára nem vállalhat, de a fejedelem vétkét sem tudja, hanem ha születése és a »fejedelem« névnek előtte kedves hangzása annak vétetik, a mi vagy vele született, vagy a világ szokott hizelgése által fejlődött ki benne, különben őt ártatlannak hiszi.«

»Ez alatt Rabutin a had derekával a török ellen mene, Liechtenstein Filep Erneszt herczeget hagyván a többivel Erdélyben, ki is csak hamar jöve Fejérvárra a kormányzékhez és magánosan a kormányzónak s Bethlennek is mondá, hogy neki az udvartól futár által rendelete jött, hogy a fejedelmet vagy szépen, vagy másként, ha nem akarja, erővel is felküldje Bécsbe; azért is azt javasolja, hogy a fejedelem nézvén mind a császár becsületét, a ki nem akar semmit erőszakkal cselekedni, mind a maga tisztességét és szerencsáját, menjen fel önként, és kérje, folytassa ott a maga dolgait, hogy csak hire s akaratja se legyen az erőszaknak, fogságnak, mert ha arra kell szakadni a dolgnak, rá nézve igen rossz lesz, mit Isten távoztasson. Bethlen azonnal megmondá, hogy neki nem csak hitele nincs a fejedelem előtt, de az őt gyűlöli, menjen a kormányzó és a maga okosságánál és a kormányzék tekintélyénél fogva, a melylyel bir, javasolja neki ezen lépést stb. Hát csak látja — írja Bethlen — hogy a kormányzó, Elek és Gergely magok kezdik azt javasolni a fejedelemnek, hogy ellene Radnóthot és más jószágit, méltóságát különben meg nem oltalmazhatja, hanem ha sietve felmegyen maga Bécsbe sat. Így itt is — írja Bethlen — ő volt szegény feje az álarcz; irt is volt neki Kinsky ily értelemben, hogy vegye magára e tény ürügyét a császár híréért, melyet meg is fogadott, de bizony nagy veszedelmére és minden dolgában való romlására, mert mind az ország, mind maga a fejedelem úgy hitte azután, hogy ő szerezte minden nyavalyáját, pedig jó tanácsadói szereztek. Így mene el aztán szegény bárány gyermek egy tiszt és német lovas sereg kísérvén, tisztes-

ség és az utazás biztonsága színe alatt, de a mi a valóságban őrizet volt, ámbár ők azt akkor nem tudták.«

»A fejedelem felmenetele után a felség ismét megújította Kinsky által Kollonics cardinál, Bucellini cancellár, Kálnoki, Csáki László, német secretáriusok, Szentkereszti sat. conferentiájokban a már ezelőtt említett jószágok átengedését, tanácsolva, hogy Bécshez közel Magyarországon vagy az örökös tartományokban szerezzon vele jószágot, mint birodalmi herczeg, ajánlott neki 100,000 rh. forintot. Mint vette ez ajánlatot, nem az ő dolga — jegyzi meg Bethlen — elég az, azolta ott fen lakik. Hogy a feleségét öt esztendeig fel sem vitette, ifjúságának virágjában így hervasztották el, az is azon három úr tanácsa volt nagyobb részint. Ő minél inkább javallotta, annál inkább nem fogadták, míg aztán kihala ketteje. Mindezekből Isten szánja meg ezt az ártatlan pár ifjut. Én ezt — így zárja be tényelődását Bethlen — jó lelkiismerettel igazán így leírni szükségesnek ítélem, nem csak érettem, hanemi közönségesen a maradékért és hazáért.« ¹⁾

A kir. kormányzséki levéltár ez időkori jegyzőkönyvében két helyen van csak igen rövid emlékezés ez eseményről. Aug. 13-ról annyi van jegyzőkönyvre véve: »Kormányzó úr Apafihoz megy búcsuzni, tehát az ülés más napra haladt = D. Gubernator ad D. Apafium it ad valedicendum. Ergo sessio differtur ad crastinum.« ²⁾ Hová ment búcsuzni? melyik jószágába? vagy miért: vajjon Bécsbe indulásáért kellett-e ezt tennie? Vagy tán e dolognak megbeszélése végett? Mindezekről nem ad felvilágosítást a jegyzőkönyv. Aug 15., 16., 17-ről ismét ime ez van följegyezve: »Erbeville generál és Liechtenstein fejedelem hívatta Gubernator urat és Cancellariust Fejérvárra Apafi úrral együtt, ennek az udvarhoz fölmenetele tárgyában. 15. augusti mentek Enyedre. 16. Fejérvárra. 17. vissza Thordára.« ³⁾ Az utolsó jegyzés

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* Gr. Bethlen M. *Önéletírása* II. köt. 180—183. ll.

²⁾ Az erd. kir. kormányzsék ily című jegyzőkönyvében: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 388. l.

³⁾ Az erd. kir. kormányzsék ily című jegyzőkönyvében: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 390. l.

aug. 18-ról szól: »Fejérváratt vannak: Gubernator, Cancellarius, Bethlen Elek, gr. Gyulafi, gr. Apor, Sárosi uramék, Liechtenstein fejedelem levele jött Gubernator úrhoz és a Cancellariushoz az Athnaménak Apafi úr által Bécsbe leendő vivése iránt. Egy levelet, mely első Sciaus basa vezértől volt, mely több pontból állott és legnagyobb részben a magyar háborút tárgyalta, a minap elé mutatott volt Apafi úr; de Sárosi úr azt mondotta, hogy más levél is volt készítve az ő előterjesztésére. Ő maga megmagyarázhatja... Magyarazza is meg írásban tisztábban — lett a végzés. Kétséges azonban, ha vajjon az nem maradt-e Telekinél sat. sat.«¹⁾

Miután e szomorú történetet illető adatok egy része a dolog természete szerint vagy titokban maradt, vagy elveszett, másik részét a Bethlen-levéltár, harmadikat a bécsi volt udvari kamarai — ma pénzügyminiszteri — levéltár őrzi, s azokból bővebb felvilágosodást nem szerezhettem: ide igtatom azokat a részleteket, a miket a legközvetlenebbül érdekelt II. Apafi Mihálynak a császári udvarhoz tett felterjesztéseiben, kéréseiben és *Emlékirataiban* találtam. Bár Bethlen azt írja, hogy Apafi nem tudta a dolgok valódi állását, még is érdekes látnunk azoknak az ő álláspontjáról felfogását, hallanunk a vele történeteknek általa elbeszélgetését. 1705—11. I. József császárhoz és királyhoz benyújtott folyamodványában azt mondja a fejedelem, hogy ő *hívatott* fel Bécsbe, a hol az kívántatván tőle, hogy a törökkel való béke megkötéséig maradjon Erdélytől távol, nemcsak azonnal felment, hanem minden egyebekben is, a mit az osztrák ház javára kigondolhattak és elébe terjesztettek — öngyének fölládozásával — teljesített.²⁾ Ugyanazt mondja — Károly császárhoz — 1712. beadott egy másik panaszos iratában: »Postea benignissimis Altefatae quondam Caesareae Mattis litteris ad Augustam Aulam vocatus, veluti in paternam Tutelam magna cum fiducia et promptitudine cecliter veni.«³⁾ Gulácsi Albert *Napló*-jában is fen van tartva, a

¹⁾ Az erd. kir. kormányssék ily című jegyzőkönyvében: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 391. l.

²⁾ *Történelmi Emlékek a magyar nép községi és magán életéből* sat. II. köt. 126. l.

³⁾ Látható az *Oklevéles Függelék* LXXIV. száma alatt.

fejedelemnek 1696. Bécsbe menetele után mindjárt a császárhoz írt egy kérvénye, melyben erről így szól: »Ámbár elhatározta volt, hogy 20 éves kora előtt a maga dolgában semmi lépést nem tesz, mindazáltal a sok méltatlanság és szorongatás által ostromoltatva — nehogy hallgatásával a felőle mondottakba beleegyezni láttassék — becsülete és birtokai időszerű megvédelmezése végett Bécsbe menni kénytelenített. Ezt annyival inkább jónak látta, — ugymond — mivel ugy is közeledik azon idő, midőn élte 20-ik évét elérve, vagy a fejedelemségre lépni, vagy arról lemondania kell; egyébiránt is ő most még kiskoru, dolgában semmi változás, e tette által hibát nem követhet el... Ellenei azonban ezt is gátolni akarták.«¹⁾ Legkimerítőbben ír azonban a fejedelem ez eseményről egy évszám nélküli, de valószínűen 1697—98. Bécsben létekor a császárhoz beadott *Emlékiratá*-ban.

»A mint elindult Bécsbe — így ír annak során — üldözői azt a hírt terjesztették el az országban, hogy őt fogva viszik nemsokára Szathmárra. Jónak látta tehát hűsége és ártatlansága érzetében Bécsbe menni, s ellenségei hálójából magát kiszabadítani, Isten után legkegyelmesebb ura és császára elébe állva s ártatlanságát és igaz maga alávetését ott bizonyítva be. A szándékáról értesült boszus ellenfél azt mindenképen meggátolni igyekezett, nehogy ő magát az ellene költött vádak tekintetében igazolva, vagyon-nevelési önző céljai meghiúsuljanak. Utoljára cselhez folyamodott, hogy a fejedelem szándéka önkéntességi érdemét levonhassa, ok nélkülű ítéletet és aggódást költött mind Bécsben a főhadi-tanácsnál, mind az erdélyi főhadvezérségnél azon célból, hogy katonai őrséggel vegyék körül, őt, a kinek minden ohajtása és szándéka a volt, hogy kétségbeejtő szorongattatásából kiszabadulva ő felsége udvarába mint nyilvános szentségű oltár elé önkéntesen siessen. Azonban — ugymond — itt sem tartott meg a lothringeni herczeggel kötött szerződés 10 pontja, a hol atyja és az ő részére a bár hova szabadon menés és jövés, bárhol szabad tetszés szerénti lakhatás volt biztosítva. Mindezeknek — ámbár nem méltó fájdalom nélkül — legyőzése után száz katonától kísérve végre eljutott Fischamenbe Ausz-

¹⁾ *Gulácsi Albert Naplója* sat. 143—144. ll.

triába, onnan (sept. 16.)¹⁾ Bécsbe, ott magát a császárnak bemutatván, s ügyének állását írásba foglalva előterjesztvén: egyúttal a maga menthetése és a vádak alól tisztítkozhatása tekintetéből az ellene tett feladásokat s a feladó nevét kérte közölni; azonban a maga állapotjára vonatkozók teljes mellőzésével, a feladókra nézve decz. 1. 1696. ő felségétől azon választ nyerte: »hogy ezek azért nem közölhetők, mivel nem léteznek.«²⁾

Szükségesnek tartom az előterjesztés némely fontosabb részeit, minthogy azok az Apafi Bécsben való első fellépésére nagy világot vetnek, ismertetni.

»Mielőtt az egyezkedés — *complanatio* — és fejedelemségi kérdésre, az uralkodás állapotjára és jogára térnénk — ugymond a fejedelem — kényszerítve érzi magát négy főpontnak előzetes megérintésére, a mik által hirében és becsületében sérelmet szenvedett s a minek orvosoltatását kell kérnie, az ellene költött gyanu és féltékenység okait elhárítania, gonoszakaróinak nyelvét, mi által az országra annyi rosz következett, megzaboláztatnia; mert a míg a jog alapján és a dolog valódi természetéből ki nem derül, hogy mi a kérdés és egység tárgya? ő addig az egység és igazság útján azt elintézhetőnek nem hiszi. Miképen ohajtja ő ezt, s mik azok a föltételek, mik alatt az egyezkedés létre jöhet úgy, hogy azért isten és az igaz ítéletű világ az osztrák ház utódait áldja és dicsőítse, eléadja, idézve *elsőben*: az általam már fennebb ismertetett azon szerződések, hitlevelek, esküket és királyi biztosításokat, melyeken fejedelmi joga alapul, idézi a Leopold-hitlevél 8-ik pontját, mely a hűtlenség eseteiben való jószágvesztéseket tárgyalja, s kérdi, hogy ha ellenfelei bebizonyítani nem tudják, hogy ő felségárulást és hűtlenséget követett el: miképen kívánhatják tőle fejedelmi jogának s birtokainak elvesztését s magoknak adományoztatását? Császári felhatalmazott Caraffa tábornok az 1688. május 9. létrehozott *Hódolati Nyilatkozat*

¹⁾ *Bydeskuty B. Naplója* . . . 498. 1.

²⁾ Ily című egykoru másolatból: *Idem brevissimu Status Principatus Transylvaniae in Familia Apafiana. Quomodo videlicet idem Principatus in pie defuncto Principe ac Domino Genitore meo (tehát bizonyos, hogy ez II. Apafi Emlékirata) ortum sumserit, necnon qualiter in eodem ego successerim, et quo nunc tandem statu sim?*

viszonzásául jun. 1. annak a császári felségnél kieszközlését az ország előtt ígérte meg, hogy mind az öreg, mind az ifju választott fejedelem, fejedelemségében, czímeiben, az uralkodásban és minden jövedelmeik használatában megtartatnak. A lothringeni herczeggel kötött szerződés 26. §-a azt rendeli, hogy ha valamikor a császári felség békét köt, a dolog a Gyulainak Bécsben tett császári nyilatkozat szerint álljon meg, a mi azt teszi, hogy Erdély és a fejedelem állapotja — ha önkéntes egyesség vagy átengedés nem jó létre — maradjon ugy, a mint volt a lothringeni herczegnek oda téli szállásra bemenése előtt. Nemde a magyar királyok korában volt vajdaság vagy a későbbi kormányzóság forgott elméjében a Leopold-hitlivel tervezőjének, midőn a 17-ik pontban a *kormányzóságot a hazai népek és nemzetek érdekében évenként változhatónak ajánlotta és állapította meg?* Mennyi kísérlet tétetett már is a kormányzó elmozdítására, azért, hogy helyét egy másik foglalhassa el! Pedig ezen illető már tényleg ugy is első, még csak a vajdaság vagy fejedelmi név hiányzik, csak azt kell elnyernie vagy kicsikarnia! S ha ez is meg lesz, az égiek tudják, ki lesz-e elégitve nagyravágása? Vagy akkor is még tovább, valami egyébire fog törni?»

Ezután a lothringeni herczeggel kötött egyezkedés 4-ik pontját említi fel a fejedelem, melynek ez a tartalma: »az országgyűlés tartásába, az öreg és ifju fejedelem várai, városai, harminczadi, só- arany-ezüst bányái, a lerakó helyek és vámok jövedelmeibe, uralkodásába, hatósági körébe nem avatkoznak«, s a melyhez ő törvényes húsz éve elérésekor ragaszkodhatni vél, ha addig vele más irányu szerződés nem köttetik. Továbbá ugyanazon egyezkedés harmadik fejezetére is hivatkozik, a melynek 10-dik §-a mindkét fejedelem részére az akadálytalan jövés-menést, utazási men-levéllel — *salvus conductus* — biztosítását, a bárhol szabad lakás jogát ígéri és állapítja meg — *suis Celsitudinibus Principalibus supramemoratis cum tota Aula etc. libera et segura in suis bonis et domibus permittetur habitatio, neque liber eorum itus et reditus per totum Regnum impediatur*. Idézi a 13. §-t, melyben biztosítás van adva az iránt, hogy senkinek javai, annál kevesebbé a fejedelméi meg nem támadtatnak sat. a mi, hogy az

ő egész Magyarországon keresztül Fischamenig éjjel-nappal, körülvéetve s katonai módon kísértetése, valamint ama másik szerződési pont, mely részére várai és jószágai szabad birtoklását biztosította, azok által, a kik jószágaira kezöket rá tenni s egy részét elvenni törekedtek, mennyire meg van sértve, mindenki átláthatja.

»A lothringeni herczeggel kötött szerződés negyedik fejezete 12-ik pontja azt tartja: »a fejedelem nyomorult áru-lóinak, ha ilyen akad, hitel nem adatik, a haza fiai közül senki üldöztetni vagy letartóztatni nem fog; egyik a másik ellenében pártfogolva nem lesz, a fejedelemről tett hamis tudósítás hitelre nem talál, míg az iránt ki nem hallgattatik.« A Leopold-fele hitlevél pedig az országot kormányzó tanácsosokat a fejedelem gyámjává teszi 20-ik életéveig, akkor a fejedelemségben következést számára biztosítván, azért, hogy az ország és fejedelem közötti jogviszony az által is fentartassék. Nem lett volna tehát szabad — mond a fejedelem — épen azok által támadtatni meg, a kiknek gondviselése alatt állott, míg 20-ik életéve el nem telt, s a császári felség és Erdély karai és rendei a választásból és megerősítésből származott jogviszony köteléke alól föl nem szabadították, nem lett volna szabad a hazában egy magánosnak is rajta erőszakot és méltatlanságot elkövetni. Ha neveltetése vagy erkölcei ellen valami kifogásuk lett volna, ott volt a kormányszék — bátran hivatkozik rá — hogy hírok tüdök nélkül soha semmit sem cselekedett, a közdolgokra gondolás, azokba vegyülés mindig távol volt tőle, sem kora és élete ártatlansága által gyűlölködéssre és árulkodásra okot soha nem szolgáltatott.

»És így miután felette rosz példát adna az, ha ő érett korába jutás előtt, míg jövendő sorsa el nem dől, a magáétól magán úton, mielőtt a maga személyében törvény elébe állhatna, s uralkodásra léphetnék vagy arról törvényesen lemondhatna, semmivé tétetnék: ez okból ment Bécsbe, hogy szemtől szemben meghallja a vádakát s azokból magát kitisztítsa, hogy hírét s nevét szennytól megóva, némely magánosok haragjának föl ne áldoztassék; nem tettetés birta rá, sem jogainak nem tudása, sőt inkább előre megfontolt köz és magán tekinetek; semmi bűnét nem érzi, azért bűnbocsánatot nem kér, az

ország közdolgai egész ügyét a felséges osztrák háznak feláldozni kész, hogy a feltékenység oka végképen és egészen megszűnjék, csak hogy elébb az ő állapotjáról gondoskodva legyen. Kérte tehát a császárt, hogy mindenek előtt rendelje meg, hogy a feladók és feladottak, jószágainak felkérői és a felkért jószágok nevei neki a lothringeni herczeg-féle szerződés 12-ik pontja értelmében tudomására adassanak, legyen szabad azok ellen a törvény visszatorlásával élni, s azon üldözőit, kik nem szégyelték őt — még nem érett korut — törvény elébe hurcolni, büntetés és kártérítés végett perbe fogni....¹⁾

E volt lényege II. Apafi bécsi első írásbeli kérésének, melyet 1696. octob. 1. gróf Kinszkynek a császár elébe juttatás végett adott be, sürgetve annak elintézését, mert — ugymond — még. aug. 20. eljött hazájából, kísérei miatt útjában reményén kívül akadályozva lőn, ma octób. 1. s pénzvviszonyai a siető dologigazitásra kényszerítik; követétől küldi kérelmét, mert a miniszter vagy otthon nem léte, vagy sok dolgai nem engedik, hogy a fejedelem mindig személyesen keresse fel; pártfogásában különösen bizik; ő legelsőnek látja hire-neve s becsülete visszaszerzését, ettől függvén élete és szerencséje.²⁾

Említettem volt fenebb Rumel püspök ³⁾ Apafi iránti jó indulatát is. Midőn a fejedelem előbbi kérését gróf Kinszkyhez beadta, egy hiv embere a püspököt dolgai állásáról octob. 6. kimerítően értesítvén, közbenjárásra kérte fel. Ez is említi ama tényt, hogy Erdélyben felségsértés büntetése alatt tiltották meg az ifjú Apafinak fejedelemlént czímezését ⁴⁾ és hogy vele hivatalosan tudatták, hogy ezután az ő helye azon kormányzéken tanácsosok után lesz, a kik az 1691. decz. 4. hitlevél szerint az ő szolgálatára s felette való gyámkodásra voltak utasítva, ⁵⁾ s mindezt Bethlen tette a nélkül, hogy erre meg-

¹⁾ Gulácsi Albertnek, Második Apafi Mihály fejedelem Secretariusának *Diariuma* sat. 143 — 156. 11.

²⁾ Gulácsi Albertnek, » » » » » *Diariuma* 157. 1.

³⁾ Bydeskuty B. Naplója 530. 1. Ramel Péter trini püspöknek írja.

⁴⁾ Gulácsi Albertnek, Második Apafi Mihály fejedelem Secretariusának *Diariuma* 162. 1.

⁵⁾ Gulácsi Albertnek, » » » » » *Diariuma* 163. 1.

biztatását a felsőbb rendelet előmutatása által igazolta volna.¹⁾ Fel van az értesítésben hozva, hogy gr. Kinszky felháborodva fogadta a fejedelem kérésében annak törvényen és szerződésen alapuló jogai laconicus rövidségü előterjesztését s abból az ő tekintélyének a császár előtt megkissesbedését következtette, hogy Apafit csak gróf-nak szölitotta;²⁾ említetik az ifju fejedelemnek az udvarnál való első lépései sikerülése után tett azon nyilatkozata, hogy mintsem áldozatul hazájába visszamenjen, inkább Bécsben vesz el, mert neki az ellenségei által ott előkészített hét veszedelem után — a fejedelemségből kivetköztetés, a császárnak még éretlen korában megesküvés, javainak elvétele, hazájából Szatlmárra számkivetése, birtokainak felkérői elébe állitása, az elfogatásáról költött hír s a kormány széki tanácsosok után soroztatása — számára egyéb fenn nem marad, mint a koporsó vagy épen a megületes, a mi pedig felségsértést föltételez. Kinszky grófnak engedni kell — mondja az értesítés — mert ha ily fontos dolgokban a vádolt ki nem hallgattatik, ha valakit itélethozás nélkül mindenéből kiforgathatni, ha a természetes önvédelmezés végett az igazságra és nyilvános szerződésekre hivatkozást, ha a vád és bűn okozója kérdezését bűnül lehet tulajdonítani — bizony félni lehet, hogy más népek azt kérdezik: hol van ezeknek istenök? ³⁾

Ugy látszik, hogy a fejedelem első kérését gr. Kinszky nem terjesztette a császár elé, mert octóber 20-ról fenmaradt egy másik rövid tartalma, melyben előadja, hogy miután kiskorusága idejében, némelyek magán érdeke és haszna előmozdítására irányzott törekvései miatt különféle csapásoknak volt kitéve, elhatározta Bécsbe felmenni, hogy veszélyes üldözői kezeiből kiszabadulva, jó hirnevére és életére nézve ezután legyen bátorságban s ne legyen egész nemzetéből egyedül ő szánakozás és bámulat tárgya; s miután semmi bűnét nem érzi, könyörög

¹⁾ *Gulácsi Albertnek, Második Apafi Mihály fejedelem Secretariusának Diariuma* 161. l.

²⁾ *Gulácsi » » » » » » Diariuma* 163. l.

³⁾ *Gulácsi » » » » » » Diariuma* 162—164. l.

a felségnek, hogy a nemzetek közjoga s a nyilvános szerződések szentsége tekintetéből vagy közöltesse vele maga igazolhatása végett az ellene tett feladásokat, vagy mint ártatlannak személyét és vagyonát illető védlevelet adasson, s így őt megvigasztalva bocsássa el haza, a hol békében fog élni s a felség akaratját és parancsait elvárni.¹⁾ Egyidejűleg Salmis és Dietrichstein hercegeket s Waldstein grófot is megkérte ügyének pártolására megküldvén valamennyinek a lothringeni herczeggel kötött szerződés másolatát is; az elsőnek elpanaszolta üldöztetését, hogy költségben megfogyatkozása mielőbbi hazamenését teszi szükségessé, ajánlta készségét mindannak teljesítésére, a mi tőle kívántatni fog a végre, hogy ő és övéi a császár kegyét és védelmét teljes mértékben megnyerhessék s utoljára aggodalmát fejezte ki az iránt: minő arczczal menne övéihez haza, ha eltávozása előtt az ő vigasztalására út és mód találva nem lesz, hogy jövődöben békében és hozzá illő szerencsével és sorsban élhessen? ²⁾ Az utóbbtól bocsánatot kért, hogy fel nem kereste: »egy miniszternél sem tett — ugymond — gróf Kinszkyn, az erdélyi ügyek előadóján kívül, látogatást, nem látta azt szükségesnek; ő a nyilvános szerződések és keresztény hit alatt kötött egyezkedések alapján áll, miket atyja és ő tulon-tul teljesített, sőt a kellőnél többet is; azt véli, hogy ha császár ő felsége a szerződéseken változtatni akar, érvényesebben teheti az erdélyi rendek és az ő beleegyezésével, ki már octóber 13. érett kort ért; az ellenség az ország szívéből már ugy is messze van, az e szerződésmódosítást nem akadályozhatná, az országban ben egy értelem lenne, s a bizalmatlankodás oka elháríthatnék. Azért ment az udvarhoz — mondja tovább — hogy érett kora állapotja a császár kegyelmes szándékai szerint rendeztessék; jól tudja, mennyire ingadozó volt az erdélyi fejedelmek uralkodása, mily nehéz volt a kormányzás céljait elérni, törekvéseiknek mily bizonytalan volt a kimenetele: gyakran a legváltozóbb szerencsével kormányoztak, egyszer egyik, máskor a másik párt akaratja sze-

¹⁾ *Gulácsi Albertnek, Második Apafi Mihály fejedelem Secretariusának Diariuma 168—169. II.*

²⁾ *Gulácsi Albertnek, » » » » » Diariuma 171. I.*

rint, s most egyik majd a másik által nyomattak el. Nem azért említi ezeket, mintha ő az uralkodáshoz nyulni akarna, hanem annak bebizonyítására, hogy semmi alkalmat el nem mellőz, a hol a maga és hazája sorsát biztosítani kilátás nyílik, még ha jogaiból a közjó szeretetéért el is kell engednie. Ugy van meggyőződve, hogy mind hasznosabb, mind áldásosabb lenne a béke és háboru ügyére nézve, ha az udvar akarata hozzájárulása mellett s nem annak ellenére parancsol és uralkodik az országban.«¹⁾

A fejedelem ezen nem kis erőfeszítése is azonban feladónak vele tudatása ügyében egyebet kieszközölni nem tudott, mint azon rövid tagadó választ, mit már fennebb érintettem. A fejedelemség iránti egyezkedés pedig a császár részéről nem jött szóba.

Nem sokára Apafi írásban köszönte meg a császárnak, hogy őt atyailag a királyi kormányshoz gyámkodására bízván, a fejedelemségre következők reményében neveltette, s az érette kérelmező karoknak és rendeknek érett korba jutása esetére császári kegyelmét ígérte, és miután nagykorúságát már elérte, a legfőbb igyekezete az, hogy a felséges császári ház védelmét és kegyét megnyerhesse; ismét és ismét esedezve kérte azért ő felsége parancsait az iránt: mit tegyen ezen túl, hogy kegyelmét biztonságban élvezhesse, s így útastva és megvigasztalva bocsássa haza övéihez, a hol soha nem szűnik meg parancsait a legpontosabban teljesíteni s élni és halni mint hű vazallja.²⁾ Kihallgattatásakor, melynek napját Gulácsi nem jegyezte fel, szóval épen ezt mondotta és kérte,³⁾ de választ nem nyervén: november 12. az ifjú királyhoz irt, vonatkozva kiskorúsága alatti sok keserűségére és gyötrelmeire, érintve, hogy ért korba az udvarnál fenn léte alatt jutott s császár ő felségét megvigasztaltatásáért kérte; azonban neki nincs módja Bécsben hosszasan mulatni, haza menni pedig a védelem és császári kegy valamely bizonyítéka nélkül, és ott szorongattatásban s időről-időre megújuló rettegésben élni rá

¹⁾ *Gulácsi Albert . . . Naplója . . .* 175. l.

²⁾ » » » 182—183. ll.

³⁾ » » » 184. l.

nézve oly borzasztó, hogy ő az elpusztulással és halállal egynek tekinti: ezért levert és szomorú helyzetében az ifjú király pártfogó segélyeért könyörög.¹⁾ Személyes kihallgattatásakor szintén császár ő felségénél közbenjárását s valahára megvigasztalását kérte; üldözőitől — ugymond — s ellenségeinek gonosz tanácsa által kigondolt ezer szerencsétlenségei között az az egy boldogsága maradt meg, hogy a császári trón zsámolyához juthatott; hálát ad istennek, hogy felséges urai előtt megjelenhetvén, rágalmazói ellenében kihallgattatott s hűsége hiány nélkülinek találtatott; atyja is halálaig hű volt a császári házhoz, ő pedig — bizonyosság az egész ország — az ártatlanok legártatlanabbika; találjon hát — kéri — ő felségénél szava meghallgatásra, személye védelemre...²⁾ Kihallgattatáson volt a császárnénál is, s kérését ott is előadta; ³⁾ sőt 1696. decz. 24. Schmettan, britt királyi testőrkapitány és bécsi angol követhez is levelet írt, egy paripával kedveskedvén neki, levelében tudatja, hogy jelenleg magán ügyeiben a bécsi udvarnál mulat, de nem sokára a császár engedelmével hazájába yisszatér; igéri, hogy ezután levelezésük rendesebben fog menni; kéri a császárnál érette közbenjárását, emlékeztesse ő felségét — ugymond — arra, mily nagy fontossággal bír a keresztény népekre az erdélyi fejedelemség mint azok védőfala, és különösen isten azon egyházaira, melyek ott alakulva vannak, melyeknek egyetlen reményük, alapjuk és védelmök ezen fejedelemség, melynek föllevenítése, ügyeinek jobb karba hozása leginkább megilletné a hit ama nagy oltalmazóját, s a minék kedvező alkalmá lenne a közeledő békeszerződés, hol kétségkívül döntő bíró az angol király ő felsége lesz.⁴⁾

Erdélyből is élénk szó emelkedett az ifjú fejedelem mellett az országgyűlés és kormányzék részéről; Vas György országgyűlési követ vitte be utóbbihoz 1696. nov. 9. a rendek feliratát, mi annak ülésében fölolvastatván, a maga részéről azt javasolta, hogy rövidebben és szelidebben kellene írni, hivatkozálag a hazai törvényekre és a császár kegyelmére.

¹⁾ *Gulácsi Albert . . . Naplója . . .* 185. l.

²⁾ » » » 186. l.

³⁾ » » » 187. l.

⁴⁾ » » » 189—190. ll.

Másnap nov. 10. az ügy visszakerült a rendektől azon nyilatkozattal, hogy semmit sem kívánnak rajta változtatni. Erre a kormányzék követői által ismételte azt, a mit tegnap is javallott, figyelmeztetve a rendeket, hogy a maguk nézetéhez macacsul ragaszkodva, a kormányzék tanácsát és javallatait ne útasítsák vissza, mert ha ez szokássá válik, rossz példát ad s rossz következményeknek lesz szülője. Erre a kormányzékhez csak egyedül s mintegy a rendek tudtán kívül — incognito — felment gróf Pekry Lőrincz, s kérte azok nevében a módosítandó helyek kijelölését, a mit neki ki is jelöltek. Visszatérvén ő, a rendek hosszasan tanácskoztak a tárgy felett, s végre visszaienték, hogy azon fogalmazvány Apafi úrnak kérésére az ő kívánsága értelmében készült, tehát a kormányzéknek is hozzájárulását remélvén, előbbi véleményök mellett megmaradnak.¹⁾

Nevezetes, hogy Apafi érdekében éppen azon időben és az az országgyűlés lépett fel közbenjáróul a császárnál, a mikor és a melyik cancellár Bethlennel — a mint hátrább látandjuk — a legelkeseredettebb harcot folytatta, és hogy e lépését, bár formailag némi kifogást téve, lényegben maga a kormányzék is helyeselte.

Mind ennek még sem lett foganatja. Ekközben gróf Kinszky azt tanácsolta a fejedelemnek, hogy kéréseit újból fogalmazva hozzá adja be. Ebben már csak általánosságban van érintve az erdélyi fejedelemség, nincs jogra hivatkozás, nem említetnek a szerződések, nincs szabatosan kifejezve semmi egyéb, mint a római szent birodalmi hercegi cím. »Ismételt felhívására — így szól az — pontozatait magánlag megküldi, ne vegye rossz néven panaszai s aggodalmai kiöntését; neki mint veszélyek között születettnek és nevedettnek nem lehet azon ambitioja, hogy uralkodásra vágyjék, és azon sorsnak kívánása, mely atyját fölemésztette s az erdélyi fejedelmek nagyobb részét elvesztette; de ha a felséges osztrák ház valaha ezt a terhet válláról letenni akarná és azt egyéb legyőzhetlen köz tekintetek nem gátolnák, ő sem lenne oly

¹⁾ Az erdélyi kir. kormányzék levéltárában levő ily című jegyzőkönyvben: *Protocollum Seculi Prioris* I. köt. 442. 1.

gyáva fia ő excellentiájának, (ebből úgy látszik, hogy gr. Kinszky fiává fogadta volt a fejedelmet) hogy más hasonlónak vagy alábbvalónak engedné akár most, akár akkor, sem nem hiszi, hogy ő is bárki más idegent fiának elébe tenni akarna. De hogy addig is a római szent birodalmi fejedelemségre méltó voltát bebizonyítsa, átadja titkára által dolgoztatott nemzedékrendi táblázatát, melynek hitelességét az egész ország tudja. Erre kineveztetése a közálladalomra semmi részben veszélyes nem lenne; viselte azt már arra érdemetlen erdélyi fejedelem is, viselték oly nemzetségek, a melyek nem adtak cserébe névlegesért valódi fejedelemséget. Megnyerve ezt s életfentartása eszközeit, fölszabadítva az uralkodás gondjaitól, csöndes életet fog majd folytatni azon fejedelmek szomszédságában, a kik nyögnek koronáik sulya alatt.¹⁾ E kitüntetésért december 17. a császárhoz is folyamodott a fejedelem, kérvén azt atyjának hűségéért ígért kegyelme bizonyosságul első szülöttségi joggal.²⁾

Azonban úgy látszik, hogy ezúttal ez is függőben maradt, s 1697. márczius 2. az ifju királylyal kezdett a fejedelem jövő sorsát illető érdemleges tárgyalást, délest hetedfél órakor benyújtott kérelem-levelében, melyben: »nyilván kijelentette, hogy egész ifjúságában szenvedett sok keserőségei tekintetéből, ámbár az erdélyi fejedelemséget isten akaratjából, a nép szavazatánál fogva kapta, az a lothringeni herczeggel kötött békeszerződésben helyben volt hagyva s ő felsége hitlevelében is megerősítve, tiszta engedelmessége s hűségérzeténél fogva, miután a felséges ausztriai ház érdeke úgy kívánja, azt szívesen azon felséges háznak engedi, hogy isten áldásával uralkodjék, s azon ország köz javaival éljen addig, míg ő felségeiknek úgy fog jónak tetszeni, csak hogy a fejedelem is ezen leghűségesebb engedelmességeért ő felségeik kegyelmeiben részesíttessék. Kéri azért király ő felségét, 1.) az ő megvigasztaltatása végett adandó császári kegyelmek siettetésére s az ez iránti határozatoknak mielőbbi tényleges kiadására; 2.) kedves szüleinek gondja, költségei és fáradsága által élete

¹⁾ *Gulácsi Albert . . . Naplója . . .* 179—181. ll.

²⁾ » » » 188. l.

fentartására szerzett, s az ország törvényeinél fogva most is tényleg kezein levő birtokainak kegyelmes megerősítésére, 3.) azon terjedelmes fejedelmi birtokok és hasznok helyett, melyeket ő jelenleg a fejedelemséggel együtt a felséges háznak önkényt átadott és kibocsátott, legalább huszonnégy ezer forint évdíj- vagy segélypénz-adásnak kegyelmes megrendelésére, hogy szűk magán jövedelmei mellett a királyi bőkezűség ezen adományából a felséges ház védelmé alatt tisztességgel és illendően élhessen.«¹⁾

Ugyanazon évi május 18. a császárnál magánál volt a fejedelem kihallgatáson, megköszönte: »hogy az ő igaz ügyére feladóival szemben kegyes figyelemmel volt, s vele árvával igazságot gyakorolt, mit ő hív szolgálataival továbbra is megérdemelni igyekszik; valamint ő is ő felségének kegyességét és irgalmasságát igaz ügyeiben ezutánra is esedezve kéri. Tekintse meg — ugymond a fejedelem — ő felsége árvaságának sok viszontagságait s azon tömérdek keserűséget, melyeket ő magánosok boszujából szenvedett; mert kegyelmes császár — ugymond — ő nem képes kifejezni, hogy gonoszakaróinak ezen sok üldözése miatt mennyire el van sorvadva, nedvei és vére kimerülve, elannyira, hogy édes szülőinek halála után egész életét szorongások és keserűségek közt töltötte, s azóta egy csöndes napot sem ért! könyörög azért ő felségéhez, sulyos sorsát vegye szívére, s királyi kegyelme teljeseedésbe vételét császári akaratával parancsolja meg, hogy annyi aggodalmak és kétségbeesés közt végre megvigasztalva felséges trónjától hazájába térhessen s ott megpihenhessen. Legfőbb ohajtása az lesz — így zárja be kérését — hogy éljen istennek kegyesen, ő felségéhez és felséges örököseihez híven és engedelmes-ségben, hűségének épen megőrzésével; sorsával meg fogván elégedni, egyébire nem vágyik, mint ő felsége és háza kegyelmében megmaradni.«²⁾

»Készséggel mutatta meg eddig hozzá császári-királyi kegyelmességét — volt a rövid válasz — atyjának, a meghalt

¹⁾ *Gulácsi Albert* *Naplója* 193—196. ll.

²⁾ „ „ „ 196—198. ll.

Látható az *Okleveles Függelék* XXXVIII. száma alatt is.

fejedelemlennek érdemei emlékezetében vannak, elrendeli további megvigasztaltatását is.«¹⁾

Fennmaradt a fejedelemnek egy másik emlékirata is ez időszokról, melyre már fennebb hivatkoztam, melyben érintve van az udvarnak hozzá intézett kívánsága, valamint formulázva az is, a mit ő kívánt az udvartól. Minthogy ez az ifju királyhoz beadott pontozatoktól annyiban eltér, hogy a római sz. birodalombeli fejedelemséget is egyik föltételé teszi, szükségesnek látom az ide vonatkozókat röviden adni. »Az levén a császári felség akarátja és elhatározása — ugymond a fejedelem — hogy a mostani idők környüállásai tekintetéből az uralkodásról mondana le: lelke egész önkénytelenségével nyilvánította, hogy ő, ha a magánosok ostromlása és ellene való törekedése megszűnik, önként, igazságos úton és módon kész ama felsőbb atyai akarathoz alkalmazkodni s az uralkodást a felséges ausztriai ház javára átadni és áldozatul vinni hogy t. i. ő felsége egy oly nagy császárhoz illő kegyelménél és igazságosságánál fogva, megemlékezve atyjának ellenségeitől sem tagadható érdemeire, megfontolva a törvényt, azon szerződések nyilvános kötelezését, melyeket atyja a lothringeni herczeggel 1687. octb. 27. a császári és királyi felség nevében kötött, valamint a hitlevélnek az ő személyét illető pontjait: nem fogja megtagadni azokért az illő kárpótlást s császári királyi kegyelmének jeleit adja, és pedig *először* felveszi őt a római sz. birodalombeli fejedelmek sorába, a mit nem kevélységből kíván, hanem azért, hogy a világ gyalázata és gunyjára, régi állása minden tisztességeiből egyszerre és egészen kiforgatva, a császár kegyelmére méltatlannak ne látszassék, de a felséges ház kegyelmes pártfogása alatt illő tiszteletben és rangban élhessen; *másodszor* megerősíti és biztosítja minden birtokaiban, hogy ellenségeinek ne legyen alkalma őt azokban és jogaiban — a mint elkezdettek — örökké zaklatni; *harmadszor* azon közjövédelmekért, melyeket ő mint a fejedelemséghez tartozókat átadott, nehogy azok ingyen és akarata ellenére elvétettetnek tekintethessenek, élete és állása

¹⁾ *Gulácsi Albert.... Naplója.... 199. l.

biztosításául s csekély jövedelmei pótlásául akármi kevés összeget ad.¹⁾

»Ezeknek igazságos-voltát — ugymond a fejedelem — a felség már el is ismerte s határozatát az erdélyi ügyek elnöke gróf Kinszky által vele tudatta, s ő azokat lelke legalázatosabb hódolatával fogadta. De minthogy ugyanakkor némely olyas dolgok is tétettek neki ajánlatba, mi által az ő különben is elég szerencsétlen s szülőinek mint támaszainak elhalása óta sokképen kimerült állapota még súlyosabbá válik, hogy t. i. birtokait cserélje el, hazájából magát száműzze s mintegy irtsa ki: ez okoknál fogva az ő igazságos és méltányos megvigasztaltatása ügye végeredményre nem jutva, még a császári felség atyai elhatározása alatt függőben van, s mind rá, mind a császári házra nézve megnyugtatólag csak úgy intézhető el, ha a szerződések, hazai törvények és a hitlevél sértetlenül fentartatnak, ha a fejedelemnek az ország választásából nyert joga érvényessége elismertetik, s ez elismertetés után, ő a mostani bizonytalanságból kiszabadítva, érdemeihez és hű engedelmességéhez méltó állapotba helyeztetik. Ez pedig eszközölhető az elébb jelzett császári kegyelem sikerítése által. A római sz. birodalmi fejedelemség tisztesség ugyan, de nem adatnék méltatlannak, vonzó példa lenne a török alatt levő más fejedelmekre, az Apafi-házra nézve elégtétel annak ellenségei ellenében; ²⁾ birtokai megerősítését a mi illeti: ez a hazai törvényekben igazolását találja, mert a Hármas Könyv I. r. 9. czímében világosan ki van fejezve az, hogy a nemes ember igaz jogaival, jövedelmeivel az országban bárhol szabadon élhet, őt mások hamis besugására törvény útján kívül személyében, sem vagyonában a fejedelem sem háboríthatja meg. A magyar törvények szerint csak a felségsértők jószágait szokás és szabad elvenni. De ő — ugymond tovább a fejedelem — a hűség ösvényéről soha le nem tért, engedelmességben egy erdélyi is feljül nem multa, legközelebbi önkéntes maga alávetése is utólagosan tanúsítja ezt. Igazság tehát, hogy javaiban egyedül gonoszakarói álnok besugásaira

¹⁾ *Idee brevissima Status Principatus Transylvaniae* sat. 16. l.

²⁾ » » » » » 17—20. ll.

ne háborgattassék, kiknek egyedüli céljok ama javak magukhoz ragadása. Ezt tiltják a szerződések és hitlevél is. Mit mondanának az ország rendei, látva, hogy a csak imént adott hitlevél Apafi személyében meg van sértve és szegve? Minő reménye s bizalma lenne a hazafiaknak saját szabadságaik fenmaradása tekintetében? Hogy lehetséges minden mások előtt föbb birtokaiból éppen azt kivetköztetni, a kinek érdemei a császári ház és kereszténység iránt legérdemesültebb apától származtak, a kit a kereszténység magasztal! Ez birtokaik elidegenítésére birná s fölháboritná a hű alattvalókat. Méltó emlékezetben tartani V. Károly szavát: »ha az egész földön üldözött lenne is a hit, a császárnál feddhetlenségben kell maradnia«. ¹⁾ Birtokainak megkevesbitése — folytatja tovább — hűtlenséget vagy felségsértési vétek elkövetését föltételezi, a mi által — akár mily szin adassék ennek — nevére szegyenbélyeg süttetik, mert különben a csere mint az elvétel meg nem engedhető lesz vala. Mit mondanak hazája fiai s a szomszéd nemzetek, midőn majd közjök visszatérve hallják, hogy tisztességét s javát elvették, elcserélték? Vajha az alattvalókat meg ne rettentené s idegenek előtt kegyetlenségnek ne tekintetnék! Megesnék rajta, hogy a ki a legnagyobb szorongás között került Scyllát, hogy hamis feladóknak zsákmányává ne legyen, éppen abba esnék bele, ha csalódnia kellene a császári udvarban helyezett bizalmában s iránta bizonyított engedelmességében. De az nem lehet; mikor a hitszegők is kegyelmet kapnak s javaikat visszanyerik: a hivek és jámborok nem veszithetik el. A királynak nevelni kell érdemes alattvalóinak vagyonát és tisztességét, nem kevesbitni, használni nekik nem ártani, segíteni nem megbántani, jót tenni még az érdemetlenekkel is, annyiival inkább az arra méltókkal. ²⁾

»Tanácsolják azt is — ugymond a fejedelem — hogy birtokait Magyarországon vagy bár hol egyenértékűekkel cserélje el; de ő ezt nem teheti, mert tartózkodnia kell, hogy a haza törvényeit, közbotrányt követve el, ő sértse meg először. Hazánkknak ez a törvényeken és az alkotmányon nyugvó egyes-

1) *Idea brevissima Status Principatus Transylvaniae* 20—21. ll.

2) » » » » » 22—23. ll.

sége van, megalapítva a hajdankorban s maig érvényben tartva, hogy egy hazafi sem cselekedhetik a haza törvényei ellen; pedig az akaratellenes és erőszakos cseréket a Hármas Könyv 3. r. 8 czíme tiltja, ily cseréket a fejedelem sem hagyhat helyben; ha ő birtokait elcserélné, Charybdisbe vagyis épen a került veszélybe esnék, elvesztené tisztességét és javait, a mi gonoszakaróinak és üldözőinek célja volt, a mi nélkül azonban az élet nem élet.¹⁾

»S mily keserű sors lenne rá nézve, ha honából számkivetésbe kellene mennie! A szerencsétlenség azon örvényébe sodortatni, a mi bármily szelid elnevezés alatt is, de a valóságban csak bűn vagy gyanu által indokolható fogság örökös foltja lenne rajta hazája s a keresztény világ előtt! Ő a szülő-földéről eltávozást száműzetésnek tekintené; birtokai jelenléte nélkül lassanként elpusztulnának, s neki mint a felnőtt fának, mely más talajban soha többé föl nem üdül, egész életén éreznie kellene szülő-földéből gyökerestől kiszaggattatását.²⁾

»A mi végre igénytelen személyét illeti — ugymond — mit tehet ő, gyenge, senki tanácsa által nem segített, kincsekkel nem bővelkedő, vagyonában alászállott ember a császári felség hatalmas ereje ellenében? Ő felségének van vitéz hadserege, méltóságos kormányzóke, neki sem ereje, sem tanácsa, ő a hadvezérség és kormányzók szeméi előtt van, mely kormányzók tagjai közt vannak olyak, kik őt mostani elnyomott állapotjából kiemelkedni nem ohajtják, kik őt folytonosan szemmel kísérik s még lépteit is megszámitják. Megelégedett evvel. Elég lenne neki a valódi erdélyi fejedelemség helyett, a római szent birodalmi címzetes fejedelemség; örvendeni fog, hogy az uralkodás gondjától megszabadult, s a sors veszélyes küzdőhomokján kívül állhat, csak hogy jogait és birtokait se el ne vegyék, se elcseréltetni ne kívánják, s életmódja könnyebbitésül valami összeget adjanak, a mit a fejedelemség annyi átengedett közjövödelmeiért nem méltánytalanul kíván, akkor, midőn II. Rudolf császár Báthori Zsig-

¹⁾ *Idea brevissima Status Principatus Transylvaniae . . .* 23—24. ll.

²⁾ » » » » » » 24. l.

mondnak ugyan az erdélyi fejedelemségért 52,000 arany évdíjt önként ajánlott meg.¹⁾

»Ez azon út és mód — így záródik be az *emlékirat* — mely által az atya fejedelem érdemei megjutalmazhatók, a szerződések és hitlevél sértetlenül maradna, a hazafiaknak a haza szabadságai meggyöngítéseért aggódó lelke a félelemtől megszabadul. Miért lenne szüksége ily nagy császári felségnek a fejedelem csekély vagyonára? Minő aggodalmat okozhat a fejedelem néhány koldus jobbággyával s egy két szolgájával a hadvezérség és kormányzók szemei előtt a közálladalomnak, vagy a birodalmi fejedelemség nevével akkor, mikor valódi fejedelemségét immár felajánlotta? Mindezekkel s hasonlókcal gyanúsítása csak ellenségeinek vagyonára áhítozását lehelli. Soha nem akar olyan esztelen lenni, hogy ő a kincs, tanács és erő nélküli a világon leghatalmasabb és leggyőzhetlenebb felséges ausztriai ház ellen valamit kezdjen, vagy hogy valamiféle mozgalomba avatkozzék. Legyen tanuja Isten, hogy az irt kegyelmekkel meg lesz elégedve, hűségét a felséges ausztriai házhoz örökre megőrzi, s azt úgy fogja tisztelni, hogy valami bizalmatlanságnak többé helye ne legyen.«²⁾

Itt a források kissé megszűnnek, s az 1697-dik év utolsó fele valamint az 1698-ik év is eltelik, a nélkül, hogy a fejedelem ügyében valami változást, vagy e hathatós önvédelemnek eredményét nyilván mutató adatokra találtam volna. Kettő azonban bizonyos, az *egyik*, hogy a fejedelemnek Szathmárra menése helyett az udvar annak állandóul Bécsben maradásában állapodott meg s evvel természetesen a birtokainak másokkal elcseréltetési szándék is mellőzve lőn; *másik* az, hogy Apafi ártalmatlansága iránt az uralkodó-ház az ő Bécsben-létében, ismételt lemondási nyilatkozataiban s teljesen elszigetelt állásában elegendő megnyugtatót és kezességet találván, az elene korábbi időkből támasztva volt gyanúsítások a politikai jelentőséget s egyuttal ingerlő hatásukat elvesztették. Leopold császárnak Apafival szemben a mult tekintetében többé

¹⁾ *Idea brevissima Status Principatus Transylvaniae* . . . 25—26. 11.

²⁾ » » » » » 27—28. 11.

semmi kétélyei és aggodalmai nem voltak, ez pedig ellenségei fegyverének éle eltompításával magának megnyugtató elégtételt szerzett.

Mig Apafi ez önigazolási és jogvédelmi erős harczot Bécsben változó modorban és fegyverekkel s aránylag csekély sikerrel folytatva, Erdélyben is nagy meghasonlás és tusa támadt a kir. kormányzék, illetőleg cancellár Bethlen Miklós és az ország rendei között, a melyet mint tárgyamra is, nem egy szempontból vonatkozót, röviden megismertetek.

1696. a mint látók, a kormányzék két alkalommal megbizta gróf Bethlen Miklós cancellárt és gróf Csáky Lászlót több országos dolgoknak az udvarnál eligazítására, Bethlennek pedig az udvartól lejövetelekor a császár a kormányzékot illető válaszát kizárólag annak személyéhez irányozta, nem csak, de úgy látszik, külön titkos megbízást is adott némi általunk a fennebbiekben már ismert kérdéseknek az ifju Apafival elintézésére. A hivatalos iratokból azok szerfeletti rövidsége és homályossága miatt a dolog érdeme nem tűnik ki tisztán, csak annyi látszik, hogy a rendeknek mindkét küldetés aggodalmat okozott, rossz néven vették, hogy útasításokat előttük be nem mutatták; ennél fogva felszólították a kormányzékot, hogy mindkettőnek útasítását mutassa be. Gróf Csáky azonnal átadta az övét s a rendek rajta megnyugodtak; de a gróf Bethlenében voltak némely odiosumok, sőt abban a kormányzék akaratja ellenére, a cancellár által különböző dolgok hoztattak ajánlatba és vették tervbe, melyek ellen a rendek rosszalásukat illő komolysággal, minden zaj nélkül kijelentették, s azokra nézve az udvarhoz külön tudósítás tételét határozták, mintegy ujmutatást adni az udvarnak arra nézve, miféle választ ohajtottak volna adatni a cancellár kérésére. Midőn a bizottság munkájához látott, Bethlen két irtokot küldött rájuk, eltiltani őket munkájuk kiadásától addig, míg a dolog még egyszer a gyűlésben meg nem vitattatik. A rendek ezt megbántásnak vették, újabban tanácskoztak a dolog felett, s a bizottságot munkája folytatására útasították. Alig hogy a bizottság dologhoz kezdett, észrevették, hogy a cancellár említett irtokai a teremben vannak és jegyezzetik: ki hogy nyilatkozik? Ahallatlan, álnok és el nem szenvedhető

eljárás ellen felszólaltak, az őrököket lepirongatták, s alig hogy hevenyében egyéb is nem történt velök, a kik a rendek felförmedésére megijedvén, reszketve vallották meg, hogy a mit tettek, őrök — a cancellár — rendeletére tették. A rendek eltávozást ajánlottak nekik s azonnal követők által felkérték a kormányszéket, hogy vonja őket e tettökért feleletre s eszközöljen a rendeknek elégtételt. A kormányszék megígérte, hogy végére jár a dolognak; de Bethlen Miklós cancellár tanácsos társai ellenzése daczára őrökkaival a rendek közé bement s az azokkal való bánást megvető hangon és gyűlöletesen kezdvén kárhoztatni, kijelentette, hogy azok az ő rendeleteit teljesítették, ő jót áll érettek, s csodálkozik, hogy vehették a rendek ok nélkül azt rossz néven, mert mi bűn van — ugymond — becsületös emberek nevei följegyzésében? egyébiránt kijelentette, hogy neki szüksége van a rendek nevére, látni fogják még egy évtizeden is, nem ok nélkül jegyezte ő fel ama neveket; nincs miért csinálni aggodalmakat, azok megvannak, miket Isten és a császár fog eligazítani.... Ezt és hasonlókat oly fenhangon mondott, hogy senki nem tudta, mit jelentsenek, csak a szók szelleméből volt kivehető, hogy a gróf a rendeknek az udvar előtti befekettetését forgatja elméjében. Voltak, a kik készek lettek volna a durva szókat legalább hasonló módon visszaútasítani, de az elmék békére lévén hajlandók, az önmérséklet tetszett tanácsosabbnak, s így gr. Bethlen visszament a kormányszékhez. A rendek biztost küldve ahoz, elégtételt kértek, mit ha nem nyernek — izenék — az udvarhoz folyamodnak érette. Látván a cancellár e köz felháborodást, először úgy nyilatkozott, hogy az őrökök nem az ő rendeletéből mentek a gyűlésbe s hibáztatta őket, hogy izenetét bántalmazólag adták elé. Erre még nagyobb lett a zaj és háborgás, hogy a mit előbb a gyűlésben mindenek füle hallatára mondott, most tagadja s így mintegy a rendeket vádolja hamis szólással. A kormányszék igyekezett az országgyűlést lecsöndesíteni, de az több ízben követőit küldötte elégtételért; a cancellár mind nem akarta elismerni eljárása sértő-voltát; ezért végezték, hogy a míg orvosolva nem lesz sérelmek, közdologhoz nem kezdenek, semmit nem igazítanak s ezt a kormányszéknek ki is jelentették. Ez a fel-

zaklatott szenvedélyeket csillapítani és kibékülést eszközölni megkísérlette, de siker nélkül, a cancellár hibáját elismerni s a rendeken elkövetett sértésért elégtételt adni közéjük menni nem akart. Elhatároztatott, hogy az udvarhoz fölirnak; a mit midőn foganatosítani akartak, megjelentek közöttük a kormányszék küldöttei, tudatva, hogy a cancellártól szenvedett sérelmököt sajnosan vette, hibáztatását rá kimondotta, az ugy nyilatkozott, hogy szavaival sérteni nem akart, de ha valakit mégis sértett, a rendeknek ő iránta való atyafiu szeretetére és egyességére számít, s kéri, hogy a mit neheztelnek, tegyék írásba, ő vagy kimenti magát, vagy elégtételt ad. A kormányszék a cancellár ezen nyilatkozatát s kérelmét a rendeknek részéről is kifejezett azon kéréssel adta tudomására: felejtsek el a rendek az okozott sérelmet s a dolgot atyafiságosan egyenlitsék ki.

A rendek elfogadták a kormányszék közbenjárását, a cancellár bántalmazását elengedték ezen föltételek alatt 1) hogy ezentul mind a kormányzónak, mind általában az egyéneknek illő tiszteletét adja meg, 2) az országra nézve káros tervezetek kigondolásától és leírásától s az udvarnál való álértesítésektől szünjék meg, 3) bosszuállást se a rendek, se egyesek ellen ne forraljon, 4) a haza törvényei és kiváltságai ellen ne mesterkedjék, sőt inkább annak közjavát buzgalommal mozdítsa elé, különben nemcsak elégtételt vesznek becsületök megsértéseért, de mostani bántalmazását is fölelevenítvén, merényletei megfèkezéséért ő felségéhez folyamodnak. Ez izenetet a kormányszék atyafiságosan fogadta, de a cancellárral boldogulni nem lehetett; minél fogva a rendek fennebbi tiltakozó nyilatkozatukat az ítélőmestereknek átadták, erről a kormányszéket értesítették, megkérvén, hogy a történt dologról senki sehová értesítést ne küldjön, míg a kormányszék az illetőket arról előre nem tudósítja. Ezt a kormányszék elfogadta, az egész eseményt írásban foglaltatta, mit a cancellár is aláírt; irtak az udvarhoz, Rabutin generalishoz s a cancellár mindhármat magához vette. Ezek a gyűlés alatt történtek; annak vége felé a cancellár két tiltakozványt készített, mit későn küldvén be a rendeknek, elolvasni nem lehetett. Az országgyűlés szétmenése után, a cancellár, a mit az

elébbi kormányzékai fogalmazványra irt volt, kívül a hátán visszavonta. Elküldve azonban a Rabutinhoz intézett levél nem volt, az a cancellár ellen-tiltakozványával együtt a következő országgyűlésen oda került vissza. Ezen gyűlésen aztán felolvastatott a cancellár tiltakozása, melynek durva kifejezései nemcsak a rendeket, de a kormányzékot is igen felháborította, és bár szelidebb úton megkísérlették a bajt lecsöndesíteni, a rendek átlátták, hogy az lehetetlen, miért is a kedvetlenséget félretéve, a kormányzékot a dolog megfontolására s komoly elégtételadásra szólították fel.¹⁾

E tényelőadás az országgyűlésé, mely Gyula-Fejérváron költ 1696. octób. 27. Erdély és a Részek három nemzetének gyűléséből s meg volt pecsételve a három nemzeti pecséttel nov. 23. átküldetett a kormányzékhoz,²⁾ hogy terjeszsze az udvar elébe az erdélyi cancellaria útján; azonban ez azon cancellaria nyilatkozata szerint elmaradt azért, mert az illető megbízott mellőzte a felterjesztett iratok közt ennek is mellékelését, azon okból, hogy a három nagy pecsét miatt nem fért bele, de később csakugyan a gróf Csákyhoz, mint az ország küldöttéhez irt levélbe bele zárta s elküldötte.³⁾

A kormányzéknel is jegyzőkönyvre van véve ez esemény egyes rövid vonásokban, s a tényállás jobbadán megerősítést nyer ezek által. Nehány főbbnek érintését szükségesnek látom, rámutatva e baj származási kutfejére.

Az ország rendei rosz néven vették azt, hogy a cancellár 1695. a kormányzékától kapott útasítása határán túl lépve oly dolgokba is avatkozott az udvarnál, a mikre megbízva nem volt, terveket adott, miket sem a kormányzékkel, sem a rendekkel nem közölt, s azokat elfogadtatta, sőt a kormányzékra nézve is részint némely azt bántó kifejezéseket engedett becsuszni a császári leiratba, részint a kormánytanács tagjai között viszályt költött az által, hogy a grófi és bárói születésűeknek mások felett elsőbb helyet és rangot állapította-

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 453. l.

³⁾ Az erd. » » » » » »
ris I. köt. 459—460. l.

tott meg a császárral. Az országgyűlést pedig bántotta az, hogy az Apafira nézve kapott rendeleteket és útasításokat a kormányszék, illetőleg Bánffy és Bethlen vele nem közölte, és hogy a kormányszék székhelyét s pecsétét megállapító császári rendeletet a császár mintegy külön megbizásképen egyedül a cancellár személyéhez, *mint az ország leghatalmasabb befolyású emberéhez* intézte, annak külön credentiájának állította. Oly országban, melynek eddigi alkotmánya szerint a fejedelem titkos tanácsosaival együtt határozott minden közdologban, a legfontosabbakban az országgyűléssel, hogy most a fejedelem egyetlen tanácsosát választván ki, csak avval akarta szándékait végrehajtatni: ketten gondolkoztak, tanácskoztak és végeztek az ország legéletbevágóbb ügyeiben, másoknak szintoly illetékeseknek csak az engedelmeskedés és végrehajtás dicsőségét hagyva fenn: oly eljárás volt, minek közmegebotránkozást kellett költenie, s minthogy a fejedelmet a királyi tekintély és hatalom védte, a közméltatlankodás, harag és bosszu az önkényes eljárás eszköze ellen tört ki.

Innen származott az, hogy a kormányszék maga elhatározta, némely országos dolgokban gróf Csáky Lászlónak az udvarhoz küldetését, számára egy titkos és egy nyilvános útasítást dolgozott, melyek közül az első valahol maig el van rejtve vagy megsemmisítve, én hozzá nem juthattam; de az utolsó igen érdekes részleteket tartalmaz. Ez útasítás 1696. jul. 6. kél, 14 pontja van s Erdély azon korbéli közjogi és közkormányzati legfontosb ügyeire tanulságos világosságot vet. Tárgyamra azonban csak a 11. és 14-ik tartozik, az első a kormányszéki tanácsosok rangállására és egyesek informatioi ellenébeni maga védelmezésére, a második gr. Bethlen megbízó levelére, az utolsó a kormányszék és ország császár iránti egyarányu hűségének kétségbe nem hozatalára vonatkozik.

Az elsőt illetőleg — 11. pont — a kormányszék elismeri ugyan — ugymond — a főbb tisztviselők: kormányzó, cancellár, generalis, kincstárnok és országgyűlés elnöke elsőbbségét a fejedelem tanácsában, de minthogy az e tárgyban érkezett rendelet által némely tanácsosok, a kik hivataluk régiebb-voltánál fogva tényleg elsőbbek, alsóbb rangfokozatra

szállítatnak, ez okból az atyafiságos egyetértés fenmaradásáért ennek életbeléptetését elhalasztandónak látná ezeknek haláláig. E felett kérte a kormányzék ő felségét, hogy mivel a tanácsosok akár grófok és bárók, akár nem, a királyi felség képét viselik, a társadalmi és hivatalos érintkezésekben egyiránt legyen elsőségek a »királyi hivatalos« név alatt értetni szokott minden főrendiek felett, legyen az bár gróf, vagy báró; tartani lehet ugyanis attól, hogy a kormányzék egyes tagjainak megvetéséből, az egész kormányi testület megvetése s ebből a királyi szolgálat kára következik, mert a kormánytanácsosi polczra emeltetésnek indokai nem mindig a születés és czimer, hanem a lelki tehetség.

A Bethlen cancellárnak márczius 24. adott császári leiratra nézve — 12. pont — a mi mintegy az ő magán megbízó levele — sunt quasi Credentiae — határtalan hálájokat nyilvánítják a kormányzék minden egyes tagjai a fejevári jószágoknak fizetésök biztosítása végetti kegyelmes adományoztatásáért, s az ő felsége által kötelességökre emlékeztetést illetőleg egyenként és összesen megvallják, hogy ők emberek, gyarlók és törékenyek, de tehetségeik szerint igyekeznek hivatalukat úgy folytatni, hogy Istennek, a császárnak és hazának érette mindig felelhessenek, Isten segélyével készek hibájukat jóvá tenni, a mit ezen súlyos időkben ki nem kerülhetnek; de kéri a kormányzék ő felségét, hogy ha akár egyes tagjai, akár az egész testület ellen egyes vagy köz panaszok fordulnának elé, bár hallgassa meg ő felsége, *de egyik fülét tartsa fen a másik félnek* — altera aure alteri parti reservata; sőt méltóztassék ennek vagy amannak személye elleni titkos tudósításokat, mikkel ő felségét és miniszteriumát naponta terhelik, kegyelmesen és igazsággal vagy mérsékelni, vagy megbüntetni, nehogy ez a rákfene Erdély közjollétét gyógyíthatlanul feldulja; a minek éretlen gyümölcsei már is az általános függetlenkedés és engedetlenség, a kir. kormányzék rendeleteinek vagy csekély vagy semmi foganata, mert a milyen az uralkodók tekintélye, olyan az alattvalók cselekedeteinek gyorsasága.

Jelentse meg — 14. pont — azt is ő felségének — útastja legutoljára követét a kormányzék — hogy könyörög-

nek mindnyájan azért, hogy ő felsége két három embernek ne tulajdonítsa azt, a mit közönségesen az egész kormánysház és ország cselekszik egyarányu hűséggel és önödaadással az ő felsége szolgálatában.¹⁾ Ez utóbbi pontba a cancellár és Nálaczi tanácsos nem egyeztek bele, a kormányzó inkább csak belenyugodott, mintsem javallta, Haller János és Apor István nem voltak jelen, a szász királybíró véleménye a volt, hogy ez által a császár sértve érzendi magát;²⁾ de a többség elfogadta.

Ez általános utasítást a cancellár is némi módosítással elfogadta, de maga ellen irányzottnak tartott egy más utasítást, melyről azt állította, hogy azt a kir. kormánysház némely tagjai titkon készítették, a mi ma fel nem található, a tárgyalások azonban annak evvel a főbb pontokban egyezését gyanítják. Ezek lettek botránykövé, a kormánysház és kivált a cancellár és rendek közt egy hosszas és elkeseredett harcot idézve elé. Az octóber 3. 1696. tartott gyűlésben előadatott — így szól a kir. kormánysház jegyzőkönyve — hogy a rendek kéri közölni mind a gróf Csáky, mind a cancellár követtségét. Lett hosszas szóvita, a kormányzó és öt tanácsos javallja a közlést, nem tartozásképen, hanem hogy a rendek aggodalmát eloszlassák. A cancellár az udvar hire nélkül nem látja jónak, nehogy a kíváncsiság ily példáinak valami szerencsétlen következményei legyenek; és ezt érti a maga követtségéről és a gróf Csáky nyilvános követtségéről, mert titkos utasítását — ha van ilyen — a mit ő nem ismer, nem akarja érinteni; a maga követtségét is, ha az urak az udvar tudósítását nem akarják megvárni, ő felviszi a kormánysházhoz, és ha közleni akarják addig is a rendekkel, legyen jóakaradjuk szerént. Gróf Apor szintén megkérdezendőnek látja az udvart a cancellár követtsége iránt, a Csáky úr követtségét pedig nem látja törvényesnek.³⁾ E határozatát a kormánysház octób. 8.

¹⁾ Az erd. kir. kormánysház levéltárában: *Liber Regius Seculi Prioris* I. köt. 774—776. ll.

²⁾ Az erd. kir. kormánysház levéltárában levő: *Protocoll. Sec. Prior.* I. köt. 386. l.

³⁾ Az erd. » » » » » » »
I. köt. 405—406. ll.

újabb tárgyalás alá vette, és ismét sok beszélgetés folyt iránta; előadatott a gróf Csáky mind titkos, mind nyilvános útasítása, a kormányzó maga olvasta fel azokat azon szándékkal, hogy a rendekkel közöljék; azon urak, kik azokat csinálták, a közlést most is javallották, a cancellár és Apor ellenezték. Bethlen is előterjesztette minden leveleit a maga követségéről s véleménye most is a volt, a mi octób. 3., melynek veleje az: akármit határoz vagy parancsol ő felsége, a kormányzék megtudja különböztetni: mit? mennyi részben? mikor? s miképen kell a rendekkel közölni? S ezt a kormányzék köteles önként tenni. Nem jó példát adó dolog a rendeket ilyenek iránt való kíváncsiságra szoktatni.¹⁾ Octób. 9. ismét tanácskoztak a követségek közléséről; a kormányzó nézete az: a mi halad, nem marad, a cancellár most is tegnapi véleménye mellett volt; Apor István elhalasztást javallott, maradvá szintén tegnapi nézete mellett; öt tanácsos a közlést javallotta és így az határozattá vált.²⁾

A kormányzék biztosai — egyik éppen maga a cancellár — még azon nap levítették a rendekhez Csáky nyilvános és titkos útasítását és a cancellárnak 1695. őszszel adott útasítást, de a felség rendeleteit bírálgatás végett átadni nem látsozt illendőnek, hanem lényegökből a cancellár közölt annyit, a mennyit a király méltósága, a kormányzék tekintélye és a közjó megengedett. A rendeknek nem kell — mondák a követek — a kormányzék egyenességében kétkedni. Az országrendek követők által kérték ő felsége azon levelét, mely a Csáky titkos útasítása 1-ső pontjában van említve, mely a gróf Bethlen megbízó levele és a melyben a kormányzékhez általános intés van ő felségétől intézve; de a kormányzék ennek leküldését nem találta illendőnek.³⁾

Octóber 10. a rendek közé menvén két író deák — így szól a napi jegyzőkönyv — hogy némely választott emberek

¹⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily című eredeti jegyzőkönyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 410. l.

²⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily » » »
könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 412. l.

³⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily » » »
könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 413—414. ll.

nevét megtudják, ott gorombául kezdék felírni a neveket; lármája lett az embereknek, és országul fellázadván, a cancellarius elébe hívták meg őket, ablakon való kivetéssel is fenyegette némely ember, és a kormányzéseknek is felizentek gróf Csáky által, melyre lemenvén a cancellár, mondotta, hogy azok a deákok csak néhány választott ember nevét akarták megtudni, egyébiránt bár ott ne irogattak volna, azért ne őket, hanem a cancellárt pereljék, a kinek — a mint mondá — nagyobb dolga is leszen ennél, mit majd írásban ad be, s az isten és császár ő felsége a maga idejében eligazítja.... Ezt a rendek úgy vették, mintha a cancellár fenyegette volna az egész országot, hogy megperli, és az ő felségéhez küldendő levél íróit is intette volna; azért követek által kijelentették, hogy addig semmihez sem nyulnak, míg ez el nem igazodik. A kormányzék biztosít küldötte be a cancellár mentségére, és hogy az ország nevében írandó levelet az ítélőmesterek akadályozzák meg.... Sok volt a tanácsban is az egyenetlenkedés, egyedül Apor javasolta a békét.¹⁾

A cancellár tiltakozott ez eljárás ellen — mondja tovább a jegyzőkönyv — s azt beadta a kormányzóhoz a rendeknek átküldés végett, de az nem fogadta el, az ítélőmestert is kérte, hogy olvassa el, de nem akarta. A rendek most másodszor küldötték fel követeket elégtételért, melyre a kormányzék elébbi válaszára hivatkozott; sőt az egész ország elnökével együtt fel akart menni a kormányzó palotájára elégtételbevés végett, ha a tanácsosabb emberek meg nem gátolták volna. Harmadszor ítélőmestert küldöttek fel elégtételért, mire a kormányzék azt izente, hogy ha az eddigivel nincsenek megelégedve, találják módját, mint lehessen a kibékülés. Ekkor 12 óra volt, s ez és a koplalás eldöntötte a kérdést, eloszlatta az országot.²⁾

Másnap octóber 11. a kormányzéki tanácsosok munkálódtak a tegnapi zavargások kibékítésén, azonban a rendek a

¹⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily című eredeti jegyzőkönyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 414—415. II.

²⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily című » »
könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* 415. I.

kormányzéknek s ez amannak megizenték, hogy Rabutin és Kinsky uraknak előlegesen írják meg, hogy a zavarokat illetőleg semmi hírnek ne higgyenek a kormányzék tudósítástele előtt, a mivel nem kell késni.¹⁾

Az országgyűlés végével megszűnt vizsgálódás annak viszont egybegyűlésekor új lángra lobbant. Kormány és törvényhozás forrongásban voltak. A november 3-ki kormányzéki gyűlés alkalmával — így kezdődik a jegyzőkönyv — a kormány viszonzta a rendek második feleletét. »A rendek Tordán hallották — így hangzik az — a kormányzék tagjai útasítását, a cancellár és gróf Csáky útasítását látták; mit kívánnak még, jelentsék ki, és valamik ő kegyelmekkel közlésre szükségesek lesznek, közölni fognak.«²⁾ Nov. 8. a rendek elősorolták mindazokat, miknek közöltetését kívánják, s többek között a főtisztviselők útasításait s a gr. Bethlen Miklós által hozott kir. leiratokat. A kormányzék hosszasan tanácskozott: közölje-e, ne-e? A kormányzó és négy tanácsos azt véleményezték: olvastassanak el a rendek előtt, de másolatok ne adassanak, Apor István külön véleményben volt kívált a kincstárnoki útasítást illetőleg. Ekközben megérkezett a rendek követe jegyzékével a közölni kívánt kir. rendeleteknek s más köziratoknak. A kormányzék azt határozta, hogy csak is azokat közli, a miket kívánnak.³⁾ E közlés nov. 9-re halasztva,⁴⁾ valósággal csak novemb. 14. vétetett teljessébe; a cancellár levitte a rendekhez az irományokat a *hitlevél*-től kezdve az utolsóig t. i. a rangsorozat iránt költ kir. rendeletig, kérdezve: melyiket kívánják? A legnagyobb részét — felelték a rendek. — A kormányzék visszament, hogy a dolgot megbeszélje, s legelső kérdésül tette: kiadassék-e a rangsorozat iránti kir. rendelet? A végzés a lett, hogy a gró-

¹⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily című eredeti jegyzőkönyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 417. l.

²⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily » » »
könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 430. l.

³⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily » » »
könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 441. l.

⁴⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő ily » » »
könyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 442. l.

fok és bárók külön hivassanak be a kormánysház ülésébe s ott velök közöltessek, és ha lehet, békítessenek ki; de azoknak, a kiket kevésbé érdekel, nem kell elolvasni, hogy nagyobb zaj ne legyen. S ha így a béke helyre nem áll, ő felsége a dolog felől tudósíttassék.¹⁾

A cancellár most saját testületével sőt az egész ország-szembe fordult, hibáztatván octóber 10. költ tiltakozványában a gróf Csáky udvarhoz küldését s a neki adott titkos útasítást egyenesen ő ellene irányzott támadásnak bélyegezte. Bánffi, a kormányzó — írja ő — Bethlen Gergely és Elek, gróf Gyulafi László, Keresztesi Sámuel és Sárosi János küldötték le, amaz általuk titkon készített és aláírt írást a rendekhez, ott kihirdették s gr. Csáky Lászlónak úgy adták át, hogy a császár és miniszterei előtt adja elé. Annak a rendek közé küldésével csak magukat akarták igazoltatni, hogy az ország tegye azt magáévá. Ez ellen tiltakozott, indokai: hogy a követség költséget okoz, Csákyt küldeni nem tartotta jónak, kit csak nem rég kebelükből is kizártak, a titkos útasítást ellene csinálták, s felő — ugymond — hogy az ország kárát vallja, mert azok a kormányzói és cancellári útasítással ellenkeznek, az abban levő vádak igen általánosak. Ezek után a cancellár bár magát bünösnek nem érzi, kérte a kormánysházakat, ne legyen párt, legyen a pártok felett, legyen neutralisat. különben tiltakozik, nehogy igazságáért ő felségéhez való folyamodása rossz következtetéseket huzzon maga után sat. Ő — ugymond — ámbár igazságos és hű szolgálataiért vele méltatlanul bántak, s a legkeservesebb bántást szenvedte, mégis kész, ha neki megmutatják, miben és ki ellen hibázott, az igazságnak, szeretetnek, kedves hazájának és közjónak magát áldozatul adni; ha pedig senkit meg nem bántott, kényszerítve lesz az igazság legfőbb bírójától, az ő és a rendek császári királyi legkegyelmesebb urától elégtételt kívánni.²⁾

Mielőtt az országgyűlés novemberben összegyűlve, tárgyalhatta volna ezt, a cancellár a rendek végzése ellenére octób. 12. már egy példányban felküldötte azt az erdélyi

¹⁾ A kir. kormánysház levéltárában levő ily című eredeti jegyzőkönyvből: *Protocolum Seculi Prioris* I. köt. 447. l.

²⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

udvari cancelláriához is, ime e sorok kíséretében: »Tekintetes, nemzetes öcsém és apatársam, tiszteletreméltó barátim! Küldöm e záratot, s jelentem röviden, hogy itt az octóber 9. 10 11-ki országos ülésekben olyan szomorujátékot — Tragoe-diam — játszottak el a nyomoru rendek — miseri status — melyhez hasonlót Erdély egy század óta nem látott, de nem akarom elbeszélni. Tiltakozványomat a cancellaria jegyzőkönyvébe igttattni s gróf Kinsky ő nagyméltóságával közölni kívánom, és uraságokat isten oltalmába ajánlván maradok uraságodnak bátyja, apatársá, szolgálja és végre ragaszkodó barátja gr. Bethlen Miklós.¹⁾

A rendek ezt megtudták s a kormányshéket érette nov. 14. feleletre szólitották, szemrehányást téve, hogy miért nem tett a nevezetes vizzályról közmegállapodás szerint az udvarhoz ő tudósítást. A kormányzó és tanácsosok a hibát gr. Bethlenre háritották, a ki ugy nyilatkozott, hogy a maga helyén és idejében tetteért számolni fog. Az országos rendek ennek következtében Rabutin tábornoknál magukat e makacsság ellenében ily értelemben igazolták, de még az nap másodsor is követet küldöttek a kormányshékhez, kívánva, hogy Bethlen magát igazolja. Erre ő ugy nyilatkozott, hogy gondolkodni fog róla, s hogy valakit jól meg nem fontolt szávaival meg ne sértsen, nem szóval, de írásban teendi meg azt. A rendek beleegyeztek, csak azt kívánták, hogy az hosszásra ne haladjon. Ezután a cancellár ugy nyilatkozott a kormányshék ülésében, hogy ő olyan hír és fenyegetés felöl értesült: vigyázzon magára, nehogy valami véletlen szerencsétlenség történjek vele, ennélfogva ő magát e felháborodás lecsöndesedése előtt nem érzi eléggé bátorságban. A rendek kevés idő teltén azt kívánták a kormányshéktől, hogy a midőn a cancellárral volt vizzályról tudósító levél a kormányshéktől tábornok Rabutinhoz átküldetik, legyen ott részökről is követ, és hogy a cancellárnak önigazolási írásbeli nyilatkozatát sürgešsek meg. A kormányshéknek sem volt ellene kifogása, és így együtt vitték el a kormányshék és a rendek követei a jelentést.²⁾

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ Az erd. kir. kormányshék levéltárában: *Protocoll. Sec. Prioris* I. köt. 449. l.

jegyzőkönyv — de mi lett eredménye, följegyezve nincsen ¹⁾; csak annyit látok november 23-ról jegyzőkönyvre véve, hogy gróf Csáky a cancellár elleni iratokat a rendek nevében a kormányshoz visszahozta és átadta ²⁾, mert már elkészült volt azon tárgyleírás, mely mellett a rendek a dolgot és sérelmet az udvarhoz orvoslás végett följelentették, s a melyet én fennebb már lényegében megismertettem.

Érdekes még Bethlennek ez eseményekről az erdélyi udvari cancelláriához intézett tudósítása, melyben az országgyűlésen történeteket önálláspontjáról tekintve leírván, a többek között így szól: »Az országgyűlés sok haszontalan időtöltéssel, ő ellene való sok factiók és illetlenségek követésével, november utolsó napja-előttig huzódott el és azután majdnem elolvadának, úgy, hogy utoljára hét regalistánál több nem volt, s egy vármegyéből egy követnél, néhol egy sem, még is rá érkeztek, hogy Zabanius tollával és felette éles irályával — Zabanius calamo et stylo valde acuto — egy ellene való tudósítástételt — informatio — irjanak és egy levelet az erdélyi cancelláriának; felküldötték-e, nem-e, nem tudja, mert a generalis a kormányzót kétszer is megintette, hogy afféle hijábanvalóságoktól legyenek el, sőt ő kegyelme béküljön ki vele, a minthogy őt is kibékülésre szintén intették mind a generalis, mind komornyik, és Aporék ugyan járták is közöttük a dolgot. Ő — ugymond — minthogy vétékét soha sem tudta, most sem tudja, kívánta, hogy mivel ők a kereső fél, tegyék keresetüket írásba, és ő kész, — ha vétkezett — egyeseknek úgy mint a köznek elégtételt szolgáltatni. Ellenben ő is írásba teszi megbántódását, a mi rövidbe vonva ez: veszélyeztetve van a thordai titkos összeesküvés által élete, vagyona, jó hírve, hazaszeretete, s a császári udvar előtti hitele és a császár kegyelme, s bár ha e szerint szerfelett meg is van sértve, még is kész, akár törvényt állani, akár tisztességes békére lépni. A közbenjárók helyben hagyták, hogy az egyezkedés írásban folyjon, de a kormányzó el-

¹⁾ Az erd. kir. kormányshoz levéltárában: *Protoc. Sec. Prioris I.* köt. 453. l.

²⁾ » » » » » » » » » »
köt. 453. l.

halasztotta, az okon, hogy ő mint magán ember, neki a magán embernek barátja, hanem a kormányszéki ülésekben, a rendeknek van gondja ő ellene. stb. Így hát a dolog elintézése nélkülön az eloszlás.¹⁾

További tárgyalásnak nyoma nincs, csak annyi van 1697. jun. 24-re a gróf Csáky előterjesztései eredményéről bejegyezve, hogy az ő hosszas fennmaradását az országból ment egymással ellenkező tudósítások okozták; egyébként a panaszok tárgyaiban a császári válasz az: »hogy a kormányszéki tisztviselők maradjanak saját hatáskörükben, ő felsége pedig nem tulajdonítja ennek vagy amannak, a mit közösen, mindnyájan tesznek«. ²⁾

Ezen jegyzőkönyvi és hivatalos hitelességű egyéb adatok részint Bethlen mint cancellár főfelügyelete alatt készültek, részint az ő keze írásai, melyeknek a rendek fenebb ismertetett tényelőadásával összehasonlításából, mint történelmi igazság bizonyul be az, hogy Bethlen az udvarnak olykor még az ország törvényes szabadsága ellenére is, daczolva a közvéleménnyel, hazafitársai, sőt az országgyűlés ellenében is a császári udvarnál való befolyására és hitelére kihívó s botrányos modorban hivatkozva szolgálni kívánt, hogy ő Leopold előtt épen annyira kegyben állott, mint a mily népszerűtlenné vált benn a hazában, hogy saját érdekei és politikai céljai kivitelében akadályokat nem ismert, végre, hogy az országgyűlés a hazai helyzetről, az ország törvényes jogairól, az Apafi-ügyről és császári intézményekről egészen másképen gondolkozott, mint Bethlen, Bánffi és Apor; sőt az adatokból az tűnik ki, hogy e forrongást a kedélyekben az ifju fejedelemnek az országból Bethlen és Bánffi által végrehajtott eltávolítása költötte fel, birtokainak és jogainak idegen érdeken megtámadása, bécsi sikertelen küzdelmei táplálták, s a rendeknek a thordai gyűlés óta háborgásában az országban uralkodó közelégületlenség és közbosszankodás nyert csaknem lázas kifejezést.

* * *

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ Az erd. kir. kormányszék levéltárában: *Protoc. Sec. Prioris I.* köt. 485. l.

Mig a forrongás Erdélyben tartott, az ifju Apafi min-
dent megtett Bécsben a végre, hogy az udvarnak irányában
felköltött gyanút eloszlassa, s jövődő állapotja felől a csá-
szárt határozásra bírja. Mint fennebb érintém, az első sikerült
annyira, hogy ő a császári ház kegyelmét immár birta : a csá-
szárnál hivatalos kihallgatáson volt háromszor 1696. nov.
5. s ugyanakkor a császárnénál is, ¹⁾ decz. 17. 1696.²⁾ és máj. 18.
1697. ismét ³⁾ és hosszason beszélt dolgáról, s attól kegyelmes
biztatást nyert; magán udvarláson volt a császárnál Bécsben,
Favorita mulató-helyén a nyári hónapokban száma nélkül ⁴⁾,
Laxenburgban, ⁵⁾ Ebersdorfon, ⁶⁾ volt kihallgatáson az ifju ki-
rállynál nov. 12. 1696.⁷⁾ márcz. 2. 1697.⁸⁾, márcz. 19. elment
neve köszöntésére is; ⁹⁾ február 27. két szép szürke szekeres lo-
vat adott ajándékba az ifju királynak, mit az kedvesen vett, s
velő akkor hosszason beszélett; ¹⁰⁾ a császár minisztereit fel-
kereste és irt nekik, s velők dolga állását megismertette;
Coronini, Wolf és Milir nevű befolyásos udvari papokat szin-
tén meglátogatta, s azoknak látogatását viszont elfogadta,
sőt asztalához is meghívta őket ¹¹⁾; gróf Kinskyvel oly bizal-
mas viszonyba jött, hogy őt nem egy ízben atyjának szólította.
De hogy az utóbbi irányban mi sikere volt sok törekedésé-
nek, egyenes adatot róla nem találtam. Van azonban 1699.
nov. 26.-ról egy kérése gróf Harrachhoz, s egy más 1705—
1711. közötti I. Józsefhez, egy harmadik pedig 1712. Károly
császárhoz, melyekben Apafi maga elmondja ezt, mindhárom
alkalommal egymástól kevésben eltérőleg.

¹⁾ *Bydeskuty Boldizsár Naplója* II. Apafi M. bécsi útjáról s további
életéről. *Történeti Lapok*, szerkeszti K. Papp Miklós. I. évfolyam. Kolozs-
várat 1874. 529. l.

²⁾ *Gulácsi Albert Naplója* 187. l.

³⁾ » » » 196. l.

⁴⁾ *Bydeskuty B. Naplója. Történeti Lapok* I. évfolyam 593. 594. 595.

⁵⁾ » » » » 578. l.

⁶⁾ » » » » 610. l.

⁷⁾ » » » » 530. l.

⁸⁾ *Gulácsi A. Naplója* 193. l.

⁹⁾ *Bydeskuty B. Naplója* . . . 562. l.

¹⁰⁾ » » » 547. l.

¹¹⁾ » » » 529. 595. ll.

Az elsőben emlékezetébe hozta a fejedelem gróf Harrachnak: »hogya minekutána ő szerződéseken, törvényeken és hitlevelen alapuló fejedelemségi jogát — magán érdekei mellőzésével — igaz hűsége bebizonyítása végett a felséges ausztriai császári ház javára önként átadta, császár ő felsége igazsággal mérlegelvén meg a dolgot, s az ő önkéntes és alá-
zatos maga alávetését atyailag fogadván, egy miniszteri conferentiában, a hol a cardinal és Waldstein s Bucellini grófok is jelen voltak, gróf Kinsky által az ő további állapotjáról kegyelmesen a következőket határozta: 1.) a tőle átadott fiskusi jövedelemnek kárpótlásául élete fentartására rendelt évenkénti 12 ezer rh. forintot vagy az erdélyi sókereskedésből, ha az lehetséges, vagy más valamely alapból, fentartván magának azt, hogy boldogabb idők következtén, s bevégezödvén a török háboru, ez összeget nevelni fogja; 2.) ősi örökös jószágait megerősíti, ha ő azokat, mint hitbizományokat elcserélni nem akarja; 3.) terühvel birt fiskusi jószágait pénzzel vagy egyénértékű jószágokkal kicseréli; 4.) mostani fejedelmi czímét viselni megengedi addig, míg a római sz. birodalmi fejedelmi czímet megkapja, a mit ő felsége adni szándékozik. De mint-hogy — írja a fejedelem — az évdíjfizetés és római sz. birodalmi fejedelmi czím kérdése maig függőben van: kéri a grófot, eszközölje ki császár ő felségénél, hogy őt bizonytalan állapotjából, mely immár — fájdalommal vallja meg — szinte minden vagyonából kimerítette, kiszabadítva, bizonyos és az ő és atyja érdemeihez illő sorsba helyeztetni méltóztassék, úgy, hogy 1.) a megígért római sz. birodalmi fejedelmi czímről való oklevelet adassa ki, 2.) a megígért 12 ezer frt évdíjt a helyreállott békéhez képest megnevelve útalványoztassa valamely alkalmas és Bécshez közel levő alapból és birtokból, a hol ő egyszersmind lakhatnék is, 3.) ősi örökös javait erősítse meg, 4.) a fiskális jövedelmek pénzen vagy egyénértékű jövekkel megváltása álljon ő felsége tetszésében.«¹⁾

Második kérdésében azt mondja a fejedelem, hogy ő a fiskusi jószágokon és jövedelmeken kívül átadta Erdély rendeleinek választásából nyert összes jogait, az ezeket megerősítő

¹⁾ Látható az *Oklevelés Függelék* XLVI. sz. alatt.

török hitlevelet — Athname — mely fejedelemségre való következés reményében őt Leopold császár is saját hitlevelében megerősítette, 10 ezer rh. forint — ez hihetően a kézirat írójának tévedése, vagy egy későbbi ígéret, miről hátrább lesz szó — évdíjért, melynek a török háboru bevégeztével nagyobb összegre emelését a császár gróf Kinsky által ünnepélyesen megígérte.¹⁾

Harmadik kérésében még egy fontos körülményt t. i. az erdélyi államrendszer megváltoztatását érinti a fejedelem, írja t. i. hogy 1697. gróf Kinsky elnöksége alatt az erdélyi ügyekről tanácskozó miniszteri conferentiában a császár neki tudtára adatta azon elhatározását, hogy: az erdélyi fejedelemséget jövőre nézve kiváltképen a török háboru veszélyei miatt saját kormány széke által fogja igazgattatni, akarná, hogy ő egy időre laknék Erdélyen kívül, de addig is az erdélyi fejedelemséghez való jogairól mondana le, a megerősítő török hitlevelet — Athname — adná át, helyette fogadná el a római szent birodalombeli fejedelmi címet s a török háboru tartamáig 12 ezer forint kincstárból fizetendő évdíjt, a háboru bevégeződésével pedig ezen összegnek az ő állásához illő növelését várná császári kegyelmessegetől. « Ő megértve ő felsége parancsát — mandatum — engedett: lakást a felséges udvarnál vett — domicilium penes Augustam Aulam fixit — s azóta folyvást ott él, minden fiskusi jókat és jövedelmeket átadott, s a mit a felséges ausztriai ház a maga erdélyi fejedelemségben való megerősítésére kigondolt és elébe terjesztett, önjava mellőzéseivel is, mindent megtett; mégis a császári felség nevében tett ezen ígéretek közül néhány éven át semmi haszna nem volt, a megígért 12 ezer forintból egy krajczárt sem kapott 1701-ig. «²⁾

Bydeskuty *Napló*-jában 1697. ápril 30-kára van bejegyezve, hogy a fejedelem gróf Kinskynél conferentián volt.³⁾ Ekkor vagy más alkalommal történt-e a fenebbi császári elha-

¹⁾ Történelmi Emlékek a magyar nép községi és magán életéből sat II. köt. 127. l.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXXIV. sz. alatt.

³⁾ *Bydeskuty B. Naplója* ... 563. l.

tározásának vele közlése, adatot róla nem bírok. Azonban a fejedelemnek részint fenebb az 1696—97-ki események előadása során kifejezett, részint az iméntiekben foglalt föltételeit, illetőleg ajánlatait és azokhoz csatolt kéréseit, a szintén fenebb érintett császári nyilatkozattal és imént gróf Kinsky által tett viszonyajánlatokkal vagyis inkább császári parancsokkal egybevetve, tisztán csak annyi derül ki, hogy a fejedelem folyvást több és nagyobb engedményeket tett, minden lépten jogot adott fel, birtokokról mondott le, jogállása egyre gyengült, fejedelemségének alapjait egymás után önként adta ő ki, vagy vonták ki lábai alól a meg-megújuló alkudozások, míg a császári kormány Erdélytől távol, Bécsben őt szóval tartotta, ígéretekkel, ügye elintézése reményeivel kecsegtette, de maga a császár egyenesen semmit nem tett, nem formulázott, alá semmit nem írt, hanem ezt az udvari politika szokása szerint kormányára bízta, mit magyarázni, bővíteni vagy kevesbitni, de ha szükséges, egészen mellőzni is a császári tekintély sérelme nélkül lehet. Így folyt el, nejétől is tetteleg elszakítva, igazán árván, a fejedelem életében 1701-ig őt sulyos év, mi alatt 1696. nov. 10.¹⁾ Bethlen Eleket, igaz pártfogóját, decz. 2. 1697. ipját, Bethlen Gergelyt, legerősb támaszát is elvesztette,²⁾ folyvást vágyva s készülve vissza honába, de nem mehetve, mignem utoljára — a mint a tőle fenn levő írott emlékek mutatják — e reményről végkép lemondott s önkéntes száműzetésével kibékülni látszott.

*

*

*

Még nem csillapult volt el egészen a cancellár Bethlen által támasztott viszálykodás közte és a kormánysszék s kivált az ország rendei között, a radnóthi per újból fölelevenítésével s udvarhelyszéki kapitányi hivatalának Bethlen Gergely halála alkalmából általa ismét visszakövetelésével azt újabban felköltötte.

Fennebb már elő volt adva, hogy a kir. kormánysszék a radnóthi ügyben határozni magát illetéktelennek s azt a kir.

¹⁾ *Bydeskuty B. Naplója* 530. l.

²⁾ „ „ „ 611. l.

táblára útasítandónak találta. Erre a császár meghallgatván a cs. udvari kamara és erdélyi udvari cancellária véleményét, és azokat a kormánysszék határozatával össze vetvén: május 7. 1698. megrendelte, hogy az ügy a királyi táblán vétessék tárgyalás alá, egyedül a dolog érdemében, kizárva a perhaszító kifogásokat és oda útasítván az alperes, hogy ha önvédelmét elmulasztja, a birtok zár alá tétetik; addig is azonban a kormánysszék tegyen intézkedést arra nézve, hogy az a gazdaság vitelének elhanyagolása miatt ne pusztuljon s jövedelme ne csökkenjen. Az octóber 20-kára összegyűlt országgyűlés alkalmával tehát a királyi tábla is megkezdte gyűléseit; a kir. fiskus közügyésze az imént említett cs. rendelet következtében ezen peres ügyet az elébe terjesztvén, a radnóthi uradalomnak minden hozzátartozó részjösszágokkal s azoknak haszonvételivel együtt azon időtől számítandólag, midőn egyéb fiskusi birtokok az erdélyi kincstárnoknak átadattak, a kir. fiskus részére kiültetését kérte, kívánva, hogy alperes ha azon birtokra nézve gyökeres jogot bizonyító oklevele van, adja elé. Az alperes ügyvéde haladékokat kért, s az november 24-ig meg is adatott. Akkor az ügy folytattatván, az alperes a felperes fiskus leveiből párt kért, a mi ítéletesen kiis adatni végeztetett. Ekkor az alperes kifogást tett az ügynek országgyűlés alkalmávali királyi táblán tárgyalhatása ellen, állítva, hogy az ilyen időszak ki. tábla gyökeres birtokjogmutatással, kiváltságok bírálatával nem foglalkozhatik, mit a tábla így is határozott el. A fiskus felhívást jelentett a kir. kormánysszékhez, az alperes ellenezte, de a kir. tábla felbocsátotta, s az oda octób. 7. 1699. felterjesztetett. A kormánysszék előtt az alperes ismét tiltakozott a tárgyalás és ítélethozás ellen, állítva, hogy a hol birtoki és kiváltsági örökjogról van szó, ott a kifogásokban felelkezés meg nem engedhető, az ilyen ügyeket a nyolczadnapos törvényes táblán kell ellátni. Mig e felett folyt a vitatkozás, az alperes erdélyi jösszágigazgatója felszólalván, kérte a kir. kormánysszékét, hogy ha tagjai között érdekeltnek lennének, az ülésből távozzanak el, ő ilyennek tartja gróf Bethlen Miklóst, és állítását írásban bizonyította be. Erre a gróf viszonzta, hogy ő a per alatt levő radnóthi birtokban nem adományos — Donatarius — hanem

csak kapott a császári felségtől bizonyos összegű pénzbeli kegyelmet, de a mely nincs azon birtokhoz kötve. Őt tehát azért a törvényszékből kimenésre nem kényszeríthetni. A mi a jövődöbeli jogot illeti: inkább van mint ő érdekelve maga a kormányzó, gróf Bánffi, a ki az alperes magszakadása esetében vérségnél fogva örökösödési joggal bir, és gr. Apor István kincstárnok, a ki neje ágán szintén követelő, kiknek tehát inkább ki kellene a törvényszékből menni. Ezek előbocsátása után a gróf kiment tiltakozva az iránt, hogy neki nincs adománylevele, annálkevesebbé beigtatási levele, tehát adománynak nem mondható; továbbá, hogy ha a fiskusi ügyész nemelyekben tanácsával segíti, mint megnevezett felperes fél, ne essék a fiskus hátrányára; végre ez által ne láttassék a közügyész jogkörébe vágni akarni, se az ezen okból a felperességtől el ne mozdítassék. A királyi kormányzék ítéletesen kimondotta, hogy mivel gróf Bethlen Radnóthot a felségtől felkérte, meg is nyerte, mint jogvárományos, a hazai törvények ellenére a törvényszékben benn nem maradhat.¹⁾

A felekkel ez ítélet közöltetett, s a tárgyalás tovább folyt a kormányzék illetékessége kérdésében; az alperes az ügyet a kormányzék által csak országgyűlésen vélte tárgyalhatónak; gróf Bethlen Miklós — a ki még is az ülésben maradt — azt állította, hogy a kir. kormányzékhez átbocsátott ügyekben az nincs országgyűléshez kötve; de ha volna is, ez ügy az országgyűlésen kezdetett, s most csak folytattatik... Az ügy tehát tárgyalva lett s ezen ítélet hozatott: »a királyi tábla a fenforgó ügyben helyesen ítél, de a felperes helytelenül hívta fel azt; visszavetetik tehát az ügy a nyolczadnapos törvényszakra, hol a kiváltságok előadatni és megbiráztatni szoktak a hazai törvények értelmében.« A felperes nem elégedett meg az ítélettel, felhívást jelentett ő felségéhez, addig is pedig kérte a birtok zár alá vetését. De a kormányzék az elsőt mint a hazai törvényekkel ellenkezőt, az utolsót, mivel magszakadás nincs, nem ítélte meg; azért a közügyész folyamodást — Recursus — jelentett a felséghez,

¹⁾ Az erdélyi kir. főkormányzék levéltárában 1701-ik évi 71. sz. a. levő eredeti *Transmissióból*.

támaszkodva a Leopold-hitlevél 4-ik pontjára, mely nagyfontosságu ügyekben ezt a peres felek javára fentartotta; e felett a felség is 1701. febr. 17. szigorú rendeletet küldött a kir. kormányzékhez, melyben visszatetszését fejezte ki a felett, hogy — a mint a cs. udvari kamarától értette — ámbár már több ízben kegyelmesen megparancsolta, hogy kiküldött bíróság által határozassék el azon dolog: vajjon a radnóthi birtok fiskusi-e vagy Apafi-birtok? mégis e napig annak semmi eredményét nem tapasztalta sem maga, sem a kamara; ennél fogva minthogy ő felsége akarátja és szándéka az, hogy az előbb említett ügyben — az igazság és fiskus érdeke is ezt kívánván — többé semmi késedelmeskedés ne legyen: még egyszer és utoljára megparancsolta, hogy a kir. kormányzék ezen ügyet minél előbb tárgyalás alá vegye s a rendelet vételétől számítandó négy hét alatt legfelsőbb elhatározás végett ő felségéhez juttassa fel; különben a periratokat felfogja vitetni az udvarhoz, és az ügy ott az erdélyi udvari cancellaria által, mint az más dicasteriumoknál s a többi cancellariáknál is szokásban van, néhány udvari kamarai tanácsos rendeltetvén mellé, fog elítéltetni és az igazság mértéke szerint elhatározatni.¹⁾

Ez a rendelet a kir. kormányzék előtt felolvastatván: azon határozat hozatott, hogy a kir. kormányzék ez ügynek érdekében a tárgyalás más útját nem látja, mint a mit már egy alkalommal határozatával kijelentett; de ha a kir. közügyész felhívási parancs-levéllel él, annak engedelmeskedni, s az ügyet egész folyamával együtt ő felsége elébe bocsátni kötelességének ismeri, minek következtében a perfolyam 1701. márczius 1. költ kir. parancslevél mellett ugyanazon év márcz. 20. az udvarhoz felterjesztetett²⁾. . . Azt hiszem, senki sincs, a ki ezeket látva Bethlennek a radnóthi uradalom ügyében Apafival szemben való eljárását helyesnek és szabatosnak mondja. Azonban hátrább őt még erősebben jellemző adatokat fogunk látni.

¹⁾ Az erdélyi kir. főkormányzék levéltárában 1701-ik évi 71. sz. a. levő eredeti *Transmissióból*.

²⁾ Az erdélyi kir. főkormányzék » » » » »
a. levő eredeti *Transmissióból*.

Az udvarhelyszéki kapitányság visszakövetelése szintén új botránytárgyat szolgáltatott ugy a ténynek, mint a modernak, melyben azt Bethlen tette, szokatlanságaért. I. Apafi ugyanis fejedelemsége elleni felségsértési vád következtében, vagy a mint Bethlen állítja, inkább csak ellenei rossz szándéku feladása folytán őt elfogatván, fogarasi várába záratta s udvarhelyszéki kapitányi hivatalától elmozdította; nem sokára azonban kiváltképen a fejedelemasszony hathatós kérésére és könyörgésére kötelezvényt vevén arról, hogy ellenére többé nem jár s nem cselekszik, Teleki is jót állván kezeslevéllel, nagy összeg pénzerejéig érte, szabadon bocsátatott... Bethlennek első gondja volt a *hitlevél* kelése után, a kir. kormányshoz megalkulásakor azonnal törvényt hozatni a rendekkel a volt fejedelem alatt kelt ily kötelezvények — Reversalisok — megsemmisítéséről. »Az idők mostohasága és rendetlenségei miatt — így hangzik az 1692. április 24. az új kormányzó alatt hozott IX-ik t. czikk — felesen vettettek szegény idvezült urunk idejében kezesség alá és sokak nemcsak az ő nagysága, hanem némely magán emberek személyéhez, helytelen és erőszakos reversalisokkal köteleztettek, és erőszakos kötéslevelekkel — Contractus — megkárosítottak volt. Végeztük azért, hogy mindazon becsületes ur, fő, nemes és szabad rendek, az olyan erőszakos reversalisok és kezesség alól felszabaduljanak és mind kezes levelek, mind reversalisok visszaadattassanak nem csak a fejedelmi, hanem privatus kezekből is; ide nem értetvén azonban a magokat önjóakarattal szerént számadó szolgáltságra kötelezők reversalisa. Az erőszakos kötéslevelek pedig a dolog felőli megbizonyosodás után semmisítessenek meg.«¹⁾

Ezen törvényre Leopold császár 1693. évi május 18-án költ cs. királyi leiratában megjegyezvén, hogy igen szigorúnak tartja annak azon intézkedését, hogy minden kezesség, jótállás, térítvény és szerződőlevél egy általános fogalom alá van véve, és bárki is kihallgatatlanul is elítélhetőnek mondatik, kegyelmesen azt határozta: »hogy az említett megsemmisítendő vagy tovább is érvényben tartandó irások és levelek — megintetvén előbb iránta az illetők, terjesztessenek a kir. kor-

¹⁾ Szász *Sylloge Tractatum sat.* 160—161. II.

mányszék elé, az esetről esetre fontolja és bírálja meg, s a szerint, a hogy az igazságról meggyőződik, szolgáltatassa ki; ha pedig ily tárgyú perek küldetnek fel a kormányzék elébe, azok tárgyában is hozzon törvényes ítéletet, fenhagyván a felséghez a felhívás jogát minden folyamodni akaronak.«¹⁾

Midőn e törvény alkottatott, nem is gondolta senki, mire fogják azt némelyek felhasználni. Bethlen Miklós után Bethlen Gergely nyerte el az udvarhelyszéki kapitányságot, a kinek halálát feljebb érintettem; s a mint ő meghalt, gróf Bethlen 1698. júl. 15. azonnal föllépett annak egykor birt joga czimén visszakövetelésére; nevezetes kérése, mit e tárgyban a kormányzékhez beadott, megérdemli ismernünk. »Tudják a kormányzék tagjai — ugymond ő — hogy ő ezen hivatalt sok éveken át birta, jó lelkiismerettel s hiven viselte; azt is igen, hogy törvénytelenül vették el, mit tanusít az, hogy a fejedelem az ő ártatlanságát átlátván, nemcsak fogságából kiszabadította, de a helyett a háromszéki főkapitánysággal és más jeles hivatalokkal is feldiszitni akarta, ha a sok baj, s inkább, hogy megmondja, a méltatlanságok — a miket a halottak iránti tisztelet miatt elhallgat, de a kormányzék jól tud — meg nem akadályozták volna, a mint erről a kormányzék tagjai neki ezelőtt hat évvel a Székely László házában neveik és pecséteik alatt kiadott bizonyítványban elismerték.«

»Minthogy most — folytatja — azon hivatal üresedésbe jött, kéri a maga számára, nem ambícióból, sem a hivatalok magára halmozása szándékából; de mint jogát, mely tőle méltatlanul vétetett el, nem teheti, hogy vissza ne kívánja. Miért is e végre ő felségéhez *kérelmet* adott be, mit, hogy ő felsége megad, nem kételkedik benne. De hogy ez az ő kormányzék iránti kötelességének s a tanácsosok közötti kölcsönös egyetértésnek világos és nyílt bizonyítéka legyen: kéri ennek atyafiságát s viszont szolgálatokra való készségét ajánlja.«

¹⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában levő ily czímű könyvből: *Liber Regius Seculi Prioris* I. köt. 930. l.

ha megtagadnak, ő másképen is oda terjeszti.«¹⁾ »Isten őrizze — felelé a kelési nap kijelölése nélküli válaszában a kormányshöz — hogy senkit elzárni akarna ő felségétől, de atyafiságosan kérték s intették, most is atyafiságosan kérik és meghagyják neki, hogy ezen tárgyat hagyja el s követelését e részben ne sürgesse.«²⁾

Bethlen gróf mind e leveleit, mind a kormányshöz választát ápril 9-én költ kéréséhez csatolva, a császárnak mégis beadta; elmondta abban, hogy az udvarhelyszéki kapitányságot kilencz évig viselte, hivatkozva az Apafi fejedelem 22-ik föltételére, az Approb. Constitutio II. r. 7. czime 34. cikkére, és a IV. r. I. czime 11. cikkére, a mi a hamis feladóról iratott; mellékelte a maga öt pontból álló reversalisát, a szepi ismételve említett t. cikket. Ezekből kitetszik — úgy mond — hogy ha őt reversalisra nem szorították volna, a hamis feladót és bitortót *talio*-n is megbüntethette volna. Eddig azért nem kérte — írja Bethlen — mert a birtokos rokon volt; de ha most megadja ő felsége, maga és családja iránti nagy kegyelemnek veszi, mit örök hűségével és hálával köszön meg. Hogy sok hivatal magára halmozásával ne vádoltassék, szándékszik a máramarosi főispánságnak Mihály fiára ruháztatását kérni ő felségétől; az neki, mint koros embernek amugy is igen messze van; nem jövedelmeiért kéri e hivatalt — jegyzi meg tovább — mert alig hoz be 100 forintot, de tisztességeért, tömlöczben való szenvedéseért vigaszul (érti I. Apafi alatti várfogságát) s mivel más provincialis hivatalt úgy sem visel. Ezen visszahelyezés által a király igazsága és az ő ártatlansága nyilván valóvá lesz, s ő rövid ideig viselés után annak adja át, a kinek ő felsége akarni fogja.«³⁾

Mi lett a kellemetlen ügytárgyalás vége: a kormányshöz nézete érvényesült-e az udvarnál, mely egyedül törvényes és helyes ügyelintézési mód volt, vagy a Bethlen erőszakos akarata ment e kérdésben is — mint annyi másban, mi olykor az egész ország közérületét bántotta — keresztül? nem

1) Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

2) » » » » » » »

3) » » » » » » »

volt módom tovább nyomozni, tán másnak vagy nekem más alkalommal lesz; a mi hátra van, ha szükséges lesz, nem nehéz pótolni. Nekem czéломra ennyi elég volt.

*

*

*

Meg kell említnem még, mielőtt tanulmányom tárgya a XVIII-ik századba haladna át, egy körülményt, mi az olvasónak eddig is fel fogott tűnni, de én róla nem szóltam, s egy tény, a mi evvel szoros egybefüggésben van, mindkettő pedig rendkívüli horderővel bír arra nézve, hogy az ifju Apafi fejedelemségének az általa és Leopold által előidézett események természetes következeképen, bizonyos történeti »egymásután« szerint önként meg kellett szünnie. Ez a körülmény az, hogy ő, a még mindig legitim erdélyi fejedelem kegyelemként kérte s fogadta el Leopoldtól a »fejedelem« czímmel élhetést csak addig, míg római szent birodalmi fejedelmi címet kap; de Leopold őt soha hivatalosan »fejedelem«-nek nem írta, sem nem szólította, hanem csak »fejedelem fiának«, — a tény pedig, mit épen most említék, hogy ő Leopoldtól, mint urától és fejedelmétől saját ősi birtokai mint szintén hivei javára ezelőtt és most tett adományozásainak királyi megerősítését kérte s nyerte meg, és mindezen hivatalos iratokban mint közönséges honpolgár, mint a császár alattvalója fordul elő s úgy jelenik meg. Nem új, a mire olvasóm e sorokban talál, hiszen már 1696-ki hűségi esküje eldöntötte a kérdést; de a mig az erőszak műve volt, egy kiskorúval szemben, s jogilag érvényesnek nem mondható: addig azok, a miket ő most és — a mikre szavaim vonatkoznak — az értkoru férfinak teljesen szabad akaratával, önkéntesen — bár szerencsétlen helyzetének nyomása alatt — végbevitt, a minők: tett és elfogadott ajánlat, kért és teljesített szolgálat, souverain felségtől származó kegygyakorlás egy hű jobbággyával.

Arról, hogy Apafi a »fejedelem« czímmel élhessen, Leopoldtól engedélyadó oklevelet vagy bárminő följegyzést sem ismerék. De a tényleg használatát magát számtalan oklevélben látván, történeti igazságként elfogadom; birtokai és szolgálainak tett adományozásai megerősítésére ellenben néhány adatot felhozni szükségesnek tartom.

1698. aug. 22. kelt kiváltságlevélben Leopold némely hiveinek tanácsára, ifju Apafi Mihálynak, atyja és az ő maga érdemei s ezután teendő szolgálatai fejében küküllő-vármegyei ebesfalvi jöszágában a Nagy-Küküllő vizén átjáró város hid építésére jogot adott, megengedve, hogy annak jeleül a hídfehez kereket tétessen ki, s ott a jövő-menőktől maga és utódai s örökösei minden következő időkben vámot szedethessenek azon kötelezettséggel, hogy a hidat mindig járható jó állapotban tartsák fen és az utazóknak s kereskedőknek azon fenakadása ne legyen.¹⁾ Ugyanazon évben octóber 12. felhatalmazó levelet ad Bydeskuty Boldizsár főlovászmesterének és Gulácsi Albert titkáranak a végre, hogy nejével Bethlen Katával s ennek tisztével Vajda Péterrel egyetértve az ő nevében Haller Istvántól és neje Bulcsesti Sárától Kaczko nevű ősi birtokára 9000 magyar forintot vehessenek fel kölcsön, négy évig kiválthatlanul; ezen felhatalmazvány kezdete ez: »En, Apafi Mihály fejedelem, adom emlékezetül stb.« A kolozs-monostori konvent is a midőn ezu felhatalmazás következtében keletkezett szerződést írásba foglalta, bár pecsét az általam használt példányban nincs föltéve, »Illustrissimus Princeps Apafi« czímmel illeti a bevezető és bezáró sorokban.²⁾ 1699. sept. 2. ugyanazon Bydeskuty Boldizsár főlovászmesterének atyja és ő iránta tett hűséges szolgálataiért, a miket mind halhatatlan emlékezetű méltóságos fejedelem édes atyja mellett, igen veszedelmes időkben és táborozásokban mutatott, mind pedig mellette árvaságában és azután is szoros alkalmatosságokban, idegen országokban való járásiban, igaz hívséggel viselt forgolódásai által bebizonyított, végre a mellette való continuuskodás miatt vallott sok kárait is kegyelmes tekintetbe véve, méltóságos eleinek dicséretes példáját elméje és szemei előtt forgatván, Szolnokvármegyében a méltóságos Thököly-asszonyoktól saját pénzével vásárolt *szigethi* jöszágához tartozó Györtelek nevű részjöszágát öt emberrel, a népes telkekkel, azokon lakó jobbágyokkal, azoknak fiaikkal és feleségeikkel, marhájokkal, minden javakkal,

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XLIII. sz. alatt.

²⁾ » » » » » XLV. » »

örökségekkel, külső és belső tartozmányokkal stb. nevezett Bydeskuty Boldizsár hivének, s mind két ágon lehető maradékanak, utódainak és hagyományosainak adta zállog czímen nyolczszáz magyar forintban oly módon, hogy ha azon jószág a nevezett grófnék által kiváltatnék, a fejedelem neki azon pénzt megfizetni, vagy helyébe annyit érő más jószágot adni legyen köteles. Ezen adományozáshoz Leopold febr. 6. 1700 királyi megegyezését adta.¹⁾ Egy másik levelében, mely költ. jul. 5. 1700. Bécsben, a fejedelem Szigethi Tar Márton hivének, kit érdemei és hű szolgálatai tekintetéből már azelőtt a polgári és hajdui állapotból kivett volt, Máramarosvármegyében Szigethen levő házát és telkét a város adót fizető többi polgári házainak sorából kivette, s minden polgári tartozások terhétől mentesítette. Ezen mentességet Leopold 1701. febr. 18. saját megerősítő levelébe foglalva, maga is nevezett Tar Mártonnak és mindkét águ örököseinek jövődöbeli jog védelmül kiadatta.²⁾ Nem különben Keserüi Frater István hivének és Husztvár alkapitányának hűséges szolgálatai tekintetéből, Szigeth városában levő ugynevezett *Verböczy*-féle telkét junius 9. költ. levelénél fogva a többi polgári telkek sorából kivette, minden polgári terhektől mentesítette s Husztvár kapitányainak, előjáróinak, felügyelő gondnokainak és számtartóinak ehez leendő maguk alkalmaztatását rendelte. Ezen mentességi levelet Leopold 1700. nov. 24. nevezett Frater István és mindkét águ örököseire nézve királyi beleegyezésével erősítette meg s annak minden időben, mindenki előtti érvényességét saját királyi levelébe foglalása és kiadása által biztosította.³⁾ Apafi mindezen és még számos hasonló adományozási és mentességi leveleiben magát »fejedelem«-nek írja, de mindenik adományról Leopold királyi megegyező és megerősítő levelet ad ki, a mi mind a fejedelemség, mind a fejedelmi adományozási joggyakorlás felségi értékét annyival inkább kérdésessé teszi, mert Apafi ezen esetekben is csak a maga ősi örökös birtokaiból tett véglege-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LIII. sz. alatt.

²⁾ » » » » » LV. » »

³⁾ Josephi C. Kemény *Diplomatarium Transylvaniae* X. köt. 1700. év 157—163. ll.

sen vagy a zálog czímen birtakból föltételesen adományozást, a mely joggal hajdanta a magyar főurak, főpapság és birto-
kos nemesség kivételesen szintén birt.

Még — egy fejedelmi tényét — említem meg Apafinak, midőn 1702. ápril 20. fogarasi szabad polgár Krausz Tamást egyfelől némely udvari szolgáltnak ajánlására, másfelől nagy-sinkszéki királybíró bizonyítványa alapján, mint különben is szabad embert, polgári állásából kivette s a mennyiben az ő törvényhatósága alatt áll, már született és születendő gyermekeivel együtt szabaddá tette, sőt azt is megengedte nekik, hogy saját személyökre nézve a császári felségtől czimeres nemességet kérhessenek. Adta pedig a mentesítő levelet Apafi mint római szent birodalmi fejedelem; a pecséten kettős czimer van, egyik az Apafi-nemzetségé, a másikat tisztán ki nem vehettem, a czimer-paizson azonban korona s rajta kereszt van.¹⁾

Ezeket az adatokat annak bebizonyításául idéztem, hogy lássék meg a császári kormánynak Erdély irányában volt ez időszerénti politikai szándéka, az Apafi eljárásának ingadozása és egyik mint más oldalról a törvényes alapnak tökéletesen elhagyásával, a felségi jogok mint a közkormányzati eszmék össze zavarodott-volta, s ezekből folyólag a közdolgoknak és kérdéseknek egyszer egy máskor másképen — egyéni felfogás és a véleményeknek a benyomások és napi körülmények változásai szerint — változó módon elintézése.

Az olvasó már ismeri Apafinak lemondási ajánlattételei azon egyik föltételét, hogy ősi birtokainak Leopoldtól megerősítését kívánta. Hogy ő, az ország egyik legrégibb, sőt mondhatni, honfoglaló nemzetségének sarja, ki e felett jogilag és szorosan véve még ekkor is birta Erdély választott-fejedelmi czímét s jogát, ily végletekre kényszerült, az erőszaknak és törvénytelenységnek oly mértékét mutatja, a minek párját történetünkben alig találjuk. És mégis úgy történt. Csak imént érintém ebesfalvi hidvámjog-engedélyét; most ide sorozok még néhány hasonló esetet. 1700. — kelezése nincs — kérte Apafi Leopold császárt, hogy mivel ő Fejérvármegyé-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXV. száma alatt.

tetik fel s bizonyítják a helyzet azon ziláltságát, melyet csak imént érintettem, s a mit még egy-két adattal pótolok. Az *egyik* az, hogy a kir. kormányzók a férjétől elszakasztva élő fejedelemnéhez, valamint Tarpai Mózes titkárhoz kibocsátott szigorú rendeletek által, férjét meg sem kérdezve, annak tán ellenére, tán tudta nélkül, az I. Apafi Mihály fejedelem idejébeli királyi könyveket — Liber Regius — elékerestetni és beadatni parancsolta, hogy császár ő felségéhez küldjék fel, holott azoknak törvény szerint a Károly-fejérvári káptalanban kellett volna őriztetni.¹⁾ A *másik* azon formai visszásság, mely szerint a császár azon bizottságba, mely a törököktől vissza foglalt ország-területnek a régi birtokosok kezébe visszaadása ügyében tanácskozás végett 1698. jul. 16-kára Bécsbe összehívandó volt, az erdélyiek részéről is egy vagy két egyén felküldhetésére engedélyt adván: ez iránti rendeletét nem a kormányzóhoz egyedül, nem is a kormányzókhoz együttesen, hanem annak három tagjához, névszerint gróf Bánffy kormányzóhoz, a cancellárhoz és kincstárnokhoz intézte.²⁾ Sőt még egy harmadik esetet is említendőnek látok, midőn az 1698. október 6-tól 1699. január 26-ig³⁾ Károlyitzon munkálkodó császári békekövetség, s az ország határait ezutáni évben kijáró bizottság számára az Erdély határait illető írásokat és határleveleket kikerestették, s a kormányzók az iránt véleményt adott, a cancellár aláírta ugyan azt, de az udvarnak megírta, hogy neki avval ellenkező a nézete és így nem meggyőződésből, hanem csak hivatalos tisztéből kifolyólag tette. »Ezt a tőlem és secretariustól aláírt írást Fejérvárról hozták hozzám — ugymond ő — hogy a gubernium már megállapodott rajta. Noha azért én az Almafa vize és Márga vize feltételét is, hogy abban erdélyi ember megegyezzek, igen nagy akadálnak tartom és jövőndőre gonosznak látom: mindazáltal, ha az urak megegyeztek rajta, én nem mint approbáló, hanem ex officio mint cancellarius aláírtam, másként

1) Látható az *Okleveles Függelék* XVII. a.) b.) betűi alatt.

2) » » » » XLI. sz. a.

3) Vollständiges *Lebens-Diarium* Leopoldi I. etc. von Joanne Adamo Schenckhelio in Universitate Viennensi Doctore. Wien ... 1702. 20. 211. II.

pedig úgy hiszem, ha személyesen a tanácsban tárgyalatnék a dolog, meg tudnám mutatni, hogy minekünk erdélyieknek, ámbár azért Marsigli urammal a Marga iránt propter momentum pacis megegyeznének, de mégis, etiam tempore erectionis metae propter consequentiam futurarum rerum, Erdély részéről nyilvánosan protestálnunk kellene ott a török és németek előtt, hogy az erdélyi határt mi úgy tartjuk, a mint régen szultán Szolimán-adta Athname erejével birta Isabella és minden erdélyi fejedelmek, valameddig Karansebes el nem vétetett Erdélytől. . . . Ez az én votumom Erdély határáról, mit kegyelmeteknek mint gubernatornak és secretariusnak is párban pro Archivo elküldöttem. Egyébiránt úgy hiszem — így zárja be Bethlen külön véleményét — hogy az idő már ezt a határjárást elbontja vagy halasztja tavaszra. . Történt ez 1700. nov. 1.¹⁾

E rövid kitérés után menjünk át tárgyunk egy igen fontos momentumára.

*

*

*

Az 1700—1701 évek ismét sulyos küzdelem évei voltak II. Apafi Mihályra nézve; három ellentétes irányban kezdődött érvényesülni ellenében ama már ismert politikai működés, melynek esélyei hol javára, hol határozottan roszára fordultak, de a mik az ő jövőndő sorsának elhatározását lassankint előtérbe hozták s végleges eldöntésre érelték meg. Az egyik a radnóthi uradalomnak kezéből már-már kivevése, mit cancellár Bethlen bámulatos erélylyel és kitartással sürgetett, másik az ő fejedelemségről lemondása föltételei érdemében való intézkedés, harmadik Huszt várának visszaváltása.

Emlitettem fennebb, hogy a radnóthi ügy elintézése királyi parancslevéllel a császári udvar elébe felbocsáttatni rendeltetett, hogy kiküldött bíróság ítéljen fölötte. De az valószínűleg ismét cancellár Bethlen Miklós tanácsából és ösztönzésére történt, legalább Apafi fejedelemnek 1700. elején az erdélyi udvari cancellariához beadott kérése ezt gyanítatja. Ebben a fejedelem megütközéssel mondja:

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

»hogy a mint értesült, gróf Bethlen Miklós az erdélyi törvények és törvénykezési gyakorlat nagy sérelmével és a hazai törvényszékeknek a radnóthi ügyben hozott ítéletei ellenére a fenforgó kérdésben ő felségétől törvénytelen bizottság kiküldetését szándékozik kérni; mivel pedig a fejedelem egyfelől tart attól, hogy a nevezett gróf ismeretes éleselműségével az ő kétségbevonhatlan tiszta igazát is elfordítja, másfelől mivel a perlekedőknek ügyeikre éberül kell figyelmeznii: törvényes okait e szándék ellen a cancellaria előtt jó eleve fölfajteni kívánja, melyek szerint t. i. az ily bizottságokat a hazai törvények tilalmazzák; bizottságokat csak a peres felek önkéntes beleegyezése eseteiben lehet használni, nem kényszerűleg, azok akarátja ellenére; ő felsége *hitlevele* 3-ik pontjában hit alatt biztosította az országot, hogy a rendes törvényszéki út és eljárás semmi szín és ürügy alatt meg nem fog változtattni, ezen ügyben pedig a rendes út a királyi táblai nyolczados törvényszéki ítélethozás; sőt a fenforgó ügyben nem is lehet felperes gróf Bethlen Miklós, hanem csak a kir. fiskus; gróf Bethlen ha a törvényekre letett esküjére megemlékeznék, ez ügyet a hazai rendes törvényszékeken kívüli bíróság elébe vitetni nem ajánlaná, haneha azt hiszi, hogy őt sem a törvények, sem esküje nem kötelezik.

»Ezeknél fogva kéri a fejedelem az erd. udv. cancellariát, hogy ha gróf Bethlen a hazai törvények elleni valamely bizottság kirendeltetését kérő folyamodványt terjesztene elé, azt mint törvénytelen, ő felsége hitlevelével ellenkezőt és a közjónak — a mi a törvények tiszteletben tartásán alapul — eltapodására czélzót, meg ne hallgassa, hanem a törvények és az ő saját esküje értelmében utasítsa vissza, nehogy az udvari cancellariának valamely nem remélett határozása következtében — béketűréséből kifogyva — ő felségét az ellene elkövetett méltatlanságokkal terhelni kénytelenítessék.«¹⁾ Egyszersmind a fejedelem, a radnóthi ügynek királyi parancslevél mellett időhatártűzéssel elhatározása, azután az udvarhoz küldése és kiküldött bírósággal elítéltetése ellen is az 1701. január 15-kére Fejérvárra egybehívott országgyűlésben tiltakozványt

¹⁾ Látható az *Oklevelés Függelék* XLVIII. sz. alatt.

adott be, mely azt a kormányzékhez küldötte át; tárgya az volt, hogy ámbár a felperes fiskus a maga idejében kir. parancs-levéllal élhetésre jogát fen nem tartotta, mégis élt avval, és az ügyet az udvarhoz fel is vitte: fenntartja tehát az alperes, mint radnóthi birtokos, jogát arra nézve, hogy felhívás helyett — *appellatio* — mindezek ellen a maga helyén kifogásait megtehesse. És — mondja tovább — minthogy a kormányzék már hallhatta, hogy azon ügyet bizonyos magános ember fogja fölvenni és folytatni — ámbár a fiskus neve alatt — ha az ugy lesz, kéri, hogy ne legyen késő neki az ellen akkor a helytelenül történt felebbezés büntetése megfizetését s költségei és fáradságai megtérítését törvénnyel követelni. A mi iránt alperes tiltakozását ismételve kijelentvén, annak a perleírásba — *Transmissio* — beigtatását kívánta, de ebben a kormányzék a felperes ellenmondása következtében nem egyezett meg.¹⁾

E tiltakozás tehát fogamat nélkül maradt; a felség — a mint már fenebb említve volt — azon pernek a kitűzött időben ellátását s azután Bécsbe felküldését febr. 17. szigoruan megparancsolta. Az alperes idéztetett is, hogy vagy személyesen, vagy megbízottja által jelenjék meg s ügyét védelmezze; de a körülmények megakadályozták, tanúsítja ezt Rabutin tábornoknak május 29. 1701. a kir. kormányzékhez intézett átírása, melyben arról értesíti azt: »hogy mivel a méltóságos fejedelem Apafi Mihály úr jelenleg a felséges udvarnál van, jószágai igazgatója és ügyvéde pedig, a kik igazán egyedül ismerik és védhetik, egyik betegség, másik egyéb ok miatt ágyban fekszenek, és így megjelenni nem képesek: ez iránti folyamodás következtében felkéri a kormányzékot, hogy ez okokat tekintetbe véve, a fenforgó ügy tárgyalását halasztassa el későbbi időre.«²⁾

De a szünet ismét csak rövid idejű volt. 1701. octob. 17. újabb szigorú rendelet ment a császártól ez ügyben az erdélyi udvari cancellariához. »Visszatetszéssel értesült ő felsége arról — így szól az — hogy az erdélyi udvari cancellaria előtt jól ismert radnóthi ügy több izbeli parancsai ellenére

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LII. sz. a.

²⁾ » » » » » LVIII. sz. a.

még mind e napig elhatározva nincs; ennél fogva minthogy kegyelmes akarátja és szándéka az, hogy az minél előbb bevégezdvén, elhatározottassék: vajjon azon birtok a fiskust illeti-e vagy nem? kegyelmesen rendeli, hogy Salburg Gothard gróf titkos tanácsos, kamarás és udvari kamarai elnök elnöksége alatt kiküldött bizottság állíttassék össze, melybe neveztessek be három udvari kamarai, három erdélyi udvari cancellariai tanácsos, ezen bíróság elébe római szent birodalmi fejedelem Apafi Mihály makacssági büntetés terhe alatt utolsó időhatár-tűzés mellett feleletre s bizonyítékai beadására idéztessék meg, s e szerint ez ügy minél előbb teljesen végeztessék be.«¹⁾ Apafi ez ellen tiltakozott s ügye pártolására az erdélyi országgyűlési rendeket is felkérte. »Jelenti — ugymond jan. 14. 1702. költ felkérő-levelében — bizalommal, hogy az onnan alulról — érti Erdélyt — feljött titkos cooperatiokra nézve már néhány hete a radnóthi állapotnak végső eligazítására a felséges udvari kamarától a haza törvényével ellenkező Delegatum Iudicium indicáltatott, mely ellen a mint lehetett, kifogását megtette ugyan, de már el-utoljára csak kétszer tizenötöd nap engedtetvén, az is majd eltelik; ezért a rendeket bizodalmasan kéri, ilyen megbántódását tartsa magáénak és a törvény útján kívül való szokatlan módot igyekezzék megelőzni alázatos folyamodása által azon az úton, melyen jobbnak itéli; különben ha magára hagyattatik, és a haza törvényének e tekintetben megsértődésére út nyílik, az ő példájával se most, se ennekutána őt ne okozza a haza. Aláírva: köteles szolgálja, atyjafia: Apafi Mihály m. p.«²⁾

A fejedelem szava részvétre talált a rendeknél, kikkel egyetértve a kormányzók febr. 17. 1702 nyomos felírást intézett a cs. udv. kamarához. »Ugy értesült — ugymond — római szent birodalmi fejedelem Apafi Mihály meghatalmazottja leveléből, hogy a cs. udvari kamara, ámbár ő felsége különböző tartományainak sok gondjaival van elfoglalva, még is atyai gondjára méltónak találta a radnóthi kastély ügyét felhívás és a kormányzékától felbocsátás után magára

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LVI. sz. a.

²⁾ » » » » » LXIV. sz. a.

venni s ellátását kiküldött bíróságra bizni, mely — a mint a kormányshizék hiszi — a dolognak utána is fog látni; azonban kötelességének tartja ezen ügynek érdemét, hogy t. i. az miképen áll, a cs. kamara engedelmével röviden tudtára adni. Ő császári felségének sérthetetlen hitlevele által biztosított ősi joga az országnak az, hogy az átbocsátott perekhez a Hármaskönyv 3. r. 8. czíme és az Approbata Constitutiok 4. r. 1. czíme 22. czikke szerint a perfolyam leírásakor semmi olyat csatolni nem lehet, a mit a felek felelgetéseik rendén fel nem hoztak s elő nem adtak: ennél fogva kérte a cs. udvari kamarát, adna a kiküldött bíróságnak oly útastást, hogy az az irt ügynek csak felebbezett és átbocsátott részére terjeszsze ki ítéletét, annak egészét ellenben, vagy a per rendén netalán közbejött részleteket az idézett császári hitlevél és hazai törvények értelmében a hazai alsóbb ítélőszékekhez útastsa vissza, hogy ezen a hazában és hazafiak által legjobban ismerhető ügy a maga rendén és illetőségénél határozathassék el, érintetlenül maradván azon jog, hogy ezután az ítélettel elégedetlen fél ő felségéhez felhívást jelenthessen, a honnan ha az kiküldött bíróságnak adatnék át, a kormányshizék útján érettebb és bővebb felvilágosítást lehetne tenni.«¹⁾

E felírás a radnóthi ügyet ismét megakasztotta; Szalay István a fejedelem egyik szolgája arról tudósítja őt jan. 10. 1703. hogy a cardinalis is jóakarólag nyilatkozott e tárgyban,²⁾ de egyszersmind cancellár Bethlen Miklóst is az eddigi alattomos út elhagyásával nyílt föllépésre kényszerítette. Kérelmet adott be tehát a gróf egyenesen a császárhoz, s egy erős érvekkel támogatott ügyleirást és emlékiratot a cs. udvari kamarához, melyben kérte a radnóthi uradalomnak minden pénz nélkül neki adományozását. Ez iratok megérdemlik a bővebb ismertetést, mert nagy világot vetnek Bethlen jellemére s kulcsát adják kezükbe évek során e tárgyban követett politikájának.

»Ha sikerül ő felsége szándéka a radnóthi ügyben — írja ő — melynek perfolyama már az erdélyi kormányshizéktől másfél év előtt felhatott a cs. udv. kamarához, s ennek ítélete

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXIV. száma alatti b.) jegyű oklevélben.

²⁾ » » » » » LXVII. sz. alatt.

a cs. miniszteriumhoz, kéri alázatosan, hogy töröltessék ki a cs. kamarával kötendő egyességből azon föltétel, mely szerint ő egy korábbi kir. kegyelemlevél értelmében azon összeg kifizetésére kötelezve van, a mit a radnóthi uradalom 25,000 rhénens forinton feljül ér. Mert ámbár tudja, hogy azon birtok közelebből igen sokat pusztult s méltóságos birtokosa azóta, hogy a per megindult, egynek másnak adott részjóságot elidegenítése által megcsonkította: mégis tart tőle, nehogy az érintett föltétel megmaradása esetében a császári kegyelem méze rá nézve epévé változzék, mert ő bizonyosan hallotta — ugymond — előkelő kamarai tisztviselőktől, hogy ámbár ama birtokravaló felülfizetés s annak megörökösítési joga császári kegyelmes elhatározásnál fogva immár övé, de ha a kamarával az értéktöbblet iránt megegyezni nem tud, annak kell bekövetkezni, hogy a birtok a többet ígérőnek adatik s neki a 25,000 rh. forint megkapása után attól el kell állani. Ha ez határozatba megy, semmi sem bizonyosabb, mint az ő gúnytárgyává léte és oly bosszuságnak kitétetése, hogy jobbnak ítélje, a nélkül ellenni; ismeri ő felsége és az udvar az ő szerencsétlenségét, és hogy mennyi ellenséget csinál neki az irigység és fősvenység, ha a birtok becslés alá bocsátatik.

»De az is megfontolandó — ugymond — hogy még vannak követelők mind a Rákóczy-ház részéről, mind más oldalról, a kik az ő gondjait és költségét növelni, sőt az egész jóságadományozási ügyet részére veszélyeztetni igyekezni fognak; sőt eleven emlékezetben van az is, midőn báró Haller István Kolonits bibornokkal mint akkori kamarai Adminisztrátorral — a mint ő értesült — azon birtok iránt 25,000 forintban egyezett meg, a mi pedig akkor a mostaninál sokkal jobb állapotban volt. De érjen többet — így folytatja a cancellár — érjen kevesebbet, ő magát a császár ő felsége kegyelmére bizza, hogy annyi elveszett évei, oly sok kiállott szenvedés és bosszuság, az ő császári ház iránti bizonyára igaz törekedése tekintetéből adassék neki úgy, mint korábban ígérve volt, az elidegenített részeknek törvényesen visszaszerzési jogával együtt, az említett egyesség megjelölt föltétele nélkül, és adassék fiörököseire nézve örökösen, nőági örökösire és hagyományosaira nézve pedig 25,000 rh. forintban

a fiskus szavatossága mellett, utána számitatván valahai kiváltásakor az építkezések és visszaváltott jök örökbecsértéke is, mit a fiskus örököseinek köteles lenne megtéríteni.

»Ha pedig a felség a mostani birtokos fejedelem által követelt hosszú perfolyamba bele egyezik, magára a birtokra nézve kéri kegyelmes biztosítását azon esetben, ha a fiskus megengedi: adassék az neki, örököseinek s hagyományosainak az előre bocsátottak értelmében, és a pert a mostani birtokos ellen folytassa a fiskus. De hogy ez ügynek végleges elhatározásáig ne tartassék csak puszta reménnyel, kéri a gróf ő felségét, adjon neki akár 25,000 rhfr. készpénzt, akár evvel egyenértékű birtokot, melyet ő vagy örökösei azonnal visszabocsátanak, a mint a radnóthi uradalmat megkapták.... A miket ő felsége kegyelmeinek megígért s annyi éveken át szivszorongva ohajtott sikere reményében s számára minden boldogságnak égő kívánása mellett ő felsége lábaihoz tesz le alázatos és engedelmes alattvalója és szolgálja gróf Bethlen Miklós.«¹⁾

Az udv. kamarához beadott emlékirata, melyet bizottságilag kívánt tárgyalatni egy több ivre menő terjedelmes mű, ebben az elebbi kérés indokait s a császári ház iránt tett szolgálatait sorolja elé, bővebben és sokkal világosabban; mint az elsőben tehető volt, kérése tárgyát és annak rá nézve megnyugtatólag, a fiskusra nézve kár nélkül elintézése módjait is részletesen terjesztve elé.

»Hét év előtt határozta volt már el a császári felség — ugymond ő — a radnóthi birtok neki adatását azon föltételek alatt, hogy 1) azon állapotban adassék át, a milyenben I. Apafi Mihály halálakor volt; 2) hogy azon legyen az ő javára kegyelemadományképen 25,000 rh. forint ráfektetve, 3) ha többet érne, azt a többletet a kamarának fizesse meg, 4) legyen joga az elidegenített részeket is visszaváltani. Ha vagy a birtokot akkor mindjárt kezébe kapta volna, vagy a 25,000 forintot, hiszi, hogy ezen két év alatt könnyen nyerhetett volna azon még másik 25,000-ret; de most ki énekelheti el méltóbban mint ő eme latin verset:

Damna fleo rerum, sed plus fleo damna dierum.

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

[Quisque potest] e helyett Bethlen: Rex poterit rebus succurrere, nemo diebus. Ezért kérte — ugymond — ő felségét, hogy annyi kárai, oly sok elvesztegetett ideje, s ez által még is meg nem kevesbedett de megszorodott szolgálatai tekintetéből az egyszer már meghatározottakat teljesedésbe venni és a fenforgó 25,000 frt. kegyelmi adományt ő felsége szintén növelni legyen kegyes, a minek határát szabja meg nem az ő csekélysége, hanem a császár fölsége és kegyelmessége. Beteljesedik pedig — folytatja tovább — a fenérintett első föltétel s meglesz a királyi kegyelem kívánt nevelése úgy, ha a most következő szüret előtt adják át neki a radnóthi uradalmat és ha neki jog adatik az elidegenített részek visszaváltására, mit a törvény is megenged. E nélkül 25,000 frtot sem ér a jószág; 2) úgy, ha a 3-ik föltételt ő felsége megszünteti; mert ha ez megmarad, ő soha meg nem kapja azt, mert egyfelől a fősvénység és irigység becsülik meg a birtok árát, másfelől az ő szegénysége. Ennek eredménye az lesz, hogy ő Radnóth helyett kigúnyoltatásban fog részülni, mit két Radnóthért sem kellene elviselni; vagy ha pénzt kellend fizetnie, a 25,000 frt — ezt hitére mondja — az ő ezen jószágért már eddig tett s annak teljes kezébe kapásáig még teendő költségei levonása által 15,000-re apad le; elhallgatja fáradságát, a sok csufoltatást, sőt azon jószágért szenvedett s tán utódi által is szenvedendő veszélyeket. E két föltétel közül, az elsőnek teljesítésével, az utóbbinak elengedésével a kincstár semmit sem szenved, még is neki legalább megmarad 25,000 forintja, s így valami visszatérül sok költségéből, de nem minden, mert mit tesz annak hét évi haszonvétele — usus fructus — ?

»Ha ellenben — így folytatja tovább — a radnóthi ügy elhalad, akkor ideiglenesen kéri Huszt-ot, [kivevén a sóbányákat és a mi azokhoz multhatlanul szükséges], mit ő a kamarának azonnal vissza ad, vagy mérsékelt árban meg is vesz, mihelyt a radnóthi per meg lesz nyerve; de a megvevés rá nézve nagyon kellemetlen lenne; és ezt csak szükség esetére kéri, mint a ki az elmúlt roszak által okult arra nézve, hogy inkább akarjon birni valamit, mint semmit.

Ezután öt pont alatt különböző érvei és ügyei felsorolása után, végre felhívja a cs. udvari kamara figyelmét a csá-

szári felségnek egy másolatban beadott királyi kegyelemleveleire, melyet annak idejében kérése tárgyának elhatározásakor tekintetbe vétetni kér.«¹⁾

E kegyelemlevelet Leopold császár 1700 január 16. adta Bethlen cancellárnak. Ez is érdemes ismertetésre. »A császári udvari kamara kebeléből Erdélybe leküldve volt bizottság jelentéséből egyebek közt örömmel és jóakarólag értette meg ő felsége — ugymond — mennyire szíven viselte ő a királyi fiskusnak erdélyi ügyeit, elannyira, hogy ezen buzgó törekedését nemcsak tettekben bizonyította be, hanem azon bizottságnak bizalmas és őszinte tanácsaival segélyére lenni igyekezett. Minthogy ezt ő felsége annak jeleül veszi, hogy Bethlen átlátja azt, mennyire áll érdekében úgy ő felségének, mint kedves Erdély országának, hogy az ottani fiskusi ügyek, melyeknek ő felsége előtt nem ismeretlen okok miatt folytonos alább-alább sülyedését látja, valahára immár rendbe hozassanak s e célra gyors intézkedések tétessenek, azon okból is, mert a császári felség legfőbb tekintélye is ezt kívánja, s e felett a hazának védelme és közterhektől való megkönnyebítése is nagy részben ettől függ; és ő felsége mindennekfelett azt ohajtja, hogy a midőn alattvalóinak erejét megfogyatkozni látja, azoknak saját erőforrásaiból segélyére lehessen s fogyatkozásait pótolhassa. Ezekből átláthatja ő — jegyzi meg a császár — hogy a cancellárnak azon törekedése, mely által őt ezen királyi ohajtásában segíteni dicséretes készséggel akarja, lehetetlen, hogy kedves ne legyen. Ezen komoly jóakarátának és törekvésének állandóságában bizva, a császár is őt kegyelmesen bizonyossá teszi arról, hogy ő tőle császári kegyelmességét soha meg nem fogja tagadni.«²⁾

Bethlennek előbbi különös modoru és érvelésü kérésére Leopold 1703. márcz. 2. költ kir. leiratában a radnóthi uradalmat neki véglegesen oda adta. »Kegyelmesen elhatározta — így szól a császár — hogy az általa 1702. november 14. kinevezett kiküldött bíróság ítélete értelmében a radnóthi birtok a hozzá tartozandókkal együtt a kir. fiskusnak, attól pedig az erről költ 1696. évi biztosítás szerint kedvelt lívé-

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XLIX. sz. alatt.

nek Tekintes és Nagyságos gróf Bethlen Miklós Erdély kedves tartománya cancellárának a fiskus jótállása nélkül, igaz és lelkiismeretes emberek által végbeviendő összeírás és megbecsülés után adassék át és birtokába, az ezen időközben Apafi Mihály r. szent birodalmi fejedelem kedves hive által vett hasznok kegyelmesen neki elengedtetvén. A császár e határozásának teljesedésbe vétele bár az udvari kamara által az erdélyi bizottságnak megrendeltetett : mindazáltal a császár mintegy nagyobb biztonságu a kormányzéseknek is tudomására adta azon meghagyással, hogy az megértvén az előbo csátottakat, az érintett erdélyi bizottság iránt, ha szüksége lesz rá, mindenben segélkezéssel és támogatással legyen.«¹⁾

De a cancellár régi czéljának s törekedései sikerének elérésében való öröme rövid vala, mert a császár tizenegy nap mulva ezen rendeletét megváltoztatva, márcz. 13. 1703. költ s a kormányzékhez intézett leiratában a kiküldött bíróság ítéletét felfüggesztette s Apafinak Radnóth birtokában nem csak nem háborgatását, de védelmezését parancsolta. »Ámbár ő — így szól e leirat — idei márcz. 2. kegyelmesen elhatározta volt, hogy a radnóthi birtok a kiküldött bíróság ítélete értelmében 1696-ki biztosítása szerint Tekintetes és Nagyságos Bethlen Miklós Erdély tartományi cancellárának adassék birtokába, minek végrehajtása iránt a cs. udv. kamara az erdélyi bizottságot, ő felsége pedig szükség esetében segélynyújtás és támogatás iránt a kormányzéknek már útasította is: mindazáltal római szent birodalmi fejedelem Apafi Mihály kedvelt hűve részéről fontos körülmények jöven közbe, a szándékolt végrehajtást az ügynek további teljesebb ellátásáig felfüggesztendőnek látta, s a kir. kormányzéknek meghagyta és parancsolta, hogy ha valamiképen az említett erdélyi bizottság vagy bárki más a mondott uradalomban bárminő végrehajtást megkísérteni merészelné, a kormányzék a nevezett fejedelmet Radnóth birtoklásában megtartani, védni és oltalmazni tartozzék és legyen kötelezve«. ²⁾)

A császári elhatározás ezen hirtelen megváltozásának oka — ha az nem a jezsuitáknak adott fogarasi praefectura-

¹⁾ Látható az *Öklevéles Függelék* LXVIII.

2) » » » » LXIX.

ház ¹⁾ — előttem ismeretlen, a határozatmegváltoztató körülményekről sem láttam adatot; azonban volt legyen bármi, az eredmény Bethlennek e kérdésben való tökéletes veresége, ő az erre következett évben fogságba esett s csak halála előtt három évvel lett szabad, Apafi és neje ellenben halálukig bírták Radnótot.

Másik nagy fontosságu esemény az Apafi életében ez idő tájatt a fejedelemségről való — még 1696. tárgyalás alá került, de a császár által mind eddig függőben tartott — lemondása s ezért kért csere-ár iránti alkudozások bevégződése, a mit azonban Huszt várának a fiskus részére eladása, az ő érettkorának és nevének hitelesítése, szülei és az ő eddigi minden birtokügyi tényeinek visszavonása előzött meg. Bámulásra méltó az ausztriai háznak az az előrelátó bölcsesége és óvatossága, melylyel ily természetű dolgokban eljárni szokott. Emlékezzék csak vissza az olvasó az I. Apafival folytatott egyezkedésekre, mily halkán, lépésről-lépésre haladott előre útján, ismert czélja felé, soha nem kockáztatva, soha vissza felé egy lépést nem téve, a birt előnyöket mindig új meg új kezességekkel biztosítva, néha a legnagyobb jogi vívmányokért csekély vagy semmi árat adva. Így volt ez most is. II. Apafi 1696. Bécsbe ment, elébb férfiásan, azután szelidebben lépett fel ügyében, később kérni, majd könyörögni kezdett, utóbb a sor az ígéretekre, önkéntes ajánlattevésre, jogfeladásra került; ő maga kezdette mind többet és többet átadásra önkéntes készséget kijelenteni, mignem minden kártyája ki volt adva, minden adhatója felajánlva. Az udvar csak hallgatott, a császár jó néven vette a hűségi fogadkozásokat, olykor biztatta őt, vagy várakozásra kérte, olykor pedig szóbeli ígéretek tett, s hagyta telni az éveket. Most azonban, midőn Apafi élete 24 évét elérte, azon kort, midőn a magyar magán törvények értelmében a férfi minden polgári jogainak gyakorlására képessé válik, az alkudozások derekas folyamathá indultak s rövid időn gyorsan be is végződtek.

A mint érintém, első volt az, hogy II. Apafi atyja, anyja s rokonai minden rá és jogaira nézve káros tényeit, sőt önma-

¹⁾ *Tört. Eml. Gr. Bethlen M. Önéletírása. II. köt. 280. l.*

gáét is, az erdélyi törvényes szokás szerint visszavonta — *Retractatio* — s jogerővel nem bírónak nyilvánította. Ezután az erdélyi udvari cancellár élekorát vizsgálta meg és erről, valamint arról is, hogy őt mindig Apafi Mihálynak hívták és ennél egyéb neve nem volt, hivatalos bizonyítványt állított ki; ¹⁾ Huszt vára átadása iránt is alá volt már írva a szerződés Apafi és a császári biztosok közt, midőn Apafinak a római szent birodalmi fejedelmi cím megadatott. 1701. jul. 20. Leopold császár arról tudósította gróf Apor István erdélyi kincstárnokot, hogy Apafi Mihálynak, a kit r. szent birodalmi fejedelmi címmel szándékozik feldisznitni, napi szükségéi fedezése s illő önfentartása végett élete fogytáig évi 10,000 rhénens forintot útalványozott, még pedig akkor mindjárt, további kegyelmes rendeletéig, más alkalmas alapot nem látván, az eddig szászok által bérben tartott szász dézmák fiskusi jövedelméből, melyek az erdélyi kincstárra nemsokára visszaszállandók: meghagyta tehát neki, hogy ezen összeget említett Apafinak a következő octób. 1. kezdve 2500 forint évnegyedes részletekben fizettesse ki, s ő felsége ezen kegyelmes parancsának engedelmeskedni igyekezzék, hivatalából kifolyólag szorgalmasan gondoskodván arról, hogy Apafi ő felsége császári királyi kegyelmének ezen adományban iránta nyilatkozó bizonyos és látható sikerével élhessen.²⁾ Azonban ez csak szándék maradt mindaddig, míg a Huszt vára átadását illető szerződő levél aláíratott. Ez oklevél lényegét, mint tárgyamra nézve sok tekintetben érdekelt ismertetnem kell.

A bécsi cs. udvari kamara mint a császár ő felsége nevében vevő, és római szent birodalmi fejedelem Apafi Mihály, mint eladó között Huszt várára nézve kötött szerződés 1.) pontja szerint Apafi Mihály, neje, születendő mindkét nemű gyermekei nevében minden terheket, mik ezt a birtokot most és jövőben illethetik, magára véve és éretten megfontolva — így hangzik a szerződés — azt, hogy ezentul lakhelyét Erdély tartományából ő felsége udvarába vagy ahhoz közel eső tartományokba helyezi át és ott fog megtelepedni: ezen és más üdvös és észszerű okoktól indítva elhatározta, hogy Mára-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* L. L. LXXII. sz. alatt.

²⁾ » » » » LIX. » »

marosvármegyében levő ugynevezett *Huszt várát* minden falvakkal és birtokokkal, praediumokkal és sóbányákkal együtt, melyek jog szerint és hajdani időktől fogva azon várhoz tartoztak vagy tartozniok kellett s melyek az adomány- és beigtató levelekben és összeírásokban név szerint meg vannak nevezve, minden hasznaival, mit az eladó száz ezer imperialis tallérban bir ugyan, de ez ma kétszázezer r hénens forintot tesz — eladta az ő felségét képviselő bécsi udvari kamarának 25,000 frt elengedéssel, tehát 175,000 rh. forintban nem egyszerre, de az alább megírandó módon fizetendőleg, örök időre és visszahívhatlanul; fizet tehát ezen birto kért az ő felsége nevében cselekvő cs. udvari kamara összesen 175,000 forintot, minden forintba 20 garast vagy 60 krt számítva; az átadás lesz sept. 29. minden hasznokkal és jogokkal együtt minden jogfenhagyás kizárásával; az érintett napon a bécsi cs. udv. kamara fizet Apafi fejedelemnek egyszerre Bécsben készpénzül 35,000 frtot, különben a fejedelem nem lesz köteles a várát átadni; a birtokátadástól számított egy év múlva ismét 35,000 frt az azon ideig hátralékban maradt összeg 6 száztóli kamatjával együtt, és ezt minden évben a 4-ki g így teljesíti a Tokajban eladandó máramarosi sók árából ő felsége Német- és Magyarországon járó s egy évnegyedig nem deválválandó pénzével, mely fizetéseket, ha a kamara meg nem teszi, a fejedelemnek joga lesz magát azon jókból kielégíteni; a miket a fejedelem ezen birtokból egy vagy más czimü nemesítés, elbocsátás, felszabadítás sat. útján elidegenített, annyi értékűt a fizetendőkből leenged, szintugy a kamara is az ő javításait becslés szerint kész pénzben utánfizeti; a miket a cs. udvar a mostani gazdasági felszerelésből megtartani kívánna, mint a gazda ság helyes vitelére szükségeseket, eladó a vidéken divó árért átengedni köteles; az eladó szavatosságot vállal az eladott birtokért, s ha belőle valami bármi úton elvettének, a fejed. más javaiból annyi értékig kipótolni köteles lesz; az adomány- és beigtató levelek s a birtokot illető más írások, melyek annak birására, igazgatására, sat. tartoznak, most láttamozott másolatokban, az egész összeg kifizetése után az eredetiekben átadandók lesznek, melyekről a kamara átvételi bizonyítványt adand s azöntul az eladó sza-

vatosságra kényszeríteni nem fog. Végre a fejedelem köteles lesz e vásárt valamely régi hiteles helyen tenni meg. Költ Bécsben aug. 26. 1701. aláírva: gróf Salberg Gothard Henrik, gróf Brandis András Jakab és Palm János Dániel egyfelől, másfelől Apafi Mihály fejedelem, a szerződést mindenik saját pecsétével erősítette meg.¹⁾

A birtok átvétele azonban a kitűzött határnál messzibb időre maradt. 1701. december 10. kérte fel a bécsi cs. udvari kamara gr. Apor István erdélyi kincstárnokot, hogy mivel azon birtok gazdasági tekintetben az erdélyi kincstár alatt fog állani és a cs. udv. kamara által annak Apafi fejedelemtől átvételére kirendelt tanácsos báró Kleinburg rövid időn útját Erdély felé veendi, rendelje meg Simonfi közügyésznek, hogy a vele való elmenetelre legyen készen, az átvételt hajtsák végre, annak alkalmával a fiskus jogaira ügyeljen, a végrehajtás megtörténte után pedig az udvari kamarai biztos az erdélyi kincstárnokkal együtt tanácskozzanak mindazon módok és eszközök felett, melyeket úgy a gazdaság vitele, mint a fiskus hatósági joggyakorlása tekintetében a felügyelőként ott marandó és az erdélyi kincstártól függő Paumgartner György Ferencz útasítására nézve szükségesnek látnak.²⁾

Csak e vásári szerződés megkötése után adta ki aztán Leopold végre 1701. aug. 31. Apafi Mihálynak a római szent birodalmi fejedelemségről és »méltóságos« czimen szólításáról költ királyi levelét, melyet nagy fontosságáért ide igtatok. »Miután a császár — így hangzik az — őszintén kedvelt hívét Apafi Mihályt nem kevesebbé nemes nemzetsége régiségeért, mint ősei és a maga tulajdon érdemeiért, miket Magyarország régi szent királyainak és a felséges ausztriai házért tett szolgálataikkal szereztek, *római szent birodalmi fejedelmi méltósággal* és *méltóságos* előnévvel, törvényes utódait pedig birodalmi grófi cízzel e végre kiadott hitlevél erejénél fogva feldíszesítette: ezt az erdélyi kir. kormányshéknak oly célból adta tudomására, hogy az elől nevezett Apafi Mihálynak és magzatainak s mindkét nemű örököseinek az őket megillető ezen

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LX. sz. alatt.

tisztesség előnevét maguk is megadják és a szokott módon kihirdetvén, másokkal is megadassák.«¹⁾

Ez alkalommal kellett megtörténni II. Apafi részéről az erdélyi fejedelmi jelvények átadásának, melyről egy I-ső Leopold idejéből való korrajzíró egész szárazsággal így emlékezik meg: »A császári királyi kincses tárházban Bécsben van II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem kardja és buzogánya, melyen egy levelkére németül írva ez olvasható: Ezt a kardot és buzogányt a török császár adta ifju Apafi Mihálynak 1684. az erdélyi fejedelemség jelvényeül, melyet Apafi római császár ő felsége lábaihoz tett le az erdélyi fejedelemségben lehető minden jogairól való teljes lemondásával. 1701.«²⁾ Ugy vélem, nem csalódom, azon nézetemet fejezve ki, hogy az Athnamét is, bár az előtt is sokszor, sőt már Bécsbe felindulásakor volt érette sürgetve Bánffi kormányzó és az őt Bécsbe kísérő Liechtenstein által, mégis akkor kellett átadnia, a mit hogy a krónikairó nem jegyzett fel, oka az, mert az nem kincses-tárházi tárgy volt.

Ekkor ért Apafi annyi hányatás és küzdelem, nagy megaláztatások és a legsúlyosabb áldozatok után rövid ideig tartó pihenési pontra: becsülete helyre állott, világszerénti tisztességére nézve Leopold az ő elég szérény kívánságát teljesítette; ezért fejeztem ki feljebb azon nézetemet, hogy: *ellenségei kezéből kiszabadulásáérti hálaimája* talán ez időre illik, tán ezen 1701-dik évből való. Érdekesnek látom néhány találóbbr helyét ideiglatni.

»Isten, én Istenem! Te vagy az én reménységem, midőn ok nélkül rám tör s háborgat ellenségem.

Irgalmazz Uram, nekem, irgalmazz én Istenem! Mert te benned bizik lelkem, nincs sehol több segedelmem, csak a te szárnyaid árnyékában nyugszik fejem, míg ellemségeim gonoszsága elromol.

Lelkem oroszlánok között van, feküszöm a gyujtogatók közt, kiknek foguk dárda és nyíl, s nyelvök éles szablya.

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXIII. száma alatt.

²⁾ Josephi Comitis Kemény: *Adversaria Historica* 3-dik kötet 1701. év.

Küldj a mennyből segedelmet alá én Istenem! mely inségemben oltalmam legyen az ellen, a ki engemet kerget, hogy elnyelhessen

Hazugságot költenek én reám és nagy dühösséggel ellenkeznek én velem Szabadíts meg engem a hamisságnak cselekedőitől és e vérszopó emberektől ments meg engemet

Hogy ha gonoszt tettem volna, vagy hamisság volna kezemben, sőt ha avval is jól nem tettem volna, a ki bosszuval illet engemet! De mivel én nekik nem ártottam, sőt mindenkor jóval voltam irántuk, azért én Istenem! kelj fel, és ejtsd ellenségeimet szégyenbe!

A kik én velem laktak, nálam mindenkor tisztességben voltak, kikkel tanácsomat közöltem, kikkel együtt jártam a templomba s kikkel együtt nyájasságban éltem, azok emelték fel fejeiket ellenem, azok kívánták eltörölni az én nevem . .

Tekintsd meg, Uram, hogy eladattattam, az én tulajdonim adtak el engemet, megszegték minden kötésekét, megrontották a te nevedben fogadott hitőket.

Isten, Isten! kelj fel és lásd meg, ez álnok és hamis embertől szabadíts meg engemet.

Az én bujdosásimat, Uram, te tudod, s könyhullatásimat számon tartod. Oltalmam nálad van, jobb kezed őriz engemet

Feltámadtak sokan ellenem, és tanácskoztak arról, mi módon engemet a Méltóságból levessenek; szájokkal nekem jót mondtak vala, de szívökkel gonoszt készítének számomra.

Mindazáltal te benned megnyugszik az én lelkem, én Istenem! Te vagy szabadítóm, te vagy az én közsziklám és felmagasztalásom!

Jöllehet megkesergettél, megpróbáltál, mint az ezüstöt tűzzel, mindazáltal folyamodom a te szárnyaid alá.

Dicsérlek téged miglen élek a te szabadításodért . . . Környülvétettem vala ellenségeimtől, a Belíál fiaitól, megkörnyezve valék; de az Ur megszabadította az én lelkemet az ő

hálójoktól. Áldott a seregek Ura, Istene, ki hozzám fordult és kegyelme megvigasztalt engemet«¹⁾

* *

Azonban Apafi nem sokáig örvendhetett ellenségei feletti győzelmének: azokat megszegyeníté, Leopodtól jövője ügyében írásbeli biztosítékot vívott ki, s látszólag a bécsiek kegyét megnyerte; azonban épen ez, a mit önjavára gondolt ki, s nagy küzdelemmel és súlyos áldozatok árán szerzett meg, a haza alkotmánya szempontjából nézve soha jóvá nem tehető ballépésnek bizonyult be, sőt magának s családjának örökös szerencsétlensége forrásává lett, mert egyoldaluan, tekintet nélkül a nemzet érületére, a császárral kötött czím- és birtokcsere által, az egész nemzet és ország rokonszenvét magától elidegenítette, egy két ember helyett a haza lett ellenségévé, kit addig mint ártatlant s jogtalanul üldözöttet, védett a közvélemény, most benne a törvény megszegőjét kárhoztatta, s szeretetét és védelmét tőle megvonta. Siettette a közhangulatnak Apafi irányában megváltozását az 1703. kiűtött Rákóczy-forradalom is, melynek tüze és viharos szabadságszelleme egész Magyarországot hirtelen véletlen sebességgel áthatva, becsapott Erdély bércei közé is, és a kedélyekre merőben átalakító hatást gyakorolt.

Hív kifejezése ennek azon 1704. költ országos közirat, melyben Erdély rendei okát adják: miért hajlottak el Leopodtól s miért választották fejedelmökké II. Rákóczy Ferenczet, valamint, az 1707. Maros-Vásárhelyen hozott II. III. és VII. törvényczikkek. »Azért kellett — így szólnak a rendek idézett nyilatkozatukban — a magyar nemzetnek s ebben Erdélynek a császár ellen fegyvert fogni, mert általa Erdélyország egészen elnyomatott. Az ausztriai ház jöllehet elsőben Zápolya Jánossal, aztán a Báthoriakkal, Bocskaival és a többi erdélyi fejedelmekkel kötött szövetségeiben s békekötéseiben az erdélyi fejedelemséget a magyarországi korona törvényhatósági joga alól kivételni engedte, sőt maga is abba több ízben beleegyezett; a közelebbi időben is a lothringeni

¹⁾ Látható egész terjedelmében a *Gulácsi Albert... Naplója*. 202—205. II.

herczegnek Erdélybe jövetelével I. Apafi Mihálynak úgy a II-diknak is fejedelemségét, jogait, tekintélyét hitlevelével erősítette meg, helyben hagyta és megerősítette az ország törvényeit, az Approbata Compilata Constitutiokat minden részeiben, és hogy azok ellen nem cselekszik, magát kötelezte de mindeniket megszegte azok közül, mert a lothringeni herczeg elmenése után az évvel tett szerződés felbontásával Caraffa a császár őrsegeit tette azon helyekre, melyeknek a szerződés szerint attól menteseknek kell vala lenniök; nagy adó alá vetette az országot; mikor Caraffa után Heissler jött be, az ország megkérte Leopoldot, hogy mivel az idősbik Apafi halála esetére az ország fiát választotta, ennek fejedelemségét erősítse meg, a törvények megtartásáról, szabad fejedelemsválasztásról és az ország más testi s lelki szabadságairól adja hitlevelét, melyet mindezekről maga pecsétje és aláírása alatt el is küldött, biztosítván az országot arról is, hogy ifju Apafi Mihályt, mihelyt törvényes 20-ik évét eléri, fejedelemségében beállítja azon szabadsággal, melylyel atyja birt. Hogy ezen hitlevelet és ígéreteket az ausztriai ház miként tartotta meg, tudva van az egész világ előtt: Apafi arestomban felvitetvén, fejedelemségéről is őt lemondaván, az országot az előtt soha Erdélyben szokásban nem volt kormányzás alá vette, és már örökös tartományában hasonló hitletételekre kényszerítette....«¹⁾

Azonban ennél sokkal élesebben fejezte ki méltatlankodását a nemzet az 1707-ki II. törvényben, melynek erejénél fogva Apafit nemcsak fejedelmi, de magyar nemesi jogaitól is megfosztandónak határozta. »Tudva van az ország előtt — így szólnak abban a rendek — hogy néhai Apafi Mihály fejedelemnek ugyanazon nevet viselő fia, az atyja tekintetért hozzá mutatott jóakaratával háladatlanul vissza élvén: szabad választás szerint való fejedelemségbeli jussát más, idegen czímmel nemcsak fölcserélte, hanem az ország törvényének megrontásával az ausztriai házra vivén által, Erdély oly nyilvánvaló ellenségének bocsátotta azt birodalmába, a ki a magyar nemzet eleitől fogva irigylett nemesi szabadságának lest

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXX. sz. a.

hányván, mindazon keserves sanyaruságokat terjesztette a nemzet nyakába, a melyekről már most mind fájlaló szívvvel emlékeznek, mind pedig nagy részben azon törvénytelen átruházásnak tulajdoníthatnak. De mivel ő hittel magát az országnak nem kötelezte s az ország sem tett neki hűségi esküt, törvényhatósága alól tehát már csak ez által is felszabadult; mindazáltal mivel fejedelmi jogát föltételei ellenére másra nem vihette át, és a mennyiben maga személyére nézve át is bocsátotta, avval az ország jogainak hátrányt okoznia nem lehetett s így magát önként kirekesztvén, a fejedelmi jogra szintén érdemtelenné tette: mindezekre nézve az ország valamint már ennekelőtte, úgy most is minden jogát és követelését ezennel eltörli, megsemmisíti és érvénytelenné teszi, fejedelemségét megtagadja, és magát országostól kötelessége alól feloldozza; végezvén egyszersmind azt is, hogy a mennyiben avagy csak a hazában volt nemesi jogát és kiváltságait követelhetné, az első országgyűlésre meghívatván, azt cselekszi vele az ország, a mit a törvények rendje és állapota magával szokott hozni.«¹⁾

Ugyanez országgyűlés III-ik törvénycikkében ily kimé-
letet nem ismerő szigorral tiltakozott az erdélyi választó-fejedelemség kárára szerződő másik fél iránt is. »Mi légyen oly hatalom birodalma alá esni — így szól ama törvény — a kit már eleve ellenségünknek lenni tapasztaltunk, például mutatja az egész világ előtt Erdélyország siralmas állapota; melyet minekutána az ausztriai ház eleitől fogva való sok leshányási után rendes úton magának nem tulajdoníthata, megvetette végre család mesterségeit annak elragadására, a midőn t. i. idősb Apafi Mihály fejedelemmel kötött szövetség színe alatt a hazába fegyverét behozván, nemcsak a végházakat hatalmunk alól kikapá, hanem általa régi szabadságainkat megzabolázván és azután az ifju Apafi Mihály fejedelemsége átbocsátásával dolgaát himezvén, a fejedelmi kormány-
nak is egész jussát erőszakos birodalma hálójába hajtá, honnan mennyi törvénytelenések — — — — és nyomorúságok — — — származtanak, szemléltük mindnyáján! Tudja a világ és az istennek bosszuálló karja ma is bizonyítja!

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXXII. sz. és a) betűje alatt.

»Mivel pedig — így foly tovább a törvény rendelkezése — ily erőszakos jussát még most is a török nemzettel tett karlovitzi békességre építi és az által a szabad választásnak jussát elrontván, magának rajtunk mint jobbágyin örökös uralkodást tulajdonít, holott pedig mindazok szabad országunknak eleitől fogván fentartott törvényeit fel nem bonthatják: innepélyesen tiltakoznak a rendek, ellene mondanak minden követelésének, jogának, fejedelemségének, uralkodásának és akármely közvetve vagy közvetlenül kigondolható reserváinak, mindazokat és egész uralkodását, módját és rendjét, adományait, tisztesség-adását — a címeket kivéve — eltörölvén, elrontván, megsemisítvén és helytelenítvén, az országot mentté, felszabadulttá hirdetik és nyilvánítják, sőt annak felette hogy a belgiumi és helvécziai köztársaságoknak példájok szerint az utódok is az ausztriai háznak uralkodásától eliszonyodván, azt soha ne javallják, se be ne vegyék, átok és a haza elleni örök hűtlenségi bűn büntetése alatt kényszerítik és kötelezik«. ¹⁾

De még itt sem állapodott meg az országgyűlés, a VII. törvényczikkben gr. Bánffy György erd. kormányzó és a vele tartók ellen is szintily kemény végzést hozott. »Nem felejtetik el a rendek — így szól az — mely nagy okot adtak az ausztriai háznak felettünk való uralkodására némely magok nemzetét megtagadó haza fiai, kik meg nem elégedvén, hogy az előtt is ártalmas hízkelkedő tanácsaikkal sok törvényteleniséget hoztak be a hazába, még most sem szüntek meg az ellenség árnyéka alá futkosván, annak uralkodását az ország veszedelmére erősíteni és tovább is az idegen nemzetnek erőszakos jobbágy-sága alá szabadságban felnevekedő édes nemzetünket alá hajtani. Hogy azért ily ártalmas és a haza igaz ügyének romlására igyekező munkájokban ezentul megakadályoztassanak, s úgy nem különben tovább is ellenünk való vakmerőségekben elmenvén, magok érdemlett büntetésöket örökös például viseljék: a fejedelem megegyezéséből közakarrattal végeztek, hogy gróf Bánffy György, mint a haza romlásának főbb oka, a közelebbi országgyűlésre a közügyigazgató

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXXII. sz. és b) betűje alatt.

által hívassék meg, úgy mindazok ellen is, kik e hazában vagy külföldön akármely szín és ürügy alatt az ausztriai ház hűségén levén, nemzetök ügyéhez a fejedelem hűségére kétszer tizenöt nap alatt nem kötelezik magukat, (mire patens levél által szőlítassanak föl) hasonlóképen törvény elébe hívás által per kezdessék.«¹⁾

Bethlent ezen megbélyegzéstől fogsága megmentette, ő már ekkor »*Columba Noe*« című politikai röpirata elveiért, a mi azonban ide nem tartozik, el volt zárva, a császártól és történelemtől várva ítéletét — amazt még évekig, ezt mind e napig.

A forradalom elől Szebenbe menekült kormányzó és kormányzók nem sokáig hagyta magán a rá sütött honárulási bélyeget; még be sem végződött a maros-vásárhelyi fejedelemségtartó országgyűlés ápril 21-én, már a kormányzók készen volt egy ápril 12. költ *ellennyilatkozattal*, melyet mint a Rákóczy-féle maros-vásárhelyi végzések kiegészítőjét szintén ismertetnem kell. »A császári felségnek — így szól az — Szebenben maradt hívei, minden sorsu és rendű embereknek üdvét! Mindenki előtt ismeretetes — így kezdődik az — hogy a közelebbi múlt 1704. évi jul. 5. némely főrendek és közép s alsóbb sorsu nemesek, nyilvánosan fellázadván, s Gyula-Fejérvárra hirdetett országgyűlésen urok és királyok iránti hűségöket megszegvén, Rákóczy Ferenczet Erdély fejedelmévé választották, mely választást mint törvénytelen és semmi biztos alapon nem nyugvót, a kormányzók akkor is, most is ünnepélyes ellenmondás és tiltakozás által semmisnek nyilvánított és nyilvánítja. A kijelölt napon ugyanis u. m. 1703. november 15. a kir. kormányzók és a három nemzetből álló karok és rendek Szebenben gyűlvén össze, midőn Magyarországon az elmúlt évben támadt s azóta dühöngő utálatra méltó forradalom Erdélybe is behatolt, s némely idevalókat is beszennyezett, az által, hogy ők a császári felség iránt tartozó hitöket és hűségöket valamint édes hazájok Erdélyország iránti tartozásaikat megszegvén, isteni és emberi törvények ellenére, a fejevári jul. 5-kére hirdetett forradalmi ország-

¹⁾ Látható az *Oklevéles Függelék* LXXII. sz. c.) betűje alatt.

gyűlésen a karok és rendek nevében Erdély fejedelmi székére Rákóczi Ferenczet hívták meg, s a kitűzött napon ő felsége ellen nyilvános felségsértést követván el, meg is választották, sőt ott a hazára vészt hozó némely egyéb dolgok felől is tanácskoztak és végzéseket hoztak, s azoknak a három nemzet nevében való megpecsételésére hamis pecsétet készítettek, a miket a kormányzék a császári felség iránti hűséggel ellenkezőknek s a szegény haza veszedelmére nézőknek ismer el és vall, következőleg kijelenti, hogy az érintetteknek hasonlókat végezni és határozni az ország rendei nevében nem is volt joguk; mert Erdély fő rendjeinek nagyobb része ott jelen sem volt, valamint nemzeti pecsétet készíttetniök sem lett volna szabad. Eszökbe vevén tehát és megfontolván azoknak kárhozatos, veszélyes és hitszegő cselekedeteit és fondorkodásait, kiváltképen pedig a Rákóczi Ferencz megválasztását és minden más végzéseiket, melyeket a császár ő felsége iránti hűségek megszegésével a szegény haza veszedelmére hoztak és végeztek: azoknak egyenként és összesen egyenlő akarattal és értelemmel nem csak ellene mondottak, rosztalták, helyteleneknek és törvényteleneknek jelentették ki, kárhoztatták és semmiseknek nyilvánították, hanem ezen ellennyilatkozatuk által, hívségtelenség büntetése t. i. fejük és Erdélyben s a részekben levő jószáguk elvesztése terhe alatt, a császári felségtől rájuk bízott hatalomnál és a hazai törvények erejénél fogva mindenkinek megtiltották és kárhoztatólag megparancsolják, hogy senki nevezett Rákóczi urat fejedelmül el ne ismerje, annak ne nevezze, annál kevesebbé az érintett forradalmiak által az ő neve alatt a mondott fejevári országgyűlésen hozott végzéseknek magát alá ne vesse, azokba bele ne egyezzek. A miknek örök hitelességül és bizonyágára a kir. kormányzék ezen levelet kiadta Szebenben 1704. aug. 2. a maga aláírása alatt ő felségének nála levő pecsétével valamint a három erdélyi nemzet eredeti és hiteles pecsétével megerősítve.

»Szinte ezenképen a nevezett erdélyi kormányzék ugyanazon Rákóczi Ferencz úrnak azon érintett forradalmárok által 1707. ápril 3. a maros-vásárhelyi országgyűlésen történt erdélyi fejedelemségbe való beigtatásának, s azon gyűlés más tényeinek és végzéseinek mint törvényteleneknek és a haza

veszedelmére czélzóknak ünnepélyesen elleue mond, azokat roszalja, megsemmisíti, érvényteleneknek és semmiseknek nyilatkoztatja, s Rákóczi Ferencz 1704. julius 5. történt megválasztatása ellenében aug. 2. kijelentett ellenmondását minden pontjaiban és záradékaiban erősnek, elfogadottnak és jogérvényesnek nyilvánította és helybenhagyta a beigtatás elleni tiltakozásával együtt im ez ellennyilatkozat által.«¹⁾

*

*

*

A mit Teleki Mihály 1690. elkezdet s halála után Bethlen Miklós 1703-ig folytatott, a mit II. Apafi kényszerülve vagy önkéntesen maga is előmozdított, Leopold kormánya pedig előre kiszámítva czélbavett és vas következetességgel elérni törekedett: hogy Apafi fejedelemsége soha ne valósuljon, az 1704. és 1707-ki erdélyi országgyűlések fennidézett megsemmisítő végzése s a császárhoz hű kormányzék ismertetett ellennyilatkozata teljesen végrehajtották. E két tény után, melyek közül az elsőben az ország maga, az eddig hozzá titkon vagy nyilván, de mindig ragaszkodó Erdély őt *fejedelemségvesztettnek* nyilvánítja, a második pedig egy a császár és kormánya nevében Rákóczi fejedelemsége ellen intézett *óvás*, mely védelem alá veszi Bánffit és a császári érzelmi erdélyieket, de Apafi ügyét egészen mellőzi és elejtettnek tekinti, ugymondva jóvá hagyja — e tények után Apafi fejedelemsége valóban megszűntnek tekinthető s az ő egyéniségének nyilvános, közjogi jelentősége és értéke többé nincs. Ez nem azt teszi, hogy a császári érzelmi kormányzék ellennyilatkozata jogszerű és törvényes, valamint azt sem, hogy a gyulafejevári és maros-vásárhelyi fejedelmválasztó és beigtató országgyűlés tényei közjogi tekintetben teljesen szabatosak, hogy azokhoz kétely és észrevétel nem fér; ebben csak a tények hatalmának azon constatólt következménye van elismerve és kifejezvé, hogy az Apafi-ház fejedelmi jogáról, II. Apafi akár névleges, akár jogszerű fejedelemségéről Erdélyben úgy mint Bécsben ezentul szó nem lehetett: ő hazájába vissza nem mehetett, hiszen gr. Bánffit a kormányzót is időnap előtt sirba

¹⁾ Látható az *Oklevelés Függelék* LXXIII. sz. alatt.

vitte az ellene hozott sujtó ítéletü törvény — Bécsben idegen volt, kit gyűlöltek is, féltek is — ő ezen tul jog helyett egészen a kegyelem terére volt útálva. Sőt a fejedelem kérelem-leveleiből az látszik, hogy Erdélyben a nemzet választásából nyert fejedelemségéről lemondása miatt a forradalom alatt a kedélyek ellene sokkal inkább el voltak mérgesedve, mint bárki más iránt, nevét szidták, Bécsben tartózkodásáért németesnek tartották, birtokait feldúlták és kirabolták, zsákmányt vetettek udvarai ingóságaiból, s mig a császári érzelműek requisitio és nyugta mellett vették el jószágainak ezerekre menő értékű gabna- és egyéb termését ¹⁾, mit soha meg nem fizettek, addig a forradalom súlyos sarcot vetett rá s jobbjait csaknem véginségre juttatta.

Ez időszak alatti szájalomra méltó állapotját hiven leírva találjuk II. Apafinak elébb 1705—1711. között I. Józsefhez, később 1712. Károly császárhoz beadott keserves kérőleveleiben, melyeket minthogy egyfelől több érdekes eseményt hitelesítenek, másfelől élete utolsó szakának szinte megrázóan hű képét állítják elénk, ismertetek.

»A nemzet választásából birt fejedelmi jogát — ugymond az elsőben — s annak jelvényeit a császárnak adta át 10,000 forint évdijért, tanúsítja ezt magával az oklevéllel — mit én fennebb töredékben ismertettem, de a mi a gyula-fejérvári levéltárból elveszett ²⁾ — át *kellett adni* — cedere debebam — a fiskusnak Huszt várát a máramarosi sóbányákkal, a tőkéből magából 25,000 forintnak elengedésével, 175,000 forint vételárnak is nem egyszerre — mire pedig törvényes joga volt — hanem négy évi részletben lefizetése kötelezettségével, ezt is az átadási oklevéllel tanúsija, ³⁾ a mi szintén elveszett; a császár — ugymond — nem csekély nyereséggel eladta a birtokot, megtartva csak a sóbányákat; ő pedig sem a gróf Kinsky által a császár szavával írásban megígért évdijt, melynek a török

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LVI. sz. a.

²⁾ *Történelmi Emlékek a magyar nép községi és magán életéből* sat. II. köt. 127. l.

³⁾ » » » » » » » » » »
köt. 127. l.

háboru bevégződése után megnövelését ígérték, sem huszti eladott birtoka árát nem kapja, a kamara 126,500 forintnál többel tartozik neki, a mint a mellékelt kimutatás tanusítja,¹⁾ (ma ez sem található a gyula-fejérvári káptalan levéltárában) s így ő ezen nyomoruságos állapotban alig tud élni, 90,000 forintnál többel tartozik, hitelezőitől egy pillanatnyi nyugalma nincs, minden birtoka az ellenség — érti a Rákóczi fejedelem hiveit — kezében van, szégyenletes szegénységtől elnyomatra hitelét egészen elvesztette; hová forduljon, nem tudja, s mint *római szent birodalmi fejedelem, az egész világnak gúny és csúfság tárgyává lett*. Kéri azért a császárt, hogy benyújtott jogbizonyítékait és követeléseit vizsgálta meg, kérését vegye kegyelmesen fontolóra, s kielégítéséről gondoskodni, és így bizonyos elpusztulástól, a mi őt szegénysége s minden jövedelmeinek elvesztése miatt fenyegeti, megmenteni méltóztassék, hogy mások is látván igazságos-voltát és kegyelmességét, hozzá és felséges házához vonzódjanak s ő is ezen végső szükségében nyert fölsegítése által kegyelmességét hirdethesse = *Clementiae buccinator esse possim.*«²⁾

Meg kell jegyezmem, hogy a császár a huszti uradalmat Radnóthért való kárpótlásul gróf Bethlen Miklósnak adta el ideiglenesen. Ezt a cancellár — mint fennebb érintve volt — kérte is, és úgy látszik, megnyerte; de nem volt hozzá szerencséje, egy 1708. évről fenlevő panaszos levelében ő maga keservesen vallja meg. »Negyven ezer forintnál többel tartozik — úgy mond siralmas levelében — de legnagyobb részét Husztért adta, a mi a császáré, és most birtoka sincs, pénze sincs;«³⁾ hűtlenségi bűne miatt ugyanis — mint látandjuk — személyét illető minden vagyonát s azok közt ezt is ítéletnél fogva elvesztette.

A második panaszlevelében a fejedelem egész élete viszontagságain végig pillant, elbeszéli atyja és maga érdemeit, elősorolja a császári háznak hozott áldozatait, az annak részéről tett de jobbadán meg nem tartott ígéretek és

¹⁾ *Történelmi Emlékek a magyar nép közséji és magán életéből* . . . II. köt. 127. l.

²⁾ » » » » » » » » » »
köt. 128. l.

³⁾ *Harteneck* . . . *Ferdinand Ziegler* . . . I. köt. 35. l.

kötéseket, meghatóan rajzolja elhagyatott állapotját s végül kéri a császártól sérelmei kegyelmes orvoslását. Az előbbi évekre vonatkozó tényeket már időrendi helyökön felhasználván, itt csak az 1701. innen valókat ismertetem meg. E panaszlevél modora, nyelve és irálya, s a fejedelem egész lelki hangulata olyan, hogy előadásának belső hitelességére nézve kételetyt nem hagy fenn; tehát tényelőadása rendkívül érdekes már ezért is; de másfelől nagy becsü azért, mert eredeti, a fejedelem maga írta alá, és legalább előttem, ez az ő utolsó nyilatkozatának tűnik fel.

»A megígért 12,000 frtból még egy krajczárt sem kapott volt — így szól a fejedelem — midőn 1701. a cs. udvari kamara megszűnés nélkül kezdette sürgetni, hogy huszti uradalmát a fiskusnak adja el; hogy készségét evvel is tanúsítsa, eladta; de nem hogy a kamara a kikötött fizetési határidőket megtartotta volna, hanem az egész összeget még most sem kapta meg, midőn — 1712 — e kérő-levelét írta. Ugyanezen Huszt vára eladása alkalmával átadta fejedelmi jogát, a megerősítési oklevelet és fejedelmi jelvényeket. Ezen nagy jövedelmű birtok átadásakor (mert a magyarországi Rákóczy-mozgalom kitöréséig abból legalább százezer forint haszna volt a kamarának) folyamatba indult az ő római szent birodalmi fejedelmi rangra emeltetése ügye is, a megígért 12,000 frt azonban nem növeltetett a béke helyreállásakor, hanem inkább 10,000-re szorítatott és évdíjnak neveztetett, sőt e csekély összeget is nyolcz év alatt csak egy évben fizették meg, s így évről évre fölnevekedve, annak megfizetése a különböző tartományok fizető-hivatalaira osztatott ki, melyek előbb fizették ugyan, de azután sok helyen s a többek között a siléziai fizető-hivatal által csak igen nagy bajjal fizettetik.

»Immár nem volt egyéb hátra — mondja a fejedelem — mint az, hogy annyi érdemei, sohajtásai, oly sok birtok- és jogátengedés, lemondás, annyi jegyzék-készítés, végre annyi évi várákozás után, ily nagy béke idejében, a mire a fejedelem megvigasztaltatása mindig halogatva volt, a császári felség oly sokszor tett kegyelmes ígéreteivel élhessen vala: s ime 1703. véletlen-váratlanul mintegy vészes fergeteg megindult Magyarországon az a zavar, sőt Erdélybe is átcsa-

pott, mely mindkét országot szinte nyolcz éven át siralmasan sújtva, a császárt meggátolta abban, hogy az ő régen táplált reményeit teljesíthesse, nem sokára pedig halála még a remény utolsó szálát is elmetszette.

»I. József császár következőn az uralkodásban — folytatja a fejedelem — szükségét és nyomorait elébe terjesztette; ő felsége előtt tudva voltak atyja és az ő érdemei, ismervé az ő egész az előtti állapotja, az egymás ellen dühvel küzdő hadsergek fegyverei s lángja között bajai orvoslásáért hozzá folyamodott, s ő felsége Haan erdélyi kamarai biztosnak megrendelte, hogy jószágai elpusztulását és kárait nyomoztassa ki, s a mennyire lehetséges, becsültesse meg. Megtörtént, s a fejedelem az erről készült hiteles iratot a császárnak bemutatta; de a mint a halandók dolgai állhatatlanok s változandóságnak vannak alávetve: midőn ügyében a felséghez ez előterjesztés elkészült volna, hamarább, mint gondolható volt, ő felségét a halál elragadta. . . . És mindezek a most uralkodó felség előtt, két császár alatt történtek. Mi volt a fejedelem állapotja atyja életében és halála után? mik annak érdemei? mik az övéi? minők voltak a fejedelem jogai? miket adott és ruházott át a császári házra, s mind e sok engedményért vigaszul mit kapott? ő felsége előtt ezek mind ismeretesek.

»Tizenötödik éve telik immár — írja tovább a fejedelem — hogy hazájából felhivatva, folyvást a felséges udvarban él, eleinte egyedül, tiz év óta nejével s családjával, és hogy mily költséggel és kiadásokkal, mindenki tudhatja, a ki előtt a bécsi drágaság ismeretes; miért is lehetetlen volt, hogy a sok pénz-kölcsönzés miatt el ne adósodjék. Sok esztendő folyamán át saját jövedelmeiből kellett élnie, aranyát ezüstjét és clenodiumait, miket szülőitől kapott, mind fölemész- tette; mert a gróf Kinsky által császár ő felsége nevében 1697. ígért s imént említett segélyfizetése öt évig húzódott el, s azután a remélt növelés helyett kétezer forinttal még meg- apadott. De hogy lett volna képes a csekély összegből család- ját fentartani?! kényszerítve volt tehát önfenntartásáról más- képen gondoskodni. Jószágai jövedelméből neki az egész háboru ideje alatt szinte semmit nem küldhettek; mert a

megvadult nép jószágainak feldulásában és kirablásában oly dühös volt, hogy így a legkegyetlenebb ellenség sem bánt soha vele; szégyenli, de nem is szabad mind azt a gyujtogatást, gyilkosságot és rablást elbeszélnie, a mi jószágaiban történt! A mit elvinni vagy elhajtani lehetett, mindent elvittek és elhajtottak, minden időkoru lovat, szarvasmarhát és másféle barmot zsákmányul ejtettek, a mit összetörni lehetett összetörték, el annyira, hogy azután csak évek mulva lehetett a sok kárt nagy költséggel jóvá tenni. És e tömérdek gonoszság eszközlői mind kegyelmet nyertek, sőt az ő és más hívek vagyónából meggazdagodtak, ő pedig elszegényedett. Aligha van az országban valaki, aki annyi kárt szenvedett volna mint ő és pedig legkivált azért, hogy neki a császári udvarnál létét tudták.

»Ezeket és egyebeket — ugymond — hallgatással melőzne, amnyival inkább, hogy ő felsége is már az effélékre nézve közbocsánatot adott, ha e sok kiállott baj miatti fájdalma időnként meg nem újulna. De a császári kamara is hozzá járul ehhez, megállapított évdíjának számos éveken át visszatartása s a huszti uradalom vétel-ára megfizetésének elmulasztása által, mit csak avval menteget, hogy a hat száztóli kamatot fizeti. Ezt a fejedelem nem tagadja, de meg kell jegyeznie, hogy ő hitelezőinek, a kik rajta ama veszedelmes időben csak pusztá kötelezvényekre és sajátkezüleg aláírt levelekre oly híven segítettek, annál sokkal többet kellett hogy fizessen, s ezen kamatkülönbségen feljül még azt is meg kell jegyeznie, hogy egyfelől neki a kamara a mondott jószág vételárából 60,000 forintnál még maig többel adós, másfelől a nevezett jószág vételára és évdíjának nem fizetése 100,000 frton feljül menő kárt okozott. Sőt szerfelett káros és megszegycnitő rá nézve az is, hogy a mit a kamara még neki fizetni köteles, annak fizetését is az egyes császári fizető-hivatalokhoz időhatár tűzés nélkül rendelték el, ezen kifejezéssel élve: a mint a hivatal teheti = nach Thunlichkeit des Amtes; ez az útalvány szövegébe beigtattatván, egészen a tisztviselők teszésére és jóakarására bízott a fizetés vagy nem fizetés. Valóban nagyon sajnálatra méltó oly emberre nézve, a kinek érdemei vannak, nem Urának parancsától, hanem a pénzkezelők akaratától függeni.

»Ezen és más roszak és szerencsétlenségek következtében, melyek rá mintegy kiáradtak és őt súlyokkal elnyomták — pirulva kénytelen megvallani a fejedelem — ő egészen el van szegényedve; mert a mióta római szent birodalmi fejedelmi czímet és rangot nyert, ámbár mindig csak középszerű házat tartott, minden fényűzést került s állásának is alig felelt meg, mégis lehetlen volt nagy adósságok csinálása nélkül fenállania, elannyira, hogy ha ő felségének az fog tetszeni, hogy ő ezután is Bécsben éljen, ha önfentartása eszközeit kegyelmesen növeltetni meg nem parancsolja, bárhol levő minden javainak eladása mellett sem képes itt többé fennállani. Tudja — ugymond a fejedelem — hogy vannak, kik azt mondják, hogy neki sok vagyona van, a miből nagy vagy legalább közepes jövedelmet veszen be. Igaz ugyan — ezt megvallja — hogy ő isten után vagyonban nem szűkölködik, és hogy azokból az élet fenntartási eszközei kikerülnek; de itten azokat a hely távolsága miatt természetben használnia nem lehet. A kiknek az erdélyi gazdaságról valami ismeretök van, el fogják hinni, hogy az ottani birtokokban élelmi cikk elég terem, de azt vagy csak igen olcsón, vagy egyáltalában pénzzé tenni nem lehet; ott mindennek csekély az ára, elannyira, hogy kevés pénzösszegért egész halmaz vetemény és gabna vehető, a miből áll az ottani termelés. E felett az ellenség — a forradalmárokat érti — által elpusztított birtokokból kevés haszon remélhető. Bizonyosság lehet a császári udvari kamara, melynek a katonaság számára 1704-től 1709-ig 10,000 forintra menő értékű gabnát adott, s maig árát megkapnia sem sikerült.

»Ez — így zárja be kérő-levelét a fejedelem — az ő oly sok évektől mai napig való sorsának és állapotjának igaz, egyenes és alázatos előadása, a minek a császári felség lábai elébe letevésére őt az elkerülhetlen szükség kényszerítette, azon alázatos kérésének kifejezésével: méltóztassék annyi, ekkora és ily igazságos okai, s oly sok kiállott szenvedései és nyomorai által szívét megindíttatni engedni, s szenvedett sokkára, atyja érdemei, az ő maga és jogai feláldozása tekintetéből, őt állásához illő valamely különös kegyelemben részesíteni, s ha Bécsben maradása továbbra is szükségesnek fog látszani,

10,000 forint évdíjának megnövelésével őt kegyelmesen megvigasztalni; lássák a külső népek is és tudják meg, hogy atyja érdemei nincsenek a császári ház által egészen elfeledve, nincsenek eltörölve a kötött szerződések, nincsenek eltemetve az ígéretek és az ő fejedelemséghez való jogai, melyeket dicsőült I. Leopoldnak átengedett és birtokába bocsátott, mindez nincsen örök feledésnek átadva, hanem a mik a két idvezült császár uralkodása alatt megígérve voltak, de a miknek az idők viszontagságai miatt teljesedését inkább csak remélni, mint várni lehetett, a most élő császári felség boldog uralkodása alatt, az ő királyi kegyelmessége és bölcsessége következtében — az idők kedvezőbbre fordultával — kettős mértékben ki lőnek pótolva. A mit ő felsége kegyelmétől, igazságosságából és irgalmától kér és esedezik, boldog és hosszas évekre terjedő uralkodását kívánva a míg él.....legalázatosabb és legönodaadóbb hive : Apafi Mihály fejedelem = Michael Princeps Apafi.¹⁾

Ezt a kérést a felség közölvén az erdélyi udvari cancellariával: »az úgy nyilatkozott, hogy annak tárgya inkább a cs. kir. kincstárt, következőleg a cs. udvari kamarát illeti; mindazáltal az indokok politikaiak és ő felsége legfelsőbb erdélyi szolgálatát illetik, és oly nagy fontosságuk, hogy sok sőt a soknál is több ok teszi ajánlatossá ő felsége előtt azt, hogy a kérelmező fejedelemnek érdemeihez illő vigasztalás nyujtassék, olyan, melylyel elég szelid lelkületéhez képest megelégedhessék.«²⁾ Lett-e egyéb foganata, ki nem nyomozhattam, azt azonban a felség megtette, hogy a fejedelem bécsi hitelezőinek 10 száztólira szabott tulságos kamatuzsoráját 6-ra szállittatta, sőt Haan Ignác erdélyi főelelmi biztosnak és a kormányszéknek is 1712. megrendelte az oda való hitelezők erről értesítését s a kamatoknak jövőre e szerint mérséklését.³⁾ A fejedelem erdélyiektől vett kölcsöneit s annak kamathátralékai összegét nem lesz fölösleges ismernünk. 1) Rotenfelsi Hozmán János örököseitől 1711 sept. 1. kötelezvény szerint

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXXIV. száma alatt.

²⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből.

³⁾ Az erd. kir. kormányszék levéltárában » »

1712. decz. utolsójáig 10, azontul 1713. január 1-től 6 száz-tólira volt felvéve 10,000 rh. forint, 2.) az unitárius egyház-tól 1711 sept. 15. kötelezvény szerint ugyanazon módon 4000 rf. 3.) az Apor-örökösöknek 1704. jun. 24. kötelezvény szerint szintén azon módon 4309 rh. f. 35 kr., 4.) egy Balog nevű ur özvegyének 1702. jan. 1. kötelezvény szerint 1666. frt 40 kr az előbbi módon, 5.) Fekete Péter örököseinek kamat gyanánt a gálfalvi malom átengedett évi jövedelme 3500 rh. frt, 6.) gróf Gyulai Ferencztől 1712. május 3. költ kötelezvény szerint ugyan az előbbi kamatmérsékeléssel 2000 rh. fr. végre 7.) Szentkereszti Andrástól 1712. ápril 2. kötelezvény szerint 20,564 rh. for. 3 kr, együtt 46,040 frt 18 kr.¹⁾

Ezen kívül még feles adósság terhe nyomta a fejedelmet, miket eddigelé említetlen hagytam, de most a császárhoz beadott keserű panaszai indokolásaul érintek. 1696. jul. 29. Petróczi Sydonia Katalintól, gróf Pekri Lőrincznétől a Thököly-birtokok megvásárlása végett kölcsön vett 10 száztóli kamatra 10,000 forintot.²⁾ 1712. elzállogosította gróf Gyulai Ferencznek Udvarhely városában levő anyai ősi vár-birtokát s a szomszédos jószágokat, a Csikban levő vashámmal és madarasi részjózággal együtt 8000 magyar forintért,³⁾ és még többet is. Így történt, hogy ez a nagy birtoku dynasta, a ki anyjától négy várat terjedelmes falvaival s egyéb birtokokat kapott végrendeletnél fogva, örökölte az összes Apafi ősi birtokokat, megszerezett a Thököly-örökösöktől szintén négy várat és falvait, — most élete utolsó előtti évében azokat részint önként elzállogosítván vagy adóssággal megterhelvén, részint erkölcsi kényszerítés útján azoktól megválván, a szegénység nyomasztó súlyát hordozva lelkében, csaknem koldulva hol kölcsönt, hol kegyelmet, tengődik idegen földön és rohanva siet idő előtti halála elébe. E halál azonban csak 1713. érte őt, febr. 18—22. között kellett történnie, mert azon évi febr. 22-én Balázsfalván költ a hercegné gróf Bethlen Kata által O. Keszey János főkomornyiknak, s ez által a meg-

¹⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

²⁾ Com. Josephi Kemény: *Miscellanea* fasc. 9. litt. 9. 465. l.

³⁾ Az erd. kir. fiskus levéltárában levő eredetiből.

halt fejedelem debreczeni híveinek adott az iránti útasítás: miként kísérjék a holt testet Budáról Debreczenbe, Bányabikre és Radnóthra. »A méltóságos herczegasszony — így szól azon útasítás — a testet Budáig hozatja és eddig meg is indította; úgy siessenek hát a debreczeniek, hogy legalább febr. végére Budán lehessenek; a testet azon lovakkal és szekérrel, melyen van, kezek alá vevén, indítsák Debreczen felé, holott lovászmester Meleg György az Erdélyből kivitt két nyugodt lóval várja őket, és megváltoztatván a bécsi fáradt lovakat, a testet hozza tovább, s a bécsieket kézen vezessék. Debreczenben tudakozzák meg a postán a herczegasszony test-kísérőknek szóló levelét; ezt tegyék Budán is, mert a herczegasszony oda is ír útasító levelet; innen induljanak Bányabik felé; az akadályok elhárítása végett a tisztektől és commendánsoktól jó útleveleket szerezzenek; a költségről gondoskodjék Debreczenig Meleg György, Budáig Pap Sámuel, hiteles lajstromot vive róla; ha pedig Debreczenből Meleg is elmegy Budára, hagyjon a Trombitás László kezén elegendő költséget . . . Aláírva O.¹⁾ Keszey János az ő herczegsége főkomornyikja m. pr. és Récsei István kegyelmes asszony ő herczegsége jószágainak praefectusa m. pr.«²⁾ Radnóthról azonban a fejedelem teste az almakeréki templom segrestyéjébe vitetett s mint Marienburg 1806. írja: »1724. meghalt nejével együtt csak kevés évvel az előtt — vor wenigen Jahren — temettetett el egész csöndben, miután mindketten több évtizedekig várakozva egy ünnepélyes eltemetetésre, a kijelölt segrestyében temetetlenül voltak.«³⁾ A midőn halála után egy évvel a fiskus megszakadás czímén az Apafi-birtokok még megmaradt részét: Ebesfalva, Szász-Ernye, Hondorff falukat s Domád egy részét Küküllővármegyében, Rudaly és Szász-Ujfalu birtokokat Fejérvármegyében elfoglaltatta s azokba magát beigtattatni kívánta, tiltakoztak ellene 1.) neje, gróf Bethlen Kata, 2.) a Bethlen

¹⁾ Olvasandó: *Ovdi Keszey János*, lásd: *Török-Magyarokori Tört. Emlékek*, IX. köt. 328—329. ll.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* LXXV. száma alatt.

³⁾ Lukás Josephus Marienburg: *Kleine Siebenbürgische Geschichte zur Unterhaltung u. Belehrung*. Pest, 1806. 139. l.

nemzetség, 3.) Szászváros községe a *Heves-Határ* című határ-részért, 4.) gróf Gyulai József fennebb már említett 2400. m. for. tartozásért.¹⁾ De úgy látszik, hogy neje mégis azok nagyobb részének birtokában maradt, mert a midőn 1724ben meghalt, s a fiskus másodszor tett kezét Ebesfalvára és Almakerékre és azt elfoglaltatta, az ellen már most csak a Bethlen-nemzetség tiltakozott, azonban részben ismét eredménytelenül, s csak sokkal később sikerült a Bethlen Miklós cancellár utódinak a II. Apafi által haláláig birt radhnóthi uradalmat tulajdonukká tenni.

Megdöbbentően tanuságos műve a népek felett örökdő isten igazságának, hogy Erdély azon kitünőbb férfiai, kik a XVII-ik század végső és a XVIII-ik század első két tizedében az ország sorsának fő fő intézői voltak, csaknem mindnyájan hirnevőkben s javaikban megromolva,, rendkívüli halállal multak ki. Teleki elárulta I. Apafit és hazáját, aláásta az erdélyi fejedelemséget, és ime csapatai őt a csata hevében elhagyták, s Thököly sergének lovai patkója alatt vesztette el életét, ártatlan családja tagjai hosszasan bántalmazások és üldözés tárgyai voltak; hűtlensége díját fiai hijában kérték, életében szabad és nem szabad úton szerzett hétezer gyra aranyát,²⁾ ezüstét s kincses tárháza mesés gazdagságát elfoglaltatta Rabutin, s az elsőből a Szebenbe szorult császári érzelmű erdélyieket védő katonaság számára pénzt veretett³⁾. II. Apafit főleg Bethlen Miklós ejtette el a fejedelemségtől: már a Leopold-hitlevélbe belé oltatta vagy bele oltatni engedte az ifju fejedelem és az erdélyi választó-fejedelemség lassan ölé mérgét; láttuk, mily makacs harczot küzdött ellene, javaitól, címétől, fejedelmi széktől és jogától megfosztatása végett, sikerült is őt és hazája jogát s vele szép hirnevét s politikai jellemét megsemmisíteni; gúny és gyűlölet tárgya lett Erdély legnagyobb tehetsége, egykori Alcibiadese; mikor győzelmét már hitte, egy emlékiratot készített Erdélynek a forradalomtól megmentése s az uralkodó-

¹⁾ Jos. Comitis Kemény: *Diplomatarium Transylvanicum* XII. köt. 113. lap.

²⁾ *Történ. Eml. Gr. Bethlen M. Önéletirása* II. köt. 367. l.

³⁾ Szilágyi Sándor: *Erdélyország Története tekintettel művelődésére.* Pest MDCCCLXVI. II. köt. 402. l.

háznak kibékítése érdekében, s ime éles esze nem jól ítélte meg a helyzetet, az irat Rabutin kezébe, s ennek alapján ő fogságba került; elfogták, 11.¹⁾ elvesztette szabadságát, tiszttét, díszjeleit, személyét illető minden vagyonát, hosszú fogsága alatt mindene elpusztult, háza és családja árvaságra jutván összeomlott, megszabadult II. Apafi halála évében 1713. meghalt teljes elhagyatottságban Bécsben 1716. octob. 27.²⁾ Két szerencsétlen, feldult életű ember volt ez időben a császári birodalom fővárosában, az egyik: a trónvesztett II. Apafi s a másik, a ki e vesztés főszereje volt, gróf Bethlen Miklós. Apafi nyomorult inségre jutását már rajzoltam, Bethlenét néhány sorban ő maga meghatóan írja le könyörgő levelében, melyet azon császári ház egyik uralkodójának adott be, melynek ő oly drága és nagy szolgálatokat tett, csaknem egy fejedelmi széket adott, és melynek örökké tartó kegyében ő oly soká és erősen bízott. 1708. jun. 8. I. Józsefhez irt levele ezen helyére vonatkoznak szavaim: »Oh legkegyelmesebb császár! egész házam oly pusztulásnak van kitéve, a mint egy sincs más Erdélyországban! Személyem oly mélyen sülyedt s porig megalázott, mint senki másé a hazában! ³⁾«... Még volt egy feldult ház, a II. Apafié, mert az kegyetlen sorsának áldozata lett, sok százados nemzetsége életfájának gyökere is kipusztult vele a magyar nemzet közül. Bánffy György a kormányzó, II. Apafinak fi- és nő-ágon rokona s szerencsétlenségének mégis egyik eszköze: kormányzóságát állandósítani kívánja minden áron, az alattvalói hűségi esküt felsőbb parancsra a fejedelemmel teljes kora elérése előtt ő téteti le, azon kormányzék elébe állítatja, melynek őt a fejedelemségre nevelni s jogait védnie kell vala; hazájából eltávolításában ő a főtenyező; azon kamarai bizottságnak, mely az erdélyi fiskusi jóknak Apafitól és más magánosoktól visszaszerzésére volt kinevezve, elnökségét neki adták s ő elfogadta, Bethlen a másik

¹⁾ Szilágyi Sándor: *Erdélyország Története tekintettel művelődésére.* Pest MDCCCLXVI. II. köt. 401. l.

²⁾ Harteneck, *Graf der Sächsischen Nation und die Siebenbürgischen Parteikämpfe seiner Zeit 1691—1703.* I. könyv. 43. l.

³⁾ Harteneck, *Graf der Sächsischen Nation* » » »
Parteikämpfe seiner Zeit I. könyv. 44. l.

szintén vérrokon pedig bíró volt abban, elébe állítják rokonukat s birtokvesztésre ítélik.... A koczka fordul.... A marosvásárhelyi országgyűlés nem sokára mint a haza romlásának főokozóját épen így törvény elé állítatni végezte őt is, s e rút megbélyegzést alig élte túl két évvel, 1708. a kormányzóságról lemondott, fiának hivatalt szerzett, családját a császár oltalmába ajánlotta, mit az kegyelmesen meg is ígért, s 1708. nov. 1. már meghalt; halálát fiai irták meg a császárnak, ki e véletlen halál felett mély részvétét fejezte ki, s egész kormányzósága ideje alatt őt különös hívének vallotta.¹⁾ Zabanius (később Hartenecki Szász János) a szász ispán, hatalmas titkos védője Leopold ügyének s hátramosztója a II. Apafiának, Bethlennek és a magyaroknak erős antagonistája hohérbárd alatt vész el, kiről saját szász honfitársa, Binder Mihály, halálakor ezt írta: »1703. dec. 5. fejét vették Hartenecki Szász Jánosnak, a ki római szent birodalmi lovag, szász ispán, szebeni királybíró, a felséges kir. főkormányzók tanácsosa volt, nagy és bámulatos elméjű ember, de önhasznát kereső, szegények üldözője, papok gyűlölője; rosszul élt, jól halt meg; úgy élt mint oroszán, úgy halt meg mint bárány, alázatos foházkodások közt, rettenthetlen hősi lélekkel, benső, de késő megbánás után.«²⁾ Csak gróf Apor István halt meg rendes halállal 1704. annyi vagyont gyűjtve, annyiról téve végrendekezést halálakor, mint Bethlen Gábor fejedelem halála után senki Erdélyországban,³⁾ és az Apafi erős híve, az erdélyi országgyűléseknek hosszú évek során ellenzéki vezére, a bajnoki lelkű gróf Pekry Lőrincz is a harc folyamában halt meg Máramaros vármegyében 1709.⁴⁾.... Elmondhatni, hogy a kiket e vészes idők szültek s magasb állásra emeltek, egymásután mind föl is emésztették: elvérzettek vagy elhaltak, s elvérzett, elhalt velök s részben általuk a szerencsétlen haza és alkotmánya, elveszett örökre az erdélyi magyar nemzeti fejedelemség.

*

*

*

¹⁾ Az erd. udvari cancellaria levéltárában levő eredetiből.

²⁾ *Harteneck, Graf der Sächsischen Nation* sat. II. könyv, 456. l.

³⁾ Szilágyi S. *Erdélyország Története* sat. II. köt. 402. l.

⁴⁾ » » » » » » » 409. l.

II. Apafi Mihály születése évétől, 1681-től haláláig, 1613-ig három évtizednél egy pár évvel alig tölt el több idő. Siralmasabb és tanulságteljesebb korszak nem sok van ennél nemzetünk életében. E gyász és tanulság részleteit visszatükrözik már maguk az elsorolt tények, a rajzolt események és a kornak irányt adó, az ország ügyeit és nemzetet vezérlő férfiak tettei, lelkülete és jelleme. De én megígértem összefogva a főbb momentumokat, egy általános körrajzban s a bennök rejlő tanuságot a lehetőségig concrét alakban terjeszteni az olvasó elé.

Midőn Teleki Mihály titkos szerződése még — a mint látszik — tudva nem volt, de annak alap-pontozatai és az abban tett kölcsönös segélynyújtás következtében I. Apafi és az ország azon vette észre magát, hogy számára a törvényt Szebenből Caraffa tábornok dictálja: Bethlen Miklós, Telekinek észben egyedüli versenytársa, a nagy szerencsétlenségtől megdöbbenve a haza megmentésére irányult nézeteit amaz ismeretes Emlékiratában: »*Moribunda Transylvania ad pedes Sacratissimi Imperatoris Leopoldi projecta*« foglalva össze, a császárhoz benyújtotta, kérve: engedjen teljes szabadságot arra, hogy ő és a rendek a haza állapotját atyai gyógyító szemei elébe terjeszthessék s ha még törvényeikben orvos szer van, azt alkalmazhassák. Ebben Bethlen a hódító előtt azt az őt és honát elítélő igazságot mondja ki, hogy nemcsak az ő, de minden jók véleménye szerint Erdély bajai külső és rendkívüli segély nélkül meg nem gyógyíthatók; és rövid, de hű rajzát adja az akkori állapotoknak. Ez »Emlékirat« kéziratban sokfelé ismeretes, láthatni bő kivonatban Zieglauer nagy-szebeni m. kir. jogakadémiai tanár egyik művében is,¹⁾ melyből én néhány főbb vonást átveszek.

»Első baja — ugymond — Erdélynek a török és tatár szomszédság, melyek betörésének minden pillanatban ki van téve, az útszorosok nyárban mindenütt nyitva vannak, az ország hadserge és határszéli őrsege nem sokat érnek, mert azok nem várakat, városokat bevenni, hanem zsákmányolni jönnek. Ehez adandó a német katonaság és erdélyiek közötti

¹⁾ *Harteneck, Graf der Sächsischen Nation* . . . I. könyv 7—13. ll.

bizalmatlanság is; a haza népe rosz szívvvel nézi, hogy a császári fegyveres erő behuzódik az erősségekbe, városokba s megengedi, hogy a tatár a népet ölte, a falukat felgyujtogatva és kirabolva szabadon bebarangolja az országot. Második baja a mostani fejedelem tulságos szelidsége, a ki az igazgatás ügyeit kezéből már több évek óta kiengedte, s hamis hírek terjesztése, árulások, összeesküvések, szóval hosszas évek átkos belső polgárháborúi által kifárasztva, a vénségnek és betegségnek is hozzájárulása miatt már-már nem tudja, istenen kívül kihez forduljon. Innen a főrendek öldöklése, hebertönzése, számkivetése, a hazából kiűzése, hűségi kötelezvényre szorítása, kezesség alá vetése és hasonló myriád rosz és gonosz elkövetése! A törvények fel vannak forgatva, a nemesség elnyomva, a nép kimerült, minden áru tárgyává lett, a köz-kincstár üres, hasztalan és veszélyes összeesküvések és belháborúk vannak napirenden, a hajadonok anyjukhoz hasonlók; a fejedelem cancelláriájának az ország igazgatásában nincs befolyása, a béke és közjó minden eszközei elhanyagolva, vagy késedelmeskedés és tehetség nélküli embereknek nehéz állomásokra alkalmazása által minden összerontva, vagy kibonyolíthatlan zavarokba sodorva. A fejedelem nevében egyes hatalmasok intézkednek, maga az országgyűlés is, melynél van a népfelségi jog, csak ezek féktelen nagyravágásának eszköze: saját testvéreiket, gyakran az ártatlanokat lelkiismeret ellen, fenyegetéssel, félelemből s más mesterséges úton kicsikart szózatolással hűség telenség vétkeiben marasztalják el, fő- és jószágvesztésre ítélik, tisztességétől, becsületétől, hivatalától és vagyonától megfosztanak ártatlanokat oly kegyenczek kedvéért, a kik e birtokokat s hivatalokat már jó előre felkérték. A törvényszékekben együtt ülnek a bírák és tanúk, mint vagyonra éhezett hollók, s a magok érdeke szerint hoznak ítéletet, úgy, hogy a törvények istentelen megszegésének farkasát a közakarát és a fejedelem s haza javának báránybőre fedezze, s azok, a kik ártatlan embereket gonosz úton és mesterséggel tömlöczre vettek, azok javait és méltóságait a rendek határozatánál fogva örökölhessék. A hatalmasok gyakran és gondosan kiszámítanak oly adókat, mikre ő magok adtak okot, a szegény országgyűléssel a béke és jó egyetértés kedvéért elfo-

gadtatják, s azután felszedését a nagy urak és nagy zsarnokok magukra veszik s kereskedést üznek vele.¹⁾ A törvényeket egyik-másik kegyelt ember javáért hozzák s egy-két év múlva ismét eltörlik vagy hallgatással mellőzik. És mindezt a szelid fejedelem neve alatt művelik, a rendek és fejedelem, sőt az isten igazságának elrettentő gúnyjára.

»És így áll fenn Erdély egykori szép demokratiai álladalma már 15 év óta: az aristocratiának, a melyet a fejedelem tanácsosai tesznek, nincs még a maga biztonsága, mert mint Prometheus szivét a mesében keselyük tépik: úgy marczangoltatik az is belső viszátkodás, egymás gyanúsítása és bizalmatlanság által; ismervén a fejedelemnek a hamis feladások iránti hiszékenységét, félnek még a közjóra is valami helyes tanácsot adni, és a mit a rendek és belső tanács törvényesen meghatároznak és elvégeznek, egyik-másik emberke fülbesugásával minden jók fájdalmára s az álladalom kárára felforgatja.

»Harmadik baja az országnak, a mit azonban a császári felség könnyen elháríthat s a mit az ország kér is, a katonaság szabadossága. . . . Ezek e vonagló álladalomnak bajai, a miknek orvosoltatását Bethlen a császártól várja s ennek módjára nézve öt pontban mondja el nézetét, hogy t. i. 1.) szabadságaikat s különösen a vallás-szabadságot a császár tartsa meg; 2.) senki személye vagy vagyona meg ne bántassék; 3.) az ország reformálása a törvények s az igazság szerint engedjék meg; 4.) a reformok létesítése végetti biztonság iránt a tábornok legyen útasítva; végül kijelenti, hogy terve nem pártütés fejedelme ellen, csak az iránti erős meggyőződésének kifejezése, hogy hazájának orvosa csak Leopold császár lehet.«²⁾

Avagy nem természetes-e, hogy a midőn Leopold ily tisztán és minden kételyt kizárólag kimutatva látta a legilletékesebb férfitől Erdély közálladalmi, politikai, társadalmi és erkölcsi állapotainak ezen tarthatlan rothadtságában s az ország és álladalom összeomlásra és pusztulásra elkészülve

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XII. sz. alatt.

²⁾ *Harteneck*, . . . a fenidézett lapokon.

létét, minden egyébire gondolhatott, csak arra nem, hogy ily romot támogasson; az a monarchia, a kinek országszerzési vágyát s birodalma határait majd minden kelő nap nevelte, a ki Magyarországot csak az előtt egy évvel füzte feloldhatlanul többi országaihoz. De Bethlen Miklós ezt nem látta át, a megkötött kezű Teleki Mihálynak nem lehetett átlátni, s így folytatták ők tovább is az alkudozások, inkább kegyelemkérés politikáját mindaddig, míg a haza régi szabadságát elvesztette.

Telekinek és Bethlennek e helyett sokkal korábban, mikor még idejök volt, egyesülni kellett volna s hatalmas befolyásukkal a fejedelem személye körül egyesíteni az országot, belülről megindítani egy egészséges újjászületést, az országos önregeneráció művét, eltávolítani az udvar és kormányzás egész köréből a romlás fennebb rajzolt elemeit, begyógyítani a törvényhozási és igazságszolgáltatási sebeket, a közjövödelmeket és fejedelmi kincstárt tiszta kezekre bízni s megerősíteni, az ország bűnös szándékossággal elhanyagolt védelmi erejének új lendületet adni, felkölteni a nemzetben a haza önállása, alkotmánya s a közboldogság iránti meleg érdekeltséget, az önbizalmat föléleszteni, egy jobb jövő iránt a megingatott közhitet és tudalmat helyreállítani, szóval: magukból kiindulva, önjerejökön kezdeni meg s hajtani végre az ország reformálását, megemlékezve amaz állampolitikai örök elvre: csak az a nép és ország jogosult önálló és szabad államlétre, mely annak föltételeit megszerezni s magát az emberiség nagy céljai szerint a szabadság érdekeinek megfelelő módon kormányozni képes. Kegyelemre szorult államnak és népnek nincs létjogosultsága.

De ők másképen tettek. Ők kiválóan magukat, nem a haza közérdekét szerették és védték, eltávoztak az alkotmány egyedül biztos talapzatáról, elhagyták sőt megrontották fejedelmöket, folytatták az általános corruptiot, minden téren más-más alakban. A társadalom mind tovább romlott, a haza még mélyebbre süllyedt. A Bethlen korrajza hű képét adja az I. Apafi-Teleki korszaknak, s midőn ezek elhaltak, Bethlen Miklós, Bánffival, Aporral, Zabanius Jánossal és Sárosyval egyfelől, másfelől Caraffa és Absolon, Veterani és Rabutin, Kinsky és Harrach császári udvari emberekkel Erdélyben épen oly, sőt sok tekintetben még ziláltabb közállapotokat és politikai s

társadalmi viszonyokat teremtetek. Az olvasó igazolva látandja ítéletemet, ha visszaemlékezik az ezen *tanulmány*-omban s előbbi *közlés*-eimben eredeti oklevelek és más adatok alapján elmondottakra. Ha erkölcsi tekintetben rút volt Teleki kétszínűsége és árulása — mire az *Okleveles Függelék* új bizonyítékokat mutat¹⁾ — benne egyedül bizó fejedelme, fejedelemasszonya és új hazája ellenében, holott azoknak köszönhette vagyonát, magas hivatali állását, terjedelmes szép családját, melyből idővel, az ország egyik legderékabb nemzetsége vált, atyjafiainak a fejedelem és ország javaiból fölsegíttetését²⁾, ha lesújtó az igazság kimondásának ama kénytelensége, hogy e korszak közromlottságáért, Erdély tenger szenvedéseiért sőt választó-fejedelemsége elvesztéseért általában és legkiváltan Telekit teszi felelőssé a történelem: bizony nem kevesebbé bántja a közerkölcsiséget s megrovásra méltóvá teszi gr. Bethlen cancellárt II. Apafi ellenébeni eljárása, titkos és nyilvános cselvetéseinek és üldözéseinek azon hosszú sora, mely azt, mint szülőitől, rokonitól megfosztott árvát, a fejedelmi jogtól, méltóságtól, egy ideig ifju hitvesétől, honától, vagyona nagy részétől, egész élete szívnyugalmától s végre a remélhetett örökösöktől is megfosztotta. Bethlen *Önéletírás*-ában védi magát egy pár tényével, miket azonban mint I. Apafi esküvel kötelezett titkos tanácsosa és Bécsben járása előtt tett; a mik azután következtek, egyenesen vagy közvetve mind Apafi vesztére voltak. Már megválasztásakor az azt formai tekintetből gáncsolók közé tartozott, a Leopold-hitlevélbe csak egy gyöngye fonalszálát igtatta be a fejedelem megválasztásáról szóló törvény határozott rendeletének, mely neki az erdélyi fejedelemségben való következési jogot világosan biztosította; a kormányzóságra nézve kikötötte, hogy e tisztet ne az arra jogosult ifju fejedelem, hanem a védúr német császár nevében vigye az illető, feledve az 1684-ki idézett törvény az iránti világos intézkedését, feledve, hogy Teleki halála után II. Apafi nevében kormányozott az államtanács; határidőül

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXXVII. és XXXIX. számait a) b) c) betűk alatt.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XI. száma s a) b) betűi alatt.

sem a fejedelem 20 éves életkora elérését tétette, a minek pedig ő jól tudta ugy jogosultságát mint szükségességét, sőt azt minden évben változhatónak formulázta; s nevezetes, hogy azon előrelátó férfi, kinek minden ügyét illető írásai gondosan megtartva s csomagokba rendezve voltak levéltárában, e hitlevél általa készített eredetiét *Önéletírás*-ában elveszettnek írja, a mi pedig egyedül igazolhatná eljárását minden irányban. Az országgyűlés másképen gondolkozott, az még 1691. is az V-ik t. cikkben az ifju fejedelem mellé a fejedelemségi jogfolytonosság tekintetéből három tanácsost rendelt, 1692. pedig érdekében Bécsbe új követséget küldött, mely ha az ország közakarátát és a fejedelem törvényben gyökerező jogát gr. Kinsky előtt erőteljesen hangsúlyozza¹⁾, Alvinczy egy pár szép jószágról költ adománylevéllel nyelvét ilyen hamar le nem köteti²⁾, Zabanius János pedig az udvarnak meg nem sugja, hogy Alvinczy csak a Calvinista-párt követé³⁾, hogy a római katolikusok nincsenek Apafi mellett, a százszok pedig egyenesen ellene vannak s nem is irták alá a rendek által az ő megerősítése érdekében adott írásbeli biztosítását⁴⁾, kétségkívül más eredménnyel jö le Alvinczy is. Ezután csapásra újabb csapás következett Apafi életében: Leopold kifogást tett házassága ellen az éretlen kor és gyámi joga szempontjából s rá csakhamar a hűségi esküt éretlen koru gyámoltjával mégis letétette, Bethlen a cancellár engedelmességet ígértet vele az esküben azon kormányzéknek, melyet a törvény, szerződések és hitlevél neki mint leendő fejedelemnek szolgálatára rendelték, és Bánfi s Bethlen a két atyafi, nem szabadkozik ellene, nem figyelmeztetik a császári felséget, hogy a gyámsági kötelesség és jog sem ajánlva, sem elfogadva nem volt, hogy az ily eskü teljes életkorúságot kíván, hanem sietséggel végrehajtják az ország rendei tudta s javallása nélkül a végzetes parancsot. Apafinak a cím- és rangkérdésben való mély megaláztatása,

¹⁾ *Harteneck* Zieglaueer jogakadémiai tanártól I. könyv 53. 87—88. 11.

²⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* Gr. Bethlen M. *Önéletírása* II. kötet. 143. l.

³⁾ *Harteneck* Zieglaueer jogakadémiai tanártól I. könyv 52. l.

⁴⁾ „ „ „ 53. l.

kormányzók elébe idéztetése, fogarasi várának s birtokainak Szathmárral kényszerüleg elcseréltetése, honából oda átköltöztetése, elvett birtokai árának ellenei kezébe útványozása, a szászok s mások között kiosztása botrányosan sérti sőt megrontja a személyi szabadságot, meg a birtok szentségét és a törvényt. Kinsky gróf II. Apafi Bécsbe küldetését rendelte Bánffinak és Bethlennek, s ők végrehajották védelemre alkalom nyújtás és minden visszairás nélkül. Bethlen két helyen is ártatlannak írja *Önéletírás*-ában Apafit: ha a volt, miért üldözte őt, miért sugdosódott ellene az udvarnál, hogy maga és tisztjei őt fejedelemnek nevezik, nevét, képét kalendarium elébe teszik? mire való volt az erdélyi udvari cancellariához írt levelében Thökölyt *Vice-Apafinak* nevezni? ¹⁾ miért közlött az udvari kamarához írt bizalmas levelében Apafiról oly dolgokat melyek csak az udvar gyanuját élesztették irányában? Radnóthot gróf Bethlen titkon kérte fel a császártól, azután törvénszéket állíttatott fel az ily jök visszaperlésére, és elnökévé lett gróf Bánffi, egyik bíró maga Bethlen, vádoló gróf Apor, sőt eddig hallatlanul, honfiai hite és esküje s az általa eszközölt *Hitlevél* 11-ik pontja ellenére Bécsben — a hazán kívül — felállítani ajánlott kiküldött bíróság — Delegatum Iudicium — elébe vitette a hazai birtokjogi ügyet. A Thököly-birtokokat Bécsben szőtt titkos csellel Apafi megromlására kívánta megszerezni a cancellár; Husztot inkább el mint megvették a fejedelemtől s ezt is Bethlen kérte fel ²⁾ — mint ő maga írja — nem jó szántából, hanem Kleiuburg komája ajánlatára. De én felkérő levelét idéztem, az ellenkezőt tanusít.

Ily tetteknek más rugója nem lehet, mint önzés és a császári udvar kegyének megnyerése, mit teljes mértékben birt is gróf Bethlen. Legelső Bécsben létekor arany lánczot kapott Leopoldtól s a máramarosi főispánság iránt biztosítást, sőt, mint Caraffa mondá, vállaira akarták tenni egész Erdély kormányzása ügyét, s csak esküje nem engedte meg, hogy elfogadja; hogy vágyott rá, mutatja 1691. meg nem választásáért

¹⁾ Látható az erd. udv. cancell. egy 1696-ki eredeti levelében.

²⁾ *Magyar Történelmi Emlékek* . . . Gr. Bethlen Miklós *Önéletírása* II. köt. 143. l.

való boszankodása. E volt oka, hogy Bánffira mindvégig neheztelt, kissebbitni és kissebbitve látni szeretete, tekintélyét s állását a hol lehetett gyöngítette; később más ajándékokat s grófi rangot kapott melyről szóló királyi kegylevélben a császár azon feltűnő nyilatkozata van, hogy Bethlent követségeiben s a császárnak tett szolgálataiban mindig hazája különös java vezérelte. Ez azt gyanítatja, hogy Bethlen úgy grófi diplomája mint e kir. leirat szerkesztésében is részes. Ő az erd. főhadi parancsnokokkal többnyire jól volt, Absolon Dániel, a ki 1672. a bujdosók követe volt Konstantinápolyban, ezután Apafi híve s most Leopold császár fő tanácsadója az erdélyi ügyekben, neki benső barátja volt, a ki vele az udvar titkait előre tudatta s tanácsát a nagyobb dolgokban kikérte, gróf Kinskyvel s a bécsi udvari kamara elnökével szívélyes viszonyban állott, Szentkereszti az erdélyi udvari alcancellár mindenben kész híve, Leopold császár nagy pártfogója volt; ő mindeniknek szolgálatokat tevén, viszonyszolgálatra számítani mindenikkel szemben jogosítva volt. Azt, hogy ő mennyire kereste az udvar kegyét, két fontos körülmény mutatja, az *egyik*, hogy az Apafira nézve 1696. az udvartól leküldött négy pontu jogfosztó és megsemmisítő parancs végrehajtására a császár neve megkiméléseért gróf Kinsky kérésére vállalkozott, a mivel Apafit is, de az országban hitelét is teljesen elvesztette; *másik*, hogy az ő maga által az ország régi állapotja, törvényei és kormányzási formája biztosítása végett kieszközölt *Hitlevél* még az ő életében csaknem minden pontjában — a bevezető résztől a berekesztésig — megváltozott: egy része elavult a nélkül, hogy életbe lépett volna, a más elmellőztetett, a harmadik tetszés szerénti magyarázat által erejéből ki lön forgatva, a negyedik csak félig teljesült, s a polgári kormányzás egész jogösszege a parancsnokló tábornok és a mellette levő császári biztos kezébe ment át, a törvényhozás és igazságszolgáltatás annak eszközeivé törpültek, az ország minden régi intézményei felforgattattak, és Bethlen Miklós, a nagy befolyású főúr és kormányember azok védelméért — behizonyíthatólag — soha a császaral ellentétbe nem jött.

Ezt az egész korszakot két nagy küzdelem jellemzi, *egyik* a bécsi udvaré, irányozva II. Apafi fejedelemségének

megsemmisítésére s az ország kormányának a német tartományok mintája szerinti átalakítására; *másik* a gróf Bethlen Miklósé, melynek titkos célja a hatalomnak benn a hazában és az udvarnál az ő kezében egyesítése, s ehhez képest az udvar céljaival öszhangzólag II. Apafinak fejedelmi jogától elejtése, birtokainak s kedvező esélyek mellett az erdélyi kormányzáságnak megnyerése. E kettő körül forgott ez időben a kis ország egész tartományi — többé nem állami — élete, a két fő cél szolgálatában állottak az intézmények és emberek, erre központosult a közkormányzat és igazságszolgáltatás, ehhez volt kénytelen alkalmazkodni még az országgyűlés is, melynek főtárgya nem az ország belügyei, hanem adókövetés, katonaelszállásolás és élelmezés, a fiskus jószágai visszaszerzése volt, nem azért, hogy a kincstár gyarapodjék s a szegény nép adója apadjon, hanem hogy a hatalom embe-reinek kiosztassanak. A fiskusi jövedelmeket most is a tanácsurak és szászok vették ki, mint Teleki idejében, adtak a császárnak a mit adtak, de magok meggazdagodtak; a kik az udvarhoz követségre jártak, üres kézzel nem tértek vissza, hanem aranylánczot, grófi s bárói czímet, két-három hivaltalt, gyakran jószágadományokat hoztak magokkal, úgy, hogy az időben majd minden nagyobb erdélyi nemzetség grófságot és báróságot nyert, a szász patriciusok lovagságot és armalist, s a czímkórság úgy megmételtyezte az elméket, hogy a Bethlen-nemzetség kérelmet adott be az udvarhoz a régi törzsű nemzetségeknek az ország más polgárai sőt a tisztviselők felett is elsőség-adás iránt, csak az ország közügye volt gyámoltalan állapotban, csak az adozó nép sorsa maradt most is a régi.

E korszak teljesen hasonló az előbbihez, a cselekvő egyének mások, de cél és eredmény ugyanaz: haldokló alkotmány, kiszívott, pusztuló ország, gyöngülő s folyvást hanyatló nemzet....

S ha e sok szerencsétlenségnek, mi Erdély fiait együtt és külön e válságos időkben érte, s a minek következtében az ország alkotmánya és fejedelemsége elveszett, okait nyomozzuk, itt is azokat velünk született, vérrel öröklött, ősi eredendő bűneinkben találjuk fel, mely bűnök: a pároskodás-

a tehetségnek és hatalomnak saját vérünk birtokában is irigylése, mindenkinek uralkodni, elsővé lenni vágyása, magán érdeknek a közjó fölébe helyezése, elvadult szenvedélyeink uralma alatt a legszentebbről is megfélekedezés. Ez a mi nemzetünket sujtó örök átok, ez hazánk és népünk oly gyakori válságos bajainak egyik kiapadhatlan forrása.

És csodálatos, hogy a mikor egymást csaknem elgázoltuk, legjobbjainkat egyenként megsemmisítettük vagy mások által megsemmisíteni engedtük, mikor már veszteni valónk nincs, s a haza vérben és porban fekszik, rendesen külső segélyhez, a győztes hatalomhoz folyamodunk, kegyét kezdjük keresni minden áron, meg hunyászkodunk előtte mint a bárány, szolgálatába állunk, eszközül adjuk magunkat neki jóra és rosra, másokért és önhazánk valódi érdekei ellen egyiránt. Mert történelmileg bebizonyult igazság, hogy minden időben, minden létkockázató válság alkalmával az idegen hatalom a mi leigázásunk, alkotmányunk elrontása, hazánk intézményeinek felforgatása, sőt még a politikai bűnösök kitudása és megbüntetése iránti célját is legtöbbször mi általunk, vérünk s nemzetünk kebeléből kikerült eszközök által vitte ki és érte el. Soha nem kísérelt meg ellenünk senki semmi olyat, a minek mi közülünk végrehajtót — kémet vagy vak eszközt — egy vagy más úton szerezni ne tudott volna.

Avagy nem meggyőző példa-e erre e *tanulmány* éppen most elbeszélt tárgya? Négy nagy alak magaslik ki 1657-től kezdve 1713-ig Erdély összes fejedelmei és fejedelmi jelöltjei közül, kiket az olvasó már ismer, a kik különböző úton és eszközökkel, török vagy német védnökség alatt, de mind egy célra, Erdély bizonyos mértékű alkotmányos önállása megmentéséért küzdöttek; de a nemzet egyik mellett sem tudott tömörülni nem annyira az elvek különbsége, mint fiainak nagyravágyása, vallásos és nemzeti gyűlölködése, pártos szelleme és önérdekhajhászása miatt. Ott volt törvényesen választott és megerősített ifju fejedelme is, a ki mellé sorakozva s őt egyesült nemzeti akaraterővel őszintén és híven támogatva, a haza alkotmányos szabadságát a habsburg-ház alatt is megtartani lehetett volna. De az elébb érintett okok ezt is meg-hiusították. Erdély akkori államférfiai elfeledték azt, hogy

egy nemzetnek valódi ereje fainak szoros egyességében, jellem-szilárdságában, erkölcsaik és politikájok önzéstelen tisztaságában áll. Ez azon egyedül biztos alap, melyen az álladalom fennállhat. A hazának erőt a hazafiak erkölcsi ereje ad, az idegenekben a jog tiszteletét egyedül ez költi fel. Egy ország közérdeke védhetőbb közös erővel, mint az egyéné különleg; míg amannak vég győzelme egyesített akarat és kitartó küzdelem mellett, ha nem bizonyos is, de hihető: az egyén vesztesége a közügy elbukásával mindig kétségtelen. Ha gyengéknek, önzőknek, megvásárolhatóknak vagy megfélemlíthetőknek mutatják magukat a nemzet vezérletére hivatott férfiak, vége az erkölcsi alapnak, nem érzi a nemzeti érték és tisztelet mérséklő hatalmát a terjeszkedő külső hatalom a hon alkotmánya iránt, a legelső kedvező alkalommal megoszlatja az erőket s az aláasott álladalmat létjogától fosztja meg. Mig ha a nemzet jobbjai a közügy nagy érdekei és a törvény mellett rendületlenül megállnak, s azt, a mivel a hódító a hazának és nemzetnek tartozik, nem maguknak fizettetik ki és adatják vissza kegyelmi adományokban, lehetlen, hogy az igaz ügy élőbb-utóbb ne diadal-maskodjék.

S ha a midőn nemzetünket nagy megrázkódások érték, midőn létét kockáztató megpróbáltatásoknak volt kitéve, és a sorsa feletti uralmat önállása s alkotmánya ellenei kerítették birtokukba, ezen időszerénti győzők akár a politikai bölcsesség, akár az erkölcsi erő nagyobb összegét bizonyították volna be a leigáztatás tartama alatt, mint a miénk volt, melyel mégis legyőztünk, ha elszomorító is, némileg vigasztalásunkra szolgálhatna; de sem az egyik, sem a másik, soha nem volt tanúsítva: az ő erejük mindig a mi szétvonó viszázkodásainkban s önmagunkkal való belső meghasonlásunk által előidézett gyöngeségünkben állott, meghódítani, újat és állandót alkotni sőt csak fenállani is nálunk nélkül soha nem tudtak. Minden legyőzetésünknel láttuk, mihelyt az bevégeződött, mily csekély activ erő sorvasztotta el a mi létünket, meggyőződünk arról, hogy ha magyar vezér férfiak és pártjok erejüket nem kölcsönzik ellenfelünknek, soha legyőzőinkké nem váltak volna. És aztán ellenfelünknek nagy fölénye volt mindig felettünk eszélyében, valódi szándékainak ügyes elrejtésében, és

a mi beszédességünk- és könnyen hívésünkben. Mi nem ismerjük Telletrand politikai tanát : »a beszéd arra való, hogy gondolatainkat elrejtjük,« mi mindent kibeszélünk, mindent elhiszünk, mondja azt barátunk vagy ellenségünk — ez a magyar természet gyöngesége. Caraffának a mint Erdélybe jött s a viszonyokkal megismerkedett, határozott nézete a volt, hogy Apafi fejedelemségét el nem kell ismerni, az ország önállóságát meg kell szüntetni s a császári birodalomba beolvasztani; még is az egyszerű katona éveken át tudta azon hitben ringatni az erdélyieket, hogy ő az országnak és mindkét Apafinak jó akarója. Kinsky maga rendelte Bánffinak és Bethlennek az ifju fejedelem Erdélyből eltávolítását,¹⁾ még is Bécsben fiává fogadta, s hogy neki jóakarója, sikerült elhittetnie. Bethlen cancellárt, e különben ügyes diplomatát minden céljára felhasználta Leopold és az udvari kamara, ígért neki mindent, adott meg lehetséges sokat, s mikor már Apafi teljesen meg volt rontva, az ország elgyöngülve, intézményei átalakítva s így nemzet fentartó ősi erejéből kiforgatva, kormányzók és országgyűlés alá süllyedve, midőn már az ország pusztulásának műfolyama önmagától ment előre, és így Bethlenre szükség többé nem volt : egy kedvező alkalommal elfogatták őt s ártalmatlanná tették egész életére. S mégis hány hívó és szolgálatra kész utódja volt még azután s van ma is gróf Bethlen Miklósnak nemzetünk fiai között?!

Ez eseményekben és reflexiókban azon tanuság rejlik reánk nézve, hogy egy nemzetnek, mely mint állam akar élni,

¹⁾ *Gulácsi Albert*... *Naplója* végén a 210—21. lapon. »*Nova Albensia*« cím alatti gúnyversben e két államférfiről és egyik tanácsos társukról e van írva :

Gubernator Transylvaniae :

Nolumus eum regnare.

Nicolaus Bethlen :

Quae nobis haereditas ex filio Isai, nunquid

Omnibus vobis dabit agros et vineas ?

Tovább ismét.

Gubernator :

Peccavi prodendo sangvinem.

Nicolaus Bethlen et Sárosi :

Sangvis ejus super nos.

a diplomatai eszélyt és bizonyos mértékű óvatosságot, a megfontolt és kevés beszédüségét, végre azon mindennek nem oly könnyen-hívést elsajátítani és vérebe fölvenni kötelessége.....

Tán nem volt fölösleges Erdély történetének e szakánál annyi ideig mulatnom, mely nemzetünkre nézve egy komolyságra hangoló nagy eseménynyel végződött, mutatva a magyar névnek a magyar királyi székről sok százados ragyogás után letűnését. A tiszta nemzeti királyság 1301. vegyes törzsekre ment át, melyek a mohácsi vész után Zápolyában bevégeződtek, átváltozott alakban mint nemzeti fejedelemség Erdélyben még másfél századnál tovább fenmaradva; az *utolsó Apafi* az *utolsó legitim* — bár csak névleges — *nemzeti fejedelem volt*, mit nem sokára 1765-en követett az *utolsó magyar nemzeti nádor*-nak a nagy emlékezetű gróf Batthyány Lajosnak halála, s csak mintegy halvány árnya a régi dicsőségnek maradt fen Erdélyben a magyar kormányzóság 1848-ig, s Magyarországon az országbiróság, egyebet mindent elborított az idők és nagy változások tova zajló árja.

OKLEVELES FÜGGELEK.

I.

Huszt várának s tartozmányainak I. Apafi Mihály neje Bornemisza Anna részére törvényhozásilag történt elzállogosításáról 1673-ban hozott 15-ik törvényczikk.

Articulus 15.

Huszt vára jószágaival s pertinentiáival kegyelmes Asszonyunknak ő Nagyságának s Posteritásának és Legatariussinak inscribáltatott.

A mi Kegyelmes Urunknak ő Nagyságának hozzánk s megromlott szegény Hazánkhoz sok rendbeli kegyelmességét megtapasztaltuk, és jövődre is az ő Nagysága kegyelmességében nem kételkedünk. Melyhez képest nem akarván mi is ő Nagyságához s szerelmeséhez háladatlanok lenni, sőt mind most, mind továbbra is ő Nagyságához s szerelmesihez is tőlünk lehető minden dolgokban igaz tökéletes engedelmisségünkkel akarjuk az ő Nagysága kegyelmességét mind ő Nagyságának s mind szerelmesinek meghálálni. Mostan azért kegyelmes Asszonyunknak a Méltóságos Bornemisza Anna Fejedelemasszonynak ő Nagyságának, Nagyságod szerelmes házastársának életéig kiválthatatlanul, két ágon levő maradékinak pedig, vagy ő Nagyságoknak maradékok nem lévén, Legatariussoknak is az ide alább specificálandó summának letételéig inscribáljuk Huszt-várát, ahoz birattatott városokkal, jószágokkal, sóaknákkal és minden jövedelmekkel, melyek vannak Máramarosvármegyében százezer Imperialis Tallér inscriptionalis summában, assecurálván egész országgul, három

nemzetül ő Nagyságát, két ágon levő maradékit és Legatariusit is annak békességes birodalmában megtartani a megírt százezer Imperialis Tallér summáig ez Articulusunkban; sőt ha ő Nagysága e szerint újabb Donatit extrahál is, álljon szabadságában ő Nagyságának, nem obstálván ebben azon Conditioja a mi kegyelmes Urunknak ő Nagyságának, sőt e felől írott Articulus is: »hogya per Notam a mely jószágok Fiscusra deveniáltak vagy deveniálnak, azokat feleségének s gyermekeinek ne conferálhassa ő Nagysága« — várván mi is a Nagyságod mostan kegyelmes ígéreti szerint e Haza közönséges megmaradására czélzó dolgokban való atyai fáradozását.

Minden ott levő Praesidiariusok legyenek hittel kötelesek az Országhoz az Articulus continentíája szerint.¹⁾

II.

*I. Apafi Mihályné, Bornemisza Anna adományozása nénje
özv. Teleki Jánosné szintén Bornemisza Anna részére.*

Nos Anna Bornemisza, Dei Gratia Principissa Transylvaniae, a Partium Regni Hungariae Domina et Siculorum Comitissa etc.

Adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik, a mi leve-
lünknek rendiben, hogy mi fejedelmi szokott kegyelmessé-
günktől viseltetvén és egyszersmind meg is tekintvén, néhai
Tekintetes Teleki János úr özvegyének Tekintetes Nemzetes
Bornemisza Anna Asszonynak hozzánk való igaz atyafiságát s
szolgálatját, — Annakokáért néhai Szeutpáli Jánosné nénénk
asszonyról reánk maradt csiki vámunk, magunk személyünket
illető proventusit conferáltuk megemlitett néhai Teleki János
özvegyének, Bornemisza Anna nénénk asszonynak életéig,
ugy mindazáltal, hogy azután minden controversia nélkül

¹⁾ Az erdélyi volt kir. kormányzék *kézirati* (másolt) *Törvénygyűjteménye* III. kötetének 681—682. lapjairól.

reánk és maradékainkra visszaszálljon és szállhasson. A melynek nagyobb erősségéül és bizonyosságára adjuk ez pecsét és subscriptio levelünket. Datum in Arce Nostra Fogaras, die vigesima mensis februarii, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Quinto.¹⁾

III.

A fejedelmi sóaknák, kamarák és só-lerakóhelyek iránti alhaszonbérleti szerződés 1676-ban.

Mi, Fejérvármegyében Gyula-Fejérváratt lakó Rákosi Budai Péter és Szegedi Szegedi György, adjuk emlékezetül mindeneknek, a kiknek illik, ez írásunknak rendiben, hogy mi az erdélyi Méltóságos Fejedelem Kegyelmes Urunk és Méltóságos Bornemisza Anna Kegyelmes Asszonyunk ő Nagyságok Kegyelmességeiből a mi Kegyelmes Urunk ő Nagysága Méltóságos Tanács Ur Hívei ő Nagyságok s ő Kegyelmek méltó tekintetek és segítségek által arendáltuk meg az marosváradgyai és dévai Só-Portusokat, a vizaknai, tordai, kolosi, széki és dési Sóaknákkal együtt harmincz nyolcz ezer Arenda Summa Imperialis Tallérokban i. e. in Taller. Imperial. Summa Nro 38,000 azoknak igazgatásokra és miveltetésekre s hasznokvételére nézve azon authoritással, melylyel megirt Kegyelmes Urunk s Kegyelmes Asszonyunk ő Nagyságok is birták ő Nagyságokhoz tartozó köteles hűségünknek tökéletes hű, igaz és alázatos engedelmességgel való megtartására és követésére az ide alább megirt punctumokban feltöltött conditiók szerint szabad jó akarattunkból s jó lelkiismeretünkkel kötelezván magunkat.

Mely punctumoknak rendi így következnek.

1. A megirt Portusokat, Kamaraházakat, az Aknákat is, minden azokhoz tartozó épületekkel s terrenumokkal együtt

¹⁾ Az erdélyi kir. fiskus levéltárában levő egyszerű másolatból, melyben az adományozó fejedelemmé névaláírása és pecsété helye sínes megjölve.

hitelesen inventáltatván, azoknak a szükség és alkalmatosság-hoz képest rendes igazgattatásokban és lebontásokban és építetéseken is magunkat úgy alkalmaztatjuk, hogy azoknak sem határok fogyatásában, sem az épületek pusztulásában, sem az aknák elveszésiben, sem pedig semmi egyéb rendes alkalmatosságokban következhető fogyatkozások miatt, sem megírt Kegyelmes Urunknak, sem pedig a nemes országnak semminemű színek és tekintetek alatt károk ne következék; ide értvén kiváltképen a Portuson és Aknákon Inventarium szerint percipiálendő sóknak számát, melyeket az ő Nagyságok Kegyelmes dispositiójából a Portusok és Sóaknak esztendő mulva kezünkéből kikelvén, minden fogyatkozás nélkül tartozzanak készen hagyni, alioquin a Portuson leendő sóbeli fogyatkozást akkori portusi áron és az Aknákon leendő aknai akkori áron, az épületek- és aknákbeli károkat pedig megbecsültetvén, kétszeri áron tartozzanak megfizetni.

2. Mind a Portusokon, mind pedig a Kamaraházaknál és Aknáknak is a szolgálatra alkalmas és elégséges residentiaju Ur Haza fiai közzül való szolgálkat tartnak, kiknek noha magunk fizetünk ugyan, mindazonáltal azokat is az ő Nagyságok és a haza hűségére erős hittel kötelezzük s tartjuk, hogy azoknál is valami fogyatkozások miatt ő Nagyságokhoz való kötelességünk meg ne sértessék.

3. Az aknás helyeket régi bevett jó rendtartásokban és a sóvágókat is megtartjuk, szokott fizetéseket megadatván, a sóval való kereskedést is, ha kik az Haza fiai közzül követni akarják, annak rendi szerint nem akadályoztatjuk, sem a szegény sóval kereskedő szekeres embereket az eddig való jó rendtartáson kívül nem sarczoltatjuk.

4. Az arról lött Nemes Ország előbbeni dispositioja szerint a dévai várbeli Praesidiumnak és Tiszteknek mindenféle conventiojok szerint járandó fizetéseket a fennmegírt harmincz nyolcz ezer Imperialis Tallér Summán kívül való proventusból hóról-hóra fogyatkozás nélkül megadjuk, sőt is az eddig való szokás és articulusok szerint urí, főrendű és közönséges nemes embereknek is házok szükségére elegendőt, az ő Nagyságok házai és városi szükségekre pedig, a honnan, mikor és mennyi kívántatik, adatunk.

5. Isten dicsőségének terjedését s az ő Nagyságok Méltóságos parancsolatját is előttünk viselvén, a mely ecclesiákhoz, scholákhoz, ecclesiabeli személyekhez, ispotályokhoz, vagy érdemes hiveihez és szolgáljokhoz elébbeni boldog emlékezetű Fejedelmek vagy mostani megirt Kegyelmes Urunk s Kegyelmes Asszonyunk ő Nagyságok sóbéli kegyelmességeket mutatták, nevezet szerint Méltóságos Ur T. N. Teleki Mihálynak két ezer azaz 2000 N. h. t. N. Gillyáni Gergely ur özvegye T. N. Apafi Anna Asszony ő Kegyelmének kétszáz tallér érőt, Néh. T. N. Teleki János ur özvegyének ő Nagyságoknak, T. N. Baló Lászlónak Praefectusnak és Katona Mihálynak életekig az ő Nagyságok Kegyelmes Collatiojok szerént fogyatkozás nélkül megadjuk, N. h. Inczédi Mihályné asszony számára öt száz és Zámbó Andrásnak deputált sókat pedig az ő Nagyságok kegyelmes dispositiojára resolváljuk.

6. A fenn megirt Portusok és Sóaknak Arendájában ígért harmincznyolcz ezer Imperialis Tallér summából az ő Nagyságok tárházában administrálandó tizennyolcz ezer Talléroknak felét a Portusnak és Aknak ez új Contractus szerént kezünkhez vétele után egy hónappal, felit pedig a jelenvaló esztendőben következendő Sz. Mihály napján beszolgáltatjuk, kelletvén a megirt tizennyolcz ezer Imperialis Tallér között két ezer igaz kamarán kelt jó vert aranyoknak is lenni.

7. A megirt Kegyelmes Urunk s Kegyelmes Asszonyunk ő Nagyságok tárházában administrálandó tizennyolcz ezer Imperialis Talléron kívül Porta contentatiojára a nemes ország rendelete szerént azon megirt Szent Mihály napjára a nemes ország Generalis Perceptorra kezébe fogyatkozás nélkül administráljuk az husz ezer Imperialis Tallérokat is, sőt ugyan az nemes ország rendelete szerént annyi erő folyó pénzt hozván kezünkben, tiz ezer Imperialis tallérokat váltunk a megirt Szent Mihály napjára s Perceptor kezébe adminisztráljuk.

8. Ha valami vásárlás felől ő Nagyságok parancsolni fognak, az iránt is magunkat hív engedelmességgel alkalmaztatjuk minden magunk nyeresége és hasznunk nélkül, a vásárlást, az ő Nagyságok Kegyelmes dispositiojok szerént ad-

ministrálván. Egyébaránt a megirt Portusok és Söaknák semminemü alkalmatosságával félelem, reménység és barátság vagy akármi egyéb tekintetekre nézve, sem az ő Nagyságok Méltóságok ellen, sem pedig a Haza ártalmaira való dolgokban, sem titkon, sem nyilván, sem magunk, sem mások által, sem nem tanácskozunk, sem afféle dolgokban senkivel is meg nem egyezünk, sőt mindenkinek afféle dolgokban ellenek állani igyekezünk, ő Nagyságoknak is afféle dolgot valósággal értékre adni el nem mulasztván.

Minden dolgoknak jó kimenetelére költetvén akár kinek is vigyázni, magunkat mindezekben mi is ugy alkalmaztatjuk, hogy sem az ő Nagyságokhoz, sem Hazánkhoz való tökéletes hűségünkben, sem a fenn megirt ő Nagyságok tárházába administrálandó tizennyolcz ezer, sem a nemes ország adójában deputált husz ezer Tallér Arenda proventusnak beszolgáltatásában, sem pedig a több punctumok rendinek hűséggel való megtartásában, vagy egyéb articulusok és hűségünk ellen való dologban is fogytatkozásunk ne legyen; egyébiránt ha vagy az ő Nagyságok tárházában administrálandó proventust az obligationk szerént irott terminusokra egészen be nem szolgáltatnák, (az ország adójában deputált husz ezer Imperialis Tallérokban eshető fogytatkozásokról is azont értvén), vagy valami egyéb fogytatkozásaink s vétkeink is megbizonyodnának, minél rövidebb processuson az ő Nagyságok Kegyelmes dispositiojok szerént való üdőben s Birák előtt convincáltatván, tartozunk mindjára elégséges satisfactiot tenni, melyet nem cselekedvén, vagy nem cselekedhetvén, magunk személyében is minden s akár mely törvénybeli remediumokat félre tevén, csak ez levelünk ereje által az holott és kik által ő Nagyságok tárházába beszolgáltatni ígért Arenda proventus restantiát (azont értvén az ország adójában administrálandó summáról is) egészen beszolgáltatjuk, mind pedig egyéb, a megirt punctumok vagy hűségünk ellen tapasztalt vétségünket végső igazításban és exequutióban is vétetik ő Nagyságok, arestumban tartathassanak. Melynek nagyobb valóságára adtuk ez mi hitünk szerént irott kezünk írásával és szokott pecsétünkkel is megerősített levelünket megirt kegyelmes Urunknak és kegyelmes Asszonyunknak ő Nagyságoknak. Datum in Civitate

Segesvár, Die 23. februar. de a vele való élésre nézve kezdőd-
jék a Die 22. Marty 1676.

Budai Péter m. pr. és
(P. H.)

Szegedi György m. pr.
(P. H.)

Coram nobis Martino Pongrácz m. pr.

et

Stephano Détsei.¹⁾

IV.

*I. Apafi Mihály tanácsosainak a fejedelmi sóaknák, kamarák,
só-lerakóhelyek, dévai és váradjai harminczadok kibérlése
iránti önlekötelezése.*

Mi, a mi kegyelmes Urunk ő Nagysága Tanácsúr hívei, kik az ide alább megirt dologban a mi Kegyelmes Urunkhoz és hazánkhoz tartozó köteles indulatunktól viseltetvén, e dologban megegyezett akaratunkat kezünk írásával és szokott pecsétünkkel megerősítettük is, adjuk emlékezetül mindeneknek, a kiknek illik, ez mi levelünk rendiben, hogy mi hazánkhoz való szeretetunktől inkább, mint egyéb respectusoktól viseltetvén, vettük magunk gondviselő igazgatásunk alá a maros-váradjai és dévai só Portusokat, vizaknai, tordai, kolosi, széki és déézi Kamaraházakat és Sóaknákat, a váradjai és dévai Harminczadokkal együtt, állítván azok mind alkalmatosságának viselésére Fejérvármegyében Fejérváron lakó Nemzetes Budai Péter és Szegedi György atyánkfiait, kik magok is kötelezték ugyan magokat a mi Kegyelmes Urunk és Asszonyunk ő Nagyságoknak beadott Obligatiojoknak rendi szerént való administratiojára,²⁾ mindazonáltal ha a megirt Budai Péter és Szegedi György atyánkfiai az ő Nagyságok tárházába beszolgáltathatni ígért tizennyolcz ezer tallér administratiojában vagy közönségesen mindketten, vagy

¹⁾ Az erdélyi kir. fiskusi levéltárban levő eredetiből.

²⁾ Lásd az előbbi oklevelet.

külön közüllek valamelyik részéről akármi színek, utak, módok és tekintetekre nézve valami fogyatkozás esnék, tehát magunk mox et de facto tartozzuk a megirt summában való fogyatkozást pótolni; egyébaránt minden törvénybeli remediumokat elmulasztván, arra rendeltetett emberei által, csak ez levelünk ereivel akármely jószágunkból a restantia summáig vétethessenek ő Nagyságok elégséges satisfactiót, akármelyikünknek ennyi erő jószágát elfoglaltatván birhassák, míg magunk egymás között az ő Nagyságok tárházában, a nemes ország adójában deputált huszezer tallér summából is minden ő Nagyságok busulása és busítása nélkül gondot viselünk; egyébaránt is a megirt Portusok, Aknák és Harminczadok viselésére oly hűséges gondunk leszen, hogy azoknak alkalmatosságival sem megirt Kegyelmes Urunk s Kegyelmes Asszonyunk, sem pedig a nemes országnak káros busítása ne következze, sőt inkább ez iránt való hív gondviselésünk által mind az ő Nagyságokhoz, mind pedig a nemes országhoz való köteles indulatunkat, jó emlékezetünket terjeszthessük. Melynek nagyobb valóságára adtuk a mi kezünk írásával és szokott pecsétünkkel megerősített levelünket. Datum in Arce Fogaras die 17-a mensis currentis, Anno presente 1679. de a vele való élésre nézve kezdődjék die 22-a mensis may Ao 1679. és terminálódjék ad diem 22. mensis may Anno Divinae Gratiae subsequenti 1680.

Teleki Mihály (P. H.)

Bánfi Sigmond (P. H.)

Rhédei Ferencz (P. H.)

Nemes János (P. H.)

Bethlen Farkas (P. H.)

Mikola Sigmond (P. H.)

Bethlen Gergely (P. H.)

Mikes Kelemen (P. H.)

*Külső irata volt: Az Urak kötéslevele a Portus,
Sóaknák és Harminczadok Arendájáról pro Ao 1679.¹⁾*

¹⁾ Az erdélyi kir. fiskus levéltárán an levő eredetiből.

V.

I. Apafi Mihály fejedelem levele Vajda László belső szolgájához.

Áldjon meg az Isten minden jókkal édes öcsém.

Elfelejtettük volt megmondani itt-létedben, Teleki Uramnak is tetszvéen a dolog, mondják meg Székely László uramnak: (ha tetszik) mondja meg, a kiknek illik, hadd küldjünk egynehány száz lovasokkal egy hű embert, a magyarországi hadak közé, hadd tartsa meg a porta és mű hűségünkben őket; mert az a két gyermek¹⁾ csak vesztegetik a dolgot, magok között is viszálnak. Isten tartson meg jó egészségben.

Fogaras, 25. Mart. 1680.

Apafi Mihály
(m. k.) ²⁾

VI.

*II. Apafi Mihálynak 1681. jun. 10. Gyula-Fejérvádratt erdélyi fejedelemmé választatásáról szóló I-ső törvényczikk.***Articulus 1.***Illustrissimi Michaelis Apafi Junioris in Principalis Dignitatis Successionem Electionis declaratio.*

Noha kegyelmes Urunk, a Nagyságod fejedelmi Guberniumát, melyet a Felséges mindenható Isten hozzánk való nagy szeretetiből közöttünk felemelt és ez mai napon is tün-

¹⁾ Az egész levél I. Apafi saját kézírása, *külcíme*: Meghitt belső szolgánknak, Postamesterünknek, Nemzetes Vajda Lászlónak adassék. A budai m. kir. udvari kamarai levéltárban levő eredetiből.

²⁾ A két versenyző alatt aligha nem Thököly Imrét és Wesselényi Pált érti a fejedelem.

dököltet, kegyelmesen hosszas időkre terjedni szívünk szerint kívánjuk, és jöllehet szegény hazánknak sok változásokon forgott boldogtalan állapotjához képest iratott volt, és boldog emlékezetü eleinktől reánk is szállott törvényünknek rendében végképen meghatározottat, hogy Puer immaturae aetatis hazánk fejedelmének ne választassék, sőt emlékezetben se forogjon: mindazáltal szemeink eleiben vevén országunknak sokszori szomoru s majd végső pusztulásra is jutott állapotját, közelebb pedig hatalmas császárnak mostani táborozás felől Nagyságodhoz küldött szoros és köztünk eddig hirrel sem hallatott parancsolatjáról s abból származható elméinkkel alig tapasztalható difficultásokról s fejedelmünk libera electiojabeli szabadságunknak is újabb megháborításáról nagy szorgalmatossággal elmélkedvén, Nagyságod kegyelmes tetszéséből egész országot, három nemzetül, közönséges meg egyezett szívvel és szájjal a Nagyságtok nagyobbik fiát, Méltóságos ifjabb Apafi Mihály urunkat ő Nagyságát, az Istennek az egész emberi nemzetség felől elvégezett Decretuma szerint, Nagyságod holta után (melyet Isten ő felsége hosszú időkre halaszson) választottuk leendő fejedelmünknek, melyet Nagyságod mi előnkben sem izenet által, sem méltóságos Propositioniban nem proponáltatott, sem pedig különben nem intimáltatott, és nem is a privato alicujus instinctu származott, hanem a bölcs Istennek csudálatos dispositójából, az előttünk forgó fenemlitett tábori parancsolat alkalmatosságával magunk és Hazánk securitássáról discurrálván, mintegy véletlenül fordult emlékezetünkben, s tetszett közönségesen mindnyájunknak nem praejudicálván az ellen efféléről írott Articulusok, melyek mindazáltal jövődre nézve most is fenhagyattattak, választottuk pedig megírt ifjabbik Apaffi Mihály Urunkat ő Nagyságát azok szerint a módok és conditiók szerint, melyek az Approbata Constitutionban nevezet szerint az néhai Méltóságos Rákóczy Ferencz ő Nagysága választatásának, a Compilált Articulusokban pedig a Nagyságod Méltóságos inauguráltatásának alkalmatosságakor irattattak, sőt egyéb az idővel következett állapotokhoz képest iratott Articulusokban is feljegyeztetennek vagy ezután is feltaláltathatnak, melyek Hazánk szabadságát, Hazánknak recipiált Sta-

tusinak közönséges és személy szerint való törvényes igazgattatásának, a négy recepta Religioknak az Unio szerint való folytatását, a fényes Portához való kötelességünket, a szomszéd országokhoz és távolabb valókhoz is kívántató magunk alkalmaztatását, egy szóval minden névvel nevezendő hazánk közönséges javát s megmaradásunkat illethetik, azok szerint az ő Nagysága *Conditioit* alkalmaztathassuk, és ő Nagysága is annak alkalmas idejében, ugymint 20 esztendő korában az Országhoz *Juramentumát*, az Ország is pedig ő Nagyságához *Homagiumát* deponálhassák, és így az országnak *Guberniuma* az ő Nagysága kezében assignáltassék; de ez meg levén is, az egész Tanácsi rend és Ország *consensussából* az ő Nagysága elébe adandó *Conditioik* szerint igazgassa az Országot, az Ország is ő Nagyságát uralja, és mint Fejedelméhez való *obedientiáját* praestálja, valamig ő Nagysága is eleiben praescribálandó *Conditioit* nem inpediálja, és nem violálja. Noha pedig *vigore praesentis articuli* mi ő Nagyságát választott Fejedelmünknek ágnoscáljuk ugyan, mindazáltal míg Isten Nagyságodat életben megtartja és ő Nagysága is a fen meg irt mód szerint *Juramentumát* az Orzágnak és az Ország is *Homagiumát* ő Nagyságának nem praestálja, praeter *Liberam Regni Electionem successioját* a Fejedelemségben ne tartsa, és az Ország igazgatásához s fejedelmi *Collatiokhoz* semmiben és semmiképen ne nyuljon, abba magát ne elegyitse ő Nagysága, hanem mindenekben a Nagyságod kegyelmes Urunk fejedelmi és kegyes atyai *dispositiojához* tartsa magát. Hogy ha pedig, (melyet Isten távoztasson) *medio tempore* Isten Nagyságodat ez árnyékvilágból kiszólitáná, tehát megirt választott Ifju Urunk ő Nagysága *educatioja* és az Ország *Guberniuma* s *directioja*, megirt Ifju Urunk ő Nagysága Méltóságos neve alatt, a Tanácsi rend Hazánk törvénye szerint való köteles *authoritása* mellett legyen, a mi kegyelmes Asszonyunk ő Nagysága kegyelmes *Consensussa* is nem pracludáltatván, ugy mindazonáltal, hogy minélhamarább, az egész Országot convóáltatván, tegyenek kívántató *dispositiot* ő Nagysága és a Haza dolgairól is az egész Haza megegyező teszéséből, mignem ő Nagysága az Ország *Guberniumának* idejét eléri, és a *Guberniumotis modo quo supra* követheti.

Ha pedig ő Nagysága a fellebbezett dolgokhoz magát nem alkalmaztatja, sőt ő Nagysága eleiben irataendő Conditioit impedálni és violálni comperiáltatik, az Ország ő Nagyságától való elidegenedésének maga leszen oka ő Nagysága; mert különben mi ő Nagyságához már elszánt kötelességünk mellől el nem állunk. Instálunk azért Nagyságodnak kegyelmes Urunknak alázatosan, méltóztassék Nagyságod ez Hazánk javára és megmaradásunkra czélozó istenes végzésünket kegyelmesen confirmálni.¹⁾

VII.

I. Apafi Mihály fejedelem levele Vajda László bejáró meghitt szolgájához.

Adjon Isten sok jókat.

Mióta expedialánk, semmi híradet nem hallhatók, mint vehetted parancsolatunkat, nem érthettük. Mi hatalmas Császárnak parancsolatjából Bécs alatt, a méltóságos fővezér ő nagyságát megudvarlók; látván ez földnek nagy romlását s pusztulását, a dolgok megorvoslásáru irattunk ő Felségének. Mi az elmék megegyesítésében az mediatorságot jó szívvvel felvállalnók, s a kereszténység javát jó szívvvel munkálódnók, ha ő Felsége acceptálná, ne harapoznék a tűz továbbra is. Ha pedig ő Felsége nem acceptálja, magát okozhatja ő Felsége a nehezebb consequentiákért. Czondorf 25. Aug. 1683.

Sok jót kíván

Apafi Mihály m. p.²⁾

P. S. Az kiknek illik, bátran megmondhatja, Isten kegyelmességéből a fővezér ő nagysága minket igen becsülettel látott. Mi látván a keresztényeknek ily nagy romlását, jó

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék (*másolati*) Törvénygyűjteménye III-ik kötetének 853—856. lapjairól.

²⁾ A m. kir. udv. kamara levéltárában levő eredetiből, hol csak a névaláírás a fejedelemé. A czím kívül ez: Meghitt szolgánknak, nemzeti Vajda Lászlónak adassék.

szívvvel interponáljuk magunkat, csak akaratját érthessük egészen ő Felségének, kivel ha magok dolgain javítást akarnak tenni, siessenek a válaszással, magad is pedig siess hozzánk vissza jőni.

VIII.

Teleki Mihály levele Vajda László fejedelmi postamesterhez.

Édes Öcsém uram.

Mi Isten kegyelmességéből 5. July megindulván, 23. Aug. a méltóságos fővezérrel ő nagyságával igen tisztességes és pompás Audientiája lőn a mi kegyelmes Urunknak ő nagyságának; többet írnék, de nem vagyok bizonyos benne, veheti-e leveletem, nem-e? Elég az, a mi kegyelmes Urunk Nemzetének s a kereszténységnek szívesen kívánván szolgálni, (melyet maga méltóságos leveliből bővebben megért kegyelmed), az arra való alkalmatosságot keresvén-keresi. Ő nagysága mellette levő igaz hiveivel egységben vagyon. Isten legyen kegyelmeddel. Czondorfnál. 25. Aug. 1683.

Kegyelmed szolgáló Atyjafia, Bátyja

Teleki Mihály.¹⁾

IX.

I. Apafi Mihály fejedelem levele a bécsi dolgok miben-állásának kipukátolására felküldött meghitt szolgálja által hozott tudósítások felől.

Excellentissime Dmne etc.

Ex mandato Excelltiae Vestrae, nuper ad explorandas res Austriacas per me expeditus Ablegatus et fidelis meus dilec-

¹⁾ A m. kir. udv. kamaránál levő eredetiből, csak a névaláírás volt a Telekié. Külczim ez volt: Tekintetes Nemzetes Vajda László Urnak, jóakaró Öcsém Uramnak adassék.

tus, intimus Cubicularius, et Supremus Cursorum Praefectus, Generosus Ladislaus Vajda de Nagy-Medgyes, inter istos temporum motus, in itinere variis oneratus impedimentis, rediens, cur tam tardus fuerit, quidve novi retulerit, tum de Hungaris domi degentibus, tum vero de iis, qui exulantes, Potentissimi Imperatoris Clementiam amplexi sunt, syncere et sine fuco expositurus, ad Vestram Excellam est per me missus, ut ipse ab eodem relata genuine Excelliae Vestrae referre possit. Quam demississime peto, ejus verbis plenariam adhibere fidem, et quo citius, optata cum resoluzione remittere non dedignetur. Eandem de caetero divinae protectioni recomendo et maneo.¹⁾

X.

Ugyan azon fejedelem levele ugyan azon ügyben a porta valamelyik magas állásu, de a levél tartalmából meg nem tudható tisztriselőjéhez.

Illrme Dmne etc.

Ablegatus Nr. praesentium Exhibitor, Generosus TT. de T. etc. ex mandato Excellmi Dni S. V. fuerat superioribus diebus in Aulam Austriacam per nos expeditus; qui tam eundo, quam redeundo pluribus difficultatibus impeditus, licet tarde, cum rerum tamen documentis advenit. Et cum Nostra in fulgidam Portam Otthonannicam fidelitas id postulat, ut Eandem de iis informaremus, exponet ea Legatus noster. Benevole itaque Illustritatem Vestram requirimus, fide prius hoc negotio digna, coram Excellmo Dno Supr. Vezirio nacta, Eundem in praesentiam Suae Excellentiae promovere, et tandem quantum fieri potest, sine mora reexpediri facere non intermitat. Factura est nobis rem gratam, et amice recompensandam. Eandem Divinae Clementiae recommedantes etc.²⁾

¹⁾ Ez oklevélnek, valamint a következőnek is nincs feltéve keletkezési ideje, de a megelőző VII. VIII. szám alattiak azt gyanítatják, hogy 1683—84. évről valók; ide soroztam tehát, míg netalán új adatok más évi keletkezését földerítik.

²⁾ Az elébbi jegyzés erre is értendő.

XI.

Bornemisza Anna, erdélyi fejedelem I. Apafi Mihály hitvesének a fejedelem meggyezésével, fiok II. Apafi Mihály választott és megerősített fejedelem részére tett végrendelete.

Nos Michael Apafi, Dei Gratia Princeps Transilvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes.

Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Illustrissima Anna Bornemisza, Dei Gratia Transilvaniae Principissa, Partium Regni Hungariae Domina, et Sicularum Comitissa, Conthoralis Nostra lectissima, corpore quidem, varias ob curarum indefessarumque sollicitudinum vexationes, ac morborum etiam quorundam dolores, defessa; singularibus tamen animae Dotibus referta, coram nobis personaliter constituta, matura et exacta apud se, animi sui deliberatione praehabita, sponte et libera, vivaque voce sua retulit Nobis pariterque confessa est, in hunc modum: Quatenus ipsa natalis, progressusque vitae suae terminum, cum jucundis, aequae ac adversis, variabilis huius Mundi Monumentis universis, exactissime iterum, atque iterum revolvens, lanceque inculpabilis christianae suae Devotionis sedulo dimetiens, ut terrestres huius vitae, ita totius quoque Machinae Mundi Monumenta quaelibet, Coenaculo, Philistaeorum amplexu Simsonis orbat, conquassato, esse similia, tam S. Scripturae vaticinio, quam etiam Cresorum simul ac Irorum infallibilibus comperta sit exemplis: quippe dum Mosen Deo fidissimum, Abrahamum Speculum singulorum obedientiae, Davidem tandem Jehovae Charissimum, Solomonem denique animi, corporisque dotibus solemniter ditatum; Jobum insuper vexatissimum probatissimum patientiae Exemplum, ac Lazarum hominibus abjectissimum, alternatim viam Universae Carnis sequutus profunda recoleret mente internis externisque ad Coelum erectis Affectibus, Eheu miserandam hominum sortem! cum omnis eorum mundana foeli-

citas ac jucunda prosperitas nefandis infortuniorum discriminibus sit obnoxia, ac mox, mox insperata determinetur Colophone, inclamavit: Coelum itaque se meditaturam Empyrium, ad Insulas migratura Beatorum, de poculo communis Gaudii omni nectare dulcioris libatturam, animo decreverit suo, clarissimis utpote beneficiis coelestibus abunde repleta, inexplicabilis suae Devotionis Xristianae Thesseram, Calculo sancti cujusdam Patriarchae, viam universae carnis subeundi adjectura. Et ne quis eadem Ceptis remittere ac renunciare Christianis praesumat, fragilis vitae suae Terminum fatalibus reconditum Consiliis cognita, magni nominis Regis illius Ezechiae instituta Methodo, ultimum suae voluntatis Exemplar praesentium patrocínio submittendum duxerit literarum. Primum itaque pio ac puro xtianitatis suae zelo erecta, super universis suis erga quosvis alios, ac aliorum, erga se quorumvis delictorum generibus, data, petitaque simul venia, ad imum Aridae granum magni Herois instituta stylo Abrahae se dimittens, Deo, potentissimo, benignissimo pro amplissimis, ullisque unquam gratitudinum speciebus adaequantibus, corporis ejusdem animique beneficiis immensas retulit gratias, Favorem super delictis suis ejusdem gratiosum implorans universis, ulterioremque progressus vitae decursum, arcanis Dei commisit Consiliis, spe freta constantissima, cum Jobo illo Patriarcha probatissimo, se optatum fatalem ad suum terminum beate perventuram, ac tandem gloriosissimum illum Xti Jesu adventum visuram cum sanctis Dei millibus in Regno Coelorum, per secula seculorum gavisura! His ingenue professis, universa sua bona mobilia quovis nominis vocabulo voctata, et ubicunque locorum deposita, ac collocata, reconditaque et situata, quaecunque ex Dei immenso benignitatis beneficio, eidem data et concredita, eiusdemque clementi succursu et invictibili hactenus tuita ac conservata exstiterunt, tuebunturque ac in posterum etiam conservabuntur juxta beneplacitum arcani, invictissimique ejusdem Consilii decretum: universa etiam bona sua immobilia, quovis nominis vocabulo ac titulo vocitata et expressa; puta Arcem Huszt, cum Camera Salis Fodinarum in Maramarosiensi, Arcem item Fogaras et Curias in Porumbák ac Komana in districtu terrae Fogaras

et Albensi Tranniae, Arcem denique Udvarhely, ac etiam Curiam in Miklosfalva in sede siculari eiusdem nominis Udvarhely, mox Castrum Balásfalva, Curiamque in Kuthfalva in praetacto Albensi; certam item partem territorii, partim ab incolis Szász-Szent-László in Segesváriensi, partim vero Incolis Valthidiensibus in Mediensi, possessione Sedi-
busque existentes et Albense citato, virtute Contractualium non ita pridem consequutas; Thermas insuper Al-Gyógyienses cum specios aquadam Vinea allodiali in Nagy-Oklos ex Hunyadiensi; universas denique decimas totalis et integrae possessionis Nagy-Ekemező in Sede Saxonicali Mediensi et Albensi praeiterato; cum possessionibus portionibusque possessionariis, theloniis insuper ac Molendinis aliisque commoditatibus, et proventibus universis ad praedecelatas Arces Curiasque ac Thermas Al-Gyógyienses in praementionatis possessionibus, Portionibusque possessionariis ac Comitatibus et Sedibus existentes habitis et pertinentibus, juxta legitimorum super iisdem conscriptorum et emanatorum privilegiorum tenores Illustri Michaeli Apafi 2-do electo videlicet ac etiam confirmato et legitmato Regni huius Transilvaniae Principi, filio nostro unico dilecto cedenda, tradendaque et assignanda, ac in eundem, ipsa ad coelestem transmigrante Patriam devolvenda, et condescendenda syncero decreverit animo; devotissima hac adjecta, ardentissimisque in Coelum erectis suspiriis commista, ac ad Nos, Dominum videlicet ac Maritum suum dehortatione directa, ne scilicet praemissae huiusmodi Testamentariae suae Dispositioni in toto vel in parte aliqua adversaremur, aut violentiae cuiusquam speciebus labefactari pateremur; quin potius pientissimis devotissimisque eiusdem affectibus, eminentissimisque officiorum suorum generibus erga Nos, semper et in omnibus vitae Nostrae fortunis, constantissime et indubitate contestatis, invictissima revolventes memoria, praementionatae suae Dispositioni excellentem Nostram adhiberemus Calculum; alios vero Coelorum Terraeque quoslibet alumnos officiosissime dehortandos duxerit, ne ullis impulsu rationibus, vel digitum praeinsertae Dispositionis suae immutandi, minus autem tollendi, annihilandique causa movere sibi praesumant, ut ipsorum etiam causam, Deus clemen-

tissimus, benignissimus suis faveat sublevetque et secundet auspicis. His etiam modo praemisso expeditis et peractis, ad praementionatum Michaellem Apafi 2-dum filium suum conversa devotissima eundem cum adhortatione instituit, informavitque tenore subsequenti: 1-o) ut idem Deum Abrahae, Isachi, et Jacobi suosque Genitores in omnibus vitae suae diebus totis viribus revereatur humillime, nec unquam a semitis praeceptorum eius recedat; verum indesinenter ac serio eisdem insistat. 2-do) Xtianam, Orthodoxam videlicet Religionem in qua natus et hactenus fideliter etiam educatus exstitit, eiusque spectatissima edidit specimina, amplectatur solide, nec eam profiteatur tantum, sed eiusdem Patronum, Patrem, Defensoremque ac promotorem terrestrem, internis pariter et externis se praebeat, praestetque ac excellenter declaret, animi sui dotibus; ejusdem vero praementionatae videlicet Religionis, tam interni, quam externi ordinis cultores et alumnos ad instar Aquillae, pullos suos mirabiliter fovendis et procurantis, amore, favore, opibusque ac omnis generis patrocinio eminentissime prosequatur. Addendum 3-tio) ex latentissimis suis visceribus, notabile hocce duxit Monumentum: Ne scilicet praementionatus illustrissimus Michael Apafi 2-dus, filius videlicet suus unice dilectus, Princeps autem regni huius Transilvaniae electus et legitime confirmatus, ad eam, divina favente gratia perveniens aetatem, adversorum forte violatus consiliis alienum ineundi sibi praesumat matrimonium; ut vicem Solomonis alias quidem regis pientissimi, xtianissimi, ob huiusmodi tamen excessus matrimoniales tristissimae recordationis, subeat miserrimam; verum conscientia in Deum et Creatorem suum simul ac Protectorem clementissimum affixa, fidelibus xtianis, Deo, ac Genitoribus suis addictissimis eum consulentibus, divitem in Domino speciosamque ac religione piam, Deum una cum ipso, in praedecarata Religione Orthodoxa juxta praecepta sua, quae a tenella sua didicit aetate, revereatur, honoretque ac observet omnibus Vitae suae diebus, ducat uxorem: spe fretus invictissima Deum omnis benedictionis largitorem sibi suisque Haeredibus ut et Genitoribus suis propitium fore. Suggestit 4-to), ut idem totum Vitae suae progressum juxta semitas praeceptorum Dei conformet et dirigat Solomonis ad instar pueri corpore ac animi

dotibus adauctus, Dei ac hominum favorem majori ac majori dietini consequuturus gradum; ac tandem ad functionem Muneris praetitulati Principatus perveniens, Divinis semper adhaerendo Consiliis, Jus et normam Populi administrandi, ex Mosis et Ezechiae, Davidisque ac Solomonis Methodo excerptat ediscatque sedulo, eumque imitetur et observet, omnibus prosperis scilicet ac adversis Vitae suae temporibus. Colophonis adinstar ultimo apponendum duxit: ut praementionatus Illustrissimus Michael Apafi 2-dus filius suus dilectissimus, Regni vero huius Transilvaniae Electus et Princeps legitime confirmatus universos praedicti Regni Status et Ordines, ecclesiasticos videlicet aequae ac politicos condigno reputet aestimio, eorumque protectorem simul ac patronum se praebens benevolum: praecipue vero fideles sibi synceros de Regno hoc Tranniae Genitoribusque suis optime meritos, eorumque legitimos ac fideles successores favore ac beneficiis excellentissimis prosequatur. Quae omnia praemissa praemissorumque singula ut praementionatus Illustrissimus Michael Apafi 2-dus filius suus unice dilectus, consequi simul ac foeliciter exequi possit ac valeat, hortatur Nos monetque praetitulata principissa Conthoralis Nostra lectissima, devotissime, Patrem velut Patriae huius, Regni videlicet Tranniae Genitoremque praementionati filii sui dilecti, hortatur deinde propinquos necessitudine sanguinis sibi devinctos utriusque sexus universos officiosissime, hortatur tandem Ecclesiarum Orthodoxae Religionis Curatores ac Superintendentes placidissime; hortatur denique universos trium Nationum huius Tranniae et Partium Hungariae eidem annexarum Status et Ordines, quibus, universis et singulis, ut Xtianam decuit principissam, semper et in omnibus juxta temporum rerumque diversitatum exigentias, Divina eidem succurrente Gratia, adesse ac prodesse promptam se exhibuit ac paratam; hortata inquam et dehortata est nos ac alios etiam praedecalaratos cuiusvis status et ordinis, conditionisque ac sexus homines, qua par est, devotione, ut praetitulatum suum filium, Illustrissimum Michaellem Apafi 2-dum Regni vero huius electum et Principem legitime confirmatum unice sibi dilectum jam-jam relicturum ac divina favente Gratia solium Principatus Regni huius Transilvaniae consequutu-

rum, Nos tam autoritate nostra Principali, quam etiam paterni necessitudinis affectibus eundem amplectamur, foveamusque ac prosequamur; alii vero quilibet pro facultate munerumque ac officiorum Monumentis recipiant et acceptent eidemque aggratulanter complacent, eundemque foveant, protegantque ac promoveant; imo consiliis optimis ac omnis generis succursibus eidem tenellae videlicet aetatis Solomoni adesse ac prodesse velint ac teneantur sintque adstricti: accuratissime apud animum suum revolvantes ac indubitate sibi persuadentes, Deum Abrahae, Isachi et Jacobi, simul ac Davidis et Solomonis, ut et eius etiam Genitoribus eidem etiam propitium ac omnibus Vitae suae diebus Deum ac Patrem fore clementissimum ad ipsius utriusque Vitae salutem, Patriaeque huius, Regni videlicet Tranniae emolumentum desideratissimum. In cuius Dei plenipotentis nomine glorioso, eadem Illustrissima Principissa Anna Bornemisza, Conthoralis Nostra lectissima praementionatum Illustrissimum Michaellem Apafi 2-dum electum et legitime confirmatum, Regni huius Tranniae, et Partium Regni Hungariae eidem annexarum Principem, filium Nostrum unice dilectum praementionatis universis Statibus et Ordinibus Regni, animam vero suam, corpore tandem humato, Domino ac Salvatori suo Xto Jesu, recommendare velit: Prout praemissa universa, praemissorumque universorum singula praesentium patrocinio literarum submissa, ultimum voluntatis suae exemplar confessa est, pronunciavitque coram Nobis manifeste. Super qua praemissa videlicet huiusmodi ejusdem Illustrissimae Principissae Conthoralis Nostrae charissimae Testamentaria dispositione, Nos etiam praesentes literas Nostras judicialis et authentici sigilli Nostri munimine roboratas eidem testanti extradandas duximus et concedendas communi justitia et acquitate suadente. Datum in Civitate nostra Alba-Julienſi die vicesima secunda mensis octobris Anno Millesimo Sexcentesimo Octuagesimo Quarto.

(L. S.) Recepta et Expedita per Magistrum Petrum

Allvinczi Illustr. ac Cels. Principis per Regn.

Tranniae Prothonotarium m. pr. ¹⁾

¹⁾ Az erd kir. fiskus levéltárában levő eredetiből; hátlapján ez van írva: *Ultimum Illustrissimae Principissae Annae Bornemisza, voluntatis*

XII.

A Leopoldról nevezett erdélyi hitlevél ügyében munkálkodott második küldöttségnek adott fejedelmi útastítás.

Instructio pro Spbli ac Egregio, Generosis item Prudent. ac Circumspecto Joanne Haller de Hallerkő, Consiliar. Nro Intimo, Sigismundo Pernyeszi de Osztopán, alio Aulae Nostrae Praefecto, Matthia Miles, Cive ac Senatore Civitatis Cibiniensis et Michaelae Inczédi de Várad, praecipuo ex Aulae Nrae Familiaribus, Fidelibus nobis syncere dilectis, ad Caesaream Regiamque Romanorum Imperatoriam Mattem ablegatis.

1. Isten segítségéből innét megindulván, ő kegyelmek mentől jobban lehet útjokat maturálják, és mind az úton, mind pedig Szakmárra érkezvén, szorgalmatosan vigyázzanak, s ha hol mi jó vagy ellenkező dolgokat is magunk vagy ez haza iránt vehetnek eszekben, jó alkalmatossággal tudósítani bennünket el ne mulassák, magok is a mennyiben lehet, kötelességek szerint az jó dolgokat promoveálni, az ellenkezőket pedig deviálni igyekezzenek.

2. Szakmárra érkezvén ő kegyelmek, az ott való Comendánsnak levelünket megadván, becsülettel köszöntsék és intimálják ő kegyelmek: az római Császár ő Felsége már császári gratiát offerálván, mi is kegyelmeket küldettük az haza dolgai felől való tractára; ahhoz képest ennekutána sokszori oblatioja szerint s jó affectioja szerint jó affectioját tartsa fen s continuálja, és ne csak szóval a mint eddig, hanem ugyan valósággal is. Azonban kívántató comitivát is kérjen kegyelmetek, igérvén ő kegyelmek az mi és az ország részéről is az jó szomszédságnak s correspondentiának gyakorlását.

3. Utjokban occurraló hadi tiszteknek és generáloknak irt levelünket ő kegyelmek adják meg, becsülettel köszöntvén

Exemplar sive Testamentaria Dispositio de Ao. 1684. sub nro 173. Egy más irás is van rajta, ez: Nro 89. *Miscell.* megint egy harmadik 21. a mi három időbeli számbavételt és lajstromozást tanusít, de az irás kül alakját nézve, mindenik gyalró kézre mutat.

őket, minden jó akaratjokat kívánják, és kérjenek assecuratoriákat, mivel már tracta indítatik ő Felsége s Erdély között, semmi hostilitast ellenünk ne mutassanak, hogy mi is ellenkezőre fakadni nem kényszerítetvén, az tracta ne impediáltassék.

4. Bécsben érkezvén ő kegyelmek, az ministereket kiket illik, beesülettel köszöntsék, és kívántató jóakaratjokat s succursusokat is kívánják, levelinket is az kiknek szólanak, debita cum reverentia megadván, azután audientiát sollicitáljanak, és ha adatik, a Császárt ő Felségét nagy submissioval az mi nevünkkel köszöntvén, az ő Felségének irt Credentiánkat adják meg, köszöntvén a nemes Ország nevével is ő Felségét; azután jelentsék ő Felségének, mely örömmel és devotioval vettük mind mi, s mind pedig az erdélyi Státusok az ő Felsége ide küldött Ablegatussa által tett királyi és császári kegyelmes favorát, melyeket megértvén, mi és az ország Státussi is, az hazának szabadságát és megmaradását concernáló dolgokat punctumokban feltenni, eleibe adtuk; de ellenben az Pater ő kegyelme igen terhes conditiokat proponált nekünk, melyekre nézve szükségesnek itéltük ő Felségét igen alázatosan requirálni, és hogy ő Felsége magával született kegyelmességéből szegény hazánk sok viszontagságokban forgó dolgainak jobb karban való állatása felől való tractára illendő alkalmatosságot szolgáltatni méltóztassék, igen alázatosan instálni. Melyre ő Felsége kegyelmesen resolválván, mi is az haza közönséges tetszéséből kegyelmeteket küldöttük ez végre, várván az ő Felsége császári gratiaját mind az dolgok folytatásában, s mind pedig békességes visszabocsátatásokban kegyelmeteknek. ¹⁾

5. Ezek így meg levén, condescendáljanak ő kegyelmek az két hatalmas nemzet között való pacificationnak munkájára, proponálván ő Felségének, hogy noha mind szívek az

¹⁾ E négy pont a Vajda Lászlónak 1685-n ápr. 12. adott útasításban is benne volt, (látható: *Diplomatarium Alvinczianum* I. köt. 12—13. lapon) de én azért, hogy ez egy külön küldöttségnek adatott, s mind a porta és német császár közötti békekötési közbenjárás érveit és indokait, mind a *Haller-féle* vagy *Bécsi-szerződés* alap-pontozatait magában foglalja, sőt az *Alvinczi-féle* közleményt az 1. és 5. pontban kiegészíti, a közlést czélszerűnek és szükségesnek véltem.

Méltóságoknak és Monarcháknak az Felséges Mindenható Istennek hatalmában vannak, mind pededig (így) az hadakozó fegyvernek viselése s győzedelmeskedése az bölcs Istennek tanácsából függenek, mindazáltal mind az ellenkező sziveknek szép egyességre való hozattatásokat, mind pedig az fegyvernek letételét kegyelmes tetszése szerint való eszközök által szokta ő Felsége véghez vitetni. Elhez képest mindezeknek fellette abban legyenek ő kegyelmek foglalatosak, minél illendőbb devotioval és submissioval ezeket hatalmas Monarchák között már régtől fogván fen forgó és ugyan vérben buzgó fegyvernek letételét, megháborodott sziveknek igyenességét és az egész népnek csedességét munkálkodhassák, melyre ő Felségét ilyen ratiokkal inducálhatják.

1. Mert az ő Felsége és Birodalmi megbántódási emlékezetes triumphussal recompensálódtak — úgy tetszik.

2. Mert az ő Felsége született és keresztényi természeti indulati, nem lehet, hogy commiserationa ne indultak legyen eddig is, avagy csak az sok ártatlanoknak vérek kiontásán, az sok keresztény s Isten dicsőségét terjesztő lakó helyeknek elpusztításán.

3. Mert hogy az már kietlen pusztaságra jutott helyek között, mint egy veszedelmes habok között hajócskák módjára megmaradott városok és faluk is elpusztítatván, vadaknak barlangjává legyenek, nem férhet az ő Felsége természeti kegyelmességéhez, kívánni, annál inkább, hogy az több keresztény országok között, mint valami busongó habok és láng között forgó gyámoltalan Magyar-és Erdélyországa porrá és hammuvá tétethessék.

4. Mert Istennek bölcs titkában lévén az fegyver viselések és győzedelmek terjedése is, mindeneknek tetszése szerint, bizonytalan az emberek előtt kimenetelek, melyre nézve az már véghez ment nevezetes triumphus után, nem láthatik ellenkező dolognak ő Felsége előtt is, hadainak és birodalmának lakossinak csendes nyugodalmat engedni.

5. Mert nem az utolsó jele az ő Felsége véghez vitt emlékezetes győzedelmének, minden nemzetek között való terjedésének sőt természeti kegyesség gyakorlásának is, midőn az ellenkező fél ad alkalmatosságot az fegyvernek illendő okok-

kal való letételére. Ezeknek munkájában pedig szorgalmasan megtudakozzák ő kegyelmek az békességre hajlandóbb elméket, és azokat jó magok alkalmaztatásokkal inducálni munkálódják mind arra, hogy azt acceptálják s promoveálják, s mind pedig arra, hogy az nem más, hanem az mi interessentiánk által lehessen és legyen, hogy amnyival is az Török Nemzetnek ellenünk lehető scrupulusit evitálhassuk.

6. Instáljanak ő kegyelmek igen alázatosan ő Felsége előtt, hogy az ide alá való Generáloknak méltóztassék serio parancsolni, Erdély és a Partium ellen semmi hostilitast ne exerceáljanak, ő Felségével már jó reménység alatt Tractában levén Erdély, és így innen is a jó correspondentia és keresztényi securitas ő Felségéhez s birodalmához megtartatik, hadait pedig ő Felsége ez országba semminemű praetextusok alatt bejöni, vagy irrumpálni ne disponálja, sőt igen serio prohibeálja, ne kételenítessünk mi is ellenkező remediumhoz nyulni. Ha hol pedig Isten az időt s az dolgokat is úgy moderálja, hogy az ő Felsége hadaira in defensionem nostram szükségünk legyen, olyankor és akkor is az mi kívánságunk szerint expedíaltassanak, és mind magok viselésekben, mind pedig az hazában kívántató commorálásokban, sőt ez országból való kimenetelekben is az mi dispositionktól függeni legyenek kötelesek.

7. Szükséges ő kegyelmeknek azt is emlékezetbe hozni, hogy mi az mi szokott adónkat az Török Császár tárlházába beküldeni kételenítettünk, mivelhogy szokott ideje már jelen levén, annak elmulatásával láttuk egészen rebellálni, és hirtelen nagy veszedelembe praecipitálhók mind magunkat és nemzetünket, melyhez képest instáljanak ő kegyelmek, az ő Felségéhez való Devotionk ellen cselekedni. (?)

Nagy submissioval instáljanak ő kegyelmek azon is, az régi boldog emlékezetü időkben Erdély országához incorporáltatott Pars Regni Hungariae, minden intra ejus limites levő erősségek, városok, faluk és tartományok cum eorundem usibus et proventibus pertinentiisque et emolumentis universis, ide értetvén Nagy-Bánya is, az ő Felsége boldog triumphusának alkalmatosságával bocsáttassanak az Erdélyi Gubernium alá; Debreczeunek pedig semmi részein ne kapdossanak, sőt

Privilegiumokat minden részében confirmálni méltóztassék ő Felsége, méltóztatván ő Felsége ezekkel is az ő Felségéhez való nagy devotionkat terjeszteni.

Emlékezetben hozhatják ő kegyelmek azt is, minémű tekintetek és nagy állapota volt ez hazában Csáki Lászlónak; de mindazáltal azt meg nem becsülte, még háladatlan-ságra és pártolkodásra is fakadott, sőt édes hazáját, szerelme-sit elhagyván, ez hazán kívül létében is mennyi bajoskodást és költséget szerzett; sőt most is fenyegetőzni s ez haza bajoskodására célzó szándékától supersedeálni nem szűnik. Ezek-hez képest minthogy az ő Felsége resolutioja is azt tartja, semmi közü ő Felségének hozzá nincsen, szolgálatjával ő Felsége ne éljen, sőt lűségét is mint olyan Patriae suae Prodi-tornak ne acceptálja. Ezeket e szerint proponálván ő kegyel-mek, illendő submissioval relegáljanak ő kegyelmek az ide alább következő punctumokra, melyek szerint mind ez haza közönséges dolgai, s mind pedig némely szükséges priva-tumok declaratióját folytathatják s folytassák ő kegyelmek, instálva nagy submissioval, méltóztassék ő Felsége azoknak is mind meghallgatásában s mind pedig acceptálásában császári kegyelmes favorát mutatni.¹⁾

1. Hogy Erdélyben az négy Recepta Religiok, az Approbata és azon Approbatában írott Unio Conditioi szerint való szabados exercitiuma megtartassék; semmi szín és praetextus alatt semminemű időben persecutioja ne legyen; azoknak templomait, scholáit, parochiáit és egybeet is, azokhoz való proventusokat, fundusokat, haszonvivő helyeket el ne foglalják, és akármelyik Religion levő ministereket ne becs-telenítsék.

2. Az mi mostani kegyelmes Urunkat és ifjabbik választott Fejedelmünket ne turbálják, sőt az ő Nagyságok decessusán (legyen) libera electio Principum Transsylvaniae juxta Consti-

¹⁾ Az elébbi 6 és 7. pont tartalma némileg más szövegezéssel elé fordul a Vajda Lászlónak adott s imént idézett útasításban is a 2. 7. 8. 9. pont alatt, de közlését a fenebb érintett indokokból szükségesnek láttam, annál inkább, mivel ez amannak kivált 2-ik pontja homályosságát elosztatja.

tutionem et Articulos Regni, juxta liberum eorundem suffragium et electionem, sitque Princeps Transylvaniae liber et absolutus Princeps, a nemine dependens et confirmatio eorundem a nullo, nisi a libera eorum electione dependeat; az mely Fejedelmet Erdély választott, ő Felsége tartozzék Fejedelemnek agnoscálni.

3. Titulus Principum Transylvaniae et insignia maneant suo more usitata uti hactenus.

4. Hogy semmi erdélyi Regimenhez és igazgatáshoz, jószágok és privilegiumok collatiójához, törvényünk és articulusink bontogatásihoz, ennek jövedelmének vagy Perceptiojában vagy Erogatiojában magát ne immisceálja, nec per alios, sőt egész Erdély országához és hozzá tartozó magyarországi részeihez semmi jussát és praetensioját nem tartja.

5. Hogy Erdélyt soha semmi idő forgásában Coloniájává, subditusává nem teszi, semmi erősségében Erdélynek praesidiumot nem viszen akarátja ellen, hadat se ide be nem küld, se nem quartélyoztat, se élés-adással, vagy egyéb akármilyen accidentiákkal s adóadással is nem terheli ő Felsége.

6. Hogy Erdélyt akarátja ellen hadban menni nem kívánja, sem nem erőlteti senki ellen, sem munitiot tőle nem kíván.

8.¹⁾ Hogy az erdélyieknek liber quaestussa legyen akárholott az ő Felsége birodalmában absque omni impedimento.

9. Hogy az Jus Patronatust sive Sacerdotale Erdélyben erigálni nem ügyekezi, hanem az eddig való szokás szerint hagyja ő Felsége.

10. Hogy ha az mely Sacerdotale bonumok és jószágok régenten a Catholicus papoknak az országtól elítéltettek,

¹⁾ Az eredetiből a 7. pont hiányzott; de a homályt fölvilágosítja a *Diplomatarium Alvinczianum* I. köt. 9. lapja, a hol az 5. pont így végződik: »semmi erősségeiben Erdélynek (t. i. ő Felsége) akarátja ellen praesidiumot be nem viszen.« Ezen túl kezdődik a 6-ik pont így: »Ugy Erdélyben Erdélyországa akarátján kívül se ide be nem küld (t. i. hadakat), se nem quartélyoztat, se élés-adással vagy egyéb akármilyen accisákkal nem terheli és adóadással is.« Tehát az itteni szövegezés szerinti 5. pont tulajdonképen kettőt foglal magában, a 6-ik tenné a 7-ket is, a 8-ik, 9-ik sat., következnek rendesen s így a homály el van oszlatva.

azokat akár Fiscus, akár más akárki birja, azokhoz nem szól, sőt elő sem hozza.

11. Hogy Erdélynek régi határit, puta: Várad, Jenő, Világos és Vár, Lippa és azokhoz tartozó Kastélyok, Udvarházak és Tartományok, Lugossal, Karansebessel, azoknak Proventussival s Tricesimáival Erdélynek visszaadassanak, az Erdélyhez való egész Partiummal, Debreczenhez pedig semmi közit ne is tartsa, sőt minden Privilegiumit confirmálni méltóztassék ő Felsége.

12. Hogy Nagy-Bánya Erdélynek visszaadassék, régen már az Erdélyi Részekhez is leven incorporáltatva.

13. Ut Transfugae et Proditores Patriae ex Regno nostro proscripti vel proscribendi in ditiones suae Majestatis non recipiantur simulque extradentur.

14. Hogy az mely erdélyi embereknek jószágok Magyarországon vagyon, szabadosan absque omni impedimento birhassák, sőt a kik az erdélyiek közül megkárosodtanak, azok is contentáltassanak azoknak javaiból, kik a károkat cselekedték.

15. A mely erdélyi embereknek akár jószágokhoz, akár adósságokhoz Magyarországon igaz praetensiojok vagyon, ő Felsége őket minden dilatio nélkül contentáltatja.

16. Hogy az erdélyi emberek szabadosan perelhessenek Magyarországon.

17. Hogy az Erdélyből Magyarországba szökött vagy szökő szolgálkat, jobbágyokat kiadják az erdélyieknek.

18. Hogy az erdélyi Cápitanokban való fassiok és procurator-vallások Magyarországon is pro rato et firmo acceptáltassanak, az ottvalók is itt.

19. Hogy Erdélyt ő Felsége minden ellenségei ellen protegálni, segitni tartozzék, mikor Erdély kívánja.

20. Hogy mikor Erdélynek ő Felsége segítséget küld szükségében, mikor Erdély kívánja, ő Felsége kiviszi, az alatt is, mig az erdélyi birodalomban leszen, legyen az erdélyi fejedelemtől függése.

21. Hogy in casu necessitatis ő Felsége, ha Erdély kívánja, nemesak néppel, hanem pénzzel, munitioval is segiti.

22. Noha ő Felsége az magyar király, mindazáltal az erdélyi titulussal ne éljen ő Felsége.

23. Felülését ez hazának ő Felsége az török ellen nem kívánja, valamig Váradot, Tömösvárt és Nandor-Fejérvárt a kereszténység meg nem veszi.

24. Hogy a magyarországi gyűlésekben, sőt egész Imperiumban is, mikor a mi szükségünk kívánja, az erdélyi Fejedelem és az ország követje megyen, illendő sessioja és becsületi legyen.

25. Hogy ha Isten ő Felségének az magyar birodalmat kezében adja, az mely erdélyi familiáknak jószágok volt, azokban a tartományokban, nekik visszaadassa, a kik igazságokat compróbálhatják.

26. Ha ő Felsége, a kereszténység és törökök között a békességre hajol a dolog, nem más, hanem mi általunk és Erdély által tractálja a pacificatiot ő Felsége és a kereszténység minket agnoscál Pacis Mediatoroknak.

27. Hogy Erdélyt és annak Fejedelmét ki nem rekesztik az törökkel való universalis békeségből, olyan punctumok szerint, az mint Erdély annak idejében kívánni fogja; Erdélyt az két Oláhországgal és hozzájuk való határokkal, tartományokkal, erősségekkel az békességben foglalván; melyeket is jó idején értésünkre adjon ő Felsége.

28. Hogy a dolgot és tractát ő Felsége titokban tartja, és sem töröknek, sem másoknak senkinek írásunkat, mint régen, ki nem jelentik, ki nem adják.¹⁾

Ezen punctumokat ő kegyelmek szorgalmatosan megolvassák s elméjekben tartásák, és annak idejében s helyén hűségesen proponálják s hazánknak közönséges kárára mellőlők

¹⁾ Ezen 1—28. pont tette a Dunod atyának átadatott alap-föltételeket is (látható: *Diplomatar. Alvinczianum* I. köt. 8—11. lapon); közlését még is szükségesnek láttam a fennebb érintett indokoknál fogva annyival inkább, mert a két útasításban levő némely homályok ez úton eloszlanak, így p. o. azoknak 1. és 11-ik pontjában két szó hibásan van írva vagy olvasva, ebben helyesen, szintugy ebben a 7 ik pont hiányzik s amaz fölvilágosítja. Megjegyzendő, hogy ez útasításból a Dunod-féle 28—29-ik pont egészen kihagyatott, a zár-rész pedig igen körülményesen és nyomosan van szövegezve.

el ne álljanak. Midőn pedig eszekben veszik az ő Felsége részéről, melyik punctum ellen, mennyi részében leszen ellenkezés, úgy melyik punctumra, mennyi részében lépni nem akarnának, azokhoz tartozó ratiokkal együtt hűségesen regisztrálják és rescribálják nekünk, a Tanácsi Rendnek, az Deputatusokkal együtt, várván azok iránt a Tanácsi rend és Deputatusok tetszésekből leendő Resolutionkat.

Hogy pedig az Császár ő Felsége császári Gratiaját az megirt Punctumokban feltett kívánságink iránt implorálhas-sák ő kegyelmek, az mi és az ország részéről is ígérhetik és ígérjék is keresztényi Devotionkat s teljes életünkben való hűségünket ő Felségének, sőt erőnk s tehetségünk szerint való propensionkat is az ő Felségéhez való kész engedelmes-ségünkre, kívánván nagy sinceritással az ő Felsége Császári Gratiaját magunkon és az Országunkon is tündököltetni.

Ezen Punctumokat az Császár ő Felsége sub verbo Caesareo ac Regio et bona fide Christiana méltóztassék confirmálni, sőt az confoederatusok is subscribálni: Hogy pedig ezen dolgok nem promulgáltatnak, sőt emberünktől is kívánt assecuratio nélkül el nem vétetődnek, tégyen securusokká ő Felsége bennünket, és végben menvén a dolog, kívánságunk szerint emberünknek visszaadassanak cum securitate reditus eorundem.

Ha hol pedig Istennek ő Felségének bölcs tanácsából az dolog arra menne, hogy az tractatusról való levelek expediáltassanak, tehát több szorgalmatos magok jó alkalmaztatását tetézzék ezzel is, és legyenek azon, nem másutt, hanem a német Cancellarián és mennél jobb formában expediáltassanak mindenek, valamelyek ez Tractus (így) alkalmaztatásával leendő Conclusumok iránt fognak kívántatni.

Noha pedig senki az ellenünk lehető objectioakat nem praeconcipiálhatja ugyan, mindazáltal az mikről elmélkedhettünk, azokról dispositioakat tennünk szükséges; ha azért obji-ciáltatik, mint kellett az elmúlt egy néhány esztendőben az török nemzet mellett hadat viselnünk? megmondhatják ő kegyelmek: az ő ígájoknak és szoros dispositiojoknak subjectussi levén, kételenítettünk ugyan mind magunk s mind szegény hazánk utolsó elromlásának eltávoztatásának okáért enge-

delmességünket megmutatnunk; de azonban az ő Felségéhez és az egész kereszténységhez is tartozó Devotionkat meg nem tagadtuk, sőt olyan nagy anxietásokban is tökéletes sinceritásunkat a mikor mint lehetett declaráltuk.¹⁾

XIII.

A bécsi küldöttség önlekötelezése.

Reversalis Dominorum Ablegatorum.

Mi Hallerkői Haller János, az mi kegyelmes urunk ő nagysága tanácsa, Osztopányi Pernyeszi Zsigmond az mi kegyelmes urunk s asszonyunk hoppmestere, szebeni egyik polgár Miles Mátyás és Váradi Jnczédi Mihály, az mi kegyelmes urunk ő nagysága egyik belső szolgája, adjuk emlékezetül ez írásunk által az kiknek illik mindeneknek, hogy az mi kegyelmes urunk ő nagysága, az méltóságos tanácsi rend és az egész Erdély, ehez tartozó Magyarország részének három natióból álló státusinak meg egyezett tetszésekből méltóztatván a felséges római császárhoz ő Felségéhez, az ő Felsége és az hatalmas török nemzet között fenforgó nagy ellenkezőseknek pacificatiojának munkájára és ez haza közönséges dolgainak is jó karban való hozására delegálni és expediálni: Esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu, Szentlélek, teljes szent-háromság, egy bizony örök Isten, minket az mi hitbéli professionk szerint segéljen, világi előmenetelünket úgy boldogítsa és lelkünket is úgy üdvöztse, hogy mi az méltóságos Apafi Mihály kegyelmes urunkhoz, méltóságos Bornemisza Anna fejedelem asszony kegyelmes asszonyunkhoz és méltóságos második Apafi Mihály nemes Erdélyország s hozzá tar-

¹⁾ Az erdélyi kir. fiskus levéltárában levő első fogalmazványból — ugynevezett *Minutából* — melyet az 5. pontig egy kéz irt, azután a 11-ig más, ezen tul a 28-ig s az utána levő berekesztésig a harmadik kéz, az ezen tul levőt végig a negyedik kéz; se előzményi, se záradéki forma nincs. Ugy látszik, a fejedelem udvari scribái a levéltár részére irták, vagy mások valamely más czélra. Kivül e van rajta: 4-a et 5-a novembris 1685. s mint lajstromozási jegy, ez: Nro 97. Miscell. Fasc.

tozó Magyarország részeinek választott és confirmált fejedelmekhez ő nagyságokhoz tartozó igaz hűségünket, mindez hazában s mind pedig az hazán kívül akár holott is levén, szentül és minden homály nélkül fentartjuk és abban életünk fogytáig megmaradunk, azzal ellenkezőkkel pedig az ő nagyságok szerelmes életének kockáztatására és birodalmok megháborítására, sem nem tractálunk, sem titkon, sem nyilván, és semmi kigondolható színek, tekintetek alatt meg nem egyezünk, nemes Erdélyországhoz és ennek lakosihoz cum partibus Hungariae eidem incorporatis az közönséges unio és hazánk bevött törvényi, articulusi szerint mint édes hazánknak fiai s tagjai, igaz hazafiságunkat fentartjuk és mindezeket kíváncsi s tartozó magunk alkalmaztatásával megbizonyítani el nem mulatjuk. E mostani reánk bizott követségnek pedig rendit mind ő nagyságokhoz tartozó, mind pedig igaz hazafiságunkat az igaz vér és unio és hazánk bevett törvényi, articulusi continentíája szerint nem csak gyakorlani, hanem hűségesen és jó lelkiismerettel az előnkbe adott instructióknak rendéhez képest viselendő munkáink magunk gyakorlásival megbizonyítani igyekezünk, semmiből Isten kegyelméből nekünk adott talentum szerint magunknak nem kedveznén, úgy, hogy minden atyafiságot, ez Hazánk, hozzá tartozó Magyarország részének mostani méltóságos Fejedelme, az méltóságos Tanácsi rend, az országnak három natiobeli Státussi közönséges jó tetszésében, kívül lehető reménységit s bizodalmat, sőt mindenféle ígéreteket, ajándékokat, felelmet, rettegető alkalmatosságokat, egy szóval minden tekintetbeli hűségünkkel, hazafiságunkkal ellenkező csak kisebb okokat is félretenni, az reánk bizott dolgokat nagy hűséggel, szorgalmatossággal és jó lelkiismeret szerint munkálkodjuk; ha mi oly dolgok pedig scrupulust, difficultast vagy pedig tovább való discursus által valami reménységet az conferentiáknak alkalmatosságával importálnának, magunkat azok iránt nem praecipitáljuk, hanem az conferentiáknak alkalmatosságával occurrállható minden difficultásokat, mind pedig hazánk javára czélozható conceptusokat cum suis rationibus accessoriisque et requisitis necessariis szép rendben vevén, valósággal és minden akadály és scrupulusok nélkül az mi kegyelmes urunknak,

az méltóságos tanácsi rend, deputatusok ő nagyságok és ő kegyelmek tetszéséből leendő resolutioihoz tartjuk, alkalmaztatjuk mindenekben. Alioquin comperta rei veritate az mi hazánk törvénye s rendi szerint magunk, maradékunk is notoria personáknak tartassanak, provincáltassanak (igy)-Datum in Civitate Alba Julia 5. novembris 1685.¹⁾

XIV.

A bécsi küldöttségnek a fejedelem által adott fölhatalmazása.

Plenipotencia Suae Celsitudinis Principalis.

Nos Michael Apafi etc. Damus pro memoria per praesentes, significantes quibus expedit universis. Quod nos assumptis et communicatis Dominor. Consiliariorum nostrorum ac etiam trium Nationum Regni hujus Tranniae et partium Hungariae eidem annexarum Statuum et Ordinum Universorum Consiliis, Spectabilem ac Magnificum Joannem Haller de Hallerkő Consiliarium nostrum intimum, Generosos item Sigismundum Pernyeszi de Osztopán alterum aulae nostrae praefectum, Prudentem ac Circumspectum Mathiam Miles Civem ac Civitatis nostrae Cibiniensis Senatorem, necnon Grosum Michaellem Inczédi de Várad, ex praecipuis Aulae nostrae familiaribus, fideles nobis sincere dilectos, — discordes Romanorum Imperatoris ac Turcarum Imperatoris animos complanandi armaque eorundem mutuo sanguine profundissime immersa optatae requiei terminos imponendi ut et praesertim Regni hujus Tranniae et partium Hungariae eidem annexarum statum inter tot vicissitudinum discrimina constitutum componendi ac placidae securitati redigendi causa ad Caesar. Regiamque Romanorum Imperator. Majestatem cum eadem

¹⁾ Az erd. kir. fiskus levéltárában levő elébb már megjelölt *Minutáról*, mely öt összevarrott íven magában foglalja az elébbi útasítást ezen reversalist, a következő két felhatalmazási töredéket s az orszá. rendei által az ugyanezen Deputatusoknak adott biztositást, mely megjelent a *Diplomatarium Alvincianum* I. köt. 32. l. Az egész összevarrott ívcsonón egy jegy van, a mit fenebb ismertettem.

Caesarea-Regiaque Mattate tractaturos deligendos et ablegandos duxerimus. Assecurantes, affidantes et certificantes eosdem ibidem ratione praemissorum eisdem commissorum et concreditorum tractatum, conclusumque et determinatum fore harum nostrarum etc.¹⁾

XV.

Ugyanazon küldöttségnek az ország Rendei által adott fölhatalmazás.

Plenipotencia Regni Tranniae Statuum.

Nos Universi Status et Ordines trium Nationum Regni Tranniae et Partium Regni Hungariae eidem annexarum. Damus pro memoria per praesentes, quibus expedit Universis. Quod nos assumptis et communicatis nostris consilijs praesentem statum Regni hujus Tranniae et Partium eidem annexarum inter tot vicissitudinum discrimina constitutum, accurate digestis et ruminatis, saluti ac securitati ejus consulere volentes, accedente etiam Celsissimi Domini Principis Domini Dni Nri Clementissimi benevolo superinde consensu, Spectabilem ac Mägnificum Joannem Haller de Hallerkö, Suae Celsitudinis Principalis intimum Consiliarium, Grosum item Sigismundum Pernyeszi de Osztopán, alterum Aulae ejusdem Celsitudinis Principalis Praefectum; Prudentem insuper ac Circumspectum Matthiam Miles Civem ac Cibiniensem Senatorem, necnon Gererosum Michaellem Inczédi de Várad ex praecipuis Aulae ejusdem Celsitudinis Principalis syncere dilectos ad Caesaream Regiamque Mattem Imperator. praesentem Regni huius Tranniae et Partium Regni Hungariae eidem annexarum statum inter tot vicissitudinem (sic) discrimina constitutum componendi, desiderabilique pacis et securitatis monumentis condecorandi gratia eadem Caesar-Regiaque Matt. tractatum deligendum et ablegandum duximus et assecurandum etc.²⁾

¹⁾ Az elébbi iratsomagból.

²⁾ Az erd. fiskusi levéltárban levő elébb ismertetett *Minutáról*, melynek másolói kivált a latinban feles hibát irtak.

XVI.

Caraffa császári tábornok és Teleki Mihály s társai mint fejedelmi teljhatalmu követek között az utolsó négy erdélyi várnak is a császári katonaság kezébe adásáról 1688. május 9. kötött egyezés.

Anno Millesimo Sexmo Octuagesimo Octavo die nona Mensis May in Civitate Cibiniensi inter Illustum et Excelsum Domin. Antonium a Caraffa, Aurei Velleris Equitem, S. C. Reg. Mattis Camerarium, unius Regiminis Cataphractorum Colonellum, Cavalleriae Generalem, Superioris Hungariae, nec non Militiae in Trannia supremum Commendantem ab una; et inter Celsmi Principis Tranniae et Statuum Plenipotentiariorum Ablegatos, ratione receptionis Praesidiorum Sacrae Romanor. Imperatoris in Fortalitia Kővár, Gőrgény et Coronense facta est Conventio et Conclusio formalis modo subsequenti:

1-o) Omnes proventus et reditus dictor. Fortalitiorum manet in libero usu Celsissimi Principis, militaris autem dispoos committitur Generali suae Mattis, statque in beneplacito suae Celsitudinis relinquere in Fortalitys ad exercendam Oeconomiam Vice Capitaneum, Provisorem, Rationistam et Clavigerum, qui cum rebus, familia et servis suis remanere poterunt in Fortalitys, educta tamen Militia Celsissimi Principis. Si vero Regnicolae aliqua bona haberent in illis Fortalitys deposita, licebit efferre, vel ibidem relinquere, aut plura etiam, si placebit, ad conservandum inferre, sine ullo impedimento et damno.

2-o) In Fortalitio Kővár remanebunt ex parte Celsissimi Principis Vice Capitaneus, Castellanus, Provisor, Rationista et Claviger cum familia et ipsorum servis; consimiliter officiales totidem servari poterunt in Fortalitio etiam Huszt, ordinatis in Huszt ex parte suae Celsitudinis viginti, in Kővár decem, in Gőrgény sex Peditibus, cum Vice Capitaneo, Provissore, Rationista et Clavigero; in Arce vero Coronensi manebunt ex parte Civitatis Castellanus et quindecim vigiles sive

milites ordinary. Munitiones in dictis Fortalitys intacte remanebunt, facta (sic) super iisdem Munitionibus Inventaria. (sic)

3-o) Evacuatio Praesidiorum dependet a fine Belli, neque abalienabuntur Fortalitia et loca Praesidiata; et quando erit tempus, rogamus et speramus ab innata Benignitate Augustissimi Imperatoris, ut dicta Fortalitia et loca, ad quos spectant, restituantur.

4-o) In casu ingruentis necessitatis concedatur liberum refugium in praedicta Fortalitia Regnicolis, cum rebus, familia, et omni suppellectili sine ulla damnificatione et dishonore ingredientium. Si vero aliquis ex officialibus Celssmi Pcipis in praedictis Fortalitys moriretur, erit in libertate suae Celitudinis alium constituere.

5-o) Tempia, Scholae, Parochiae, Domus Cameraticae, Tabernae in omnibus Fortalitys Civitatibus et locis Praesidiatis, totaque Trannia, pariformiter omnes Decimae, Tricesimae et Proventus Regni qualescunque illi fuerint, non turbabuntur, neque adimentur.

6-o) Milites Fortalitys egressuri dimittentur cum Armis et ipsor. bonis universis illaesi. Datum Anno, die et loco supranotatis.

Antonius Caraffa mppria (L. S.¹⁾)

XVII.

Teleki Mihálynak az 1685-ki kertsetsorai titkos szerződés következtében maga, gyermekei, cselédei és bárhol levő javai különös megoltalmazása végett Leopold császár által adatott védlevél.

Leopoldus, Divina favente Clementia, electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Garmaniae, Hungariae,

¹⁾ Az erdélyi fiskusi levéltárban levő egykorú, de egyszerű másolatról, melyen az erdélyi fejedelem nevében egyezkedő biztosok nevének nincs nyoma. Nyolcz ívet tevő füzet ez, melyben az 1686, 1687 és 1688-ik évi alkudozások némely már fennebb is említett iratai foglaltatnak, kívül a füzetben a jelzés látható: Nro 113. Miscell. Fasc. 1688.

Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae et Wirtembergae, Comes Tyrolis et Goritiae. Memoriae commendamus tenore praesentium quibus expedit Universis. Quod cum egregiam Fidelis Nobis dilecti Michaelis Comitis Teleki fidem, devotionem ac studium erga Nos Remque publicam Christianam pluribus occasionibus in magnum utriusque commodum et emolumentum sincere fideliterque testatum, praedictaque eximia servitia certa explorataque habeamus, in peculiaris satisfactionis ab ejus virtute, fidelitate ac zelo nactae argumentum — Eundem Comitem Telekium cum Prolibus, Domesticis et Bonis suis ubicunque sitis in pecularem Caesaream Regiamque Protectionem et tutelam Nostram motu proprio clementissime suscepimus, prout etiam hisce ex certa scientia suscipimus, ita, ut Is cum praedictis Prolibus, Domesticis et Bonis suis sub memorata Caesarea Regiaque Protectione Nostra esse, eadem plane gaudere, ac a nemine in Personis eorum sive Bonis turbari, neque ulla molestia, injuria vel damno quomodolibet affici, verum in quibuscunque Imcommodis, Violentiis et Vexationibus suam suorumque Personas et Bona sive mobilia, sive immobilia exempta esse, ac plena securitate ubivis Protectione Nostra potiri possint ac debeant absque ullo penitus impedimento; Universis proinde et singulis Fidelibus Nostris cujuscunque Status, Gradus, Dignitatis et Conditionis existant, Officialibus quoque Bellicis harum serie clementissime, firmiter ac serio praecipientes et madantes, ut saepefatum Comitem Teleki una cum suis Prolibus, Domesticis et Bonis non tam ipsismet hisce Protectionalibus Nostris Caesareis et Regiis inperturbate ac quiete frui, necnon ubique libere, tute et expedite ire, transire proficisci, pro lubitu commorari atque recedere sinant, quam ab universis id pariter fieri curent, Eumque pro fidei et de Nobis ac Inclita Domo Nostra semper merito agnoscant, et si a quopiam in sua suorumque Persona vel Bonis — uti praemissum est, impeteretur, aut damnum Ipsi, Prolibus, Domesticis aut Bonis inferretur, Eidem meliori ac efficaciori modo assistere, indemnitateque ipsius, quantum in iis est, consulere velint et teneantur, quo

clementissimam omnimodam voluntatem Nostram exequantur, gravi vicissim indignatione Nostra a Transgressoribus hujus Mandati Nostri incurrenda, severaque animadversione in eos decernenda. In cujus robur has Protectionales manu Nostra subscripsimus et sigillo Caesareo firmavimus. Datum in Civitate Nostra Viennae, die decima septima Junii Anno Millesimo, Sexcentesimo, Octuagesimo Octavo, Regnorum Nostrorum Romani Trigesimo, Hungariae Trigesimo Tertio, Bohemiae vero Trigesimo Secundo.

Leopoldus mpr.

J. Henricus Comes de Stratman mpr.

Ad Mandatum Suae Caesareae

Regiaeque Mattis

Steph. Andr. de Weidenburg mpr.³⁾

XVIII.

I. Apafi Mihály halála után a fejedelmi tanács által II. Apafi neve alatt az ő megerősítése végett Leopold császárhoz küldött levél.

Ifju Urunk nevével a Római Császárnak. 20. Aprilis Anno 1690.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas, Domine Domine mihi Clementissime, Benignissime.

Charissima et indulgentissima matre ante sesqui circiter Annos et nunc optimo patre orbatus, ad summi orphanorum Patris Dei misericordiam, Sacratissimae Vestrae Majestatis Clementiam et Dominorum meae Patriae Statuum fidem ac tutelam rejectus, hoc pullato et suplicissimo libello ad humillima Augustissimae Vestrae Majestatis pedum oscula compareo, et cum lacrymis ac singultibus quam humillime oro, ut erga me, omni quasi humana ope destitutum orphanum, exerceat misericordiam Deo et omnibus bonis gratissimam,

¹⁾ Az erdélyi kir. fiskusi levéltárban levő egyszerű másolatról.

et quae me et Dominos Status ad aeternam erga Sacratissimam Vestram Majestatem et Augustissimam ejus Domum et Rempublicam Christianam fidelitatem ac devotionem indissolubiler obstringat. Quam quidem Sacratissimae Vestrae Majestatis pietatem ac Clementiam summus ille orphanorum pater in hac et futura vita et in sera Augustissimae Domus posteritate quam uberrime remuneretur. Datum etc.

Ugyan ő Nagysága nevével az ifju királynak.

Sacratissima Romanorum Regia Majestas, Domine Domine Clementissime.

Ezt is úgy kell írni, csak hogy a jegyekekről váriálni kell.

A.) Ad Augustissimi Imperatoris et —

B.) Az Augustissima helyett: Sacratissima et — kell lenni.

C.) Longissima Augustissimorum Parentum vita, felicissima corporis, animi et gloriae adolescentia et denique in futura etiam vita ac sera Augustissimae Domus posteritate quam uberrime remuneretur. Datum etc.

Ifju Urunk nevével a Ministereknek. Praemissis praemittendis.

Cum ego charissima et indulgentissima matre et optimo patre orbatus, et omni quasi humana ope destitutus orphanus, medio generosi Domini Pauli Nagy ad pedes Augustissimarum suarum Majestatum per supplicissimas meas literas compaream, rogo cum omni debito respectu ac submissione Vestram Excellentiam (Celsitudinem) meam Causam sua apud suam Majestatem Sacratissimam intercessione promovere dignetur, quod christianae charitatis et pietatis opus, siquidem ego et Domini meae Patriae Status condigne reservire non possunt, summus orphanorum pater Vestrae Excellentiae in toto suae Vitae cursu et sera morte futura, denique in longa posteritate quam clementissime remuneretur. Datum etc.

Lotharingusnak Urunk ő Nagysága nevével.

Serenissime ac gloriosissime Princeps, Domine Domine gratiosissime.

Quo me triste et inevitabile gloriosae memoriae colendissimi mei Domini et optimi Patris fatum 15. praesentis

mensis deduxerit, facile credo, Serenitas Vestra proprio, suis vicissitudinibus exantlatis, quam charissimae hujus meae patriae visu ac plena rerum nostrarum notitia edocta judicabit. Cum ergo in hoc meo tam per aetatem, quam per omnes alias circumstantias omni quasi ope destituto statu, nihil, quo me post Domum et Augustissimam suam Majestatem vertam, magis obvium habeam, quam gratiam et fidem Vestrae Serenitatis: rogo quam humillime et confidentissime, recolat gratiosa memoria Principalem suam parolam et fidem, qua in Capitulationibus inter Serenitatem Vestram ex parte suae Majestatis, et piae memoriae meos parentes ac Dominos Status Anno Millesimo sexcentessimo octogesimo septimo percussis, meae etiam securitati prospectum est, et pro sua erga quosvis orphanos pietate agat meam apud Sacratissimam Suam Majestatem causam, et licet hoc, inter alia pro tot victoriis a Deo collatis sacrificia, Deo certe orphanorum patri ac vindici gratissimo et quod me ac totam Transylvaniam ad grata in perpetuum obsequia ac servitia Vestrae Serenitati devinciat, tubamque ad seras posteritates intonet, Carolum nempe Lotharingiae ducem non tantum Turcarum victorem, sed orphanorum etiam patrem fuisse. Quod denique Deus Vestrae Serenitati in toto suae vitae cursu et mortis articulo post sera denique fata regnaturae posteritati refundat et remuneretur quam liberalissime. Datum etc.¹⁾

XIX.

Az erdélyi államtanács mint kormánytestület kiáltványa a néphez a végre, hogy az Thökölynek ne higgyen, a császártól el ne pártoljon.

Nos Consilium Status Regni Tranniae.

Spectabilibus, Magnificis, Gener. Egreg. Univers. et Singul. Nobilibus pariter etiam Ignobilibus, tam Ecclesiasticis, quam Secularibus, ubivis in Ditione Tranniae constitutis et commorantib. Praesentes nostras visur. Salutem, et quibus

¹⁾ Az előbbi négy levél eredeti fogalmazványából, mely az erdélyi orsz. Múzeumban van, gróf Kemény József ily című gyűjteményében *Erdély Története eredeti levelekben*. XXXV. köt. időrendi helyé».

decet, officiosam nostram benevolentiam. Magunk szoros kötelességünktől, és édes Hazánkhoz való szeretetünktől viseltetvén, ez kibocsátott Levelünknek rendiben, mindeneknek tudtára és értésére adni, ez ide alább való dolgokat szükségesnek íteltük. Mindezeknél az nyilván vagyon, az Isten, kinek hatalmában minden birodalmak vannak, és az Országokat, Tartományokat, a kinek akarja, annak veti birodalma alá, miképen ez szegény hazát is, ki másfél száz Esztendőnél tovább, a Pogány nemzetnek levén birodalma alatt, Római Császár kegyelmes Urunk ő Felsége és az egész kereszténységnek igaz igyü fegyverét boldogítván és a Pogányságnak hitit és frigyét megszegő vakmerőségit meg akarván büntetni, egy néhány rendbeli diadalmas harcok után, ez Hazát is ő Felségének úgy mint Magyarország koronás királyának birodalma alá veté, és Római Császár kglmes Urunk ő Felsége is kglmes Protectioja alá vevén, minden rendek ő felségéhez való állhatatos hűség-mutatásokról magokat hittel kötelezték. Elhiszszük minden bizonynyal, sokan találkoznak olyak, a kik mind magok, a közjőval ellenkező értelemben vannak, mind peniglen másokat különb-különbféle hazug hírek hintetgetésével és árnyékhoz hasonló haszontalan biztatásokkal igyekeznek elhitetni és csábítani. Hogy azért mindenek jól megértsék és eszekben vegyék, miben légyen és álljon ez Hazának Isten után való megmaradása, szükség megtudniok, mit kövessenek és cselekedettel is mire czélozzanak.

Legelsőben is meg kell azt gondolni, hogy a Római Császár kglmes Urunknak ő Felségének való megesküvést megszegni nem szabad, mert azt mind az Isten, s mind az király kedvezés nélkül megbünteti, és ha a pogányokban, mint feljebb is írók, el nem szenved a hitszegést, sokkal inkább mi bennünk keresztényekben el nem szenved. Másodszor nem jó senkinek is tétovázni, és kiváltképen, a Thököly, árnyékhoz és párához hasonló biztatásit, mint egy bolondító maszlagot bevenni; mert hogy a felső esztendőkből Magyarországból az ő biztatása és factioja miatt megrészegedett embereknek és annak az Hazának abból származott veszedelmes állapotját elhallgassuk, legyünk magunk példákká, legyen ez a szegény Haza, melyet micsoda romlásra és pusztulásra, ennek fejedelemségét

tilalmas útakon és módokon vadászó gonosz szándéka, bizonyságok a miatt származott pusztulások, bizonyság sok szegény Atyánkfiának ő általa, ez Hazából erőszakosan és sokszori erős esküvése ellen lött kivitele, ez Hazánkon kívül való nyomorgások, külön-különbféle módokon való elveszések, siralmas sorsok, bizonyságok legközelebb azok, a kik minden ő factioival, sok hamis hir-csinálásokból származott biztatásival megelégedvén, édes Hazájukban visszajöhetnek.

Minden ember gondolja jól meg azt is, már ez Hazában, az ő Felsége fegyvere mint gyökeret vert magának s mint megerősödött rajtunk birodalma, úgy, hogy már amaz hitegető biztatások attul meg nem szabadithatnak, sőt inkább, ha még is többször a Thököly unalmas factioji után indulunk, magunk vonjuk magunkra és a szegény hazára a végső veszedelmet Itélje meg akárki, mi lesz belőle, ha valami kóborló ő Felsége ellensége becsapván ez Hazába, ha melleje állunk, édes Hazánkat egyfelől pusztítja, rontja, rabolja, praedálja az ellenség, másfelől viszont állhatatlanságunkat meglátván, az ő felsége ez hazában levő fegyvere (mely másképen oltalmunk volna) mint hiti-szegetteket talán még nagyobb hitetlenséggel kezd öldökleni, rontani és pusztítani, és midőn egyik sem oltalmaz, hanem mindenik öldököl, ront és pusztít, végső veszedelemnél egyebet magunkra nem várhatunk.

Intünk azért mindeneket, kiki letett esküvéséről megemlékezvén, minden ő Felsége ellenségi ellen viseljék úgy magokat, mint magok tulajdon ellenségek ellen, sem titkon, sem nyilván azokkal semmi Correspondentiát ne tartson senki, se írás, se izenet által.

És hogy mégis Istennek tovább való ítéletit kelletvén viselnünk, ha édes Hazánkban ő Felsége akármi nemű ellenségi kóborlásra becsapnának, minden félelmet és mindennemű tekintetet félre tévén, senki az olyan kóborlókkkal egyet ne értsen, senki oda ne hódoljon, de sőt inkább minden emberek ellene támadjanak, és mindenképen üldözzék, kergessék, mint nyilván való ellenségeket; semminemű gazdálkodással nekik lenni ne merészljenek, hanem kiki, akár kastélyban, akár várban, akár városban és egyéb erősségekben, akár havasokban, erdőkben vonja magát, mindhalálig fegyverrel

álljon ellene, mindaddig, sőt azután is, míg az Hazában levő ő Felsége fegyvere Isten akaratjából rajtok diadal-maskodik. Mert ugyanis ha valaki javainak megtartására czélozván, idő előtt Thökölynek vagy egyéb ellenségeinknek meghódol, igen megcsalja magát, mert sokkal nagyobb romlás, nagyobb veszedelem követi, és hogy ha a kóborlóknak fegyverrel állott volna ellenek, maga életét ugyan megtarthatta volna; de így ha ilyen állhatatlanságban találhatik, az ő Felsége fegyvere, az olyan tőle elhódolt városnak, várnak, kastélynak nem kedvezvén, porrá tészí, és így nem csak javait pusztítja el, hanem még lakosságát is fegyverre hánýja. Hasonlót várhat magának az is, a ki valamelyik erősségből vagy Havasból, Erdőből kijöven, melléje áll, mert annak semmiképen többé Gratia fejének nem adattatik.

Szükség azért, hogy minden Uri s Főrendek mi végzésünket és Dispositionkat vevén, kiki az hova alkalmatossága mutatja, az ilyen szükségnek idején (melytől ugyan mostanság nem tarthatunk, Isten is távoztassa) vonja magát oly helyekre, a hol ő Felsége praesidiumátul megerősített helyet talál; az közönségesebb Rend és köznép peniglen, mentül felesebben együvé Erdőben vagy Havasban magokat összezevervén és megerősítvén, oltalmazták magokat, elhitetvén azt, hogy soha efféle kóborlók által az ő Felsége ez hazában megerősödött fegyverei ki nem üzettetnek, és annak alkalmatosságával senki a tereh viseléstől meg nem szabadul, de sőt inkább a kóborlók elüzettetvén, annál nagyobb terehviselésben, inségben és végső veszedelemben ejtik magokat az ilyen emberek. De ellenben ha e szerént kiki magát hűségesen viseli, és a kóborló által lett kárával nem gondolván, az ellenségnek szíves ellensége lészen, az ellenség is ez Hazában annyira erőt nem vehet, Római Császár kglmes Urunk ő Felsége is állhatatosságunkat megtapasztalván, eddig való terehviselésünket mint igaz állhatatos híveinek megkönnyebbíti és minden kegyelmességével elősegíti.

Ezeket és ehhez hasonló intéseket akartunk kglmeteknek, becsületes és nekünk kedves, kglmetek mostani megmustrálására rendelt Atyánkfia által értésére és tudtára adni, kinek is kglmetekhez leendő beszédének hitelt adván, kglmeteket

szeretettel intjük, alkalmaztassa mindenenkben ez mi intésünk-
höz magát, ne kockáztassa maga életét, kedves háza népét s
édes Hazáját, hanem inkább letett hiti mellett és Hazája ortal-
mában (ha így kell lenni) menjen inkább a tisztességes halálra
dicséretesen, hogysen magát árultatásba ejtven, gyalázatos és
irtózatos mészárszékre kedve ellen vonattassék és nem csak
életét, hanem szerelmesit, és egyéb minden javait veszede-
lembe hozza. Ezek után Isten kegyelmetek életét megtartván,
segélje minden jóra, kívánjuk.

Datum Cibinij in Congregatione Nostra Generali Die
26. Junii Anno 1691.

Consilium Status Regni
Transylvaniae. m. pr.¹⁾

XX.

*Teleki Mihály özvegye Véér Judith és két fia: Mihály és
László nemzetségek nevében a császárhoz Bethlen Gergely üldö-
zései ellen védelmet kérőleg intézett panaszirata, a panaszlott
megjegyzéseivel.*

Augustissime Imperator,
Domine Domine naturaliter Clementissime.

Licet dilectissimus noster Dominus Parens suum erga
Patriam amorem atque Sacratnam Vtram Majestatem humili-
mam devotionem, luculento sanguinis effusi sigillo comproba-
verit, eaquetenus se suosque miseros orphanos benignisissi-
mae Mattis Vrae Clementiae, ac eorum, quibuscum dum vive-
ret, familiaris egit, Curae et Consilio recommendaverit:
Cogimur tamen lugubri ac exasperato vultu conqueri, nos
non solum ab Illustrissimo Dmno Tranniae Generali, Gregorio
de Bethlen, sperato durius tractari, dum

1. Innocenti famae demortui Parentis graviter Verbis
et scommatis (sic) insultat.

¹⁾ A volt erdélyi kir. kormányzék levéltárában levő egykori hiva-
talos Minutából.

2. Suae Illustritatis auctoritate Dmnus Filius Franciscus de Bethlen sororem nostram malitiose (non enim lenius factum nominare possumus) repudiatam vehementer proscidit.

3. Idem praetitulatus Dmnus Generalis, Szent Pálum, notorium libellorum famosorum auctorem, quem ob famosum Scriptum, adversus pie defunctum Dnum Parentem nostrum, jure ad meritas poenastrahendum praetendebamus, protegit. Qui ipse —

4. Causa naturalium, quorundam, tempore conclamatae Tempestatis nobis ademptorum, satisfactionem praestare detrectat, ac:

5. Jus durum in Colonos nostros in Districtu Fogarasensi existentes, eos ultra modum affligendo exercet.

6. Nostra, ut apparet, ob servitia Gabrielis Nabradi conjugem, e bonis bona fide possessis ejecit ac excessive duriter tractare curavit: sed et

7. Illam bonorum Thökölyianorum partem, quae olim ipsam perduellis personam, interveniente vero Donatione, nos legitime concernebat, Majestatis Vrae Sacmae Diplomate, ac omni jure reclamante, esse ademptam, medelam cum omnibus placidis remediis absque tamen fructu, domi tentaverimus. Cogimur submississime ad Sacmum Matis Vrae Thronum prostrati humillime supplicare, quatenus Decreto Caesareo-Regio denegatae hactenus, abhinc vero, debito modo, administrandae justitiae remedia, nobis sine passione ac privato respectu suppeditanda, Inclyto Illustrique Gubernio Transylvanico clementissime imponere dignetur, subventura eatenus nutanti Familiae nostrae necessitudini, Clementiamque Deo placentem et a nobis subjectissima vita et prompta sanguinis ubi opus fuerit effusione humillime demerendam.

Sacratissimae Vrae Majestatis

humillimi perpetuoque fideles subditi

Michael et Ladislaus Teleki nomine

D. Viduae Matris et totius Familiae

Telekianae.¹⁾

¹⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában levő s 1692. nov. 16. költ eredetiből, a hol az ív belső jobb oldalán a következő — úgy látszik az illetőtől vele való közlés folytán irt — védekező s részint visszaútasító megjegyzések vannak téve.

XXI.

Leopold császárnak az erdélyi kir. kormányzékhez intézett s azt a II. Apafi hír és engedély nélküli házasságáért feleletre szólító rendelete.

LEOPOLDUS Divina favente Clementia Electus Romanorum
Imperator semper Augustus etc.

Generossi, Egregii, Prudentes ac Circumspecti, Fideles
Dilecti. Non absque stupore intelligere debuimus, Juvenem Apafium sine praescitu et consensu Nostro Sponsalia de futuro cum filia Gregorii Bethlen (matrimonio) contraxisse; verum fidem

Ad 2-dum. Mera est Calumnia, ipsa enim Domina Telekiana repudiari curavit, Conventum Episcopalem, super hoc repudio eo praesertim tempore urgendo, quod et obtinuit, dum ego Filiae meae tunc praecise defunctae funerationi adesse cogerer, adtestantibus hoc ipsum Inclutis Regni Ordinibus et Proceribus.

Ad 3-tium. Per me liberum fuisset et hactenus Szent Pálum prosequi, cum enim nullam ad me relationem praesertim servilem habeat, a me ne controversum quidem fuisset, nec in eodem Comitatu Albensi functionem officii habeo, quatenus ipsum protegere potuissem vel possem.

Ad 4-tum. Si quae naturalia isto necessitatis tempore congesta fuerunt tam ex parte Dominorum Telekiorum, quam etiam aliorum, absque discretionem personarum erogata sunt pro militia suae Mattis Sacratissimae per injuriam istius temporis Fogarasinum recepta; mihi non praejudicabitur, si contentationem facient.

Ad 5-um. Ne cruciferus quidem contra jus et aequum ab ipsis est exactus; si qui tam ex istis, quam etiam aliorum colonis, ex aequitate juris per officiales Districtus poenas debuerunt luere, id justitiae administrationi erit imputandum; interim more aliorum colonorum in eodem Districtu existentium debita militiae onera pro Fogaras supportare et ipsi coguntur.

Ad 6-tum. Nihil mihi cum Nabradi bonis, cum ego ejus loci nec possessor extiterim, jam vero cum Dno Magnifico Mikes (qui ista bona possidet) transactionem super hoc habet.

huic notitiae praebere ambigimus, cum a Vobis, quos hic Contractus latere non potest, nullam habuerimus¹⁾. Qua de causa, ut in certis versemur, genuinam rei Informationem a Vobis quam citissime percipere clementissime desideramus; casu quo autem res ita se, uti praemissum est, haberet, tunc ulteriorum horum Sponsaliorum progressum eo minus clementissime concedere intendimus, quo magis constat, dictum Apaffium non solum sub Regia Nostra protectione, sed etiam suprema Tutela hucusque extitisse, et adhuc existere. Et proinde durante sua minorennitate simile quid nec praesumere, eo minus autem peragere debuisse. Unde in consideratione offensae summae Nostrae Majestatis Regique Juris clandestina haec Sponsalitia omnimode inprobamus, Vobis clementissime demandantes, ut eorum progressum usque ad dictam genuinam Vestram Informationem Nobis quamprimum transmittendam et emendandam desuper clementissimam Resolutionem Nostram omnino sistere studeatis; Cui Caesareo Regioque Mandato Nostro debitum morem ad Nostram Clementissimam Voluntatem gerere noveritis. Vobis de reliquo Gratiam Nostram Caesareo-Regiam benignissime confirmantes. Datum in Civitate Nostra Viennae, die sexta septemb. Anno Milles. Sexcentes. Nonages. Quarto, Regnorum Nostrorum Romani trigesimo septimo, Hungarici quadragesimo, Bohemici vero trigesimo octavo.

Leopoldus mpr.

Jul. Frid. C. Bucellini m. pr.

Ad Mandatum Sacrae Caesarae

Regiaeque Mattis proprium

Joann. Theod. de Weissenberg m. pr.²⁾

Ad 7-mum. Mera est calumnia, nihil enim ego ex istis bonis vel occupavi, vel manu tenui, nec teneo.

(Megjegyzem, hogy semmi aláírás vagy bevezetés nincs; úgy látszik, az udvartól feleletre küldetett volt le, s Bethlen éppen az eredeti kérvényre irta azt, hogy vád és védelem együtt legyen.)

¹⁾ Egy szó, talán: Informationem — az eredetiből ki volt hagyva.

²⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában levő ily című könyvből: Liber Benignar. Resolutionum Regiarum Anno 1686—1704. 173—175. ll.

XXII.

Az erdélyi kir. kormányzéknek az elébbi ügyben a császárhoz tett jelentése.

Sacra Caesarea Majestas!

Domine Domine Nobis Clementissime, Benignissime!

Benignissimas Vestrae Sacratissimae Mattis Litteras 6-a sept. praeteriti Viennae de Excellentissimi Domini Junioris Principis Apaffi Sponsalibus datas cum profundissimo respectu hodie accepimus.

Quod ergo negotium dictum attinet, ita Vestram Majestatem genuine super eo informare possumus: Quod Dominus Juvenis Princeps suo et aliorum, quos ipsemet sciverit, Consilio usus, filiae Domini Gregorii Bethlen sine scitu et consensu nostro arrham dedit; postea cum ad Copulationem et Sponsalia res devenit, aliqui quidem Nostrum praesentes, sed usque ad illum diem ignari et tunc etiam disvadentes, aliqui absentes, sed ut rem in summa vel compendio deducamus, omnino istud Matrimonium sine scitu et consensu Consiliariorum vel Gubernii factum est.

Quod vero nuptiorum dilationem attinet, ut in omnibus, ita in hoc etiam passu Nos Vestrae Majestati quantum per Nos fieri potest, cum devotione sapientissime morem gerere et obsequi studebimus. Servet Deus Mattem Vestram Sacratissimam cum tota Augusta Domo florentem et ad vota felicissime triumphantem. Thordae 11-a Octobris 1694.

Sacratissimae Caesareo-Regiaeque Mattis

humillimi perpetuoque fideles ac subditi

Indignum in Trannia Gubernium:

Georgius Bánffi mpr. Gubernator.

Joannes Haller Thesaurarius mpr. Stephanus Haller mpr.

Alexius Bethlen m. pr. Nicolaus Bethlen m. pr.

Ladislaus Gyulafi m. pr. Samuel Riosztsi mpr.¹⁾

¹⁾ Az erd. kir. kormányzék levéltárában levő ily című könyvből: *Liber Benignar. Resolut. Regiarum* Anno 1686—1704. 175—176. ll.

XXIII.

Gróf Waldstein levele II. Apafi Mihályhoz, melyben őt választott fejedelemmnek írja.

Celsissime Princeps!

Reddidit mihi Celsitudinis Vestrae ante aliquot Menses ex Castro Ebesfalva ad me exaratas, expresse ad hanc Caesaream Aulam Ablegatus, et nunc peractis negotiis, redux Thesaurarius Generosus Dominus Joannes Keszei de Óvár mihique coram pluribus commissam sibi negotiationem exposuit, cui etiam, quantum in me fuit, pro posse Assistantiam praebui, prout praefatus Dmnus Keszei, simulque qualiter tractatio commissi sibi negotii successerit? in reditu suo compluribus circumstantiis enarrabit, ad quam me refero, et ad ulteriora quaevis praestanda officia me promptum offero, perpetuo absque hoc permansurus

Celsitudinis Vestrae

ad servitia paratissimus

Viennae 21. Decembris 1694.

C. C. Waldstein.

Principi Transylvaniae

Superscriptio tituli:

Celsissimo Domino Domino Michaeli Abaffi Electo Principi Transylvaniae *Ebesfalva*.¹⁾)

XXIV.

Leopold császárnak az erdélyi kir. kormányshékhöz az íránt intézett rendelete, hogy Apafi mutassa ki: mi jogon bírja Radnóthot?

Leopoldus, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus. Generosi, Egregii, Prudentes ac

¹⁾ *Gulácsi Albertnek, II. Apafi Mihály Titoknokának Naplókönyve (1691—1696.), melyet az eredeti kéziratból általirt Benkő József. Gr. Kemény J. gyűjt. az erdélyi orsz. Muzeumban. A XXIX. nro. 5. 4-edrét 178. l.*

Circumspecti, fideles dilecti. Posteaquam notitia ad Nos delata est, Bonum Radnóth una cum aliis ad Fiscum seu Principatum Transylvanicum pertinentibus Thesaurario Nostro necdum resignatum esse; proinde a Vobis quantocyus informari cupimus: qua de causa hoc factum non sit, et quid juris privati Apafius in illud habeat? Quod uti debita promptitudine exequi noveritis, ita Vobis vicissim gratiam Nostram Caesaream Regiamque in omne tempus benigne corroboramus. Datum in Arce Nostra Laxemburgi, die sexta may, Anno Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo Quinto, Regnor. Nostror. Romani Trigesimo Septimo, Hungarici Quadragesimo, Boheimici vero Trigesimo Nono.

Leopoldus m. pr.

Jul. Frid. Comes Bucellini m. pr.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae
Regiaeque Mattis proprium
Joan Theod. Weissenberg.¹⁾)

XXV.

Bethlen Miklós erdélyi főcancellárnak gráfi rangról negyed-ízi öseire visszahatólag, »Tekintetes és Nagyságos«, illetőleg »Méltóságos« czímről, régi czímerének megerősítéséről, az öt ezen kitüntetéseiben megsértők ellen eleve kiszabott 100 márka arany büntetésről adott császári adománylevél.

NOS LEOPOLDUS DEI GRATIA Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae etc. REX, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Luxemburgi, ac Superioris et Inferioris Silesiae, Wittenbergae et Tecturae, Princeps Sveviae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, Moraviae, Superioris ac Inferioris Lusitaniae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Feretis, Kypurgi et Goritiae, Langravius Alsaciae, Dominus Marchiae, Slavoniae, Portus Naonis, et Salinarum etc. Tibi Fideli Nostro Nobis dilecto, Generoso Nicolao de Bethlen, Consiliario Nostro in Transylvania Intimo, Cancellario Regio, Comitatus

¹⁾ Az erdélyi volt kir. kormánysház levéltárában levő eredetiből

Maramaros Comiti, Arcis Huszt Capitaneo Supremo, Salutem et Gratiae Nostrae Caesareae atque Regiae perpetuum Incrementum. Celebrata per Orbem a multis retro Seculis ea fuit Divorum Antecessorum Nostrorum Caesareo-Regia consuetudo, ut quos vel clara generis Origine celebres, vel eximiis in Patriam et Rempublicam meritis probatos, aliisque virtutum generibus praeditos animadverterent, eosdem munificentia sua singulari, prae caeteris ornandos extollendosque susciperent. Idque non solum hanc ob causam, ut ii virtutis suae beneficio, se condignos honores adeptos esse intelligerent, sed etiam ut et Posteris ipsorum, vel inde majori domesticae laudis tuendae propagandaeque desiderio excitati, et ad pares virtutes et verae gloriae capessendae conamina, totis viribus plenoque cursu alacriter contententes, in fastigio eminentiorum Dignitatum collocari mererentur. Unde et Nos Dei optimi maximi nutu atque providentia, ad Sacri Romani Imperii, aliorumque Regnorum et Dominiorum Nostrorum Haereditariorum Gubernacula admoti, nihil prius antiquiusque duximus, quam praeclara eorundem Antecessorum Nostrorum instituta ac vestigia cum in aliis, tum hac ipsa in parte firmiter sequi et bonos ac excitatos quosque Viros, cumprimis autem illos, quos praeter Natalium Decus, vel ingenii eruditionisque sublimitas, vel vitae morumque spectata probitas, ad haec tam majorum suorum, quam propria merita, assidueque in Nos, et Inclytam Nostram Austriacam Domum, sinceræ fidei et observantiae studia, commendatos et gratos reddunt, favore Nostro jugiter complecti, eorumque dignitati ac ornamentis favendis et amplificandis quavis occasione clementer adesse : Perspectum quippe et exploratum habentes, hac etiam potissimum ratione, Rempublicam foveri, si nimirum honestae cupiditatis igniculis, mortalium animis a natura tributis, quibus alias accensi, ad pulcherrima quaevis exercitia sponte feruntur, nos quoque fomitem addiderimus, virtutisque decus perpetuo beneficentiae Nostrae pignore posteritatis memoriae commendatum, immortalitatis quodam quasi nutrimento adornaverimus. Quando itaque benigne consideravimus Te Nicolaum de Bethlen, iis Parentibus ac Majoribus progenitum, quos ab aliquot Seculis, in charissima Hungaria et Transylvania non solum

praenobili et antiqua generis origine Illustribus Titulis et honoribus conspicuos; sed etiam variis ac insignibus obsequiis Patriae Nostrisque Divis Antecessoribus, Romanorum Imperatoribus et Hungariae Regibus domi, forisque fideliter et utiliter praestitis, necnon aliis laudabilibus actionibus praeclarum, praecipuumque semper Nomen, decusque gessisse, quam plurimis fideque dignis documentis constat. Inter eos autem omnes praecipue Te Nicolaum B. Nobilis ille sanguis, et quem a Parentibus tuis accepisti, generosus Spiritus, tam eminenter imbuuit, atque perfecit, ut ab ipso Iuventutis primordio, continuatis ad sequendam capescendamque verae virtutis gloriam conatibus omnes dehinc adultioris aetatis actiones praesertim in gravissimo hoc tempore diversis apud Augustam Nostram Aulam negotiationibus, quarum Epitome est Caesareo Regium Nostrum DIPLOMA Patriae tuae per te a Nobis impetratum, et Cancellariatus ac Commissariatus Supremi laboribus in singulare tuae Patriae emolumentum occupatus, totamque vivacitatem ingenii Nostro et Christianitatis servitio devotam eo potissimum direxeris, quo Majorum tuorum splendorem tanquam legitima Propago exserere, et ab illis acceptum, ac haereditario quodam jure in te derivatum decus, non solum ab interitu custodire, sed praeclaris etiam rarisque animi tui Dotibus, quae in Luce publica conspiciuntur, ampliandum, ad seram Posteritatem transmittere posses. Quae praemissa, verae utpote devotionis et intaminatae erga Nos, Nostramque Augustam Domum hactenus laudabiliter praestitae, et in posterum quoque continuandae Fidelitatis documenta, cum tam evidenter spectanda dederis, ut Nostrae de te conceptae opinioni, et in posterum quoque spei indubitatae omnino satisfeceris: Ideo in contestationem Benignissimae Nostrae acquiescentiae et simul praemii, rem Nobis, munerique Nostro condignam Nos facturos arbitrati sumus, si praedicta Antecessorum tuorum, propriaque tua merita honorifico hoc Nostro Elogio laudaremus, et ob ea ipsa te in sublimiorem, qui tibi jure convenit, honoris et dignitatis gradum promovendum suscipere, quo nimirum non minus perpetuum innatae Nostrae in eos, qui singularibus meritis et virtutibus clarent, munificentiae, benignissimaeque

simul, qua te ob supradictas rationes complectimur, voluntatis Testimonium, quam etiam utilissimum Posteritati tuae aliisque ad paria laudabilia studia ferventer sectanda extaret incitamentum. Motu itaque proprio, et ex certa Nostra scientia, animo bene deliberato, deque Caesareo-Regiae potestatis Nostrae plenitudine te praenominatum Nicolaum de Bethlen, tuam conjugem, omnesque liberos, haeredes, posteros et descendentes tuos ex legitimo Matrimonio jam natos et nascituros utriusque sexus in infinitum, in gradum et statum Comitum et Comitissarum eveximus ac Nostros, Regni Nostri Hungariae aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Comites et Comitissas fecimus et creavimus, prouti tenore praesentium facimus, creamus, erigimus et ad Comitum et Comitissarum statum atque gradum clementer evehimus et attollimus, ac praememorati Regni Nostri Hungariae aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Comitum ac Comitissarum honoris, dignitatisque Titulo per praesentes gratiose insignimus, necnon aliorum Nostrorum, et Regni Nostrae Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, et Nostrarum Haereditariarum Comitum vere natorum, ordini, numero, consortio, caetuique favorabiliter adscribimus et aggregamus. Decernentes, et hoc Nostro Caesareo-Regio Edicto firmissime statuentes, quod tu, praescriptus Nicolaus de Bethlen, tua conjunx, omnesque liberi, haeredes, posterius ac descendentes tui legitimi utriusque sexus, nati, et nascituri, in infinitum, Nomen et Dignitatem Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum haereditariarum Comitum et Comitissarum ferre et habere et tam in literis, quam nuncupatione verbali, necnon in rebus et negotiis spiritualibus et temporalibus, ecclesiasticis et profanis et in quibuscunque negotiis et actionibus, a Nobis et successoribus Nostris, ac aliis omnibus et singulis, cujuscunque status, gradus, ordinis, dignitatis et conditionis exstiterint, pro veris Comitibus et Comitissis vetustioris prosapiae haberi, dici, nominari et honorari possitis et debeatis: prouti Nos Ipsi, te, tuam conjugem, praescriptos legitimos tuos haeredes, posteros, utriusque sexus universos,

Comites et Comitissas nominamus, declaramus et appellamus, perinde ac si a quatuor Avis paternis et Maternis tales nati essetis. Volentes et auctoritate Nostra Caesareo-Regia expresse decernentes, quod ubivis locorum et terrarum tam in Iudiciis, quam extra Iudicium, omnibus et singulis privilegiis, indulgentiis, immunitatibus, libertatibus, juribus, consuetudinibus, honoribus, dignitatibus, praerogativis, exemptionibus, gratiis, favoribus uti, frui, gaudere et potiri valeatis et possitis, quibus alii antiqui Comites et Comitissae in Regno Nostro Hungariae, aliisque Regnis, Ditionibus et Provinciis Nostris Haereditariis uti, frui, gaudere et potiri solent, et possunt quomodolibet, consuetudine vel de jure, omni contradictione et impedimento postpositis. Porro tibi eam peculiarem fecimus et elargiti sumus Gratiam, ac vigore praesentium facimus et elargimur, ut in omnibus literis et scripturis, quae a Nobis, et omnibus successoribus Nostris ad te dabuntur et expedientur, vel in quibus alias per Nos vel per Ipsos Tui vel tuorum praescriptorum fiet mentio, titulo »Spectabilis ac Magnifici,« ab aliis vero quibuslibet respective »Illustrissimi« hononari ac ornari debeas et debeatis, prouti hanc formam per eos, quorum interest, ita observandam volumus et jubemus. Quocirca Universis Ecclesiasticis et Secularibus Principibus, Archiepiscopis, Episcopis, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, Militibus, Nobilibus, Clientibus, Capitaneis eorumque Vices Gerentibus, Dominis, Praefectis, Castellanis, Locumtenentibus, Officialibus, Heroldis, Caduceatoribus, Burgemagistris, Iudicibus, Consulibus, Civibus, et generaliter omnibus et singulis Nostris, Regnorum, Ditionumque et Haereditiarum Nostrarum Provinciarum signanter vero charae Nobis Transylvaniae subditis ac Fidelibus, cujuscunque dignitatis, gradus, ordinis et conditionis existant, serio mandamus et praecipimus, ut te, antedictos haeredes, posteros et descendentes, ex legitimo Matrimonio ortos, et aeterna serie orituros, masculos et foeminas pro Nostris, Regni Hungariae aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum haereditiarum veris Comitibus et Comitissis habeant, reputent, nominent, honorentque, eoque Titulo, gradu et ordine, nec non Juribus Privilegiis ac Libertatibus, praecipientiis, praerogativis, arm o-

rumque vestrorum avitorum, quae benigne confirmamus, insignibus, omnibusque aliis praemissis, jugiter uti, frui et gaudere sinant, teque ac tuos praescriptos in iis omnibus et singulis defendant et manuteneant, ac alios ne quid in contrarium attentent, vel moliantur, pro viribus prohibeant et impedian, in quantum indignationem Nostram gravissimam ac poenam centum marcharum auri puri pro dimidia Nostra ac successorum Nostrorum Fisco, pro reliqua vero parte injuriam passo, aut passis, toties quoties contrafactum fuerit, omni spe veniae sublata, solvendam incurrere noluerint. Harum nostrarum manu Nostra subscriptarum et sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum Literarum Testimonio mediante. Datum in Civitate Nostra Viennae, Die vigesima tertia mensis Februarii. Anno Domini Millessimo, Sexcentesimo, Nona-gesimo Sexto, Regnorum Nostrorum Romani Trigesimo Octavo, Hungariae Quadragesimo primo, Behemici vero Quadra-gesimo.

Ad Mandatum Sacratissimae
Caesariae Reg. Mattis proprium. ¹⁾

- XXVI.

Leopold császárnak az iránt költ rendelete, hogy Apafit hűségére eskessék föl, Fogaras várát tőle a fiskus nevében váltsák ki s adjanak más egyenértékű jókat a szathmári várbirokokból.

Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum
Imperator semper Augustus.

Generosi, Egregii, Prudentes ac Circumspecti, Fideles
Nobis dilecti. Siquidem paterna Nostra cura et sollicitudo de
chara Nostra Transylvania hoc etiam inter alia Nobis sugge-
rit, ut de persona Michaelis Apaffii reflexionem aliquam facia-

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában 2. 1696. sz. alatt levő egyszerű másolatból, melyen a császár aláírása, valamint az azt szintén aláíró tanácsos neve is hiányzik, az ív külsőjén ez irások vannak: 1696. 23. febr. Copia Diplomatis super Titulo Comitiss pro Domino Nicolao Bethlen. Hátrább: Protocollatum in Libro Regio Pag. 19. Tono 1.

mus; ideo-ad remonstrationem Vestram Nobis demisse factam, ipsum Nobis debitum homagium, et apud Vós solitum Unionis juramentum necdum deposuisse, clementissime resolvimus, ut illud ab ipso tanquam uno Patriae Procerum sine dilatione exigatis, eidem votum et sessionem in Comitibus inter Procerum primos assignetis, illumque simul de constanti in Nos fidelitate et devotione, in Patriam vero amore et servitio commoneatis, ut ulteriori gratia et benignitate Nostra se dignum, de Patria bene meritum, nec non fraternae Statuum charitatis compotem reddat.

Porro e re totius Transylvaniae et ipsiusmet Apaffij futurum censemus, ut Arx Fogaras cum omnibus appertinentiis ab ipso Jure sanctionis Compil. Constit. Part. 4. Tit. 12. Art. 4. et 6. ad praesens possessis, parata pecunia, salvo tamen Regio Praesidii et reluitionis jure redimatur, huc etiam intelligendo, si quid in bonis Albensibus ab illo redimeretur. Quoniam vero pro moderno rerum statu illam summam eidem tradere inconsultum esset: Idcirco clementissime volumus, ut eadem ad manus fidelium Nostrorum dilectorum Comitibus Nicolai de Bethlen Cancellarii, Stephani Apor Thesaurarii Nostri Transylvaniae, necnon Danielis Absolon numeretur, quibus injunximus, ut praetactam pecuniam in debitorum Commissariatus Nostri Transylvanici defalcationem computatam in fidelium Nostrorum Saxonum, quo quis pro misero illorum statu tali consolatione dignior judicabitur, alleviationem inter illos erga quietantias suo tempore congruo loco producendas repartiantur. Ne tamen dictus Apaffius hoc modo aliquid patiat, demandavimus Camerae Nostrae Aulicae, ut bonorum Fogarasiensium modalitate praemissa redimendorum loco, ex Arce Nostra Szathmár et bonis ad illam pertinentibus eidem Apaffio fiat satisfactio. Quibus gratiam Nostram Caes. Regiamque in omne tempus benignissime corroboramus. Datum in Civitate Nostra Viennae, vigesima quarta Februarii, Anno Millesimo, Sexcentesimo, Nonagesimo, Sexto,

¹⁾ Az erd. kir. kormányzékhez intézett s annak levéltárában levő eredetiből.

Regnor. Nostror Romani 38-vo, Hungarici 41-mo, Bohemici
vero quadragesimo.

Leopoldus m. pr.

Jul. Frider. Comes Bucellini m. pr.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae

Regiaeque Mattis proprium.

Joan. Theodor. de Weissenberg m. pr.¹⁾

XXVII.

*Leopold császár rendelete az erdélyi királyi kormányzékhez
a radnóthi uradalomnak Apafi kezéből, ha szükséges, per útján
is kivévése iránt.*

Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum
Imperator, semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohe-
miaeque Rex etc.

Generosi, Egregii, Prudentes et Circumpecti, Fideles
Nobis Dilecti. Habita a Vobis de Bonis Radnóth Informa-
tione, quam Anno superiore die 26-ta Augusti ad Nos dedis-
tis, illaque bene pensitata, Vobis elementer demandandum
decrevimus, ut acceptis praesentibus, statim Vos in causa
praenominatorum Bonorum, contra Michaellem Apaffi, moder-
num scilicet eorundem Bonorum Possessorem, ordine et
legibus Patriae in recuperatione Fiscalitatum praticari soli-
tis, ad sententiam definitivam procedatis; talibus tamen posi-
tis dispositionibus, ne durante hoc processu Bona illa per
ipsum Michaellem Apaffi aut suos officiales deteriorentur,
sed ut eadem Bona, sententia pro Fisco secuta, cum fructibus
ab illo tempore, quo reliqua Bona Fiscalia manibus prioris
Regii Nostri Thesaurarii Baronis Joannis Haller resignata
fuerunt, perceptis et cum illis omnibus appertinentiis ac Por-
tionibus in quocunque Comitatu existentibus, ipsi Fisco resti-
tuantur, cum quibus tempore mortis defuncti Principis Micha-

¹⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő egyszerű másolatról.

elis Apaffi reperiebantur. Cui Clementissimae Resolutioni et Deliberationi Nostrae uti morem gerere noveritis, ita de Caesareo-Regia Nostra gratia et propensione erga vos certisitis. Datum in Civitate Nostra Vienna, Austriae, Die vigesima quarta mensis februarii, Anno Dmni Millesimo, Sexcentesimo, Nonagesimo Sexto, Regnor. vero Nostror. Romani Trigesimo Octavo, Hungarici Quadragesimo primo, Bohemici vero Quadragesimo.

Leopoldus m. pr.

Samuel Kálnoki m. pr.
Ad Mandatum Sacrae Caesareae
Regiaeque Mattis proprium
Andreas Szent Kereszti m. pr.¹⁾

XXVIII.

II. Apafi Mihály által Leopold császárnak és fiának Józsefnek tett alattvalói hűségi eskü.

A. 1696. Die 1. May et 16. Juny deposita Formula Homagy Celsissimi Domini Principis Michaelis Apaffi Junioris et Dni Comitis Ladislai Csáki.

Én T. T. esküszöm az élő és örökkévaló Istenre, ki Atya, Fiu és Szent Lélek egy bizony örök Isten, hogy én a Felséges Leopoldus római Császár és Felséges József, Német- és Magyarországoknak királya és ő Felségek successori kegyelmes Urainknak tökéletes és igaz hive és subditusa, a Méltóságos királyi Guberniumhoz pedig az ő Felségek szolgálatját és hazánk megmaradását a Diploma és Törvények szerint illető dolgokban, engedelmes, az ő Felségek igaz jóakaróinak jóakarója, ellenségeiknek és gonoszakaróiknak pedig ellensége és gonoszakarója leszek, ő Felségeket sem barátságért, sem atyafiságért, sem ígéretért, sem adományért, semmi nemü tekintetek alatt el nem árulom, sőt sem boldog, sem pedig (melyet Isten távoztasson kegyelmesen) boldogta-

¹⁾ A kir. kormányzók levéltárában levő eredetiből.

lan állapotjokban ő Felségek mellül el nem állók, az ő Felségek ellenségeivel és ő Felségeik ellen pártolkodókkal sem titkon, sem nyilván, sem írás, sem izenetek által nem tractálok és nem colludálok; sőt ha mi ő Felségek Méltósága sérelmére, a közjónak kárára és a szent békességnak megháborítására való dolgokat valakik által forralni s munkálkodni érthetnek, a belső Tanácsnak, vagy a kinek illik, idején és hűségesen megjelentem. Egy szóval ő Felségekhöz életem fogytáig a feljebb megírt dolgokban tökéletes igaz és hív leszek. Isten engem úgy segiljen s úgy adja lelkem idvességét.

A. 1696. die 1. May mind az egész Tanács (excepto Dno Iudice Regio Cibiniensi) előtt olvasta és mondotta el ezt a Homagiumot, néhai Méltóságos Fejedelem Apaffi Mihály úrnak azon nevű fia Anno aetatis suae 19 $\frac{1}{2}$. Az Unióra való megesküvése hagyatott Itélőmester Sárosi János uram eleibe, hogy most itt Kolozsvárott menjen végbe. Kolosvár, Anno dieque praenotatis.

Comes Georgius Bánffi, Gubernator m. pr.

Comes Nicolaus Bethlen, Cancellarius m. pr.

16. Juny a Tanács előtt deponálta gr. Csáki László uram Tordán. ¹⁾

XXIX.

Leopold császárnak királyi beléegyezése Thököly Eva, Kata, Mária és gróf Bethlen Miklós erdélyi cancellár között a végre kötött bizonyos szerződésbe, hogy utóbbi amazoknak Erdélyben és a magyarországi részekben levő s most II. Apafi Mihály által zálog czímen birt váraikat és jószágaikat szép módon, vagy ha szükség, per útján is maga birtokába keríthesse.

Consensus Regius super fassione Dominarum Evae, Catharinae et Mariae Thökölyi pro Comite Nicolao Bethlen de Ao 1696. 2-a may.

Nos Leopoldus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis, quod Illustrissimi S. Romani Imperii Principis Pauli Eszterházi de

¹⁾ Az erdélyi volt kir. kormánysház levéltárában levő eredetiből.

Galantha, Comitis perpetui in Frakno, Regni nostri Hungariae Palatini, Iudicis Cumanorum, Aurei Velleris Equitis, Comitatum Soproniensis, Pest-Pilis et SoltComitis, Arcis et Praesidii Csobáncz utrobique Supremi et Capitanei Haereditarii, Consiliarii Intimi, Cancellarii ac per dictum Hungariae Regnum Locumtenentis Nostri, cognati Nostri Nobis syncere dilecti Conthoralis Charissimae, Illustris Principissae Evae Thökölyi et Magnificarum Comitissarum, huius quidem viduae illius vero conjugis, necnon Spectabilis ac Magnifici Comitis Nicolai a Bethlen Consiliarii Nostri Intimi, Transylvaniae Cancellarii, Comitatus Maramarosiensis Comitis, Arcis Huszt Capitanei ubique Supremi, nominibus ac in personis exhibitae sunt Nobis ac praesentatae literae praememoratarum Dominarum Evae, Catharinae et Mariae Thökölyi, sub sigillis suis sub cera hispanica rubra impressis et subscriptionibus propriis coramque Magnifico et Egregio Paulo Mednyánszky Camerae et Cancellariae Nostrae Hungaricarum, et Andreae Szent-Kereszti, Cancellariae Nostrae Aulicae Transylvanicae Consiliariis et Referendariis in duplici papyro patenter confectae et emanatae Contractuales et Cessionales, quibus medi-antibus memoratae Dominae universa sua bona in Transylvania et Partibus Hungariae eidem annexis existentia et nunc titulo pignoris in et pro nonaginta millium florenorum hungaricalium summa Illustris quondam Principis Michaelis Apaffi filio Michaelis Apaffi tenta et possessa per dictumComitem Nicolaum de Bethlen certo modo redimenda, parique titulo pignoris ad certum tempus, certis sub conditionibus literis in eisdem expressis eidem Comiti Nicolao de Bethlen haeredibusque et posteris suis possidenda contulisse et cessisse dignoscebantur tenore paulo inferius scripto. Supplices Nobis humillime, ut Nos literas easdem omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et accepta habentes, praesentibus Nostris litteris inseri et inscribi facientes, Nostrum illis Consensum pariter et Assensum gratiose praebere dignaremur benevolentem; quorum quidem tenor et contentia hungarico idiomate sequitur in hunc modum :

Mi, Késmárki gróf Thökölyi Éva, Magyarország Palatinusné, Imperiumbeli Hercegné stb. és gróf Késmárki Thö

kölyi Kata s gróf Késmárki *Thökölyi Mária*, látván azt, hogy az néhai Méltóságos erdélyi Fejedelem Apaffi Mihály uram fia, *Apaffi Mihály uram*, az mint az előtt egy néhány esztendővel az mü erdélyi és partiumbeli minden jószágunkat bizonyos summában zálogban kezében vette, 1-o, hogy mi nekünk kettőnknek ugymint *Thökölyi Katának* és *Máriának* az mely summa pénzzel pro usu fructu contractussa szerint tartozott volna, mai napig is meg nem adta és így maga recedált contractussától, 2-o, hogy az jószágaink az ő kegyelme kezében pusztulni kezdettenek és tovább való pusztulástól is féltjük, azért nem lehetvén tovább való nyilvános kárunkkal ő kegyelme kezénél hagynunk, kéntelenítettünk az ő kegyelme kezéből kivennünk, és mivel az helynek messze volta miatt hasznát oly móddal nem is vehetjük, assecuráljuk Tekintetes Nagyságos gróf Bethlen Miklós uramat, Jóakarónkat és Atyánkfiát ő kegyelmét, hogy ha becsületünk sérelme nélkül rendes és törvényes úton kivehetjük említett Apaffi Mihály uram kezéből azokat a jószágokat, ő kegyelmének engedjük kiváltani azon jószágainkat hasonló kilenczven ezer magyar forintokon ilyen conditiokkal : 1-o) hogy ő kegyelme, ha mi jószágos praetensioink Erdélyországban és az Partiumban lesznek, a mennyire lehet rendes úton, azokban nekünk atyafiságosan szolgáljon, 2-o) kívátván pedig ő kegyelme azon jószágokat, azután készek leszünk az auctio iránt is megalkudni ő kegyelmével, mely auctiot a feljebb megirt summával complanálván, maga és maradéki birhassák azon summában tiz esztendeig, melyet jövődöbeli kiváltásakor tartozni fogunk mü és maradékink megnevezett gróf Bethlen Miklós uramnak és maradékinak egyszersmind letenni, azon summa letételétől fogvást megnevezett tiz esztendőt számlálván. 3-o). Az mely részét pedig azon féle ös jószáginknak Apaffi uram Zólyomi Miklós vagy Thökölyi Imre Notáján praetendálja birni, azt is ha Isten mi kezünkbe adja, vagy zálogképen vagy másként, a mint akkor az atyafiságos alkalom hozza, ő kegyelmének engedjük vagy adjuk, várván azoknak megszerzésében is az ő kegyelme szolgálatját. 4-o). Minthogy említett gróf Bethlen Miklós uram vérség szerint sem idegenünk, az jószágoknak is némelyiknek az vicinussa, azért más idegenek-

neknek nem engedjük, sőt ha örökös eladásra resolválnunk akarnánk is magunkat, mindenek előtt ő kegyelmének és maradékinak adjuk, és mind most az első elzálogosításban az feljül specificált kilenczven ezen magyar forint summáig, mind azután, ha azon említett örökös eladásra lépnénk, ő kegyelmét és maradékot minden legitimus impetitorok ellen evincáljuk ide értvén gróf Thökölyi Imre atyánkfát is, ha valaha a mi kegyelmes császár és koronás király urunk ő Felsége gratiája vagy békeség által azon jószágokat gróf Bethlen Miklós uramnak ki kellene bocsátni, hogy in tuto legyen, a letett summát tartozunk letenni Bethlen Miklós uramnak vagy maradékinak és legatariussainak. Mindezekről adtuk ő kegyelmének ez pecsétünk, kezünk írása alatt költ levelünket ezide alább coramizáló becsületes személyek előtt. Datum Viennae 22-a marty. Anno 1696. erantque immediate sub finem a sinistris taliter : Thökölyi Éva m. pr. paulo inferius vero pariter a sinistris sic : gróf Thökölyi Kata m. pr. a diametro vero : gróf Thökölyi Mária m. pr. manibus videlicet praefatarum Dominarum propriis subscriptae sigillisque ipsarum usualibus, huius quidem cera nigra, illius autem rubra hispanica impressivae communitae. Infra denique a sinistra : coram me *Paulo Mednyánszki*, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Inclytarum Cancellariae et Camerae Regiarum Hungaricarum Consiliario et intimo Referendario m. pr. A dextra autem : Coram me *Andrea Szent-Kereszti*, Sacratissimae Caesareo-Regiaeque Mattis Inclytae Cancellariae Aulico-Transylvanicae Consiliario Referendario et Secretario m. pr. legebantur. Fuerantque horum Coramisantium usualibus sigillis super cera hispanica rubra impressivae roboratae patenterque in dupla papyro confectae.

Supplex autem Libellus seu demissum Memoriale juxta praeinsertum Contractum Nobis erat submisso porrectum, prout sequitur, hoc tenore :

Sacratissima Caesarea Regiaeque Majestas, Domine Domine Clementissime ! Quandoquidem nos omnium bonorum Bethleniano- et Gyulaffyano- Maternorum : nempe *Arvis Hungarum et Castrorum Illye, Küiküllövár, Cseh* et aliorum in Transilvania et partibus Hungariae ei annexis existentium et nunc

jure pignoris a *Michael Apaffio* possessorum ratione certum inter nos Contractum inivimus, ideo humillime Vestram Mattem Sacratissimam oramus, ut illum Contractum in Cancellaria Vestrae Mattis Aulico-Trannica exhibendum Consensu suo Regio clementissime confirmare dignetur. Porro cum dictus Apaffius quadrantem dictorum bonorum nullo bono Jure, sed tantum potentia Donationis paternae, sed per Leges Trannicas irritae, colore inducto possideat, quod legaliter ex conditionibus ipsius Principis patet: Ideo Vestram Mattem Sacratissimam humillime oramus, ut Vestra Majestas Ius suum Regium si quod forte in illo quadrante latere existimaretur, nobis cedere et Donationem superinde in Cancellaria Aulico-Transylvanica expediendam ex Cancellaria Vestrae Mattis Aulica benignissime intimari dignetur, additis ad Gubernium Regium Trannicum Mandatis, ut nos in praefatorum bonorum recuperatione et aliis nostris quoad Arcem Huszt et Salisfodinam Máramarosensem contra dictum Apaffium legaliter procedere volentibus promptam justitiam brevi manu administrare et omnimodam assistentiam praestare velint. Quam Matti Vestrae Sacratissimae Clementiam Deus Vestrae Matti et toti Domui Augustissimae in infinitum remuneretur. Versus cujus calcem a sinistris legebatur: Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Vestrae, a dextra vero paulo inferius — humillimae Ancillae et humillimus ac obsequentissimus Subditus et Servus. Ad calcem vero subscriptum erat manu aliena a sinistra: Eva Thökölyi, Principissa Eszterháziana, Comitissa Catharina Thökölyi Jörgeriana, Comitissa Maria Thökölyi relicta vidua Nádasdiana. A dextra autem manu subscribentis propria: Nicolaus Comes de Bethlen m. pr. Eratque in duplici papyro patenter confectum et ab extra taliter indorsatum: Ad Sacratissimam Romanorum Imperatoriam ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Regiam Majestatem, Dominum Dominum Clementissimum humillima Instantia intrascriptorum Comitis Nicolai de Bethlen et Sororum Thökölyianorum.

Nos itaque praemissa supplicatione memoratarum Dominarum Evae, Catharinae et Mariae Thökölyi ac Comitis Nicolai de Bethlen Nobis per pracinsertum Libellum facta cle-

menter exaudita et benigne admissa, praescriptas litteras memoratarum Dominarum Contractuales et Cessionales non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibus nostris literis de verbo ad verbum sine diminutione, augmento variationeque aliquali insertas et inscriptas quoad omnes earum continentias, clausulas et puncta, eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae viribusque earum veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, pro dictis Dominabus et Comite Nicolao Bethlen necnon haeredibus et posteritatibus eorum in praeinsertis Contractualibus et Cessionalibus specificatis valituras ratificavimus, acceptavimus, Nostrum illis Consensum praebuimus ea tamen cum modalitate, ut si Supplices praetensionem suam ad Arcem Huszt et Salisfodinas Maramarosienses legitimaverint, fodinas illas habito respectu aequivaloris quartae partis in praescripto Memoriali specificatae Camerae Nostrae Aulicae cedant et cum ipsa super illis convenient. Quod si vero legitimatio non succederet, tunc ratione dictae quartae partis alio modo bonificandae cum eodem accordent. Prout et modo praemisso ratificamus, approbamus, benignumque pariter et assensum praebemus. Harum Nostrarum Sigilli Nostri Secretioris et aulici munimine roboratarum litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna die 2-a may A. D. 1696. Regnor. Romani 38-mo, Hungariae 41-mo, Bohemiae vero 40-mo.¹⁾

XXX.

Gróf Bánffy György kormányzó és gróf Bethlen Miklós Cancellár levele gróf Kinskyhez, melyben tudatják, hogy II. Apafi Mihály a hűségéi esküt letette.

Excellentissime Domine etc.

Ex debiti Officii nostri (?) significamus Vestrae Excellentiae, quod Benignam suae Mattis Resolutionem quoad Homa-

¹⁾ Libri R. Transylv. Aulici Tom. I. pag. 25. sub nro aul. 72. Jos. Comitis Kemény *Diplomatarium Transylvanicum* Tom. a B—IX. 1662—1699. p. 457—467.

gium Domini Michaelis Apaffi in effectum deduximus, quod in facie Gubernii prompte deposuit; Et quoad alia sui obsequii Testimonia deferenda, ac bonorum Szathmáriensium pro Fogarasiensibus acceptatione missurus erat cum Informatione nostra et humillimo ad suam Majestatem Memoriali suum proprium Famulum ad Augustam Aulam, sed gravi morbo correptus, paulum differre coactus est, non defuturos tamen nec ipsum, nec nos ad Intentiones suae Mattis secundandas obsequiis. Quae dum demississime per Vestram Excellentiam suae Matti repraesentamus, simul omnia felicia Vestrae Excellentiae precati, manemus Ejusdem etc.¹⁾

XXXI.

II. Apafi Mihály panaszos felfolyamodása Leopold császárhoz Szathmárra küldetése és üldöztetésének meggátlása tárgyában.

Augustissime Imperator, Domine sat.

Quam tristissimo in statu sim, neque doloris magnitudo, neque temporis strictissima brevitat permittit exponere. Ut quantocyus quidam in hac Patria, suo fine, meorum fortasse Bonorum, (quae Deus novit, secundum Jura et Leges Patriae teneo et pro iisdem via juris respondere paratus sum) occupatione potiantur, Patria jam me excedere jubent, et Szathmárinum ire cogunt, ubi ego nec vivendi quidem media ulla habeo; et praeterea nullo unquam crimini erga Vestram Mattem Sacram ejusdemque Augustissimam Domum obnoxius imo ab ineunte aetate devotissimus in omne ludibrium exponor.

Sacratissime Imperator D. D. Clementissime! Genuflexus humillime Mattem Vestram Sacratissimam oro, ut permittat

¹⁾ E levelet gróf Bánffy György kormányzó és gróf Bethlen Miklós cancellár irták Kinskyhez, elején e volt: Kinski Uramnak — — Gubernator, Cancellarius — — Claudiopoli 11-a may, 1696. A kir. erd. volt kormánysház levéltárában levő ily című eredeti kir. könyvből: *Liber Regius Prioris Seculi* 720—721. ll.

Vestra Mattas Caesarea Regia omne genus injuriarum ab Adversarys meis inaudito me et indefensa justa causa mea, super Caput meum perfici, siquidem prope diem cognoscet Vra Mattas Sacma, me temere et violenter ab Adversarys meis concussum esse.

Quam Benignitatem Caesareo-Regiam Deus omnipotens Augustissimae Domui semper et in perpetuum recompenset, ego quoque ad extremum Vitae humillime et fidelissime demereri conabor, expectando quantocyus in hac mea afflictione M. V. S. consolationem etc.³⁾

XXXII.

Leopold császár leirata, melyben az erdélyi grófok, bárók és nemesek s a kir. kormányzók főtisztviselői, valamint az erdélyi közhatóságok és bíróságok tagjai, végre az országgyűlési tagok rangfokozatát megállapítja.

LEOPOLDUS, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus.

Spectabiles et Magnifici, Generosi, Egregii, Prudentes, ac Circumspecti, Fideles, sincere dilecti! Innotuit Nobis certas difficultates inter Magnates et Consiliarios Nostros Transylvaniae ortas esse, et quidem 1-o) ratione praecedentiae tum in Consiliis, tum aliis Conventibus Publicis. 2-o) Qualis Titulus Gubernatori Nostrae Transylvaniae a Consiliariis Nostris et vicissim istis ab Illo dandus sit? et 3-o) Quis in absentiae casu, morbi vel repentinae mortis Gubernatoris in Consilio praesidere debeat?

³⁾ Az erd. volt kir. kormányzók levéltárában levő *Minutá*-ból, melyen kívül ez van írva: »Eo Felségének adott Memoriale Párja az Szatlmárra való menettel ellen.« Az évszám nincs kitéve, de a megelőző XXX. sz. alatti oklevél gyanítatja, hogy a kormányzó és cancellár Kinskyhez írt levele után hamar, tehát 1696. május 11-ke körül kellett kelni, s azt vitte fel a II. Apaffi Mihály fejedelem szolgája Bécsbe.

Ut itaque omnibus Confusionibus, animorumque motibus praescindatur occasio, et quivis sciat, quis locus sit sibi competens: Quoad 1-um clementissime resolvimus, ut primum locum tum in Consiliis, tum aliis Publicis Conventionibus habeat Gubernator, 2-um Generalis Provinciae, 3-um Cancellarius, 4-um Thesaurarius, 5-um Praesidens Statuum, et 6-um reliqui Consiliarii Nostri Intimi Gubernio assidentes juxta Consiliariatus adepti senium, ita tamen, ut qui ex iis Comitibus, Baronisque gradum a Caesarea Regiaque Nostra munifica Beneficentia adepti sunt, omnes alios Comites et Barones semper et ubique praecedant; Qui vero in inferiori Nobilitatis gradu ex iis constituti reperirentur, non altioris gradus Magnatibus, sed tantum sui ordinis, Nobilitatis et Gradus constitutis praeferantur eosque praecedant; Hos sequentur 7-o Supremi Comites Comitatum, 8-o Alii Comites et Barones juxta praerogativam senii personalis, 9-o Assessores Iudicii Tabulae Regiae juxta Installationis senium, deinde Protonotarii et tandem Nobiles et Armarii, pariter juxta aetatis senium. Et siquidem hic Ordo non solum antiquis consuetudinibus Provinciarum Nostrarum Haereditariarum conformis, sed etiam ita instructus est, ut nemo legitimam conquerendi ansam habiturus sit, ita speramus fore, ut omnes eundem debita reverentia amplectantur et pacifice observent.

Non minus quoad 2-dum volumus, ut Vobis talem titulum eligatis, qui inter Gubernatorem et Vos Consiliarios Gubernio assidentes communis est, prouti etiam tam inter Nostros Intimos, quam alios Consiliarios practicatur. Et sicuti quoad 3-tium in omnibus Nostris Consiliis tam supremis, quam subalternis inveteratus mos est, ut in absentia Praesidis ordinarii primus post ipsum, et in defectu hujus secundus Consiliarius, et sic consequenter Praesidium gerat, ita desideramus, ut hoc idem etiam inter Vos observetur tanquam maxime conveniens. Et hoc est circa praedicta tria puncta Clementissima Nostra Mens et Voluntas. Cui non modo Vos debitum morem gerere noveritis, verum etiam id ipsum ab aliis fieri curabitis. Caeterum Vobis Gratiam Nostram Caesaream Regiamque clementissime corroboramus. Datum in Arce Nostra Luxemburgi, Vigesima Mai, Anno Millessimo Sexcen-

tesimo Nonagesimo Sexto, Regnorum Nostrorum Romani Trigesimo Octavo, Hungarici Quadragesimo primo, Bohemici vero Quadragesimo.

Leopoldus m. pr.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae

Regiaeque Mattis proprium

Joannes Theod. de Weissenburg m. pr.¹⁾

XXXIII.

Gróf Pekri Lőrincz és Gulátsi Albert mint II. Apafi Mihály biztosai és Akai István közt, utóbbinak, gróf Bethlen Miklós ellenében, megbízójuk javára teendő szolgálat iránt kötött egyezés.

Mi, gróf Pekrovinai Pekri Lőrincz, klgmes Urunk ő Felsége Tanácsa, Erdélyi Fejérvármegyének Főispánja sat. és Gulátsi Albert Mlgos II-dik Apaffi Mihály Fejedelem Secretarius, a mostan ide fel való ő Nga dolgaiban Plenipotentarius, recognoscáljuk per praesentes, quod in hoc Anno praesenti 1696. 10. July Tekint. és Nemzetes Akai István urammal ő kegyelmével conveniáltunk ez ide alább megirt dologban ez szerént: Hogy ha megirt Akai István uram ő klmegememtett Mlgos Thökölyi Éva Herczegasszony, Thökölyi Mária és Kata Gróf Asszonyokkal gróf Bethlen Miklós uram által praejudiciose, ante evolutionem annorum Contractualium ineált Contractusaik invalidálásában effective szolgál, ellenben pedig megirt Fejedelem részére a már impignorált jószágok manutentioját, s újabb bizonyos esztendőkre való Contractusát facilitálja és omnibus modis in effectum menni munkálkodja, eo facto, mi is vigore praesentium nomine dicti Celsissimi Dni Principis megirt Akai István uram ő kegyelmét assecuráljuk, hogy a mely praetensioja ő kegyelmének vagy az Illyésházi Familiának Cessiojából néhai gróf Bethlen Péter adóssági nevezeti alatt, azon praetensioját (mely is

¹⁾ Az erd. volt kir. kormányshék levéltárában levő hivatalos másolatból.

arról való Legitimum Instrumentumokbul elucescálna) complanáljuk, örökös leghagyását, két ezer Rhénes forintot és egy tisztességes erdélyi lovat Méltóságos Fejedelem részéről igérünk; ennek pedig usu roboratiojára mostan két száz Rhénes forintot leteszünk sub quietantia, ennek felette a több része iránt is ő kglmét assecuráljuk, hogy nyolcz száz forintja ez jövő 1697. esztendőbeli husvéton letétetik, servatis tamen prae-missis Conditionibus. Melynek bizonyosságára e pecsétünkkel és subscriptionkkal megerősített levelünket adtuk. Poson Anno Die quibus supra.

G. Pekri Lőrincz m. pr.

Gulátsi Albert m. pr.¹⁾

XXXIV.

Gróf Thököly Éva, Kata, Mária és Gulátsi Albert mint II. Apafi Mihály meghatalmazottja közt amazok erdélyi és magyarországi részekbeli jószágainak — a gróf Bethlen Miklóssal kötött szerződés fölbontásával — tovább is II. Apafi Mihály és hitvese Bethlen Kata birtokában hagyása iránt kötött szerződés és záradéka.

My Késmárky Gróf Thököly Éva, Szentséges Római Imperiombeli Herczeg, Magyarország Palatinusának, Fraknoi Gróf Eszterházi Pál Urnak (Titulus) és Késmárky Gróf Thököly Kata Tekintetes és Nagyságos Gróf Jörger Károly József Urnak, nem különben ugyan Késmárky Gróf Thököly Mária Tekintetes és Nagyságos Gróf Turno Joannes Baptista Urnak házas Társai, úgy mint néhai Méltóságos Késmárky Gróf Thököly István Atyánk Urunk, néhai Gróf Gyulafy Mária házas társátul s édes asszonyunk anyánktul való leányok, magunkra vevén édes gyermekinknek, mindennemű atyánkfiaiak és successorinknak terheket egy részről, másrésztől pedig én Gulátsy Albert úgy mint Méltóságos Apaffi Mihály Ur ő Nagysága legitimus és ezen dologban elégséges Instruc-

¹⁾ Az erd. volt kir. kormánysház levéltárában levő eredeti *Minutából*, melynek hátlapján e van írva: Minemű Obligatoriakat Vorster uram adott a pénzről a Herczeg- és Gróf-Asszonyoknak.

tioval küldettetett Plenipotentiariusa hasonlóképen magamra vevén ugyanazon Plenipotentiámnak erejével, méltóságos Principalisom nevével, ő Nagysága kedves házas társának Méltóságos Bethlen Kata Asszonynak, mindennemű successorinak és atyjafiaiának terheket, mindkét részről szabad jóakaratunkból valljuk és adjuk tudtára mindeneknek, a kiket kiváltképen ezen alább irt állapot most vagy is jövőendőben illetne vagy is illethetne: Hogy jöllehet ennek előtte bizonyos esztendőkkal adtuk bizonyos Contractusunk mellett nekünk osztály szerint jutott és az osztálylevélben nevezet szerint föltett Hunyadi, Illyei, Küküllővári, Csehi és Szigethi jószáginkban való részeinket mindennemű hozzátartozandó s akárminémű névvel nevezendő appertinentiákkal Méltóságos Apaffi Mihály uramnak, Successorinak, Cessionariusinak és Legatariusinak zálogképen hetvenöt ezer rhénusi forintokban, — Mindazonáltal minthogy azon Contractusunkbul néminemű oly kérdések támadtak, melyekért mindaz két részről nem kicsiny fogyatzás következtetett volt, azért újabban léptünk és descendáltunk ilyen alkura, a mint következik:

Primo: Mi főlebb irt Késmárky Gróf Thököly Éva, Kata és Mária Asszonyok felülemlyített Erdélyben levő portionkat adtuk, nevezet szerint Hunyadi, Illyei, Küküllővári, Csehi és Szigethi jószágainkat mindenestől, mindennemű hozzátartozandó és akármi néven nevezendő appertinentiákkal együtt Méltóságos Apaffi Mihály úrnak s kedves házas társának, Méltóságos Bethlen Kata asszonynak, successorinak és Legatariusinak zálogképen a dato praesentium tizennégy esztendeig kiválthatatlanul, százötezer Rhénusi forintokban, minden forintot husz német garasban vagyis katona krajczárban számlálván ily okkal, hogy mivel már hetvenötezer Rhénusi forintokat nekünk említett méltóságos Apaffi Mihály uram letett, s mi is fölvettünk, vagyon még hátra harminczezer Rhénusi forint, melynek tizenötezer forintját tartozik egy hét forgása alatt megirt Méltóságos Apaffi uram letenni, s az restans tizenötezer forintját pedig ezen esztendőben esendő karácson napjára Bécsben vagy is Posenban letenni, holott pedig bizonyos derék impedimontumok vagy háborúságos idők miatt az megirt karácson napján le nem tehetné, tehát az jövő eszten-

dőben esendő husvét napjára okvetetlen tartozzék letenni, ugy mindazonáltal, hogy az első terminustól fogva azon summa pénznek folyjon per sex Centum Interesse, és ha azon summa pénznek letételét a második terminuskor is akármi okból is a méltóságos Apaffi Mihály uram elmulatná, ipso facto mindenemü törvényes utakat praecludálván, akármely bíró által is, avagy ha nekünk ugy tetszenék, csak magunk hatalmával is, akármi nemü ingó vagy ingatlan említett Méltóságos Apaffi Mihály Uram javaiból in duplo tehessünk vagy tétethessünk satisfactiot magunknak.

Ellenben mi is Késmárky Gróf Tihököly Éva, Kata és Mária asszonyok assecuráljuk praesentibus Méltóságos Apaffi Mihály urat, hogy ez alatt a tizennégy esztendőök alatt azok iránt a jószágok iránt semmi szin avagy praetextus alatt senkivel nem tractálunk és nem contrahálunk sub poena Calumniae et legalis Evictionis minden legitimus Impetitorai ellen, magunkra assumálván azt is, hozzá tévén, hogy másoknál levő zálogos jószáginkat szabad légyen ugyan Méltóságos Apaffi Mihály Urnak kiváltani (kivevén a Küküllővári jószágbul nekünk jutott Vesszős nevü faluban levő részünket), mindazonáltal nekünk előbb hirünkre adván és nem különben. Mely kiváltandó jószágoknak az impignoratitia summája, eltelvén a tizennégy esztendő, ne tudódjék a százötezer forintokhoz, hanem ezután is mindenkor a magunk alkalmatosságával válthassuk ki mi, a midőn nekünk fog tetszeni.

Secundo: Minthogy immár Méltóságos Gróf Bethlen Miklós Urammal ezen jószágokrul bizonyos Contractust inéáltunk volt, tekintvén Méltóságos Apaffi Mihály Urnak atyafiságát, kívánván ezzel is kedveskednünk, mindennemü Contractusokat, Plenipotentiákat és Transactioakat, valamelyeket tettünk megnevezett Gróf Bethlen Miklós urammal ezek iránt az jószágok iránt, melyeket a Méltóságos Apaffi Mihály uramnak adtunk, azokat praesentibus in toto cassáljuk, annihiláljuk, revocáljuk in omnibus punctis et clausulis.

Tertio: Eltelvén pedig a tizennégy esztendő és letévén mi a százötezer Rhénesi forintokat, szabad királyi Eperjes városában tartozzék fölvenni Méltóságos Apaffi Mihály uram, és ipso facto minden pörpatvar nélkül megnevezett jószágbeli

portionkat visszabocsátani (tartozván mindazonáltal Méltóságos Apaffi Mihály uramat félesztendővel elébb praemoneálnunk), a kiváltásnak ideje pedig eltelvén a tizennégy esztendő napja légyen, holott pedig Méltóságos Apaffi Mihály uram vagyis praescriptusi azon százötezer Rhénesi forint summa pénzt föl nem venné vagy föl nem vennék, sőt a jószágot remittálni nem akarná vagy nem akarnák, tehát szabadon magunk ereivel visszafoglalhassuk azon jószágbeli portionkat, a pénzt valamely káptalanban avagy egyéb authenticum helyben letévén. Micsoda szükséges épületek kívántassanak az várakhoz, azt bizonyos authentica személyek mostan mindjárt tekintés meg, és minekelőtte azon épülethez hozzá kezdjen, Méltóságos Apaffi Mihály uram minket róla tartozzék tudósítani, hogy ahoz képest engedtethessék bizonyos summáig való épület, és ha a jószág kiváltásakor ahoz értő mesteremberek által annyi erő épület fog találatni, a mennyire az engedelem lészen, együtt a százötezer forinttal tartoznak azt is letenni; mindazonáltal szükségtelen épületeket ne tétessen Méltóságos Apaffi Mihály uram, mivel nem acceptáltatik; ugy a mi készpénz kiadása nélkül, a jószág által építetik, az sem acceptáltatik, hoc etiam per expressum declarato, hogy ha vagy az urbarialis adón feljül való, vagy is szokatlan censusok miatt és a tiszteknek keménységek miatt azon jószág el találna pusztulni, tehát tali in casu (ha sufficienter comprobáltatik) tempore depositionis praeattactae summae defalcáltassék.

Quarto: Thököly Imre uram részit ezen jószágban birván Méltóságos Apaffi Mihály uram, minthogy az iránt is már kész securitásunk volt, hogy azon rész egészben reánk devalváltatik, lett azért ilyen végezés köztünk, hogy ha Méltóságos Apaffi Mihály uramat illeti, tehát mátul fogvást egy esztendő alatt tartozzék itt Nemes szabad királyi Posony városában, Magyar- és Németországban folyvást elkelendő pénzül huszonötezer Rhénesi forintokat Méltóságos Apaffi Mihály uram letenni, mely summa tempore Redemptionis accedáljon a derék Capitalis summához, holott pedig az iránt a Thököly Imre uram része iránt való jó Jussát Méltóságos Apaffi Mihály Uram intra unius Anni revolutionem comprobálná, tehát tartozzék ugyan esztendő forgása alatt huszezer Rhénesi forint-

tokat ugyan itten Posonyban Méltóságos Apaffi Mihály uram letenni egyszersmind, melyet ha elmulatna, modalitate in primo puncto specificata tehessünk magunknak satisfactiot, az legalis Evictiot ezen Thököly Imre Uram része iránt magunkra vevén, hac per expressum facta declaratione, hogy ha casu quo ez iránt nem evincálhatnánk quoquo modo Méltóságos Apaffi Mihály uramat, superinscribáltassék ezen huszezer Rhénesi forint is a derék pénzhez és tartozunk a jöszág kiváltásakor a többivel együtt ezt is letennünk Méltóságos Apaffi Mihály uramnak és praescriptusinak, holott pedig ez Thököly Imre uram részét kegyelmes urunktól ő felségétől Donatione mediante fölkérhetnénk, tartozzék Méltóságos Apaffi Mihály uram azon fölkérésre impendált expensáinkat refundálni s azon expensa is a több summához a jöszágokra inscribáltassék.

Quinto: Mivel nem kicsiny praetensionk vagyon még a Huszti jöszág iránt, azt specialiter reserváljuk magunknak, hogy minden törvényes úttal és móddal prospiciálván, az iránt való Jussunkat kereshessük.¹⁾

Sexto: Ha hogy vagy per pacificationem vagy pedig másképen (kit Isten kegyelmesen eltávoztasson) elesnék kegyelmes urunk ő Felsége kezébül, eo in casu tartozzék Méltóságos Apaffi Mihály uram a jöszág örökéért²⁾ illendő summában megalkudni, holott pedig nem conveniálna Méltóságos Apaffi Mihály uram, minden akadályoztatás nélkül annak adhassuk, kinek akarjuk, deposita summa modalitate Tertii Puncti specificata.

Septimo: A minemü vetés eladatott, az egész jöszágot annyival tartozzék tempore Redemptionis Méltóságos Apaffi Mihály uram visszaadni.

Mindezeknek pedig minden részeiben szentül és megmásolhatatlanul való megtartására és effectuatiojára kötjük és obligáljuk mindkét részről magunkat, és a kiknek terheket fölvállaltuk, bona fide christiana sub poena Decretalis Calum-

¹⁾ A Cronberg-féle másolatban: »kereshessünk« van, de az egykoruban helyesebben így van írva, a mint én közlöm.

²⁾ A Cronberg-féle másolatban: »örökéjért« van, de hibásan.

niae kezünk írásával és pecsétünkkel megerősítvén. Datum in Libera Regiaque Civitate Posoniensi 19-a mensis Julii Anno Millessimo Sexcentesimo Nonagesimo Sexto.

Thököly Éva (L. S.)
G. Thököly Kata (L. S.)

Groff Thököly Mária
(L. S.)

Consentio in praesentem

Contractum qua Pleni-
potentiarius Domini

Principalis mei

Albertus Gulátsy (L. S.)

Coram me Paulo Eszterházi
(L. S.)

Henricus Joannes Baptista
Comes a Tournon (L. S.)

Coram me Ladislao Hunyadi

Cancellariae Regiae Hungari-
cae Aulicae Concipista et Ex-
peditore (L. S.)

Coram me Stephano Akai
(L. S.)

Ezen Contractusunk végződése és pecsétlése után inter-
veniáltak bizonyos punctumok, melyeket ide alább subscri-
bált Regiusok előtt annectáltatni akarunk mindkét részről,
ugymint per expremum föltevén, hogy ha valamelyikünk
avagy successorink vagy Legatariusink, akár a maga jószága-
beli részét, akár pedig közönségesen az hármunk részét ki
akarná váltani, kitelvén a tizennégy esztendő a Contractusunk
tenora szerént, tartozzék említett Méltóságos Apaffi Mihály
uram, successori, cessionalisai és legatariusi avagy a kik a
jószágot birni fogják, kibocsátani, holott pedig ki nem bocsá-
taná vagy ki nem bocsátának, modalitate in tertio Puncto
specificata, vehesse vagy vehessük kezünkhöz, mi is mindazon-
által tartozzunk Méltóságos Apafi Mihály Uramnak és sze-
relmes házasársának Méltóságos Bethlen Kata Asszonynak,
két ág maradékjoknak, ugy Successoroknak, Cessionariusoknak,
Legatariusoknak jó és Magyarországbán és Erdélyben elke-
lendő pénzül kiki maga részét simul et semel integre letenni
az előbbeni Contractus szerént, a melyet ezen Contractusnak
harmadik punctuma involvál.

A mi liquidum debitumok, restantiák, specificált jószá-
gokban addig az ideig extendáltatott jövedelmek lesznek,
azokat Méltóságos Apaffi Mihály uram, vagy praescriptussi
felszedhessék a jószágokból absque impedimento, és ha mind
fel nem szedhetnék a jószágnak kiváltásáig, azután is a ki

vagy a kik a jóságot kiváltják, az olyanokról satisfastiot tétetni tartozzanak. Melynek bizonyására ez ide alább coramizáló személyek subscribáltunk szokott pecsétünkkel megerősítvén. Datum Viennae die 25-a July 1696.

Haec ultimate adjuncta Puncta peracta bona fide.

Coram nobis:

Samuele Kálnoky de Köröspatak. (L. S.)

Benedicto Henter. (L. S.)

Francisco Pálfi. (L. S.)

Georgio Czakó. (L. S.)

Ego infrascriptus, hisce attestor, praesentem Copiam suo vero ac genuino originali in Archivo Imperialis ac Caes. Regiae Cam. Aulicae existentí per omnia consonam esse. Viennae 25-a Aug. 1772.

(L. S.) Joannes Baptista Cronberg m. pr.

Caes. Regiae Camerae Aulicae

Archiv. et Requisitor.¹⁾

XXXV.

Gulátsi Albert fejedelmi megbizott önlekötelezése bizonyos összegnek a kiszabott időben gróf Thököly Kata kezeibe lefizetése iránt.

Ego Infrascriptus do praesentes Obligatorias meas Illustrissimae Dmnae Comitissae Catharinae Thökölyi de Késmárk, Illustrissimi Domini Comitís Caroli Josephi Jörger consorti, quod Mille flor. Rhenenses idest fl. Rhen. 1000 a dato praesentium ad quadrantem Anni sive ad ultimum mensis octobris proxime adfuturi in bona et currenti moneta plene et integre exsoluturus ero, ordinarium etiam Interesse praestabo. In cujus majoren securitatem Bona quoque mea oblige, hasce

¹⁾ A magyar kir. udvari kamara levéltárában levő, levéltárnoki magán pecséttel hitelesített másolatból.

literas meas chirographo proprio et sigilli appositione munitas in hujus finem exhibendo. Viennae ultima July 1696.¹⁾

XXXVI.

Hasonló önlekötelezése ugyanazon megbizottnak gróf Thököly Éva magyarországi nádorispánné irányában.

Ego Infrascriptus do praesentes Obligatorias meas Clsmo Dmno Pcipi Palatino Regni Hungariae vel ejusdem conthorali Clsmae Dominae Evae Thökölyi Pcipissae, quod quatuor Mille florenos Rhenenses idest flor. 4000 a dato praesentium ad quadrantem Anni sive ad ultimum Mensis Octobris proxime adfuturi in bona et currenti moneta plene et integre exsoluturus ero una cum Interesse ordinario. In cujus majoren securitatem bona etiam mea obligo et desuper hasce Literas meas propria subscriptione Sigillique appositione roboratas exhibeo. Viennae ultima July 1696.²⁾

XXXVII.

Leopold biztosítása a Teleki-nemzetség részére, hogy a Dunod atya által az ő nevében tett ígéretekért a háborus idők bevégeztével ki fognak elégíteni, hivatalokba előléptetések által.

Copia Assecurationis Caesareae ad Familiam Telekianam.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis, Archi Ducis Austriae Domini Domini Nostri Clementissimi nomine Domino Comiti Ladislao Teleki hisce perbenigne significandum. Relata esse alte nominatae Suae Caesareae Regiaeque Majestati, gravamina tum propria, tum totius Familiae Telekianae

¹⁾ A volt erd. kir. kormánysház levéltárában levő *Apafianum*-ok közül, Gulátsi Albert titoknok saját kezével írva, kétségkívül a végre, hogy az illetőknek adott kötelezvény tartalmáról a fejedelemnek tudomása legyen.

²⁾ Ugyan onnan.

nomine, medio demissi Memorialis uberius explicata; quod nimirum nec ipse Dominus Comes, nec sua Familia aliquam ex promissis a Sacerdote Antidio Dunod, defuncto Domino Parenti Consolationibus adepti, sed potius sine officio publico et pensionibus, aliorumque persecutionibus et contemptibus expositi sint. Ad quae Sua Majestas Clementissime suam mentem ita declaravit: Se effusi in Servitio suo paterni sanguinis, adhuc quam optime memorem, ac proinde propensum sua egregia paterna merita in Filiis et tota Familia reconpensandi; displicere Suae Majestati effectum hujus suae benignissimae propensionis hucusque non secutum, ast non alia, quam praesentium rerum, vicissitudinum et Belli motuum culpa hoc accidere; ubi autem in posterum occasio pro eorum consolatione et promotione se offeret, alte nominatae suae Caesareae Regiaeque Majestatis Gratias omnino experientur, de quibus dum Eadem Sua Majestas Dominum Supplicantem et Ejusdem Familiam per praesentes certos reddi jussit, iisdem Gratias suas Caesareo-Regias in omne tempus benignissime confirmat. Signatum Viennae Die 1-a Decembris Anno 1696.

Joannes Theodorus de Weissenberg.¹⁾

XXXVIII.

II. Apafi Mihálynak az erdélyi fejedelmi jogról és czimről lemondási nyilatkozata.

Anno 1697. die 2. Martii levén a királynál ő Felségénél *) Audientiaja délest hetedfél órakor, Urunknak ő Nagyságának, ezt nyujtotta be Memorialéban, szóval is ezeket proponálván.

Sacra Regia Majestas,

Domine Domine Clementissime!

Est Regiis Majestatibus proprium afflictis fidelibus

¹⁾ Gróf Teleki Lászlónak az erdélyi kormányzósághoz alkalmaztatásáért 1703. az udvari cancelláriához beadott kérelme melletti másolatról.

²⁾ Érti I. József ifju királyt.

subditis succurrere, injuriis oppressos sublevare, eosdemque in benignam Protectionem recipere. Tali enim Benignitate Regnantes Majestates praeprimis ad Deum Opt. Max. propius accedere consueverunt.

Benigne Vra Sacra Regia Mattas intellexit, amaritudines meas, in hac tenera aetate perpassas. Etenim tametsi, disponente Supremo in Coelis Numine Principatum Transylvanicum Electione Populorum acquisitum, Publicis Serenissimi Ducis Lotharingiae Capitulationibus ratificatum, ac etiam a Sacra Caesarea Majestate benigne suo Diplomate roboratum haberem, Ego tamen ex pura devotione et sincera fidelitate, ita desiderante Interesse Augustissimae Domus, libenter Eidem Augustissimae Domui concedo, ut Divina cum benedictione dominetur et Publicis istius Patriae commoditatibus fruatur, usque dum Augustissimis Majestatibus ita visum fuerit, dummodo mihi quoque pro tam fidelissima devotione non desint Gratiae Majestatum Vestraram Sacratissimarum.

Humillime itaque Mattam Vram Regiam oro et supplico, dignetur benigne Augustissimum Imperatorem, Dominum Dominum Nostrum Clementissimum, pro exhibitione Gratiarum in mei consolationem conferendarum, admaturationeque earundem interpellare et sua Clementissima intercessione efficere, ut Sacra Caesarea Majestas suam Gratosam Resolutionem ad actuale effectum quamprimum demandare dignetur.

2-o Pro benignissima Confirmatione Bonorum meorum, quae post curas, sumptus et labores Dulcissimorum Parentum Deus mihi pro vitae mediis indulsit et Inclytae Provinciae Publicis Articulis de facto prae manibus habeo et possideo.

3-o Pro Ordinatione Clementissima Annualis Pensionis seu Subsidii saltem viginti quatuor mille florenorum, loco illarum ampliarum Commoditatum, quae ego tanquam connexa et adjuncta Principatus media Augustae Domui sponte cedo et ut in tenuitate mediorum propriorum, ex Regia Munificentia cum honore et decencia sub Augustae Domus gratiis degere possim.

Quibus Gratiis fultus et consolatus omne meum fidele obsequium et singulare studium Sacris Mattibus Vestris polliceor et non desinam contestari meam constantissimam Devo-

tionem. Iterum, iterumque me subjiendo in profunda Submissione Regiae Tutelae ac Gratiis Sacrae Mattis Vestrae, tanquam ejusdem

Sacrae Regiae Vestrae Mattis

Humillimus et fidelis Subditus

et Servus Michael Apafi.¹⁾

XXXIX.

a.) *Leopold császár rendelete Szent Páli József ellen a Teleki-grófok által támasztott panasz tárgyának orvoslása iránt, intézve az erdélyi kir. kormányzékhez.*

Leopoldus etc. Spectabiles, Magnifici etc. Ex accluso memoriali Fidelis Nostri Nobis dilecti Spectabilis ac Magnifici Comitis Ladislai Teleki fusius intelligetis querelam suam contra quemdam Nobilem Franciscum St. Páli nuncupatum. Cum igitur neminem vellemus satisfactione Iustitiae destitui, in hoc passu quoque Clementissime Vobis mandamus, ut audita parte etiam altera, si preces Supplicantium veritate niti conperieritis, de condigna satisfactione et remedio providere non intermittatis. Quibus in reliquo Gratiam Nostram Caesareo-Regiam, in omne tempus corroboramus. Datum in Civitate Nostra Viennae, Austriae die 18. mensis aprilis Ao 1697. Regnorum vero Nostrorum etc.²⁾

b.) *Gróf Teleki László felségi kérelme az atyját gyalázó Szent Páli Ferencz megbüntettetése iránt.*

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas,

Domine Domine omnium Clementissime.

In Comitatu Albensi Transylvaniae residet quidam Nobilis nomine Franciscus Szent Páli, qui post mortem

¹⁾ *Gulácsi Albertnek II. Apafi Mihály Titoknokának Naplókönyve (1691—1696.), melyet az eredeti kéziratból általirt Benkő József. Gróf Kemény J. gyűjteménye. A XXIX. nov. 5. 4-edrét 193—196. II.*

²⁾ A erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványról. Csak egy zárat van említve, de a második is ott van, még pedig ugyanazon levéltári jegyek alatt.

defuncti mei Parentis conscripsit contra honorem Ejusdem quemdam Libellum, omnibus honestis reprehensibilem, Nobis autem Filiis summe injuriosum, Patris merita, ac indubitata Matti Vestrae praestitam fidem convellentem, ubi etiam introductione Copiarum Mattis Vestrae Sacratissimae in Transylvaniam, eundem accusat, ac malitiose detrectat; Nihilominus tamen poenam suae iniquitatis hactenus sustulit.

Eapropter humillimis efflagito precibus, quatenus Vestra Sacrama Mattas per absolutum Decretum suum Inclyto Gubernio Trannico Clementissime demandare velit, ut iste Nobilis, in exemplum aliorum, publico submittatur supplicio, ne amplius res sibi non commissas tractare, ac per istas Tertio aliquo injuriam inferre audeat. Expectans Clementissimam Majestatis Vestrae Sacrimae Resolutionem, vivam ac moriar

Majestatis Vestrae Sacrimae

Subditissimus

Ladislaus Comes Teleki. 1)

c.) Hasonló kérelme a gróf Teleki-testvéreknek.

Augustissime Imperator, Domine Domine Clementissime,
Benignissime.

Posteaquam Parens noster optimae Momoriae, pro tuenda parte Majestatis Vestrae Sacratissimae in glorioso proelio contra Turcas occubisset, ausus est quidam Nobilis, nomine Franciscus Szent Páli famosissimo libello honori et reputationi ejusdem derogare et ex instinctu adversariorum nostrorum nos summe sollicitos reddere.

Tanti autem sceleris audaciam cum saltem sic impune transire nullatenus permittere possemus, saepius per assistantiam Domini condam Generalis Veterani, ac etiam vigore Clementissimorum Decretorum Mattis Vestrae elargitorum

1) Az erd. udvari cancellaria levéltárában levő eredetiből, kelte nincs föltéve, de az elintézés, miről hátrább következik az oklevél, azt mutatja, hogy 1697. adatott be, még pedig Teleki László által személyesen, többnyire Bécsben mulatván ű-azon időben.

apud Gubernium satisfactionem (nullo tamen subsecuto effectu) sollicitavimus.

Cum autem a novem Annorum spatio, res haec non saltem neglecta, sed quasi totaliter sepulta haereat, pro eo Sacrimae Matti Vestrae subditissime oramus, quatenus causam hanc Domino Generali Rabutin committere, ac benignos desuper ordines dare velit, ut assistentia ejusdem malitiosus iste Detractor poenam tantae impudentiae et facinoris sui luat. Quam Mattis Vestrae Benignitatem fidelissimis iisque humilissimis demereri servitiis intendemus, vivemus enim et moriemur Sacrimae Majestatis Vestrae

perpetuo devotissimi Subditi
Fratres Comites Telekiani.¹⁾

XL.

a.) *Leopold császár rendelete az erdélyi kir. kormányzékhez az iránt: adjon véleményt Teleki Anna keresztesi Jánosné és Stepán Erzsébet Tholdalagi Jánosné azon kérése tárgyában, mely szerént az I. Apafi fejed. által özvegy Teleki Jánosnénak, Teleki Mihálg anyja s kérelmezők szintén anyja, illetőleg pedig nagy anyja részére adományozott görgény-szent-imrei bizonyos udvarháznak és Oroszfalunak az ő haláluk után gyermekeikre szállása megengedéséért esedeztek.*

Leopoldus, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniac, Hungariae, Boemiaeque etc. Rex.

Spectabiles et Magnifici Generosi, Egregii, Prudentes ac Circumspecti, Fideles Nobis syncere Dilecti! Ex acclusis Nobilium Gabrielis Nabradi, necnon Dominarum Annae Theleki et Elisabethae Stepán demissis Memorialibus petitionum ipsorum circa possessionem Oroszfalu, curiamque Nobilitarem in Possessione Görgény-Szent-Imreh per ipsos tenta et possessa, uberius intelligetis, quod ideo Vobis communicamus, ut cum interventu Thesaurarii Nostri Regii, re bene per-

¹⁾ Ugyanonnan ugyanazon időből.

pensa, Nobis votum et opinionem Vestram perscribatis. Quod prout debite exequi noveritis, ita Vobis Gratia Nostra Caesareo-Regia semper propensi manemus. Datum Laxenburgi, die decima sexta Mensis may. Anno Dmni Millesimo, Sexcentesimo, Nonagesimo Septimo, Regnorum Nostrorum Romani Trigesimo Nono, Hungarici Quadragesimo secundo, Bohemici vero Quadragesimo Primo.

Leopoldus m. pr.

Ad Mandatum Sacrae Caesar.

Regiaeque Mattis proprium

Andreas Szent-Kereszti m. pr.¹⁾

b.) *Teleki Anna, Keresztesi Jánosné és Stepán Erzsébet Tholdalagi Jánosné által Leopold császárhoz Oroszfalu és a görgény-szent-imrei udvarház iránt benyújtott s onnan az erd. kir. kormányzékhez áttett kérvény, melyre az előbbi kir. rendelet hivatkozik.*

Augustissime Imperator,

Domine Domine naturaliter Clementissime.

Nefaria Turcarum crudelitate Varadino in potentiam suam reducto, Parentes nostri omnibus suis Bonis mobilibus et immobilibus spoliati, penitus mendicando vitam nobiscum quaerere coacti fuissent, nisi piae reminiscendae Celsissimus Princeps Transylvaniae Michael Apaffi de mediis subsistendi providisset, Domumque quamdam nobilitarem in Comitatu Tordensi Pagoque Görgény-Szent Jmre nuncupato cum certo Pago Oroszfalva nuncupato primo charissimae nostrae Matri et Aviae Annae Bornemisza, Spectabilis ac Generosi quondam Joannis Teleki relictae viduae, tanquam matri naturali Excellentissimi Domini Generalis Teleki, exposit vero nobis cum caeteris nostris Consangvineis etiam vita nostra comite irredemptibiliter non contulisset.

In quorum possessione nos quidem Sacrum Majestatis Vestrae Sacratissimae Diploma tutos facit, nihilominus tamen ex Liberalitate innata Majestatis Vestrae Donatio

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

nales nostras etiam ad posteros nostros transferre intendemus.

Eapropter humillimis ad Gratiae Majestatis Vestrae Sacratissimae provolvimus Thronum precibus, quatenus praementionatum Pagum post fata nostra etiam in manibus filiorum et filiarum nostrarum vita ipsorum durante clementissime Majestas Vestra confirmare in eadem summa, in qua est, non dedignetur. Quam Caesareo-Regiam Majestatis Vestrae Gratiam Deus ter Optimus Maximus millenis suis benedictionibus remuneret, foelicissimisque Triumphis et prosperitatibus Arma Mattis Vestrae secundet, animitus desiderantes manemus

Majestatis Vestrae Sacratissimae

Subditissimae Ancillae

Anna Teleki, Spectab. ac Generosi Dmni

Joannis Keresztesi Conthoralis.

Elisabeta Stepán, Splis ac Grosi Dmni

Joannis Toldalagi de Ercsi Conthoralis.¹⁾

XLI.

Leopold császár engedély-levele arról, hogy Erdély határainak Törökország felől kijárására s az erdélyiek birtokainak visszaadására egy vagy más egyén ezen ország részéről is küldessék ki.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Archiducis Austriae Domini Domini Nostri Clementissimi nomine. Illustrissimis Dmnis Comitibus et respective Transylvaniae Gubernatori, Cancellario, et Thesaurario, Georgio Bánffy, Nicolao de Bethlen, et Stephano Apor hisce perbenigne significandum. Ad demissam eorum instantiam altenominatam Suam Mattem clementissime concessisse, ut unum aut alterum Subjectum ex Transylvania ad Commissionem ratione restitutionis bonorum a Turcis recuperatorum legitimis praetendentibus

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből; a kelési idő nincs rajta kitéve, de a kíséző kir. leirat szerint az 1697. első hónapjában költ.

hic Viennae institutam mitti possit, terminumque ad comparendum pro 16-a junii proxime constitutum usque ad 16-um July futuri prolongasse. Quod iisdem Dnns Comitibus pro eorum notitia et facienda ulteriori dispositione hisce intimatur. Quibus de reliquo Sua Mattas gratiis suis Caesareo-Regiis propensa manet. Signatum sub eiusdem Mattis appresso secretiori sigillo, Viennae 26-a Aprilis Anno 1698.
(L. S.) Joannes Theod. de Weissenberg m. pr.¹⁾

- XLII.

Az erdélyi kir. kormányzék ítélete a radnóthi jószág mily cím alatt lehető kiváltása ügyében.

Deliberatum Inelyti Gubernii Regii Trannici in negotio Bonorum Radnothensium.

Siquidem Bona Radnothensia non sint pure Fiscalia, idem processu Juris in mere Fiscalibus consveto Director Causarum Fiscalium in Foro Gubernii prosequi non potest, sed per Successionem Principalem in Tabula Iudiciaria prosequi poterit. Thordae in Regio Tranniae Gubernio die 28. Juny 1696.²⁾

XLIII.

Leopold császár I. Apafi Mihály fejedelem fiának Mihálynak Ebesfalván a Küküllőre épített hidján vám-szedési jogot engedélyez.

Leopoldi I. Privilegium Teloniale de Anno 1698. pro Michaelae Apaffi juniori super Ponte in Ebesfalva erecto.

Nos Leopoldus etc. Memoriae commendamus tenore

¹⁾ Ugyanott levő eredetiből.

²⁾ A kir. kormányzék levéltárában levő *Apaffianum* ok gyűjteményéből egyszerű másolatról.

(Időrendi helyén kívül tévedésből soroztatott ide, mit későn vettem észre.)
A z i r ó,

praesentium significantes quibus expedit Universis: Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam intercessionem propterea Matti Nostrae factam, tum vero attentis et benigne pensatis fidelitate fidelibusque servitiis Illustris quondam Michaelis Apaffi Principis Tranniae filii Michaelis pariter Apaffi, quae idem Matti Nostrae pro re nata hactenus semper praestitit, qualia et in posterum ipsum continuaturum nulli ambigimus; accedente praeterea consideratione Nostra benigna Expensarum, quas ipse pro communi viatorum quiete et utilitate in aedificando et conservando ponte suo ad Castellum suum Ebesfalva in Comitatu de Küküllő existens super fluvio Nagy-Küküllő dicto erecto et jam fecisse, et in dies facere perhiberetur, eidem ex Gratia Nostra speciali clementer annuendum duximus et concedendum, ut ipse haeredesque et successores ejus universi intuitu recuperationis ejusmodi expensarum ad praefati pontis tam erectionem, quam conservationem necessariarum, erecta a Capite illius pontis rota, Tributum et Telonium secundum ordinem et consuetudinem in praefato de Küküllő et aliis in Trannia Comitatus super erigendo Telonio et Tributo observata, a transeuntibus et viatoribus a modo in posterum, futuris semper temporibus exigere valeant atque possint, absque tamen praejudicio Teloniorum et Tributorum aliorum, et quidem ita, quod praefatus Michael Apaffi ipsiusque haeredes et successores universi dictum pontem semper ad transeundum aptum et idoneum reddere et conservare debeant et teneantur, alioquin praesentem Nostram annuentiam eidem minime volumus suffragari. Imo annuimus et concedimus modis et conditionibus praedictis praesentium per vigorem. Quocirca vos universos et singulos mercatores, negotiatores et alios quoslibet viatores homines per praesentes affidamus, assecuramus et certificamus, quatenus praedictum pontem in praefato fluvio Küküllő exstructum cum rebus et bonis vestris venalibus transire ibidemque praescriptum Telonium ex annuentia Nostra ad praetactum pontem erectum persolvere possitis et debeatis, persolutoque eo, quod juxta morem et consuetudinem approbatam et in aliis hujusmodi Tributis observari solitam debetis, iterum ad propria vel alia, quae malueritis loca, redeatis sub Nostra pro-

tectione et tutela Caesareo-Regia speciali. Et hoc volumus per fora et alia loca publica palam fieri et proclamari. Praesentes vero, quas sigillo Nostro pendenti secretiori et aulico munivimus, post earum lecturam semper reddi jubemus praesentanti. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae die 22-a mensis Augusti A. D. 1618. R. Nostr. Rom. 41. Hung. 44. Bohemiae vero 42.

Leopoldus m. pr.

Comes Samuel Kálnoki
Andreas Szent-Kereszti¹⁾

XLIV.

Másolata azon elismervénynek, melyet a Thökölyi-grófnék II. Apafi Mihálynak adtak azon összegekről, melyeket neki érintett grófnék részére az 1696-n július 19-n Pozsonban kötött vásári szerződés értelmében fizetni kellett.

Nos infrascripti praesentium vigore recognoscimus, quod hoc Anno 1699. die vero 19. Jan. a Celsissimo Dno Principe D. Apafi, obvenientem pro nobis, ex viginti florenorum Rhenensium Millibus suprauctionalibus, Illustrissimis tribus Dominabus Comitissis Consororibus Thökölyianis, Posony 1696. die vero 19. July initi Contractus vigore adpromissis, summam, cum addito legali suo Sex per Centum Interesse, a die 19. mensis July 1697. initium sumente, et 19. January praesentis 1699. terminato, accedente etiam Centum monaginta trium florenorum Rhenensium debiti cujusdam auctionalis retardationis occasione expensarum prae-

¹⁾ Privilegium hoc exhibitum fuit Anno 1760. per Armenos Ebesfalvenses Cancellariae Aulicae sub nro aul. 546. 1760.

Lásd az erd. országos muzeum ily című gyűjteményében: *Comitis Jos. Kemény Diplomatarium Transylvaniae Tomus* $\frac{B}{LX}$ 1662—1699. év. 497—500. ll.

tensa a nobis Summa idest in toto Septem mille, defectu sine omni levaverimus, Viennae Die et Anno supra notatis.¹⁾

XLV.

II. Apafi Mihály felhatalmazó levele Bydeskuti Boldizsár főlovászmestere és Gulátsi Albert titkára részére, a végre, hogy egyetértve a fejedelem nejével gr. Bethlen Katával s annak tiszttével Vajda Péterrel, megbízójuk Kaczkó nevű birtokára, Haller Istvántól és neje Bulcsesti Sárától 9000 magyar forintot vehessenek fel kölcsön négy évig kiválthatatlanul, továbbá az ennek értelmében a kolozsmonostori konvent előtt kötött kölcsönvételi szerződés.

Nos Requisitores Literarum et Literalium Instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Conventus Monasterii Beatae Mariae Virginis de Colosmonostra repositorum et locatorum, ac quarumlibet judiciariarum deliberationum, legitimorumque Mandatorum Regalium Executores, Damus pro Memoria per praesentes, quod Spectabilis et Magnificus Dominus Stephanus Haller de Hallerkő, Sacrae Caesereo-Regiaeque Majestatis Excelsi Gubernii Transylvanici Consiliarius, Comitatusque Thordensis Supremus Comes ac Magnifica Domina Sara Bulcsesti Conthoralis sua charissima ab una, ac Egregius Balthasar Büdöskuti, Illustrissimi Principis Domini Domini Michaelis Apafi Aulae Magistro et Secretario literis in iisdem nominatis specificatis datas et concessas, subscriptione sigilloque proprio usuali ejusdem Domini Domini Principis super cera rubra Hispanica impressive communitas tenoris sequentis: Én Apaffi Mihály Fejedelem adom emlékezetül mindeneknek, a kiknek illik, ez írásom-

¹⁾ Az erdélyi kir. kormányzék levéltárában levő *Apafianum*-ok közötti Gulátsi Albert-féle *Minutából*, melynek aláírásai hiányoznak; úgy látszik, e volt az eredeti szerkesztmény, de a forma szerint kiállított elismerések II. Apafi halála után valószínűen a kir. fiskus levéltárába kerültek.

nak rendiben, hogy bizonyos és multhatatlan dolgaimnak folytatására bocsátván le innen Bécsből Nemzetes Gulátsi Albert Secretárius és Búdöskuti Boldizsár első lovászmester becsületes szolgálmat, s ő kegyelmek által tevén édes hazámban levő bizonyos dolgaim iránt dispositiomat, nevezet szerint azon dispositiomban benne kelletvén forgani Tekintetes Nemzetes Remetei Vajda Péter uramnak, szerelmes feleségem hopmesterének is, facultálom azért vigore praesentium mind az hármon ő Kegyelmekeket, hogy ő Kegyelmekek eleibe tölem adatott instructiojok szerént, valamit szerelmes feleségemmel egyező értelemből az ő Kegyelmekekre bizatott dolgaimban minél legjobban s hűségesebben s hasznosabban ágálnak, tractálnak, concludálnak, mindazokat acceptálom, approbálom és ratificálom harum vigore et testimonio literalium plenipotentiaium manus propriae subscriptione sigilloque usuali roboratarum mediante. Datum Viennae Austriae, die duodecima mensis Octobris Anno Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo octavo. Apaffi Mihály m. pr. (L. S.) significavit hunc in modum, qualiter praetitulatus Dominus Dominus Princeps certis inevitabilibus de causis et rationibus necessitaretur certam quandam et non levem mediocrem pecuniae novem millium scilicet florenorum hungaricalium summam titulo mutui a praetitulatis Domino Stephano Haller ac Domina Sara Bulcsesti sua charissima in spem futurae restitutionis petere, ideoque portionem suam possessionariam in possessione Kaczko, Comitatuque Albensi Transylvaniae existentem habitam, domum seu Curiam Nobilitarem ibidem existentem et situatam una cum portionibus possessionariis ubicunque existentibus ac ad eandem Curiam spectantibus et pertinentibus, universisque earundem utilitatibus quovis nominis vocabulo vocitatis in hypothecam, sequentibus per expressum declaratis sub conditionibus:

1-o Ut antelatus Dominus Stephanus Haller dictaque sua Consors, haeredes et posteritates ipsorum divina favente bonitate a se invicem procreandae, signanter autem Generosi Adamus et Moses Székely, filii videlicet memoratae Dominae praetactam Curiam universasque portiones possessionarias ad eandem spectantes et pertinere debentes, una cum usu-

bus fructibus obvenientibus ac emolumentis quovis ut praemissum est nominis vocabulo vocitatis, a dato praesentium per integrorum quatuor annorum decursum irredemptibiliter teneat et possideat.

2-o Expletis iisdem quatuor annis, nonnisi deposita prius et integre simulque et semel persoluta praetacta novem millium florenorum hungaricalium bonae, currentis et tunc temporis usualis monetae summa, idque ad Festum Beati Martini Episcopi ad tunc currentis anni praemissa semestrali admonitione superinde fienda, debeant et teneantur dicti Domini Creditores aut haeredes et posteritates, ut praemissum, ipsorum praeallegato Domino Principi aut haeredibus et posteritatibus vel etiam legatariis suis remittere ac restituere.

3-o Universa bona et res mobiles tam intra Dommum seu Curiam praetactam existentes et habitae, quam etiam allodiaturae ac seminaturae ibidem reperiendae, tempore assignationis fideliter et credibiliter inventari debeant, ac tempore tandem redemptionis non plus neque minus, sed tantum de singulis debeant reddere ac restituere Domini Creditores Domino hypothecatori.

4-o Quandoquidem Domus seu Curia praefata ruinari caeperit; idcirco si quid medio tempore Domini Creditores ad restaurationem et reaedificationem ejusdem Domus expenderent, aut necessarium aliquod aedificium de novo ibidem erigerent (exceptis non necessariis pro parte Domini hypothecatoris, quorum refusione non tenetur) talia tempore redemptionis conscientiosa aestimatione limitata, a parte Domini hypothecatoris Dominis Dominis Creditoribus debeant refundi atque restitui.

5-o Si quid interea Domini Creditores sive in Contributionem, sive in alias necessitates Jobbagonibus ad attactam Curiam pertinentibus ac intervenientibus in subventionem, alleviationemque expenderent, tales expensas tempore redemptionis aut etiam postea super ejusmodi Jobbagonibus dicti Domini Creditores liberam habebunt exigendi facultatem: pariter etiam a parte Domini hypothecatoris, si quae debita apud eosdem suos jobbagiones restarent persolvenda, a

stipulantibus, assistentibus que invicem super talis modi debitorum executione.

6-o Ministrorum Ecclesiasticorum, Pastoris scilicet et Curatoris seu ludimagistri Ecclesiae reformatae ejusdem possessionis, annum salarium hactenus a Patronis et Dominis possessoribus ejusdem Curiae quotannis elargiri et administrari necesse est, tenebunturque praestare sine controversia.

7-o Teneatur Illustrissimus Dominus Princeps aut haeredes et posteritates successoresque sui dictos Dominos Creditores, aut haeredes et posteritates successoresque ipsorum usque ad tempus redemptionis depositionisque praetactae summae contra quosvis legitimos impetitores cum evictione Decretali in pacifico dictorum bonorum juriumque dominio tueri, protegere, ac defendere; signanter vero contra Illustrissimam Familiam Thökölyanam aut ejus inpetitionem, qualiterque tandem et quocunque sub praetextu contra dictos Dominos Creditores intentandam. Quod si praetitulatus Dominus hypothecator, haeredesque et posteritates aut etiam legatarii seu protestare nequirent, aut etiam non vellent modo aliquali, extunc praevia legitima admonitione ac certificatione, si toties memoratus hypothecator ad semestre ab istiusmodi admonitione ac certificatione computandum, praedictam summam pecuniariam plene et integre simul et semel in bona, currenti usualique, ut praemissum est, moneta antelatis Dominis Creditoribus non deponerent, liberan habeant dicti Domini Creditores, praesentium saltem vigore, de bonis juribusque possessionariis saepe memorati Domini hypothecatoris ubique et in quibuscumque Regni hujus Transylvaniae vel Partium Hungariae eidem annexarum Comitatibus existentibus habitis et reperiendis usque ad praetactam novem milium florenorum Hungaricalium summam medio quorumlibet Iudicum exequendi, ac ad plenariam usque contentationem manutenendi facultatem.

Ad quae Universa et singula firmiter et inviolabiliter observanda dictus Dominus Plenipotentarius, vi et virtute attacti plenipotentiariatus sui, antelatum Dominum Illustris-

simum Principem obligatum obstrictumque esse dictos Dominos Creditores assecurando, praetactamque novem millium florenorum hungaricalium summam in bona, currenti, usualique moneta coram Nobis plene et integre levando et percipiendo; Nos super hujuscemodi dictarum partium inter sese peracta conventionione compositioneque et contratu praesentes literas testimoniales authentici Conventus nostri sigilli munimine roboratas jurium annotatorum ad cautelam necessarias dandas duximus et concedendas. Datum Feria sexta proximo post Festum Sancti Georgii Militis et Martyris, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo Nono (S. L.) Per Stephanum Sassy et Stephanum Szikszai Tabulae Regiae in Transylvania Iudiciariae Scribas et juratos Notarios.¹⁾

XLVI.

II. Apaffi Mihály vál. fejedelem levele Harrach római szent birodalombeli grófhöz az ő jövő állapotának a császár által a szerződések és eddigi biztosítások szerint leendő elhatározása tárgyában.

In benignissimam Excellentiae Vestrae memoriam humillime revoco, quod posteaquam evidens in Transylvaniae Principatum Jus meum, publicis scilicet Lotharingico et Caraffaiano pactatis, Legibus Patriae, ac ipso sacro suae Mattis Sacratissimae Diplomate corroboratum ac firmatum, seposito omnis privati commodi mei studio unice in Augustissimae Domus favorem et intemeratae meae ad illam fidelitatis contestationem, suae Matti Sacrae promptissime²⁾ porrexissem —

¹⁾ Az erdélyi Múzeum kéziratárában gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben* című gyűjt. XXXVI. kötetében levő egyszerű másolatból, melyről — hihetően figyelmetlenségből — ki van hagyva az illető konventi aláírás és pecsét s csak a másolat készítő kir. táblai írnokoké van meg.

²⁾ Egy szó olvashatlan.

Placuit Caesareo-Regiae suae Benignitati appositis in lance Justitiae ac trutinatis rebus meis, promptum ac devotum meum animum paterne recognoscere, ac conferentialiter in praesentia Eminentissimi D. Cardinalis ac Excellentissimorum DD. Wallenstein et Bucellini Comitum, medio defuncti Domini Comititis Kinsky de ulteriori statu meo clementissime deliberare, illumque statum in sequentes particularitates resolvere:

1.) In gratiosam cessorum a me omnium Fiscalium Proventuum recompensam ac vitae status mei subsidium resolvit sua Mattas Sacratissima *Annuum duodecim Millium florenor. pensionem vel ex Quaestura salis Transylvanici, si res integra fuerit, vel ex alio fundo, reservante hoc sibi Matte sua, quod felicioribus temporibus et finito bello eandem augebit.*

2.) *Bona avitica ac haereditaria sua Mattas Sacratissima confirmare dignatur, si (?) non vult permutare, in quibus permutationem facere non possumus, quia sunt fidei commissa, nec alienabilia familiae.*

3.) *Fiscalia Bona, quae titulo oneroso possideo, vel in bonis aequivalentibus vel in pecunia, reluet sua Sacratissima Mattas data occasione.*

4.) *Permittet sua Mattas, ut Titulo Principis utar adinterim etiam, donec expeditio Diplomatis mei in Sacri Romani Imperii Principem exaltabit. In quo quoque gratificandi suae Matti Sacratissimae Animus est.*

Cum vero, Excellentissime Domine, justae istae ac dignae meae Consolationes quoad annuam pensionem et S. R. Imperii Principis Titulaturam sine finali adhuc effectu penderet, Sacratissimam suam Majestatem per Excellentiam Vestram humillime supplico, ut a fluctuante statu isto, in quo fere exhaustum jam me graviter indoleo, in statum certum ac decentem, meritisque defuncti patris mei ac tantae devotioni meae condignum reponar, dignetur sua Mattas Sacratissima —

1.) Appromissi S. Rom. Imperii P. tituli expeditionem demandare clementissime.

2.) Appromissam pariter annuam pensionem procul dubio pace jam adepta augendam in aliquo commodo fundo et

bonis hic proximis, ubi pedem pro habitatione figens,¹⁾ quam benignissime assignare.

3.) Bona avitica et haereditaria confirmare.

4.) Bona fiscalia illorumque pertractatio stabunt in Benignissimo suae Mattis Sacratissimae arbitrio, dum et quando illa vel in aere vel in bonis aequivalentibus citra mei damnificationem tamen reluere benignissimus erit Animus.

Külczim: Excellentissimo D. D. S. R. J. Comiti ab Harrach humillime facta Repraesentatio die 26-a 9—bris 1699.²⁾

XLVII.

II. Apafi Mihály levele gróf Pekri Lőrincz rokonához, melyben a felőle terjesztett — de a levélben meg nem mondott — hirt magától elútasítva, azt merő koholmánynak állítja.

Méltóságos Gróf, bizodalmas kedves atyámfia.

Kutyfalváról 22-dik Novembris költ kegyelmed levélét becsülettel vettem; mind magam s mind pedig jószágim iránt a kegyelmed ajánlott jóakarátját, Isten éltetvén, megiszgálom. Minemű hamis kamarán költ hirt zengedeztetnek oda bé, értem, itt pedig nem tudok semmit is benne, hogy affélét akarnék cselekedni; ³⁾ és így summa szerént hazud az ördög lelkü, valaki költötte elsőben azt a hirt; a többivel együtt azt a hirt is szellőre bocsátom, ugyanis fundamentum nélkül vévén magának eredetét, nem lehet, hogy sokáig tartson, s az idő is ellenkezőt fog mutatni. A mi a másik dolgot illeti, bizony én kívánnék kegyelmednek bizonyost írni abban a materiában Horvát Ferencz uram iránt; de bizony nem lehetett most ob certas circumstantias temporis irnom, melyről Kegyelmedet követem. Ezzel pedig ajánlom Isten gond-

¹⁾ Innen egy mondatrész látszik kihagyottnak, az okozza a homályt.

²⁾ II Apafi Mihály vál. fejedel. levele Harrach rom. sz. bir. grófhoz. *Erdély Tört. eredeti levelekben 1691—1669. 36. köt., az erd. Muzeum birtokában.*

³⁾ Talán vallása elhagyását érti.

viselése alá kegyelmedet Méltóságos házával együtt. Bécs 5. X-bris Anno 1699.

Kegyelmed becsülettel szolgáló igaz
jóakarója, atyjafia
Apafi Mihály m. pr.¹⁾

Külczim: Méltóságos gróf Pekri Lőrincz Uramnak, Nemes Fejérvármegye főispánjának és Udvarhelyszék főkapitányának, nékem kedves atyámfiának, ő kegyelmének becsülettel irám.

XLVIII.

II. Apafi Mihály az erd. udv. Cancellariához a radnóthi uradalom természetefeletti ítéllethozás végett idegen kirendelt bíróság alkalmazása ellen.

Excelsa Cancellaria Regio-Transylvanico-Aulica, Dni Colendissimi.

Non sine parvo Ordinarii Juris Processus hactenus in Regno Transylvaniae practicati praejudicio, his proximis diebus subintelligere debuerim, Dominum Comitem Nicolaum de Bethlen, contra intentionem et mentem tam latae et secundum exigentiam Legum Patriarum in facto Bonorum haereditariorum Radnothiensium pronunciatae Sententiae, quam dictamen positivarum Legum Patriarum, certam eamque illegalem Commissionem impetrare velle.

Quia autem verendum mihi esset, ne sua sagacitate praenuncupatus Dnus Comes optimam eamque indubitatam meam Iustitiam antevertat, e diametro autem Causantes vigilantes esse debere, Iura ipsa adhortarentur —

Idcirco legales meas rationes anticipato obsequiose detegendas esse duxi, quod nimirum Commissiones essent Le-

¹⁾ Az erdélyi orsz. Muzeum] kéziratárában levő eredetiből, gróf Kemény J.: *Erd. Tört. eredeti levelekben* című gyűjtemény. XXXVI. kötetében.

gibus prohibitaе, demum quod non necessitatis, verum solum liberae censeantur esse voluntatis; porro Benignissimi suae Mattis Sacratissimae Diplomatis Puncti Tertii vigore ordinaria Iuris via (quae in nostro casu ad mentem positivarum Regni Legum et iteratarum Regni Transylvaniae ordinariorum Iudicum latarum Deliberationum Tabularis Processus esset) nullis modis aut excogitandis praetextibus turbari valeret. Sed et causa et processu in meo praesenti Radnothiano non idem Dominus Comes a Bethlen, verum Fiscus Regius Actor esset, qui si ex eo, quod Iuramento mediante ad observandas Leges patrias adstrictus esset, Causam praesentem ad quampiam legibus prohibitam Commissionem devolvendam esse non praetendat, non imaginor mihi, qualiter idem Dominus Comes illam Illegalitatem praetendere possit, nisi sibi firmiter persvadeat, Iuramentum suum ad observandas Leges patrias depositum obligatorium non esse.

Quapropter eidem Excelsae Cancellariae Regiae Transylvanicae Aulicae obsequiose detegendum esse duxi, si casu quo supratracti Domini Comitis de Bethlen quaequam Legibus contrariae et in aliquam Commissionem instituendam urgentes prodirent Instantiae easdem tanquam illegales Benignissimoque Suae Mattis Sacrae Diplomati contrariantes, salutemque publicam (quae in Legibus conservandis posita esse solet) proculcantes, non exaudire, verum simpliciter secundum exigentiam Iuramentalis adque observandas Leges Patrias attractae Obligationis suae, repudiare ne gravetur. Ne per insperatam subsequendam quampiam Ejusdem Excelsae Cancellariae Regiae Transylvanicae Aulicae Resolutionem, post tam longam Patientiam meam, ad suam Mattem Sacratam recurrendi, Eandemque humillimis iisque Injuriam meam detegentibus precibus molestandi ansa praebeatur.

Quem Ejusdem Excelsae Cancellariae communis Justi-

¹⁾ Az erdélyi udv, cancellaria levéltárában levő eredetiből, melynek hátíratá ez: Memoriale C. Principis Apafi ad Cancellariam Transylvanico Aulicam ratione Bonorum Radnothiensium contra impetratam a Comite Nicolao de Bethlen delegatam Commissionem . . . Alább balról: Exhibitae die 8. Januarii 1700. Elintézés nyoma nem látszik.

tiae, Jura sua unicuique intacta servanda esse dictanti
conformem favorem Ego quoque reservire conabor obsequiose.

Ejusdem Excelsae Cancellariae

Regni Transylvaniae Aulicae

Servus obligatissimus

Michael Apafi, m. pr.¹⁾

XLIX.

Leopold császár méltányló levele gróf Bethlen Miklóshoz.

Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum
Imperator semper Augustus.

Spectabilis ac Magnifice, Fidelis Nobis dilecte; Ex relatis Nostrae in Transylvaniam, ex Camera Nostra Caesareo-Aulica exmissae Commissionis inter alia lubenti et benigno Animo percepimus, singulari quodam partium Nostrarum studio tibi rem Fiscalem ibidem versantem curae esse, ita, ut non tantum id ipsum opere declarare nunquam haesites, sed et confidentiori ac syncero Consilio dictae Commissioni adjuvamen et lumen praebere annitaris; Cum itaque ex hisce Nobis persvadeamus, te satis bene perpendere, quantum et Nobis, et ipsi Charae Nobis Tranniae intersit, et restaurationi Rerum nostrarum Fiscalium, quas variis ex causis Nobis non absconditis de die in diem magis dilabi cernimus, sedula et vigorosa adhibeatur manus, cum et Autoritatis Nostrae supremacae decor, et ipsius Patriae Tutamen sublevamenque ab iisdem haud exigua parte pendeant, Nobis id, vel maxime in Votis habentibus, ut cum Incolis Patriae vires deesse videamus, easdem vi, et robore rerum Nostrarum suffulcire et supplere queamus; Hinc ex hisce tibi, uti videre est, satis per-

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből, hová egy kérelem indokolásaul adatott be bizonyíték gyanánt, czíme ez: Spectabili ac Magnifico Comiti Nicolao de Bethlen Cancellario Nostro Regni Transylvaniae Fideli Nobis dilecto. Thorda. Kivül e két betűvel jelölve: B. B.

spectis, tam prona ea, quam laudabiliter demonstras, Nostris accedendi desiderii, eaque secundandi voluntas Nobis grata non esse, et accepta nequit, Ejus quoque perseverantiae benigne confisi, te hisce clementer certiore reddimus, Nostram Caesaream Gratiam nunquam tibi defuturam, quae alias (?) De reliquo Gratia Nostra Cesareo Regia tibi benigne semper propensi manemus. Dabantur in Civitate Nostra Viennae, Die decima sexta Mensis Januarii Anno Millesimo Septingentesimo, Regnor. Nostror. Romani Quadregesimo Secundo, Hungarici Quadregesimo Quinto, Bohemici Anno Quadregesimo Quarto.

Leopoldus.

Johannes David Palm. ¹⁾

Ad Mandatum Electi Domini Imperatoris
proprium.

C. G. Stahrenberg, m. p.

L.

II. Apafi Mihály tiltakozása mindazon szerződések, vásárok, eladások, cserék, bevallások, kiegyezések, alkuk, kötelezések elzállogosítások és örök elidegenítések ellen, melyeket ő maga, atyja, anyja, fi- és nőrokonai, atyai és anyai részről való atyjafiai, közelebbiek úgy mint távolabbiak bármi néven jövő Apafi-birtokra nézve az ő még nem érett férfi korában tettek.

Nos Leopoldus, etc. Damus pro memoria per praesentes significantes quibus expedit universis. Quod illustris quondam Tranniae Principis Michaelis Apaffi filius, Michael pariter Apaffi ex illustri quondam Principissa Anna Bornemisza, Consorte sua susceptus et progenitus, Mattis Nostrae personaliter veniens in praesentiam, per modum solennis Protestationis, Contradictionis, Revocationis, Retractationisque et Reclamationis Majestati Nostrae significavit hunc in modum. Qualiter ipse in imperfecta adhuc aetate existens, universos

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő másolatból, mely 170. 179. sz. a. volt beadvá.

Contractus, Emptiones, Impignorationes et Perpetuationes suas, Genitorisque et Genitricis suae, Progenitorum insuper Fratrum et Sororum Patruelium videlicet et Matruelium, Proximorumque et Consangvineorum, universorum denique Praedecessorum suorum ratione quorumcunque Bonorum suorum mobilium et immobilium, Juriumque possessionariorum intra ambitum Transylvaniae, Partiumque Hungariae eidem annexarum existentium et habitorum, ipsum Revocantem de Jure tangentium, et concernentium, quocunque tempore, cum quibuscumque et coram quibusvis, ac qualibuscunque sub verborum formulis, factos, initos et celebratos, revocare, retractare et reclamare, Literas etiam et Literalia Instrumenta superinde confectas et emanata in omnibus punctis, clausulis et articulis ipsorum cassandas, invalidandas, viribusque destituendas reddendas atque annihilandas pronunciare et relinquere, eis denique omnibus contradicere apud se determinavit, prout etiam coram Nobis publice et manifeste easdem revocavit, retractavit, cassavit et annihilavit, eisdemque omnibus tanquam Juribus suis et Successorum suorum praedicantibus contradixit inhibendo, et inhibuit contradicendo. Harum Nostrarum vigore et testimonio Literarum mediante, Datum in Civitate Nostra Viennae, Austriae die 5. Mensis Februarii Ad Dni 1700.

Leopoldus

C. Samuel Kálnoki.
Andreas Szent-Kereszti.¹⁾

LI.

II. Apafi Mihály életkorának megvizsgálásáról költ királyi levél.

Nos Leopoldus etc. Memoriae commendamus etc. Quod Illustris quondam Tranniae Principis Michaelis Apaffi filius, Michael pariter Apaffi ex Illustri quondam Principissa Anna

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

Bornemisza Consorte sua susceptus et progenitus, Majestatis Nostrae personalitar veniens in praesentiam, supplicavit quam humillime, ut Nos aetatem ejus revidere ac superinde Literas Nostras Testimoniales, Sigilli Nostri Authentici munimine roboratas, jurium suorum uberiores futuram ad cautelam necessarias sibi clementer dare et concedere dignaremur. Quem quidem praefatum videlicet Michaellem Apaffi, prout animo considerare et visu metiri potuimus, accedente etiam nonnullorum superinde fidedigna relatione, viginti et trium Annorum esse, et ad vigesimum quartum aetatis suae Annum vergere comperimus. Super qua praefati Michaelis Apaffi hujusmodi aetatis revisione Nos quoque praesentes Literas Nostras Testimoniales Sigillo Nostro secretiori et aulico roboratas eidem jurium suorum uberiores futuram ad cautelam necessarias dandas duximus et concedendas communi justitia et aequitate svadente. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae. Die 5. Mensis Febr. Anno Dni 1700. etc.

Leopoldus

C. Samuel Kálnoki.
Andreas Szent-Kereszti. ¹⁾

LII.

II. Apafi Mihály fejedelem tiltakozása az erdélyi k. kormányzék előtt a fiscus nevében a radnóthi uradalom iránt indított s a k. táblán és kormányzéknel ellátott perügynéh a bécsi udvar elébe felhívása ellen.

Copia Protestationis ex parte Celsissimi Principis Dni Michaelis Apaffi, contra Impetrationem Transmissionis Causae Dni Directoris, super Bono Radnóth motae, in Augusta Aula revidendae et judicandae in Generali Dominorum Statuum et Ordinum Trium Nationum Regni Tranniae, per Excelsum R. Gubernium ad diem 15-um Januarii Ao 1701. Albam Ju-

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

liam indicta Diaeta, praelibato Regio Tranniae Gubernio exhibitae per Egregium Mosem Tarpai de Sárd, prae nominati Dni Principis Servitorem.

Méltóságos Fejedelem Apaffi Mihály Uram ö Nagysága, úgy mint mostani radnóthi Possessor protestált solemniter arrul, hogy a miképen az erdélyi Méltóságos Törvényes Táblán a radnóthi Causa ö Nagysága ellen agitáltatott, és per Exceptionem contra Forum condescendált volt, a Méltóságos Tábla akkori ítéleti az Actorea Parstól ö kegyelmétől a Mlgos Regium Gubernium eleiben appelláltatott, holott is ad maturiorem Revisionem assumáltatván, ezen Tábla ítéleti approbáltatott. Melylyel az említett Actorea Pars ö kegyelme contenta nem lévén, appellálta újabban is; de az említett Mlgos Guberniumtól, a nemes ország törvénye úgy kívánván, nem transmittáltatott, a mint mindezek arrul emanált processusból bővebben kitetszenek. És jöllehet az Actorea Pars ö kegyelme akkor de Litteris Praeceptoriiis Appellatoriiis nem protestált, mindazonáltal a mint ö Nagyságának esett értésére, Praeceptorium Mandatummal akarja ezen Causát a Felséges udvarban promoteálni avagy promoteálta is. Azért ö Nagysága az említett Méltóságos Possessor, ut praemissum, protestált, hogy loco Appellationis mind azok ellen contendálni, ha úgy kívántatik, salvum legyen. És minthogy már a Méltóságos Guberniumi hallhatta, hogy bizonyos privatus ember fogja sollicitálni azon Causát, (noha sub nomine Fisci), mely ha úgy talál lenni, ne sit serum poenam indebitae Appellationis refusionemque fatigiorum et expensarum, similiter loco Appellationis azon privatus embertől megkívánni. Melyről iterum atque iterum protestált ö Nagysága, és ezen Protestatiója, hogy in serie Transmissionis bocsáttassék és úgy adassék ki ö Nagyságának is, alázatosan kívánja ö Nagysága

Contra hanc Protestationem Director Fiscalis dixit: Protestari quidem cuilibet licere, sed Transmissioni inseri non posse, cui etiam Gubernium annuit, ut Protestatio a parte extradaretur Dno Protestanti. Actum Albae . . . die . . . Anno. Praesens Copia ex vero Originali diligenter et accurate trans-

lata, correcta, lecta et extradata per Michaellem Olasz (L. S.)
Regii in Trannia Gubernii Secretar. m. pr. ¹⁾

LIII.

Leopold császár megerősítő királyi levele, melynél fogva II. Apafi fejedelem által Bydeskuti Boldizsár főlovászmestere részére a csehi várhoz tartozó Györtelek faluban levő részjószágának oda adományozásához megegyezésével járul.

Leopoldus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod pro parte et ad instantiam fidelis Nostri nobilis Balthasaris Büdöskuti de Ipp exhibitae sunt nobis et praesentatae quaedam Literae Donationales seu Inscriptionales Michaelis filii illustris alterius Michaelis Apaffi Principis Tranniae in pergameni in forma libelli patentèr confectae, pendentique sigillo manusque subscriptione propriae communitae, quibus mediantibus certam ratam suam et integram portionem possessionariam in possessione Györtelek Comitatuque Szolnok Mediocri existentem et habitam una cum Colonis nunc ibidem existentibus vel aliorum profugis eorumque quibuslibet utilitatibus et pertinentiis quovis nominis vocabulo vocitatis et ad eandem ratam portionem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, exigentibus id ipsum fidelibus meritoriisque servitiis ejusdem Balthasaris Büdöskuti ab ineunte fere aetate cum summa semper constantia animique sui integritate tum praetitulati Michaeli quondam Principi concomitanterque filio ejusdem praerepetito exhibitis et impensis eidem ipsiusque haeredibus et posteritatibus Divino sic disponente Numine nascendis et nascituris ut et successoribus ac legatariis utriusque sexus Universis in et pro octingentorum florenorum hungarical. summa inscripsisse dignoscitur, cujus quidem tenor verbalisque continentia subinsertam completi-

¹⁾ Az erdélyi kir. kormányzék levéltárában levő hivatalos másolatról, melynek hátíratá ez: Protestatio Dni Peipis Apaffi nomine contra Appellationem causae Radnóth.

titur modalitatem. Supplicatum itaque exstitit Majestati nomine et in persona toties fati Balthasaris Bűdöskuti debita cum instantia humillime, quatenus praeinsertas literas Donationales seu Inscriptionales ac omnia et singula in eisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes, literis Nostris privilegialibus inseri et inscribi facientes, praemissae Donationi et Inscriptioni aliisque omnibus et singulis in iisdem contentis Consensum Nostrum praebere dignemur benevoluntatem pariter et Assensum. Quarum quidem Literarum tenor et verbalis continentia sequitur in hunc modum :

Mű Apaffi Mihály fejedelem adjuk emlékezetül valakiknek illik, jelenvalóknak és következőknek, hogy nagy emlékezetű méltóságos Eleink dicséretes példája elménk és szemeink előtt forogván, kik megpróbált szolgájok tapasztalt hűségeket méltó jutalommal koronázni legdicséretesebb dolognak tartották : úgy mű is hasonlót cselekedni becsületünk terjesztésére való által-útnak tartván, igen méltó dolognak ítéltük tőlünk jámbor és hűséges szolgáinknak kegyelmességünkkel való éltetését mindazért, hogy az olyanokat tovább való állhatatos hűségre kötelezzük, mind pedig másokat is hozzánk való szeretetre és kötelességre indítsunk, azoknak példájokkal több becsületes és hűséges jámbor szolgáink közé ilyen kegyelmességre érdemesnek és méltónak ítélvén Nemzeti Bűdöskuti Boldizsár főlovászmesterünket ő kegyelmét, kinek is mind üdvözült halhatatlan emlékezetű Méltóságos Fejedelem édes atyánk mellett sok veszedelmes időkben s táborozásokban mutatott s gyakorolt hűséges szolgálatját, mind peniglen magunk mellett árvaságunkban és azután is más szoros alkalmatosságban s idegen országokban való járásunkban is igaz hűséggel viselt forgolódását, úgy a mellettünk való Continuoskodásban vallott sok kárait méltó s kegyelmes respectusha vevén, mind azért, hogy ennek utána is a mi szolgálatunkra alkalmasabb lehessen, mind pedig hogy ezen kegyelmességünkkel nagyobbra is indítassék, ő kegyelmét méltó jutalommal illetnünk. E végre Közép-Szolnokvármegyében Mlgos Thökölyi asszonyoktól saját pénzünkkel vett Csehi jóságunkhoz tartozó Győrtelek nevű faluban levő egész portionkat in toto benn levő öt embereinkkel együtt, minden ott azon

portioban levő populosus fundusokkal és azokon lakó vagy onnan confugiált jobbágyokkal, azoknak fiokkal, feleségekkel marhájjokkal, minden javakkal, azon sessiokhoz quomodo-cunque de jure et ab antiquo birattató és tartozó minden örökségekkel, külső belső appertinentiájokkal, ugymint művelt és műveletlen szántóföldekkel, szénatermő és legelő helyekkel, vizekkel és azoknak folyásaival, malmokkal és azoknak helyeivel, szőlőkkel és szőlőhegyeikkel, egy szóval: azon falunak igaz határaitban levő minden néven való haszonnevő helyekkel és jövedelmekkel megnevezett Büdöskuti Boldizsár uramnak ő kegyelmének és ő kegyelme Isten jóvoltából leendő két ág maradékinak, successorinak és legatariusinak adtuk és inscribáltuk, magunkra vállalván két ágon levő maradékunkkal, successorainknak és legatariusinknak terheket és nehézségeket nyolcz száz magyar forintokban ilyen conditioval: hogy ha az említett asszonyokkal tett Contractusa tenora szerint a csehi jőszág tőlünk kiváltatnék, in eo casu vagy emyi erő másutt való jőszággal, vagy ugyan az említett Inscriptionalis nyolcz száz forint jó és kellető folyó pénz summával tartozunk magunk, maradékunk, successoraink vagy legatariusaink megirt Büdöskuti Boldizsár uramot, két ág maradékait és legatariussait minden nehézség nélkül contentálni. Melynek nagyobb és állandóbb bizonyosságára adtuk ő kegyelmének ugyanezen kezünk írásával és szokott pecsétünkkel megerősített ajándék-levelünk. Költ Bécsben, Szent-Mihályhava másodnapján 1699. esztendőben — et adjecta erat ad calcem earundem literarum ab extris: Apafi Mihály m. pr.

Nos igitur praemissa supplicatione praememorati Balthasaris Büdöskuti Nobis modo quo supra porrecta benigne exaudita et elementer admissa, praeattactas Literas Inscriptionales, Donationales, non abrasas non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni vitio et suspicione carentes praesentibus litteris Nostreis Privilegialibus verbotenus sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas quoad omnes earum continentias, articulos, clausulas et puncta eatenus quatenus rite et legitime essent expeditae et emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas, gratas et acceptas habentes Balthasari Büdöskuti haeredibusque et poste-

ritatibus ut et successoribus ac etiam legatariis ejus utriusque sexus Universis valituras habentes, praememoratae Donationi et Inscriptioni aliisque et singulis omnibus superius in serie earundem literarum expressis et denotatis Consensum Nostrum Regium praebuimus imo praebemus benevolum pariter et Assensum, salvo jure alieno. Harum Nostrarum secretioris et aulici sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna, Austriae die 6-a mensis februarii Ao Dni 1700, Romanorum R. 43. Hungariae 45. Bohemiae vero 44.

Leopoldus m. pr.

Comes Samuel Kalnoki
Joannes Fiáth.¹⁾

LIV.

Leopold császár rendelete a radnóthi uradalom természete felőli ítélet meghozatásának siettetése iránt.

Leopoldus etc. Illustres, Spectabiles ac Magnifici, Fideles Nobis syncere Dilecti. Displicenter sane a Camera Nostra Aulica intelleximus, quod etsi jam iteratis vicibus Vobis clementer ac perbenigne, ut mediante Judicio Delegato, utrum bonum Radnóth vere sit Fiscale vel Apaffianum? revideatis, commisimus, et mandavimus; nullum tamen adhuc ejusdem effectum licuit Nobis vel Camerae Nostrae experiri. Cum vero ea sit benigna mens et intentio Nostra, ut praecinsuato in negotio nulla ulterior mora (ipsa Justitia et Fiscus Nostri Interesse id exigentibus) patiatur. Quapropter Vobis harum serie ex superabundanti committimus et mandamus, ut causam praementionatam quantocyus specialiter discutiendam assumere et inter quatuor septimanarum decursum, a die nimirum perceptionis hujus benignae Commissionis Nostrae finaliter determinare et Nobis pro ulteriori benigna resolutione Nostra trans-

¹⁾ Com. Jos. Kemény, *Diplomatarium Transylvanicum* Tom. X. p. 105—11. Ez inscriptionalist illető beigtatási levél meg van ugyanezen kelet alatt: Libri Reg. Tom. III. p. 31. nro 35. 1700. gr. Kemény jegyzése ugyanott.

mittere modis omnibus debeatis ac teneamini; alias non intermitteremus Acta huc ad Aulam Nostram avocare, eandemque Causam Cancellariae Nostrae Aulico-Transilvanicae adjungendisque nonnullis Camerae Nostrae Consiliariis, prout in aliis quoque Dicasteriis et Cancellariis fieri solet, dijudicandam, aequaque Juris et Justitiae lance determinandam committere. In reliquo Gratia Nostra Caesareo-Regia propensi manemus Dat. in Civitate Nostra Vienna, Austriae die 17. mensis Febr. Anno 1701, Regnorum Nostror. etc. ¹⁾

IV.

Leopold császár megerősíti II. Apafi Mihálynak Tar Márton részére adott azon mentességi levelét, melylyel utóbbinak Szigethen levő polgári házát és telkét tartozmányaival együtt a többi polgári birtokok sorából kivette s minden polgári tartozásoktól mentesnek nyilvánította.

Nos Leopoldus etc. Memoriae commendamus etc. quod pro parte et ad Instantiam fidelis Nostri Nobilis Martini Tar de Szigeth exhibitae sunt Matti Nostrae et praesentatae certae quaedam Litterae Michaelis filii alterius Michaelis Apafi Principis quondam Tranniae Exemptionales propriae manus ejusdem subscriptione Sigillique appositione munitae et roboratae in duplici papiro patenter confectae et emanatae, quibus median-
tibus certum fundum civilem in Oppido Szigeth Comitatuque Maramaros in ordine domorum Tybiscum versus situatarum ac ab oriente Francisci quondam Sipos, ab occidente vero partibus Gaspari olim Poncz relictarum viduarum domorum in vicinatatibus existentem habitam simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet quovis nominis vocabulo vocitatis ad eundem de jure et ab antiqua spectantibus et pertinere debentibus e medio aliorum dicti Oppidi fundorum civilium et censualium taxis, servitiis civilibus quibuslibet

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

subjacentibus pro eodem Martino Tar, haeredibusque et posteritatibus ejusdem utriusque sexus Universis exemisse, libertasse et supportasse dignosceretur. Supplicatum itaque extitit Majestati Nostrae nomine et in persona toties fati Martini Tar de Szigeth debita cum Instantia humillime, quatenus easdem litteras exemptionales ac omnia et singula in iisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes, Litteris Nostris Privilegialibus inseri et inscribi facientes, praemissae exceptioni aliisque omnibus et singulis in iisdem contentis Consensum Nostrum pro suprafato Martino Tar Haeredibusque et Posteritatibus ejus utriusque sexus universis praebere dignaremur benevolum. Quarum quidem litterarum tenor sic legitur :

Nos, Princeps Michael Apafi, Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis. Quod nos condignum habentes respectum fidelitatis et fidelium servitiorum ac meritorum Nobilis Martini Tar de Szigeth, quibus ille Nobis saepe commendatus extitit, eoque intuitu superioribus Annis e statu civili et hajdonicali, in quo tunc fuerat, a Nobis exemptus et libertatus est, pro ampliori nunc quoque erga praedictum Martinum Tar Gratiae et Munificentiae Nostrae declaratione fundum ejusdem in Oppido nostro Szigeth, Comitatus Maramaros, in ordine domorum Tybiscum versus situatarum ac ab oriente Francisci quondam Sipos, ab occidente vero partibus Casparis olim Poncz relictarum viduarum Domorum in vicinitatibus existentem habitum simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet quovis nominis vocabulo vocitatis ad eundem fundum de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus e medio aliorum dicti Oppidi Nostri fundorum Civilium seu Censualium taxis servitiisque civilibus quibuslibet subjacentium eximendum, libertandum et supportandum esse duximus atque volumus, quatenus a modo in posterum idem Martinus Tar ipsiusque posteritates utriusque sexus universi ratione praedicti fundi e medio dicti Oppidi Nostri fundorum Civilium jam per Nos exempti ejusque appertinentiarum facere, servire, solvere et praestare deberent, exempti, supportati et libertati sint ac habeantur, imo eundem et omnem ejus posteritatem

legitimi possessoris autoritate eximimus et supportamus et in perpetuum libertamus praesentium per vigorem. Quocirca vobis Generosis, Egregiis ac Nobilibus Capitaneis, Praefectis seu Inspectoribus, Provisoribus, Rationistis et Castellanis ceterisque quibuslibet Officialibus ad Arcem Nostram Huszt pertinentibus, Providis item ac Circumspectis Judici Juratisque Civibus praedicti Oppidi Nostri Szigeth, modernis ac futuris pro quovis tempore constituendis, praesentium notitiam habituris harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus a modo in posterum praedictum Martinum Tar ipsiusque posteritates et successores utriusque sexus Universos ad praemissorum omnium exhibitionem, pensionem atque solutionem cogere et compellere aut eosdem in personis, rebus ac bonis quibusvis impedire, turbare, molestare vel quovis modo damnificare minime praesumatis, sed hanc gratiam et libertationem Nostram eisdem per Nos factam firmiter semper observare et observari facere debeatis et teneamini. Secus non facturi. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras sigillo nostro ac manus subscriptione roboratas dandas duximus et concedendas. Quas post earundem lectionem praesentantibus semper reddi volumus. Datum Viennae, Austriae, die 5-a mensis July, Anno Dni 1700. Michael Princeps Apaffi m. pr. (L. S.)

Nos igitur praemissa supplicatione praementionati Martini Tar Matti Nostrae modo quo supra porrecta benigne exaudita clementerque admissa, praetactas litteras exemptionales non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, quin imo omni vitio et suspicione carentes praesentibus Nostris litteris verbotenus sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas quoad omnes eorum continencias, clausulas et articulos in tantum, in quantum rite et legitime essent expeditae viribusque eorundem veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, praememoratae exemptioni aliisque omnibus et singulis superius in serie earundem litterarum expressis et denotatis pro praefato Martino Tar haeredibusque et posteritatibus ejus utriusque sexus Universis Consensum Nostrum Regium praebuimus pariter benevolum et Assensum. Harum Nostrarum Secretioris et Aulici

Sigilli Nostri munimine roboratarum Litterarum testimonio mediante.

Datum in Civitate Nostra Vienna, Austriae, die 18-a Mensis Februarii Anno Dni 1701. Regnor. Nostr. Rom. 43. Hungariae 46. Bohemiae 45.

Leopoldus m. pr.

Comes Samuel Kálnoki m. pr.

Joannes Fiáth, m. p. ¹⁾

LVI.

II. Apafi Mihály választott fejedelem az ország által a császári katonaság részére átadott buzája árának megtérítését kéri az erdélyi kir. kormányszéktől.

Excellentissime et Illustrissimi Domini

Fratres Colendissimi, Observandissimi!

Emlékezhetik kegyelmetek reá, a Méltóságos Camera Aulica mi formán intimálta Kegyelmeteknek az én sok esztendőktől fogvást az ő Felsége Magazinumbában adminisztrált buzám árának megadását, kit én csak azért is mások felett inkább megérdemelhetek, minthogy mind felesebbset adtam, mind pedig ő Felsége kegyelmes Dispositiója alá bocsátkozván, itt feles költséggel élek, és tudom, azon Méltóságos Camara adott volna is satisfactiot én nekem, kit én differálni kívántam addig, míg Kegyelmeteket requirálom: Kérvén becsülettel, considerálván sok költségimet, disponáljon kegyelmetek buzám árának megadása felől, hadd én is köszönhessem meg Kegyelmetek hozzám való atyafiságát. Én is Kegyelmeteknek hozzám mutatott affectióját minden alkalmatossággal regra-

¹⁾ Jos. Com. Kemény *Diplomatar. Transylv. T. XI. 1701. 301—306. ll. Liber Reg. 360. l. 1701-ik évi 18. sz. alatt a beigatási parancs a 363. lapon.*

tificálni ügyekezem. Praetitulatis Dominationibus Vestris vitam longaeвам apprecans manco

Excellentiae et Illustrissimis Dnibus Vestris

Datum Viennae, Die 26-a February Anno 1701.

Frater ad serviendum paratissimus

Michael Apaffi m. p.¹⁾

Külső czím: Excellentissimo et Illustrissimis Dominis Sacrae Caesarac Regiaeque Mattis Gubernatori, caeterisque Incltyi Regii Gubernii Transici Consiliariis Intimis, Dominis Fratribus mihi Colendissimis et Observandissimis.

LVII.

a.) *Az erdélyi kir. kormányzék levele II. Apafi Mihályné fejedelem asszonyhoz az I. Apafi Mihály fejedelem idejébeli királyi könyvek felkeresése és beszolgáltatása iránt.*

1701. Die 15. Martii Apafi Mihályné Fejedelem Asszonynak.

Illustrissima Principissa, Nobis Colendissima. Salutem et officior. sat. Római császár koronás király klmcs urunk eo Felsége sokszori kegyelmes parancsolatjából annak előtte is irtunk volt néhai boldog emlékezetű Apafi Mihály akkori klmcs Urunk idejébeli Liber Regiusoknak felkeresése és közönséges kézhez való assignáltatása felől, de mind effectum nélkül. Most is azért ugyanazon mind az ő felsége újabb parancsolatja, mind az dolgoknak kíváltképen való circumstantiái és igazgatása szükségesképpen megkívánván urgeálnunk, és azon ő Felsége parancsolatjának minden halogatás nélkül való effectumát egész engedelmességgel procurálnunk kell, a minthogy urgeáljuk is per praesentes, és felkeresésének minden úton módon való acceleratioját és Gubernium keze alá való assignatioját effective kívánjuk; és e végre azon Liber Regiusoknak felkeresése felől Tarpai Mózesnek, mint abban

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

az időben való Cancellistának parancsoltunk, kinek is okvetetlen fel kell keresni és elő kell adni azon Liber Regiusokat etc. Dat. Albae sat.¹⁾

b.) *A kir. kormányzék rendelete Tarpai Mózes fejedelmi Secretáriushoz ugyanazon tárgyban.*

1701. Die eodem Tarpai Mózesnek.

Praemissis praemittendis. Mind az ő Felsége kemény parancsolati, mind pedig ő magában az dolgok, néhai boldog emlékezetű Apafi Mihály akkor klmes Urunk idejebeli Liber Regiusoknak felkeresését és a Gubernium kezében való assig-náltatását kívánván, parancsoljuk sat. e commissionkat vevén mentest menjen a Fejedelem Asszonyhoz, és minthogy abban az időben kegyelmed az Secretarián volt, azon Liber Regiusokat felkeresni el ne mulasztza Dat. Albae sat.²⁾

LVIII.

Rabutin császári hadvezér levele a kir. kormányzékhez a II. Apafi Mihály Bécsben távolléte s megbizottainak betegsége miatt a radnóthi per ellátásának az akadályok megszűnéseig elhalasztása iránt.

Excellentissime ac Illustrissimi Domini Domini mihi Colendissime, Observandissimi.

Moris quidem (ut audio) et obligationis est, ut Partes de causis decidendis utrinque comparere citatae, ad Octavaliū celebrandorum terminum se sistant. Cum autem Illustrissimus Dñus Michael Apafi, qui praesens aequè nunc fieri deberet, pro sua persona, in Augusta foris Aula reperitur, Praefectus ejusdem et Advocatus vero, quibus Jura et negotia nunc agitanda solis nota sunt, ex morbo alter, et alter ex

¹⁾ A volt kir. kormányzék ily című gyűjteményéből: *Liber Regius Hungaricus Annor. 1699—1703. Sec. Prior. 448—449. II.*

²⁾ Ugyanott 449. I.

lapsu graviter decumbant, adeoque comparitionem praestare haud possint: Sic informatus ac requisitus, hasce ad Excellentiam et Illustritates Vestras exarandas duxi, intuituras sine dubio, allegatas emansionis rationes, ansamque dignam in aliud posthac tempus dilationis, quae dum in adminiculum justae, sicut videtur, Excusationis Excellentiae et Illustritatibus Vestris perscribo et commendo, omnium et singulorum favoribus me committo, maneoque

Excellentiae ac Illustritatum Vestrarum
Cibinii, 29. May 1701.

Obligatissimus et
Paratissimus Servus
Rabutin.¹⁾

LIX.

Kivonat I. Leopold császárnak az Apafi Mihály rémai sz. bírodalmi herceg évi járandósága ügyében költ s gróf Apor István erdélyi kincstárnokhoz intézett leiratából.

Leopoldus etc. — — — Clementia ducti et accedentibus aliis rationibus ab eadem haud alienis moti benigne resolvimus, ut (Titul.) Apafi in subsidium quotidianorum in personae suae, quam dignitate Principis S. (Romanor) Imperii condecorandam duximus, adaequatam sustentationem eo facilius et uberius impendendorum, ad vitae suae dies, aut aliam aequivalentem largitionem, annua decem millia florenor. Rhenensium solverentur; et cum fundum hujus solutionis pro tempore et ad aliam usque benignam Nostram Ordinationem, decimas Saxonum in Transylvania haecenus quidem arendatas, et jam ad Fiscum Nostrum et Thesaurariatum redeuntes, decrevimus etc. — — — Fidelitati tuae hisce clementer significamus et demandamus, quo donec aliter mandemus, ex proventibus annuis recensitarum decimarum dictum 10 mille florenor. summan eidem (Titul.) Apafi a 1-a octobris hujus anni

¹⁾ Rabutin tábornoknak az erdélyi kir. kormányshékhöz intézett eredeti leveléből.

incipiendo angariatim 2500 florenos computando rite tradi ac enumerari cures, ac hisce Nostris Benignis Jussis debitum et obsequiosum gerendo morem, diligentem operam, quae tuo Officio competit, eo impendas, quo ipse (Titul.) Apafi solido et certo effectu Gratiae Nostrae Caesareo-Regiae hac mediante largitione eidem demonstrandae fruatur. Viennae, die 20-a julii 1701.¹⁾

IX.

*Leopold királyi levele II. Apafi Mihálynak »méltóságos«
czímmel s »római szent birodalmi hercegi rang-gal, utó-
dainak pedig »római szent birodalmi grófi rang-gal« feldi-
szítetése tárgyában.*

Leopoldus, Divina favente Clementia Electus Romanorum
Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohe-
miaeque Rex.

Illustres, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Pru-
dentes ac circumspecti, Fideles sincere Nobis Dilecti! Post-
quam Nos Fidelem Nobis sincere dilectum Michaellem Apafi
non minus ob nobilissimae Familiae antiquitatem, quam pro-
priorum, ac Majorum suorum erga Nostram Majestatem aequae
ac divos olim Nostros Praedecessores Hungariae Reges, Au-
gustamque Nostram Domum Austriacam meritorum intuitu,
Dignitate Principatus Sacri Romani Imperii, necnon praedi-
cato »*Illustris*«, suos vero descendentes legitimos titulo hono-
reque »*Comitatus Imperialis*« per Augustale Nostrum, eum in
finem benignissime concessum Diploma clementer condecora-
vimus. Id ipsum Vobis quoque benignissime insinuare eo fine
voluimus, ut praedicto Michaeli Apafi ejusque liberis et pos-
teris utriusque sexus universis vos quoque debitum in poste-
rum honoris praedicatum attribuatis, necnon pro more et con-

¹⁾ Kronberg Bapt. János cs. kir. udv. kamarai levéltári titkárnak
és Registratornak 1770. május 6. Bécsben az udvari kamarai levéltár ere-
detijéből készült másolat-töredéke.

svetudine solenni publicatione mediante ab aliis quoque omnibus attribui curetis. Quibus ita facturis Gratia Nostra Caesarea Regia semper propensi manemus. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, die tricesima prima mensis Augusti, Anno Domini Millesimo, Septingentesimo primo, Regnorum Nostror. Romani Quadragésimo quarto, Hungarici quadragésimo sexto, Bohemiae vero Quadragésimo quinto.

Leopoldus m. pr.

Comes Samuel Kálnoky m. pr.
Ad Mandatum S. Caesar. Regiaeque
Mattis propr. Andreas Szent-
Kereszti m. pr.¹⁾

LXI.

Leopold császár rendelete a Radnóth feletti ügyben ítélendő kiküldött bíróság íránt.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis, Archiducis Austriae, Domini Domini Nostri Clementissimi nomine Ejusdem Cancellariae Transylvanicae hisce perbenigne significandum. Intellexisse altme nominatam Suam Majestatem magna cum displicentia, quod Causa Boni Radnóth Cancellariae Transylvanicae abunde jam nota, contra tenorem repetitorum Clementissimorum Mandatorum necdum decisa sit, Ejusdem autem Clementissimam mentem et voluntatem esse, ut Causa haec quantocyus finiatur et decidatur: an dictum Bonum Radnóth ad Fiscum spectet vel non? Idcirco elementissime resolvit, ut sub Praesidio Sacrae Caesareae Regiaeque Mattis Consiliarii Intimi, Camerarii et Camerae Aulicae Praesidis Dni Gotthardi Comitiss de Salburg Judicium Delegatum instituat, et adhibitis tribus ex Camera Aulica, et tribus, ex Cancellariae Transylvanicae Consiliariis, dicta Causa quantocyus definitive dijudicetur, Dnusque Sac. Rom. Imperii

¹⁾ Az erd. volt kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

Princeps Michael Apaffius sub poena Contumaciae et praeclusi ad respondendum et producendum, si quae habet documenta, coram eodem Iudicio praeceptorie citetur. Quod eidem Cancellariae Transylvanicae cum in finem intimatur, ut ipsa huic clementissimae resolutioni debitum morem gerere noverit.

Per Sacram Caesaream Regiamque
Majestatem

Viennae 17-a Octobris 1701.

Joan. Theod. de Weissenberg.¹⁾

LXII.

Rövid kivonat II. Apafi Mihály ellenségei kezéből kiszabadulásakor írt hála-imájából.

Kiváltképpen valóbb Imádsága ellenségei ellen Fejedelemnek — II-ik Apafi Mihálynak — szent Dávid szavaival.

Isten, én Istenem, Te vagy az én reménységem, midőn ok nélkül reám tör s háborgat engem az én ellenségem. Én Istenem! minden háboruságimban megtarthatsz a te erős hatalmadban — — — — —

Hogyha az én ellenségem költ volna föl ellenem és szemlátomást gyűlölt volna engem, könnyebb lett volna az én lelkemnek, tudtam volna őrizkedni tőlek; ha nyilván törtek volna én rám, és ha nem ily alattomban, eltérhettem volna előlük — — — — —

A szebb helyek a szövegbe fel lévén téve: itt nem ismétlem.²⁾

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből, mely azonban — úgy látszik — akkor elintézetlenül maradt

²⁾ *Gulácsi Albert . . . Naplója . . .* 202—205. II. egész kiterjedésben olvasható.

LXIII.

A bécsi udvari kamara elnökének az erdélyi kir. kincstárnokhoz az iránt intézett átirata, hogy Huszt vára és az ahhoz tartozó uradalom a II. Apafi Mihálylyal kötött szerződés értelmében a fiskus számára nem soká át fogván vétetni: Erdély részéről rendeljen ki biztost.

Illustrissime Dne Comes, Amice Nobis honorande.

Salute Servitiorumque Nostrorum praemissa promptitudine.

Discessurus hinc ad recipiendum pro Fisco vigore celebrati inter Cameram hanc Aulicam et Celsissimum Principem Abaffi (sic) Contractus, Dominium Husztense, in Comitatu Maramarosiensi situm Dnus Baro a Kleinburg, Camerae huius Aulicae Consiliarius, pro solennitate huius actus et invigilandis more patrio Fisci Iuribus et praerogativis, assistentia ac praesentia Causarum Fiscalium Directoris Domini Simonfi tanto magis opus habebit, ubi hujus Dominy quoad Oeconomica dependentiam a Thesaurariatu Transylvanico resolvimus.

Quod ipsum Illmae Dnationi Vestrae, eum in finem praesentibus notum facimus, ut existente jam in procinctu itineris Dno Barone a Kleinburg, competentes quoque ordines pro Dno Directore Simonfi quantocyus expediantur, quatenus debito ac statuto tempore, cum modo facto Domino Barone, ad Husztense Dominium proficisci, ibidemque in peragenda huius Dominy extraditione pro invigilandis Iuribus Fisci praesens existere possit. Quae extraditio ubi peracta fuerit, Illustrissima Dominatio Vestra, cum saepefato Dno Barone a Kleinburg super ys conferre non gravabitur, quae tam in Oeconomicis, quam Iurisdictionalibus et quibuscunque Fisci Regalibus pro futura Instructione et Directione ibidem existentis et a Thesaurariatu dependentis Inspectoris Georgy Francisci Paumgartner de Kettstein deservire poterunt. De caetero Eandem una nobiscum ad vota diu vivere conprecamur. Dabantur Viennae, die 10-a decembris Ao 1701.

N. Sacrae Caesareae Regiaeque Mattatis Praeses caeterique Camerae Aulicae Consiliary.¹⁾

LXIV.

a.) *II. Apafi Mihály felszólítása az erdélyi három nemzethez, hogy tegyék magukévá azon ügyét, mely szerint ő tiltakozik az ellen, hogy erdélyi birtokjogi ügyben a bécsi udv. kamara kiküldött bírósága ítélhessen.*

Méltóságos Erdélyi három Nemzetről álló Státusok, Uraim és (respective) Atyámiai!

Jelentem bizodalommal kegyelmeteknek, hogy az onnan alólról feljött titkos cooperatiokra nézve már egy néhány hete a radnóthi állapotnak végső eligazítására itt az Excelsa Camerától a haza törvényével ellenkező Delegatum Iudicium indicáltatott, mely ellen, a mint lehetett, excipiáltam ugyan, de már el utoljára csak bis quindena engedtetvén, az is majd eltelik. Azért kelmeteket bizodalmasan kérem, ilyen megbánódásomat tartsa magának, és e törvény útján kívül való szokatlan módot igyekezze praeveniálni alázatos Instantiája által, azon az úton, melyen jobbnak tetszik kelmeteknek; különben ha magamnak hagyattatom és e haza törvényének in illa parte való megsértődésére út nyílik, az én példámmal se most, se ennekutána engemet ne okozzon a haza. Éltesse isten klteket jó egészségben szerencsésen. Bécs die 14. Januar. Anno 1702.

Kegyelmetek

köteles Attyafia s szolgája
Apaffi Mihály m. pr.²⁾

¹⁾ Az erd. kir. volt kormányshék levéltárában levő eredetiből.

²⁾ » » » » » » » » hol
az kétszer van kiállitva ugyanazon napról.

b.) *Az erdélyi kir. kormányzék felírása az elébbi tárgyban.*

Excelsa Caesareo-Regia Aulica Camera, Dni Dni nobis gratiosissimi.

Ex nuperis Illustris Romani Imperii Principis Domini Michaelis Apaffi per Mandatarium suum ad Nos állatis Litteris percepimus, quod Excelsa Caesareo-Regia Aulica Camera, quamvis crebris diversarum Provinciarum Suae Mattatis desudaret laboribus, nihilominus tamen paternae Curae dignum esse duxerit Castri vel bonorum Radnóth causam per viam Appellationis et subsecutae Transmissionis Gubernii in se assumere, ac Excelso Delegato submittere Iudicio, cui procul dubio Excelsum Delegatum Iudicium manus admovisse supponimus; verumtamen debiti obsequii nostri muneris esse censuimus, ut in substantia, praefatam Causam quibus versetur Cardinibus, bona gratia suae Excellentiae ac Illustritatum Vestrarum declararem; Cum igitur avita Jura nostra, per Sacram Caesareo-Regiam Mattatem benignissimo eoque inviolabili Diplomate confirmata teneant, nihil quidquam Transmissioni concatenari posse, uti patet Decreto Tripartiti Part. 3. Tit. 6. quod nimirum juxta Responsiones Partium Liti-gantium latae Sententiae transmissae, nihil plane adhaerere etc. cum singulari respectu rogamus Excelsam Caesar. Regiam Aulico-Cameram, dignetur Excelso Delegato Iudicio gratiosam impertiri Intimationem, ut solummodo praefatae Causae Apellatam et Transmissam particulam gratiose dijudicare velit, reliquum vero Causae Corpus, aut si quae litis inter-ventia, vigore toties dicti Diplomatis ad Forum inferius hic in Patria existens remittenda esset, de more positivarum Legum Patriae hujus in conformitate praerepetitae particulae institu-tis et ex eodem fonte promanantibus nostris Iuribus remittere non dedignetur, ut hic quatenus in gremio Patriae existentis materiae status quam optime notus, suo ordine procedere et foro competenti enodari possit; salva postmodum (si rei ita visum fue-rit) in praesentiam suae Majestatis Appellatione, unde si pari-ter Excelso Delegato Iudicio definienda causa veniret, eo me-lius hinc, illustrato lumine maturam et uberiores praebent Informationem. Quod dum indesinenter ab Excelsa Caesareo-

Regia Aulica Camera Legum indultis impertiri nobis pollicemur ac efflagitamus — iugiter nos gratiosis favoribus, Eandem vero divinae Tutelae commendantes manemus

Excelsae Caesareo-Regiae Aulicae Camerae

Albae Iuliae, 17. Febr. 1702.

Servi Obligatissimi

Regium Transylvaniae Gubernium.¹⁾

LXV.

Apafi Mihály római szent birodalmi herczeg mentesítő levele, melylyel Krausz Tamás fogarasi polgárt a többi polgárok sorából kivessi s jogot ad arra is, hogy utódai részére, ha tesszik, czímeres nemességet is eszközölhessen.

Michael, Sacri Romani Imperii Princeps Apaffi. Damus pro memoria tenore praesentium significantes quibus expedit universis et singulis. Quod tum ad singularem quorundam aulae familiarium recommendationem, tum intuitu litterarum quarundum Testimonialium Regii et Sedis Nagy Sink Iudicium Nobis praesentatarum, circumspectum Thomam Krausz Civem Oppidi Nostri Fogaras in Transylvania, Libertate etiam alias gaudentem, nulliusque mancipium vel subditum, e statu illo Civili eximendum, in quantumque Turi nostro subiacere dignoscitur, manumittendum duximus una cum filiis jam natis et deinceps nascituris, liberumque ipsis relinquimus quoad ipsorum personas etiam Armales a suae Mattis Sacrae Benignitate impetrare, praesentium per vigorem. Datum Viennae, die vigesima aprilis Anno Dni Millesimo Septingentesimo Secundo.

Michael Princeps Apaffi.

(P. H.)²⁾

¹⁾ II. Apafi M. e tárgyban hasonló értelemben irt az erdélyi három nemzetből álló rendekhez is, de nincs nyoma, hogy azok a bécsi udvari kamarándól közbenjáró lépést tettek volna. A kormánysház ellenben irta azon eredeti átirást, melyet im itt közlök.

²⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Története eredeti levelekben 1700—1704 a 37-ik kötetben.*

A pecséten alól Apafi-czímer van, feljül más, mit tisztán látni nem lehet, a czímer-paizson korona, felette kereszt.

LXVI.

Szalay István levele Apafi Mihály román. sz. birodalmi herczeghez, melyben a birtokai iránt folyó perekre való tekintetből Erdélybe jövetelre kéri fel.

Méltóságos Herczeg, kegyelmes Uram!

Alázatosan szolgálom Herczegségédnek s az új esztendőben minden jókat kívánok, sok ezután következendőket is engedjen Isten boldogul, teljes contentumával elérhetni és elmulattatni Herczegségédnek. Én már alkalmas üdőtől fogvást nem udvarlottam levelemmel Herczegségédnek, tudván, mások úgy is mindenekről informálják Herczegségedet, bizonyos okom és impedimentumim is lévén akkor. Nem kétlem azért, tudja Herczegséged, hogy gróf Bethlen Miklós Ur ellen megakadt a radnóthi dolog, ő eminentiája is jó akarója lévén Herczegségédnek. Mi régtől fogvást nehezen várjuk Herczegségedet s mindenkori reménységgel, legfőbbképen mióta emberei Herczegségédnek megérkeztenek. Szükséges is volna mind radnóthi dologra nézve Herczegséged hamar napi praesentiaja s a többire is s mind ex consideratione politica, a mint-hogy alázatosan kérem is Herczegségedet, méltóztassék sietni maga javára nézve etc. Többet nem irhatok, nem kétlem, érti Herczegséged csak ebből is. Ezennel megyek a Méltóságos Herczegasszonyhoz; úgy hiszem, ő Herczegsége is innend azon leszen, Herczegségedet láthassa, a mit, adja Isten, lássunk friss jó egészségben.

Ezzel maradok Herczegségédnek

alázatos szolgálja
Szalay István.

Raptim Vien 10. Jan. 1703.

Kivüli czímezés: Celsissimo Sacri Romani Imperii Principi ac Domino Domino Michaeli Apaffi (Tit:) Domino Domino nobis benignissimo, gratiosissimo.

LXVII.

Gróf Bethlen Miklós cancellár kérelme Leopold császárhoz a radnóthi uradalomnak minden pénzfizetés nélkül az ő részére adományozása iránt.

Sacra Caesarea Regiaque Majestas,

Domine Domine Clementissime, Benignissime!

Si benigna Vestrae Majestatis intentio ratione reluiti-
onis Boni Radnóth (cujus Processus jam ante Annos $1\frac{1}{2}$ ad
Excelsam Cameram Aulicam ex Gubernio Transylvanico
missus, et Camerae Aulicae superinde secuta opinio ad Excel-
sum Ministerium delata est) succedit, oro humillime, ut tolla-
tur illa Conditio Accordae cum Camera, quae in priori Colla-
tione posita est, per quam obligabar ego superaddere pe-
cuniam, si forte valor illius Boni $\frac{25}{M.}$ Rhenenses excederet.

Quamvis enim ego scio Bonum illud longe quam antea
fuerat, deterioratum, et optimis Portionibus Celsissimo Pos-
sessore, ex quo haec lis mota est, huic et illi donatis et datis
truncatum, prout nunc est, vix vel $\frac{25}{M.}$ Rhenenses valere; me-
tuo tamen, ne illa conditione stante, Mel Gratiae Caesareae
mihi in Fel injuriarum convertatur. Certo enim ipsemet ex
primariis Cameralibus audiui, quod quamvis supra-valoris
depositionis adeoque Boni illius perpetuationis Jus, Gratiae
Caesareae jam resolutae vigore meum sit, si tamen ego de pretio
cum Camera accordare non potero, futurum esse, ut Bonum
ipsum plus offerenti detur, et cum $\frac{25}{M.}$ florenis mihi depositis,
mihi recedendum sit.

Quod si hoc ita determinabitur, nihil certius, quam
summa mea prostitutio et injuria, adeo, ut melius mihi quasi

sit illo carere. Nota est Augustissimae Vestrae Majestati et Aulae mea infelicitas, si res Auctioni subjiatur, tam Invidia, quam Avaritia quot Sectatores faciet.

Considerandum etiam est, adesse praetendentes tam ex Domo Rákócziana, quam alios, qui meas curas et expensas multum augebunt, aut de summa rei etiam periclitari potero.

Denique recens est memoria, quando Baro Stephanus Haller cum Eminentissimo Dno Cardinali Kolonits tunc Camerae Administratore, prout ego audiui, super illo Bono in florenis $\frac{25}{M.}$ Hungaricis accordaverat, et tamen tunc longe quam nunc melius erat.

Valeat plus, valeat minus, vel tantum, Ego me submitto Benignitati Vestrae Majestatis, ut tot perditorum Annorum, tot perpessarum injuriarum et damnorum, et mei erga Augustam Domum certa synceri studii intuitu, detur mihi uti ante, cum jure alienata legaliter reducendi, absque memorata Accordae conditione, et detur ad masculos haeredes jure perpetuo, ad facminei sexus haeredes autem et Legatarios meos in summa $\frac{25}{M.}$ Rhenensium cum Evictione Fisci, addita si quando redemptio talis eveniret, auctorum aedificiorum et reductorum Bonorum aestimatione perenni, iisdem a Fisco illius temporis deponenda.

Si vero longus ille Processus, quem modernus Princeps Possessor praetendit, a Vestra Majestate admittitur, ratione boni quidem ipsius ego humillime peto Assecurationem Vestrae Majestatis Clementissimam de illo, si Fiscus illud assequitur, mihi, meis haeredibus ac Legatariis, uti proxime praemissum, dando, Fiscus vero procedat contra possessorem. Interim vero ne sola spe pascar, usque ad finalem decisionem illius causae, sive mihi $\frac{25}{M.}$ floreni parata pecunia, sive Bonum aequivalens detur, redditurus Fisco statim, quamprimum ope Fisci Radnoth consecutus fuero, ego, vel mei haeredes.

Quae sub praemissarum Gratiarum effectus per tot annos anxiae a me desiderati spe et omnium prosperitatum ardente

voto, ita ad Vestrae Majestatis pedes humillime deponit
Ejusdem

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Vestrae

Humillimus et obsequentissimus

Subditus et Servus

Comes Nicolaus de Bethlen.¹⁾

LXVIII.

*Leopold császár a radnóthi uradalmat régi ígérete alapján
gróf Bethlen Miklósnak átadatni rendeli.*

Leopoldus etc. Illustres, Spectabiles ac Magnifici etc.
Perbenigne resolvimus, ut juxta Decisum seu Determinationem Delegati per Nos Judicii die 14. Novembris Anni 1702. Bonum Radnóth una cum appertinentiis Fisco Nostro Regio, ab eodem vero juxta affidationem de Anno 1696. Spectabili ac Mgfcó Comiti fideli Nobis dilecto Nicolao de Bethlen charae Nostrae Provinciae Tranniae Cancellario sine ullo Fisci Nostri evictione, praemissa tamen ab hominibus justis et conscientiosis reique talis expertis conscriptione ac justa aestimatione Eidem dari et assignari (fructibus medio tempore per Dilectionem Nostram, Sacri Romani Imperii Principem Michaellem Apafi perceptis, Eidem benignissime condonatis), debeat. Quae licet per Cameram Nostram Aulicam Commissioni Nostrae in Trannia existenti effectui mancipanda commissae sunt, nihilominus tamen ex superabundanti Vobis etiam insinuandum, ac simul mandandum esse duximus, ut jam habita praemissorum notitia, si et in quantum opus fuerit, praerecensitae Commissioni Nostrae omni auxilio et assistentia adesse velitis et debeatis. Vobis in reliquo Gratia Nostra Caesareo-Regia propensi manentes. Datum in Civitate Nostra Vienna, Austriae die 2. Mensis Martii Anno Domini 1703.

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből, mely 1703. vétetett jegyzőkönyvre, s tárgyából úgy látszik, a következő oklevél kelését megelőzte.

Regnorum Nostrorum etc. Romani 45, Hungariae 48, Boemiae vero 47.

Leopoldus.

Comes Samuel Kálnoki.

Ad Mandatum S. C. Regiaeque Mattis proprium.

Johannes Fiáth.¹⁾

LXIX.

Leopold császár leirata a kir. kormányshékhöz a radnóthi uradalomra nézve hozott kiküldött bírósági ítélet felfüggesztése s római sz. birodalmi herczeg Apafi Mihály nem-háborgatása iránt.

LEOPOLDUS Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Rex etc.

Illustres, Spectabiles, Magnifici, Gnrosi, Egregy, Prudentes ac Circumspecti, syncere Nobis dilecti! Licet quidem die 2. Mensis et Anni infrascriptorum perbenigne resolverimus, ut juxta decisum seu determinationem Delegati per Nos Iudicii die 14. 9-bris Anni 1702. recenter transacti praeterita, Bonum Raduóth una cum appertinentys Fisco Nostro Regio, ab eodem vero juxta affidavitem de Anno 1696 Spli ac Mgfico Comiti Fideli Nobis dilecto Nicolao de Bethlen charae Nostrae Provinciae Tranniae Cancellario assignari debeat, quod ipsum per Cameram Nostram Aulicam Commissioni quoque Nostrae in Transylvania existenti praevio modo intimatum, et ut Vos etiam praemissae Commissioni omnimodam assistantiam praebeatis, per Nos commissum fuerat.

Intervenientibus autem praegnantibus a Dilectione Nostra S. R. I. Principe Michaelé Apafi rationibus, eandem

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredetiből, melyen kívül ez írás van: Conceptus Decreti ad Gubernium super Bono Radnóth in Comitem Nicolaum de Bethlen translato. 1703.

Executionem ad ulteriorem et plenioram praemissae Causae revisionem suspendendam esse duximus. Quocirca Vobis committimus et mandamus, ut si casu quo contra hanc benignam Intentionem et Resolutionem Nostram per antelatum Commissionem, aut alios quoscunque in Dominio antelato quaequam Executio attentari praesumeretur, Vos omni modo eundem Principem in Dominio antelati Radnóth manutenere, protegere et defendere debeatis ac teneamini, nec secus facturi. Vobis in reliquo Gratia Nostra Caesareo-Regia propensi manentes. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Decima tertia Mensis Marty, Ao Dmni Millesimo, Septingentesimo Tertio, Regnorum Nostrorum Romani Quadragesimo quinto, Hungarici Quadragesimo octavo, Bohemici vero Quadragesimo Septimo.

Leopoldus m. pr.

Comes Samuel Kálnoky.

Ad Mandatum Sac: Caes:

Regiaeque Majtts proprium

Joannes Fiáth m. pr.¹⁾

LXX.

*Az erdélyiek okát adják: miért tértek el Leopold hűségétől
s miért választották fejedelmökké II. Rákóczy Ferenczet.*

Originalis Conceptus Instructionis per SS. et OO. Transylvaniae expeditae rependentis Causas, ob quas a Leopoldo I. defecerint et Franciscum II. Rákóczy in Principem Transylvaniae elegerint Anno 1704.

1-o. Köszöntéseket végbe vivén, remonstrálják, (a követek) mi okon kellett a magyar nemzetnek, abban Erdélynek császár ellen fegyvert fogni, Erdélyországnak oppressióját elkezdvén azon számlálni, hogy az ausztriai ház, jöllehet elsőben Zápolya

¹⁾ Az erdélyi udv. cancellaria levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

Jánossal, azután úgy mint Báthoriakkal, azután Bocskaival és több erdélyi fejedelmekkel kötött szövetséges Pacificatio-jában az erdélyi fejedelemséget a magyarországi korona directioja alól kivéetni engedte, sőt maga akarva egynehány rendbeli Consensusával confirmálván, és erdélyi fejedelmeknek usussal corroborált magános directiojokat approbáltatván, nevezetesen most mi időnkben Lotháringiai Herczegnek Erdélybe való jövetelével első Apaffi Mihálynak úgy a másodiknak is fejedelemségét és annak minden praerogativáit, eddig usurpált authoritását maga consensusával diplomatrice confirmálta, úgy az országnak minden törvényeit, nevezetesen Approbata és Compilata Constitutióját minden részekben approbálta, és hogy azok ellen legkisebbet is nem cselekszik, magát kötelezte ; mindazáltal ezek mindenikét violálta, mert Lotharingus elme-netele után General Caraffa ezen Lotharingussal tett trans-actioját a fejedelemnek és az országnak mindjárt violálta, császár praesidiumát tévén azon helyekbe, melyeknek vigore Transactionis attol immunisoknak kell vala lenniök ; hasonlóképpen nagy contributio alá vetette az országot. Azután midőn Heissler succedált volna Caraffának, az ő Generalis-sága alatt újabban requirálván az ország császár Leopoldust, hogy mivel az idősbik Apaffi Mihály meghalván, a fiát választotta az ország, ennek fejedelemségét confirmálván, a tovább való megtartásáról is a Libera Electionak és más testi s lelki szabadságainknak, a hazának Diplomáját küldené, melyet mindezeokról maga pecsétje és subscriptioja alatt el is küldött, assecurálván egyszersmind az országot arról is, hogy ifju Apaffi Mihályt, mihelyt a legitima aetast eléri, fejedelemségében azon szabadsággal, melylyel az atyja birta, beállítja. Mely diplomákat tudva vagyon az egész világ előtt miként tartott meg : Apafit arestomban felvitetvén, fejedelemségét is vele resignáltatván, az országot szokatlan és az előtt soha Erdélyben nem practizáltatott Regimenre vette, és mint haereditaria Provinciákban hasonló hitletételekre az országot kényszerítette sat. sat.¹⁾

¹⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Története eredeti levelekben 1700—1703.* 38 kötetében, nincs lapszámozva.

LXXI.

Az erdélyi udvari cancellaria bizonyítása arról, hogy II. Apafi Mihálynak mindig csak ez egy neve volt.

Posteaquam Celsissimus S. R. I. Princeps D. D. Michael Apaffi requisivisset Cancellariam hancce Regiam Aulico-Transylvanicam, ut sibi ab ea veritatis testimonium daretur: An ipse in solum Michaelis vel vero aliud adhuc iuxta hoc, nomen, baptizatus esset, quoque nomine et subscriptione usum eum hactenus semper fuisse sciret? Iustae petitioni annuit — — — In quantum itaque Cancellariae huic constat, quae, a potiori Principem hunc ab incunabulis semper novit, nullum aliud praeter solum Michaelis nomen et in Sacro Baptismate eum accepisse, et nullam aliam praeter Michaelis Apafi semper et in omnibus Instrumentis literalibus, subscriptionem ejus hactenus vidisse, in veritate dicere et asseverare audet. In cujus majorem fidem hocce Testimonium dedit.

Ex Consilio Cancellariae Aulico-
Transylvanicae,
Viennae, Austriae 29. mensis
Martii 1705.¹⁾

LXXII.

a) II. Apafi Mihály választás által szerzett fejedelemségi jogának eltörléséről hozott törvényczikk.

Articulus Secundus.

Apafi Mihály Erdélyi Fejedelemségre való Electiójának abrogatiojáról.

Tudva levén előttünk, hogy néhai Apaffi Mihály fejedelmünknek ugyanazon nevet viselő fia, az atyja tekintetért

¹⁾ Az erd. udv. cancel. levéltárában levő ered. fogalmazványból.

hozzá mutatott jóakaratunkkal háládatlanul visszaélvén, szabad választásunk szerint való fejedelemségbeli Jussát más idegen Titulussal nemcsak felcserélte, hanem Törvényünknek megrontásával az Austriai Házra transferálván, oly nyilvánvaló ellenségünknek bocsátotta birodalmába, a ki eleitől fogva irigylett Nemesi szabadságunknak lest hányván, mindazon keserves sanyaruságokat terjesztette nyakunkba, a melyekről már most mind fájlaló szívvel emlékezünk, mind pedig nagy részben azon törvénytelen Translationak méltán tulajdoníthatunk. Jöllehet pedig a mennyiben hittet magát Országunkhoz le nem kötelezte, és ellenben miis Homagiumunkat nem praestáltuk, minden Jurisdictionjától per se felszabadultunk: mindazonáltal mivel másként is a fejedelmi szokott Conditioik ellen másra Jussát nem transferálhatta, és a mennyiben maga Személyére nézve transferálta is, azzal Országos Jussunknak nem praejudicálhatott, s így következésképpen önként magát kirekesztvén, tovább a Fejedelmi Jusra érdemetlenné tette magát: Mindezekre nézve valamint már ennek előtte, úgy most is minden Jussát és Praetensioját abrogáljuk, fejedelemségét renunciólunk, és magunkat országostól kötelessége alól feloldozzuk. Végezvén egyszersmind azt is, hogy a mennyire vagy csak országunkban való Nemesi Jussát és praerogativáját praetendálhatná is, első Országunk gyűlésére evocáltatván, azt cselekedjük, a mit törvényünknek rendi az ily állapotban szokott hozni magával.¹⁾

b.) *Az austriai ház Erdélyhez való jogának s adományozásainak eltörléséről hozott törvényczikk.*

Articulus Tertius.

Az Austriai ház Erdélyi Fejedelemséghez való minden Jussának s egyéb Donatioinak is abrogatiojáról.

Mi legyen oly Hatalomnak Birodalma alá esni, a kit már eleve ellenségünknek lenni tapasztaltunk, például mutat-

¹⁾ Erdélyországnak 1707-n márczius 28-tól április 21-keig tartott maros-vásárhelyi országgyűlésén hozott 2-ik törvényczikke. A volt erd. kir. kormányzók levéltárában levő (másolati) Törvénygyűjtemény IV. kötete 327—330. ll.

hatja az egész világ előtt Országunk siralmas állapotja; a kit minekutána az Austriai Ház eleitől fogva való sok leshányási után rendes úton magának nem tulajdonithata, megvetette végre csalárd mestersegeit annak elragadására, a midőn t. i. idősb Apaffi Mihály Fejedelmünkkel kötött szövetségnek színe alatt Hazánkba fegyverét behozván, nemcsak Végházainkat hatalmunk alól kikapá, hanem egyszersmind az által régi Szabadságunkat megzabolázván és annak utána az ifjabbik Apaffi Mihály Translatiójával dolgaít himezvé, a Fejedelmi kormánynak is egész Jussát erőszakos Birodalmának hálójába hajtá, a honnan mennyi törvényteleniségek, szabadságinknak romlási, privilegiuminknak megcsorbitási, jöszáginknak foglalási, határinknak eladási, kincsünknek prédálási, millióknak felvetési, Nemzetünk csufoltatási, Hadaknak quartélyoztatási, a szegénységnek kiméletlen rongálási, az Executioknak kegyetlenségi, sok károsítások, vetekedések, véresítések, kínzások, ölések és minden megszámlálhatlan nyomorúságok származtanak légyen, szemléltük mindnyájan! Tudja a világ és az Istennek bosszuálló karja ma is bizonyítja.

Mivel pedig olyatén erőszakos jussát még most is a Török Nemzettel s ott Karlovitzi Békességnek fundamentumára építi, és az által a szabad választásnak Jussát elrontván, magának, rajtunk mint Jobbágyin örökös uralkodást tulajdonít, és ellenben mindazok szabad Országunknak eleitől fogván fentartott Törvényeit semmiben fel nem bonthatják, solemni-ter protestálunk és contradicálunk minden Praetensiojának, Jussának, Fejedelemségének, Uralkodásának, és akármely directe vel indirecte kigondolható reservatáinak, s úgy nem különben mindazokat, és minden Uralkodásnak rendét, módját, és dolgaít, Donatioit, Collatioit, praeter Titulares abrogálván, magunkat immunisokká, absolutusokká hirdetjük és pronuncióljuk, sőt annak felette, hogy a Belgium és Helvétiai Respublikáknak példájok szerint Posteritásink is az Austriai Háznak Uralkodásától eliszonyodván, azt soha ne javallják, se bé ne vegyék, sub Anathemate et perpetua perduellionis in Patriam Nota, kényszerítjük és kötelezzük.¹⁾

¹⁾ Ugyanott 328—330. ll.

c.) *Bánfi György erdélyi kormányzónak az ausztriai házhoz csatlakozásért törvény elébe állításáról.*

Articulus Septimus.

Az Ausztriai házzal tartó hazafiaknak admonitiojokról és evocatiojokról.

Nem felejthetjük el, mely nagy okot adtanak legyen az Ausztriai Háznak rajtunk való uralkodására némely magok nemzetét megtagadó hazafiai, kik meg nem elégedvén, hogy az előtt is ártalmas hizelkedő tanácskozásokkal sok törvénytelenséget hoztak be hazánkba, még most sem szüntek meg ellenségünknek árnyéka alá futkosni, annak uralkodását országunk veszedelmére erősíteni, és tovább is az idegen nemzetnek erőszakos jobbgysága alá szabadságban felnevekedő édes maradékinkat alá hajtani.

Hogy azért ily ártalmas és igaz ügyünk romlására igyekező munkájokban ezentul megakadályoztassanak, s ugy nem különben tovább is ellenünk való vakmerőségekben elmenvén, magok érdemlett büntetéseket örökös például viseljék, Felséged consensussából, megegyezett akaratból végeztük, hogy gr. Bánfi György, mint haza romlásának főbb oka, közelebb való ország gyűlésére a Director által evocáltassék, ugy mind azok ellen is, valakik mind ez hazában, mind pedig külső országokban akármely szín és praetextus alatt az Ausztriai Ház hűségén levén, nemzetséges ügyökhöz Felséged hűségére intra bis quindenam nem kötelezik magokat, (kikről paternaliter admonéaltassanak :) hasonlóképen evocatio által Processus institáltassék.²⁾

LXXIII.

Az erdélyországi kir. kormányzék és az uralkodó-házhoz hű országos rendek ellennyilatkozata az elébbi törvények tárgyában.

Nos, Gubernium Transylvaniae Regium, caeterique fideles suae Mattis hic Cibirii existentes, Universis et singulis

¹⁾ Ugyanott 333—334. II.

cujuscunque conditionis, gradus, status, honoris ac praeeminentiae hominibus Salutem et Caesareo-Regiae Gratiae Incrementum! Notum est omnibus, qualiter Anno superiori, aliqui Proceres, et mediocris pariter et inferioris sortis Nobiles, manifestissimae Rebellionis crimine contaminati, in Comitibus ad diem 5-tum Julii Anno 1704. Albam Juliam indictis, seposita et ejurata omni in suum Clementissimum Regem ac Dominum, fidelitatis et obsequii gloria, Dominum Franciscum Rákóczi in Principem Regni Tranniae elegerint, quam quidem electionem tamquam illegitimam, et nullo innixam fundamento, solemni nostra contradictione et proclamatione, prout tunc annihilavimus, et irritum pronunciavimus, tenore sequenti:

Nos Gubernium Regium ac Universi Status ac Ordines trium Nationum Tranniae, et Partium Regni Hungariae eidem annexarum ad praesentem Generalem Dietam, ad diem 15-m mensis novembris, Anni Dni Millesimi Septingentesimi tertii proxime praeteriti in Civitatem Cibiniensem legitime indictam et celebratam convocati et congregati, Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum Rebello illa detestabilis in Regno Hungariae, Anno superiori mota et ad partes etiam Transnicias miserrime irrepperit, cujus Rebellionis labe, nonnulli etiam Regnicolarum Tranniae aspersi et offuscati, posthabita fide ac fidelitatis obsequiis, quibus erga Sacram suam Matrem, Augustissimum videlicet Romanorum Imperatorem Dnum naturaliter Nobis Clementissimum et Benignissimum, Patriamque sibi ipsis charam, Provinciam scilicet Transnicensem duci tenebantur, contra Leges tam divinas, quam humanas sese crimine manifestissimae Rebellionis contaminarunt, in cujus manifestissimae Rebellionis evidentissimum specimen et documentum iidem nonnulli Regnicolae eidem videlicet Rebellioni adhaerentes superioribus diebus Dnum Franciscum Rákóczium desuper promulgatione congregationis in Civitatem Albam Juliam ad diem quintum mensis Julii proxime praeteriti indicandae, nomine Statuum et Ordinum Regni sollicitationem promulgata, advenienteque praedicto die, Terminum videlicet Congregationis praescripto tunc affuturo, iidem nonnulli

Regnicolae congregati, nomine eorundem Statuum et Ordinum Tranniae praedictum Dnum Rakóczium in Principem Tranniae in manifestissimum Crimen laesae Majestatis elegerint, ac desuper aliis etiam quibusdam rebus manifestam perniciem Patriae inferentibus concluderint, Sigilla tria Nationalia falsa fabricari curaverint. Quae omnia quia contra fidelitatem erga Sacram suam Mattatem Dnum Dnum naturaliter Clementissimum debitam facta, in perniciemque hujus miserrimae Patriae acta fuisse cognoscimus, imo certum est neque eosdem nomine Statuum et Ordinum Regni quicquam concludere potuisse, cum potiores indigenae Ditionis Tranniae inibi praesentes non fuere (Regnicolae autem a potioribus denominari debent), ita etiam Sigilla Nationalia fabricari minime potuisse. Attentis itaque et consideratis damnosis atque perniciosissimis, infidelibusque actibus et machinationibus illorum, iisdem omnibus, signanter Electioni Rakóczii in Principatum, ac aliis omnibus conclusis, tanquam contra fidelitatem erga Sacram suam Mattatem debitam et in perniciem hujus miserrimae Patriae inservientibus actis, factis et gestis unanimi Voto et Consensu non solummodo contradiximus, ea denique omnia irrita pronunciamus, cassamus, reprobamus et damnamus praesentium per vigorem, sed etiam sub paena Notae perpetuae infidelitatis scilicet amissione Capitis et omnium Bonorum per universam hanc Ditionem, Partesque Hungariae eidem annexas, cuilibet, autoritate a Sacra sua Mattate nobis concredita ipsarumque Legum Patriarum vigore pro nunc et in perpetuum prohibemus et damnamus, ut nemo praedictum Dnum Rakóczium pro Principe agnoscat, nec nominet, multo minus infidelibus eorundem in praedicta Civitate Alba Julensi Congregatorum Rebellium actis, factis, ac gestis assentiatur. In cujus perpetuam fidem et Testimonium praesentes Lras nostras sigillo suae Mattis Sacrae apud nos, manibus videlicet Gubernii Regii habito authentico ac tribus sigillis Nationalibus authenticis legitimis et consuetis confirmatas et corroboratas extradeditimus. Datum in Civitate Saxonicali Cibiniensi, die secunda mensis augusti, Anno Domini Millesimo Septingentesimo, Quarto —

Ita nunc Inaugurationem et Installationem in Princi-

patum Transsylvaniae ejusdem Dni Francisci Rákóczi hoc Anno praesenti die 3. mensis aprilis M.-Vásárhelyini ab iisdem Rebellioni adhaerentibus Regnicolis factam et celebratam, caeteraque acta, facta et in iisdem Comitibus conclusa tanquam illegitima et in manifestam Provinciae perniciem vergentia solemmniter annihilamus, reprobamus, invalidamus et invita pronunciamus, Contradictionemque nostram contra Electionem Dni Rákóczi secunda Augusti Anni Millesimi Septingentesimi quarti factam et proclamatam in omnibus punctis firmam, ratam et vigorosam pronunciamus et approbamus, praesentium per vigorem Datum Cibinii, die duodecima mensis Aprilis Ao Dni Millesimo Septingentesimo Septimo. Ex Regio Transsylvaniae Gubernio. . . .¹⁾

LXXIV.

II. Apafi Mihály panaszos kérése VI. Károly császárhoz szerelmei tárgyában.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas, Domine
Domine Clementissime, Benignissime !

Non miretur Majestas Vestra Sacra, si statim in primordio felicissime auspicati Regiminis sui tot curis et sollicitudinibus pro salute Gentium, Populorumque oneratam, Matrem Vram Sacram demisso hocce Memoriali meo molestare ausim, ut cui, a multis retroactis Annis variis fortunae casibus exagitato, usque in praesentiarum diu desiderata consolatione frui non licuit. Et quia res altioris considerationis sit, quam ut paucissimis lineolis absolvi possit, quippe, quae duorum Augustissimorum Imperatorum immortalis memoriae Mattis Vrae Sacrae Praedecessorum Regimina com-

³⁾ Az erdélyi udvari korrátnokság levéltárában levő egykoru hivatalos másolatból, melyen aláírás, sem pecsét nires, hátíratá ez : Copia Contradictoriarum, quibus Installationi Rakóczianae in Principem Transsylvaniae ex parte Caesareo-Regia contradictum a Transsylvaniae Fidelibus fuerat.

plectatur; ideo a principio veluti ab ovo, ut facilius intelligi possit, rei totius seriem, ad hocusque tempus, summa qua possum cum brevitate et submissione repetere aggrediar. Orans Mattem Vram Sacram humillime: ut libellum hunc benignissime accipere, Gentium negotiis aliquandiu permittentibus perlegere, et demum Clementissimis simul et justissimis Caesareo-Regiis Resolutionibus suis, mihi remittere dignetur.

Jam primum omnium satis constat, Principem Transylvaniae, bonae memoriae, Parentem meum Michaellem Apati, statim ab initio adepti Principatus, qui ipsi recusanti divinitus quasi oblatum et, Augustae Domui Austriacae quoad in vivis extitit semper, multis et evidentibus argumentis se se devotum ostendisse. Cuius devotionis inter alia plurima haud exiguum specimen fuit, dum Ottomanni Anno 1683 de cingenda obsidione Vienna, quam secretissime instituta consilia, ipsi sub gravi comminatione, si proderentur, concredita, amore Christianitatis et Augustae Domus, tam gloriosissimae recordationis Sacratissimo Principi Augustissimo Leopoldo Caesari, Mattis Vrae Genitori et Praedecessori, quam aliis Ejus confaederatis ac vel maxime eorum Poloniae Regi, tempestive et candide per litteras et Nuncios, detexisset, et communicasset. Qui dum taliter de periculosissima Inimici intentione mature cognovissent, ad colligendas vires satis temporis nacti, Urbi agonisanti in tempore opem ferre potuerunt; et sic partae tandem de immani Hoste tam memorabilis Victoriae non postrema causa extitisset.

Tam laudabili facinore edito, quo magis Augusta Domus tantae Victoriae uberiores fructus, ulterioresque progressus capere posset, dictus Parens meus in partem laborum et periculorum venire non dubitavit, adornataque Anno 1686 honorifica Ablegatione, se suamque Provinciam in Societatem Armorum sponte obtulit. Tandem intrante Anno 1687 Transylvaniam cum exercitus Lotharingiae Duce, ne in Principatu, Parente defuncto, quisquam praeter me, iam et antea Electum, succederet, cum ipso transegit, quod postea Anno 1688 Tractatus cum Comite Generale Caraffa confirmavit; quorum Tractatum Instrumenta, brevitatis causa, huc adjicere prae-

termisi. Receptum in Provincia multis laboribus fessum Exercitum in Hyberna collocari jussit; Ipsi pro subsistentia, magnam vim pecuniae, et omnis generis commeatus affatim administrari curavit, ac cunctis humanitatis officiis fovit. Verbo: tot et tanta fecit praestititque, ut nihil amplius ab ipso desiderari potuerit, imo ab omnibus devotissimi Vasalli officio probe defunctus dici meruerit, plura semper ac majora factururus, nisi Anno 1690 morte praeventus fuisset. Hoc de Parente meo in compendio. Me vero quod attinet. Post mortem Parentis, quanquam minorennis ad Regimen adhibitus, ad Annum usque 1692. illi praefui. Postea benignissimis altefatae quondam Caesareae Mattis litteris ad Augustam Aulam vocatus, veluti in Paternam Tutelam, magna cum fiducia et promptitudine alacriter veni. Vbi instituta Anno 1697. sub Praesidio Comitis olim Kinsky in Rebus Trannicis Ministeriali Deputatione, saepe repetita sua Mattas Caesarea mihi significari jussit: Qualiter Eadem Mattas Principatum Tranniae in posterum per Gubernium proprium vel maxime propter periculosum adhuc Bellum Turcicum administrari in animum induxisset velletque, ut mansionem ad tempus, mihi extra Tranniam sumerem; interea autem Jura, quae in Principatum optima haberem, simul cum Diplomate Turcico Athname dicto resignarem, ac recompensationis loco, Titulum Sac. Rom.

Principis, et durante Bello Turcico, pro subsidio $\frac{12}{m}$ flor.

annuatim ex Aerario acciperem, Bello confecto, eius summae auctionem pro qualitate status mei, ex Benignitate Caesarea expectarem. His Augustissimi mandatis intellectis, quam obsequiosissime parui, Domicilium penes Augustam Aulam fixi, ac in hodiernum usque hic vixi. Bona et Proventus omnes Fiscales, quos dictus Parens meus possidebat, Fisco Caesareo consignavi, ac quidquid in emolumentum Augustae Domus imo stabilimentum Dominij Principatus Trannici, saltem cogitari et mihi proponi poterat, neglecta prorsus re mea privata, feci.

His Caesareo nomine factis promissis per aliquot Annos nullum fructum sentire potui. De promisso $\frac{12}{m}$ flor. Subsidi-

dio ne cruciferum quidem accepi, usque dum Anno 1701. a Camera Suae Mattis Aulica indesinenter urgeri coepi, ut Dominium meum Husztiense cum Salisfodinis in Comitatu Maramaros existentibus, Fisco Caesareo venderem. Cui ut etiam aliis omnibus pro emolumento Augustae Domus postulatis annui, ac cum Camera Aulica transegi, et ut hac occasione quoque vel cum damno meo, serviendi promptitudinem cumulare possem : ex $\frac{200}{m}$ flor. millibus, quae vigore

Donationalium in parata pecunia mihi simul et semel deponi debebant, $\frac{25}{m}$ remisi, et conventa 175. millia intra 4. Annorum

decursum in totidem terminis ut ex solverentur, annui. Verum tantum abfuit, ut praedicta Conventio ex parte Camerae in effectum deducta fuisset, quin imo nec in hodiernum diem totalem summam consequi potui. Hac occasione, omnia Jura, quaecunque tum Electionis Statuum et Ordinum Transilvaniae, tum vero hanc confirmantis supra memorati Turcici Diplomatis via, in Principatum Transylvaniae, in quem etiam ab Augusto Leopoldo Imperatore diplomatie mihi spes facta fuit, Eidem Caesareae Matti cessi et consignavi. Cum tam fructuosi Dominiij (constat enim spatio triennii cum dimidio, ad Motus usque Hungaricos centena millia flor. lucri Camerae exinde provenisse) abalienatione, et in Fiscum Caesareum Translatione, supra recensita Caesarea Oblata resuscitari coepta, et Diploma Tituli ac Dignitatis Sac. Rom. Imp. Principis ex

Benignitate Caesarea expeditum; Subsidium vero $\frac{12}{m}$ flor.

non auctum, ut per Comitem quondam Kinskyum Sacro Caesareo Regio nomine, Pace cum Turca facta, mihi in publica sessione pollicitum fuerat, sed potius contrario modo ad $\frac{10}{m}$ flor. restrictum, ac Pensionis nomine appellatum. Tam

exigua et tot tantisque meritis haud congrua $\frac{10}{m}$ flor. Pen-

sio, mediante Rescripto quodam Camerali stabilita quidem, sed intra Octennium semel tantum data, et demum sic ab Annis cumulata, ad Officia Solutoria repartita, solvi primo

coepta, quae etiam hodie in varia Loca assignata, inter alia vero in Silesia, nimis tarde et cum magna difficultate solvitur.

Jam nihil amplius supererat, quam ut post tanta obsequia, merita, suspiria, tot cessiones, renunciationes, consignationes, denique tot Annorum expectationem, tam alta Pace, ad quam mea Consolatio semper antea remissa fuerat, ex Benignitate Caesarea multifariam mihi promissa, Caesareo-Regia Clementia frui liceret; cum Turbinis instar, insperatum et minime expectatum Malum Hungariae Regnum Anno 1703. invaderet ac simul Tranniam quoque illi involveret, et in Octavum usque Annum misere affligeret. Tot mala et vicissitudines, ne de me conceptae salutaris intentionis aliquem effectum et Solamen sentire possem, Augusto obicem posuerunt; et mox subsecuta Anno 1705. eius tristissima morte, omnem spem et expectationem, quam firmiter in sua Matte collocaveram, penitus amputarunt.

Ardente Bello civili Hungaria, et jam jam conflagrante Transylvania, Augustissimus magnae memoriae Princeps Josephus Mattis Vrae Frater et Praedecessor, Imperium sumpsit. Cui cum omnia mea et Parentis erga Augustam Domm merita, non minus, quam Patri cognita essent, ac praeterea per humillimum meum Memoriale Matti Suae miseriae et necessitates, in quas conjectus fueram, exposuissem; ut tantarum Calamitatum vel in ipsis difficillimis ferro flammaeque adhuc desaeventium turbarum procellis, aliquod lenimentum capere possem, praefata Mattas Camerae suae Aulicae Clementissime demandari jussit, quatenus illa, ad Cameralem in Trannia Commissarium ab Haan serios Ordines daret: ut ille diligenter investigaret et indagaret ruinam et damna, quae ab Hoste mihi in Bonis patrata fuissent, ac quantum metiri posset, in pretio illa aestimaret. Perfunctus quidem ipse mandato est, ut Informatio eius eatenus ad Cameram Aulicam data, quam huc originaliter accludo sub A.

Verum enimvero, ut sunt res mortalium instabiles et mutationibus obnoxiae; dum Informatio conficitur, dum advenit, et jam producenda esset, citius, appropinquante Fato mors immatura Augustam oppressit, mihiq; ab Eius Matte amplius sperandi finem fecit. Et haec hucusque sub Regimine

duorum Imperatorum Mattis Vrae Sacrae Praedecessorum acta et gesta sunt. Ex quibus sapientissime intelligere dignabitur Mattas Vra, quis status meus vivente adhuc Parente meo, quis ipso decedente fuerit? quae eius merita, quae mea? quae Jura in Principatum, cessiones, abalienationes, promissiones, et has secutae consolationes? Et quia Divinae Sapientiae et Providentiae Mattem Vram Sacram tot Regnis Provinciis, ac Gentibus praeesse placuerit, magna fiducia fretus, me measque omnes, quibus maxime premor, necessitates, coram Matte Vra Sacra, veluti maximo et justissimo totius Orbis Judice, quam demississime deponere praesumo.

Decimus quintus Annus est, ex quo Patria evocatus, indesinenter in Augusta Aula, antea quidem solus, sed jam a decem Annis, simul cum Coniuge et tota Familia vivo, quantis sumptibus et expensis, cuivis carestiam loci experto, facile conjicere est; quapropter mutuo sumpta Pecunia, non potui non obaeratus existere. Multis siquidem Annis ex propriis mediis vivere necesse habui, Aurum et Argentum, et Clenodia, quae a Parentibus accepi, consumpsi, nam subsidium Sacro Caesareo Nomine (ut supra memini) $\frac{12}{m}$ flor. annue per Comitum quondam Kinskyum Anno 1697. promissum quinque Annis dilatum, et postea speratae auctionis loco, ad minorem nempe $\frac{10}{m}$ flor. numerum redactum. Sed qui tam exigua summula Familiam meam alere potuissem? Necesse ergo fuit, aliter de mediis vivendi prospicere. Nam ex bonorum meorum proventibus, toto belli tempore, nihil ferme mitti potuit; Gens etenim efferata, tam immisericorditer in expilatione et depraedatione bonorum meorum, desaevit, ut vel atrocissimi hostis vestigia post se reliquerit; pudet dicere, sed nec fas esset cuncta recensere, quot incendia, caedes et rapinae? quidquid auferri vel abigi poterat, ablatum, aut corruptum, omne genus Equorum, Pecorum, Pecudumque in praedam ipsis cessit, multis deinceps Annis vel magnis sumptibus non facile reparandum. Omnes tantorum malorum Patratores Amnestia generali donati; ipsi ex meo, et aliorum fidelium facultatibus ditati, nos pauperes facti. Vix ullus tanta

damna passus est, augente per se licentiam et praedandi libidinem mea (ut obtendebant) apud Augustam praesentia? Haec et similia silentio involverem Augustissime Imperator, cum et Matti Vrae condonare ipsis placuerit; si sopitus tot malis perpressis, dolor subinde non recrudesceret. Valde praeterea auxit et Camera Mattis Vrae Aulicae damna mea, tam cum detentione Pensionis per multos Annos, quam etiam cum non praestita vigore Conventionis solutione pretij Dominiij Huszt et salis fodinarum praefatae Camerae a me cessi, quamquam non diffiteor, 6 pro Centum Interesse ab eadem Camera mihi pro debita summa solutum fuisse; damnosum fuit nihilominus, cum ego meis Creditoribus tam periculosis temporibus erga solas obligatorias et syngraphas absque reali cautione tam fideliter me juvantibus, longe plus solvere debuissem, ex cuius divenditi fructuosi Dominiij pretio, in hodiernum usque diem plus quam $\frac{60}{m}$ flor. insoluti restant. Ego vero propter tardantem jure mihi debitam solutionem et dictae Pensionis oblationem, demonstrare possem, quod damnum mihi emergerit pene $\frac{100}{m}$ flor. Imo quod mihi adhuc solvendum restat, illud quoque ad Officia absque denominatione termini factum, et verbis (Nach Thunlichkeit des Amts) quae assignationi inserta sunt, discretioni Officialium commissum: an et quando aut quomodo solvere velint; quae profecto res valde misera est homini bene merito, non a Domini sui mandato, sed a pecunias tractantium voluntate pendere.

His et aliis malis, infortuniisque in me sese effundentibus et quasi obruentibus, cum erubescencia cogor statum et paupertatem meam, in quam ex Causis praerecensitis conjectus sum, Matti Vrae Sacrae aperire; nam a quo ex Benignitate Augustissimi Leopoldi Caesaris in dignitatem et numerum S. R. I. Principum evectus sum, quamquam semper in statu submediocri et procul omni luxu vixerim, et nihil minus, quam isti honori respondere potuerim; absque tamen magnorum debitorum contractione subsistere impossibile fuit, ita, ut si Matti Vrae Sacrae me etiam in posterum hic

vivere placuerit; nisi subsistendi media clementer augeri jussu-
serit, vel cum abalienatione omnium ubicunque, quae possideo,
bonorum, diutius subsistere non possem. Scio dari nonnullos,
qui ampla me bona possidere, et ex proventibus illorum tot
sumptus, vel saltem mediocres suppeditari posse obtendant.
Verum quidem est, fateor per DEI Benignitatem bonis me
non carere, et ad victum necessaria satis illinc provenire; sed
quia illis in natura propter absentiam frui non licet, qui de
oeconomia Trannica aliquid notitiae habent, facile id mecum
credent. Comestibilium satis quidem ibi nasci, sed pecuniam
exinde procreare aut non posse, aut nimis exiguum eruere;
omnia siquidem vilissimo pretio veniunt, ita, ut pro exigua
pecuniola, magnus cumulus leguminum, ex quibus vel ma-
xime oeconomia constat, vendi debeat.

Praeterea ex desolatis per hostem bonis, parum emolu-
menti sperandum est. Testis huius esse potest ipsa Camera
Caesarea Aulica, cui per Annonae Commissarium, petenti Tri-
ticum, usque ad $\frac{10}{m}$ flor. pro necessitatibus militiae ab Anno

1703. usque ad 1709. credidi, assignatam autem solutionem
ad hodiernum usque diem consequi non potui... Et haec est
Augustissime Imperator, Domine Domine Clementissime,
Status et Conditionis meae a tot Annis usque in hodiernum
diem summaria, genuina, candida et humillima remonstratio,
quam et certe inevitabilis necessitas me ad Augustissimos
Mattis Vrae pedes deponere coegit, orans Mattem Vram
Sacram quam demississime: Dignetur tot tantisque justis-
simis causis et perperis multis calamitatibus meis clemen-
ter tangi, ac intuitu illarum, infinitorumque damnorum, sed
et praedeclaratorum Orbi notorum Parentis mei, meorumque
meritorum, speciali aliqua gratia, tantae Matti meoque Sta-

tui congrua, autione praeterea $\frac{10}{m}$ flor. annuae pensionis,

si etiam diutius me hic manere Matti Vrae visum fuerit, cle-
mentissime et quantocyus consolari. Ut videant et Exteri,
sciantque non penitus oblitterata esse apud Augustissimum
Parentis et mea merita, non expuncta pacta conventa; non hu-
mata promissa, non denique jura in Principatum, quae Divo

Leopoldo cessi et consignavi, aeternae oblivioni tradita; verum ea Caesareo-Regia Clementia et Munificentia, quam sub Duobus Augustissimis Imperatoribus propter injuriam temporum sperare magis, quam expectare licuerat, longe nunc meliori fato, sub felici Mattis Vrae regimine cumulate reddita. Quod dum a Benignitate Iustitia et Misericordia Mattis Vrae Sacrae humillime spero et praestolor, Eidem felix, pacatum et diuturnum Imperium precor perseverans quoad vixero

Majestatis Vrae Sacratissimae

Humillimus et Devotissimus

Fidelis

Michael Princeps Apafi.¹⁾

LXXV.

Apafi r. sz. birodalmi hercegné útasítása tisztjeihez férje holt testének Budától Radnóthig kísértetése iránt.

A Méltóságos Apafi Mihály Herczeg kegyelmes Urunk teste késérésére Budára menő becsületes rendeknek ugymint Nemzetes Réti Péter, Pap Sámuel és lovászmester Meleg György uraméknak, és ifju Keszey Jánosnak a Méltóságos Herczegasszony Bethlen Kata kegyelmes Asszonyunk ő Herczegsége intentiója szerint adott Instructio.

1. Mivel a Méltóságos Herczegasszony embere a testet Budáig hozatja és eddig is megindította, úgy siessen kegyelmek, hogy ad ultimum februarii Currentis, ha csak lehet, Budán legyen, holott is —

2. A testet azon lovakkal és szekerral, melyen a test vagyon, keze alá vevén, indítsa Debreczen felé, holott lovászmester Meleg György uram, az innét kivitt két nyugodt lovakkal várja kegyelmeket, és megváltoztatván a bécsi fáradt lovakat, a bécsieket kézen kell behozatni.

¹⁾ Az erd. udv. cancellaria levéltárában levő hivatalos egykoru másolatból, mely a rajta levő levéltári jegyek szerint íratott 1712-n.

3. Debreczenbe érkezvén kegyelmetek, legelőször is a postán tudakozza a Méltóságos Herczegasszony kegyelmeteknek, a testkésérőknek szóló levelét és conformálja magát az ő Herczegsége kegyelmes parancsolatjához. Hasonlót cselekedvén mindjárt Budán is, tudakozza a Postán az ő Herczegsége leveleit, mert ő Herczegsége okvetetlen ír kegyelmeteknek.

4. Debreczenből is pedig mindjárt írjon kegyelmetek Postán Budára az ő Herczegsége emberének, kinek nevét ő Herczegsége sem tudhatta eddig megírni, de a postán elveendő levelekből megérti.

5. Visszajöttében Debreczenbe érkezvén kegyelmetek, tudósítson bennünket mindjárt előre, a fejérvári postára dirigálván levelét, hogy mikorra érkezhetik be Erdélybe, útját pedig kegyelmetek a testtel dirigálja Bányabüki felé és Radnótra.

6. Az akadályoknak eltávoztatására a tisztoktól s commendánsoktól jó passusokat igyekezzék kegyelmetek szerezni mindenütt, valahol szükségesnek hallja és itéli.

7. A költségre Meleg uram vigyázzon Debreczenig, ott ő kegyelme elmaradván a lovakkal, erogáljon Pap Sámuel uram Budáig, s onnét ismét vissza Debreczenig; azután ismét Meleg uram szogáljon hazáig, hiteles lajstromot tartván az erogatumokról kegyelmetek közzül mindenik.

8. Ha pedig Meleg uram maga is elmegyén Budára, ő kegyelme csak continuálja az erogatiókat, trombitás László kezénél hagyván annyi költséget Debreczenben, a mennyit a naturáleknek ott folyó árokból conjiciálhatnak ő kegyelmek, a napok száma szerint, mig visszafordulhatnak, hogy elégséges legyen fogyatkozás nélkül. Datum Balásfalva Die 22. Februarii 1713.

Keszei János.

Az ő Herczegségének Főkomornyikja.

m. pr. (P. H.)

Récsei István, Kegyes Asszonyom

ő Herczegsége Jóságainak Praefectusa

m. pr.¹⁾ (P. H.)

¹⁾ Saját gyűjteményemben levő eredetiből.

LXXVI.

Az Apafi leány-ágon levő jogutódok kérése az erdélyi kir. kormányshoz annak kieszközlésére, hogy a II. Apafi Mihályné, Bethlen Kata herczegasszony eltemetésénél ők legyenek jelen.

Méltóságos Gubernator Ur, Méltóságos Regium Gubernium. Isten Excellentiádat és Nagyságtokat szerencsésen sokáig éltesse alázatosan kívánjuk.

A mint dolgainknak eddig való folyását kívántuk alázatosan Excellentiád s Nagyságtok tetszésétől kezdeni, úgy most is ragaszkodunk ahhoz, és merészlünk a Méltóságos Guberniumnak az igazságot nem csak megkülönböztetni, hanem kiis szolgáltatni szokott indulatjához folyamodni, melyre nézve, mivel —

Értettük bizonyosan, hogy néhai Méltóságos Apaffi Mihály herczeg teste mind eddig is a föld színén temetetlen legyen: ha a mint hallatik, a herczeg Asszony eltakaritása alkalmatosságával, mindkét test felett való utolsó Solemnitas, az Excelsa Camera engedelmeiből együtt akarna véghez vitetni, instálunk alázatosan Excellentiádnak és Nagyságtoknak, hogy tudván mi nekünk a néhai Méltóságos herczeg mások felett közelebb való vérségünket, mely is a fennemlített herczeg édes atyjával in collateralis linea volt, méltóztassék Camerae Consiliarius uramnak gratiose intímlni, hogy indubitatae successionis nostrae intuitu, mint a herczeg Asszony eltemetésében a Méltóságos Bethlen-leányágot, úgy ennek elrendelésében minket az Apafi-leány-ágon levő véreket adhíbeáljon.

Mely Excellentiád s Nagyságtok megmutatandó Gratiájáért mindenkori alázatos kötelességgel maradunk

Excellentiád s Nagyságtok

alázatos szolgálai, szolgálói
az Apaffi-leány-ágon levő successorok.¹⁾

¹⁾ Az erdélyi volt kir. kormányshoz levéltárában levő eredetiből; azért közlöm, hogy a két halt testnek évtizedeken át eltemetetlenül maradása Marienburg által állított ténye legalább az itt fenforgó tiz évre ez adat által megbizonyosodjék. Az ünnepélyes eltemetés elmaradása azon körülménynek tulajdonítható leginkább, mert a fiskus az Apafi-birtokokat tényleg elfoglalván, a követelő Apafi- és Bethlen-örökösöknek azokba a bemenést nem engedte meg. Politikai okból tette-e, vagy a birtok visszavételétől tartott? kinyomozni nem tudtam. Később tán pótolni lesz módom.

TÉVEDÉSEK ÉS SAJTÓHIBÁK.

Hivatalom pihenési időközeiben, könyvtáramtól távol, többnyire sietve irván: »*Sándor Pál kapitánya és az erdélyi fejedelemség utolsó évei*« című dolgozatomhoz bevezetést, abban most, midőn »*Az Utolsó Apafi*« című tanulmányom bevégezése után a két elsőt átnéztem, némely oly tévedéseket és sajtóhibákat vettem észre, a miket kiigazítani lelkiismeretben járó kötelességnek tartok.

I., Magyar Történelmi Tár XIX. Köf.

- 126 lap. eszközül a gondviselés — e két szó közül kimaradt: *a németnek.*
- 127 » kétségemet fejeztem ki, hogy Apafi 1682. kezdett volna Leopolddal alkudozni. Azóta *kétségem eloszlott*, Cserei időjelölése alapos.
- 132 » Dunod szerződési pontozatait sajtóhibából szedték 10-nek — azok *24 pontból* állnak.
- » » Ugyanott azt írom, hogy a Dunod-féle pontozatokat nem fogadták el a rendek. —
- 134 » hogy azokat tán a fejedelem alá is írta. Ez titkosan történtnek értendő, a mint áll is a dolog, de a császár helyett csak Dunod neve volt az egyik fél részéről aláírva.
- 138 » Caraffa is elismeri e szerződés lételetét, csak kötelező erejét nem.
- 142 » Midőn Scherffenberg 1686. márcz. 24. Leopold nevében Erdély segélyére jött, mert ugy értesült, — írta — hogy a török ez országon át akar felső Magyarországra törni, s reményét fejezte ki, hogy öt sergeivel a fejedelem szívesen átbocsátja, egyenesen a Teleki titkos szerződése értelmében járt el — ezt az irtak kiegészítéseül meg kell jegyezmem.
- 143 » Scherffenberg elébe is Teleki ment a fejedelem nevével.
- 146 » Mikor 1687. szeptemberben a lothringeni herczeg jött be Erdély elfoglalására, kéréseit szintén a Teleki titkos szerződése értelmében terjesztette elé Ezt is szükség volt megjegyezmem.
- » » a dolgok mintegy kibékítő kifejlése — e helyett: *kiegészítő kifejlése.*

173 lap. Mózes János halála Tatár-Pazarsík nevű városban. Ez török tolmács volt, 1675. rendelték volt az erdélyi kapithiák mellé, esküjét Fogarasban tette le ápril 16. *Török-Magyar-kori Allamokmánytár.* V. köt. 332—333. ll.

207—210 lapon levő két oklevél már a *Diplomatarium Alvinczianum*-ban megjelent volt nyomtatva, mit későn vettem észre.

II., Magyar Történelmi Tár. XX. Köt.

10 lap. 21 sorban: »közjogot tárgyzó kívánságai után« — kimaradt ez: *szabatosan körülírva s avagy csak császári helyben-hagyással biztosítva.*

Ugyanott a végső sor e szótól kezdve: »a fejedelmi« s a 11-ik lapon a két első sor eddig: »fejeztettek ki« tévedésből szedetvén be, kihagyandó.

» » a balázsfalvi Conventio bevégeződésekor a mit a fejed. és rendek követői fentartottak maguknak előterjesztésre, nem a 129. lapon levő VIII-ik oklevél g.) betűje alatt van, mint a 10-ik lapon az ¹⁾ alatt mondatik, hanem a 132—133. lapon k.) betű alatt. Ez bővített azután ki a formasierű Conventioban.

12 » alulról 9. sorban 2.) jegy hibából van szedve.

14 » »mindkettő magyarországi« helyett *mindkettő császári érzelmű.*

15 » az élelmezési bizottságba Teleki azért választotta be magát, mert így titkos szerződése ezen pontjának gyanúbresztés nélkül eleget tehetett.

» » Ez után: »Az országon átmehetésnél pedig« — kimaradt: *a mi szintén Teleki szerződésének egyik pontja volt.*

16 » a végső sorban e szótöredék után: »nevé« — kimaradt: *ben.*

18. 19. 20. lapon hatalmasan ostromolja Bethlen a *Hódolati Nyilatkozatot*. Vajmint megváltozott későbbi időkben! Mint Caraffa »egy kulcsa« Teleki M. volt: úgy akart Bethlen Miklós Leopoldot mindenhez eljuttatni tudó kulcs lenni.

26 lapon 14. sorból »ezen gyászos műve« után ki van feledve: *melynek szerzője.*

30 » 10. sorból »hálót« helyett *hálót.*

47 » »nem kért útasítást az alku alatt, merítette azt hazaszerető lelkéből,« ezután kimaradt: *vagy inkább megkésztette azt saját politikája s érdekei sze int.*

48 » »feltehetni hazafiságáról« e helyett olvasandó: *fel kell temnünk általa annyit emlegetett hazafiságáról.*

» » »ebből meglátszanék: vonzódott-e a némethez?« Ennek valóságáról azótai tanulmányim egészen meggyőztek.

- 50 lapon az 1692-ki márcz. 15-ki országgyűlés leírása folytán e két szó helyett: »törvényes formában« ez teendő: *tettleg*.
 » » »s fejedelme a római császár« e szók közé is beteendő: *szintén tettleg*.

III., Magyar Történelmi Tár. XXI. Köt.

- 42 lapon A szebeni országgyűlés 1692. márczius 15. volt nem 12. lásd: kir. kormányszéki (*másolati*) *Törvénygyűjtemény* III. köt. 75 l.
- 43 » Mátyás a mint ott a 4-ik sorban írva van, nem 16, de 15 éves korában választatott meg magyar királynak.
- 97 » 22 sorában e szók után: »a lothringeni herceggel kötött egyezkedés« kimaradt: *2-dik fejezete*.
 » » 29 sorában: »harmadik fejezete helyett« *2-dik fejezet* olvasandó.
- 98 » 7 sorában »negyedik fejezet« helyett *2-dik fejezet* olvasandó.
108. 109. 110. 111. lapon alulról 2-ik sorban »bravissima« helyett *brevissima* olvasandó.
- 126 lapon 18 sorában »c« helyett *a* olvasandó.
 » » 20 sorában »kihívó« helyett *kihívólag* olvasandó.
- 135 » 2 sorában alulról: »kir. kormányszék,« máshol ismét előjő: »kir. főkormányszék,« — ez maig eldöntetlen kérdés Erdély közjogában, *törvény szerint* a legfőbb polgári közkormányzati hatóságnak ennek kell vala lenni, de *tényleg* az erdélyi udvari korlátuokság volt, innen az elnevezési ingadozás nálam és minden erdélyi írónál, sőt olykor az országgyűlési tárgyalásokban is.
- 147 » 10 sorában alulról: a rendek külön felírásáról nincs tudomásom, de a kormányszék feliratába beleegyezése tény.
- 155 » 3 sorában »élekorát« helyett olvasandó: *életkorát*.
 » » 8 » római sz. birodalmi »fejedelem« helyett az egész tanulmányban helyesebben *herceg*-fogalomszóval kell vala kifejeznen a latin »Princeps« szót.
- 164 165 lapon a Rákóczi fejedelemmé választó, 1704. jul. 5-iki gyulafejevári forradalmi országgyűlés tényeit a Nagy-Szebenben 1703 év november 15-kére egybehívott, de 1704. év aug. 2-án végződött országgyűlés semmisítette meg, legalább e napon költ a császárhoz hű kk. és rr-dek ellemnyilatkozata.
- 167 lap 13. sor, az erdélyi kir. kormányszék levéltárában számos panaszírat van az internált fejedelemnek, hogy máramarosi és fogarasi jobbágyságot sanyargatják, s azok orvoslattatását a kormányszéktől és felségtől több ízben kérte.
- 175 lap 12-ik sorban alulról, ezután: »temetetlenül voltak« oda teendő: *hogy tíz évig eltemetetlenül voltak, lásd a LXXVI. eredeti oklevelet*.

- 177 lap 3 sorban »elfogták 11.¹⁾« e két szó közül kimaradt: 1703. *junius* — mi után pótlendő.
- 177 » 10 sorban életfájának gyökere is kipusztult vele a magyar nemzet közül. Innen kimaradt im e jegyzés: Midőn neje javait márcz. 24. 1725-ben leltározták és megbecsülték a fiskus részére, a 27-ik láda 36-ik tárgya a szerencsétlen életű fejedelem arcképe volt, így beigtatva: *Duae Effigies in una Cista longa Celsissimi quondam Principis junioris Michaelis Apafi. Nem volt kitéve bees-ára. Hol-létét érdekes lenne tudni?!*
- 182 » 12 sorban alulról e szó után: »kegyelemre« oda teendő még: *s mások gyámolítására szorult sat.*
- 186 » 3 sorban alulról e megjegyzés után: »Bethlen Miklós a császárval soha ellentétbe nem jött« — álljon itt im e nyilatkozat. Tudva van, hogy gróf Bethlen fogságában irt maga igazolásául egy latin művet ily czím alatt: *Sudores et Cruces Comitiss Nicolai Bethlen sat.*, a mire életiratóban s máshol is gyakran hivatkozik. Ez kézirat, melyet Buda-Pesten megszerezni nem sikerült, sem a közkönyvtárakban, sem barátainnál. Meglehet, hogy ha azt olvashattam volna, ítéletem egyben-másban módosulást szenved vala. De én azt csak az erdélyi muzeumban láttam, még pedig ha nem csalódom, a Mike-gyűjteményben; de ily távolból hamarjában ahoz sem tudtam hozzá jutni.

2078/445

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

XXI.

VAGY MÁSODIK FOLYAM KILENCZEDIK KÖTETE.

(Ára 1 frt 80 kr. újp.)

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia bérházában.)

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK KIADÁSAI.

ARCHIVUM RÁKÓCZIÁNUM. II. Rákóczy Ferencz Levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. I. Oszt. Had- és belügy, szerkeszti *Thaly Kálmán*. I. köt. Rákóczy Ferencz fejedelem Leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival 1703—6. XXVIII és 688 l. — II. 1707—9. XXVIII és 656 l. — III. 1710—12. X és 747 l. Pest 1873—4. Mindenik kötet ára 4 frt.

— — — II. Oszt. Diplomátia I. II. köt. Angol diplomatiai iratok, angol levéltárakból közli *Simonyi Ernő*. Pest 1871—73. 639, 642 l. Egy kötet ára 4 frt.

TÖRÖK-MAGYARKORI TÖRTÉNELMI EMLÉKEK. Első osztály: I. II. köt. Okmánytár a Hódoltság történetéhez Magyarországon Szilády Áron és Szilágyi Sándortól. I. II. köt. 1863. XXX és 458 és 480 l. 5 frt.

— — — III.—IX. köt. 1868—73. Török-magyar-kori Állam-Okmánytár szerk. és jegyzetekkel ellátták, Szilády Áron és Szilágyi Sándor. I.—VII. k. 1868—73. mindenik kötet 3 frt.

— — — Név- és Tárgymutató a Török-Magyarokori Államokmánytár I.—VII. kötetéhez. Készítették Szilády Á. és Szilágyi S. 1875. 88 l. 60 kr.

M. TÖRTÉNELMI TÁR. I. köt. X és 256 l. egy pecsétmással 2 frt 10 kr.

— — — II. köt. 215 l. száz pecsétmással 2 frt 10 kr.

— — — III. köt. 264 l. egy czimerrajzzal 1 frt 40 kr.

— — — IV. köt. 260 l. 2 frt 40 kr.

— — — V. köt. 231 l. 1 frt 40 kr.

— — — VI. köt. 264 l. egy pecsétrajzzal 1 frt 60 kr.

— — — VII. köt. 266 l. 1 frt 60 kr.

— — — VIII. köt. 259 l. 4 kőirati táblával 1 frt 60 kr.

— — — IX. köt. 244 l. 1 frt 40 kr.

— — — X. köt. 240 l. aranybullák s okm. hasonmásaival 1 frt 60 kr.

— — — XI. köt. 240 l. 1 frt 40 kr.

— — — XII. köt. 292 l. 1 frt 70 kr.

Az egész tizenkét kötetes folyam ára tizenöt forint.

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁR. XIII. v. Új folyam I. kötet 1868. 252 l. 1 frt 40 kr.

— — — XIV. v. > II. kötet 1869. 282 l. 1 frt 80 kr.

— — — XV. v. > III. kötet 1871. 265 l. 1 frt 50 kr.

— — — XVI. v. > IV. kötet 1871. 268 l. 1 frt 50 kr.

— — — XVII. v. > V. kötet 1871. XII és 270 l. 1 frt 50 kr.

— — — XVIII. v. > VI. kötet 1871. X és 273 l. 1 frt 50 kr.

— — — XIX. v. > VII. kötet 1874. VIII és 247 l. 1 frt 50 kr.

— — — XX. v. > VIII. kötet 1875. VIII és 288 l. 1 frt 80 kr.

MAGYAR LEVELES TÁR. I. köt.: Négysszáz magyar levél 1504—1560. Szalay Ágostontól. XX. és 432 l. kilencz kőiratu hasonmásos táblával 4 frt.

FEJÉR GYÖRGY MAGYARORSZÁGI OKMÁNYTÁRÁNAK betűrendű tárgymutatója Czínár Mórtól. XVI és 549 l. 3 frt.

ÉVMTUTATÓ Fejér György Okmánytárához. Knauz Nándor által. 44 l. 40 kr.

HUNYADIÁK KORA MAGYARORSZÁGON Gr. Teleki Józseftől. I.—V., VI.: 1. és X.—XII. köt. Mindenik kötet ára 3 frt 65. kr. — (VI. köt. 2. része sajtó alatt)

MAGYARORSZÁG HELYRAJZI TÖRTÉNETE. Főtekintettel az egyházi intézetek, vagyis a nevezetesebb városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspök-megyéek szerint rendezve. Rupp Jakabtól. Első kötet két darabban. Az esztergami egyháztartomány a hozzá tartozó püspökmegyékkel együtt. Pest 1870. XVIII és 807 l. 5 frt.

— — — Második kötet: Az egri érseki egyháztartomány, a hozzá tartozó püspöki megyékkel együtt. Pest 1872. XIV és 473 l. Ára 3 frt.

BUDA-PEST és környékének helyrajzi története, Rupp Jakabtól. Köt térképpel. Pest 1868., 306 l. 2 frt.

HAZAI OKMÁNYTÁR. V. kötet: 1199—1581. A M. T. Akadémia pártolása mellett kiadják Tpolyi Arnold, Nagy Imre és Vég hely Dezső. Győr 1873. 477 l. 4 frt.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA. Magyar Történelmi Emlékek, egy-egy kötet ára 3 frt 15 kr. kivévn a melyek nagyobb v. kisebb ára a részletes jelentésben külön kitétetett.

Lásd a részletes tartalmat a boríték két hátulsó lapján.

ELSŐ OSZTÁLY: OKMÁNYTÁRAK.

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, a brüsseli országos levéltárból burgundi könyvtárból. Összeszedte s lemásolta Hatvani Mihály (Horváth Mihály) I. KÖT. 1441—1538. Pest 1857. XXI és 387 l. — II. KÖT. 1538—1553, Pest, VIII 7 l. — III. KÖT. 1553—1608. Pest 1859. VIII és 324 l. — IV. KÖT. 1608—1652. Pest

VIII és 323 l. I. Ferdinánd kir. hasonmásolt levelével. — *Monum. Dipl. I—IV. köt.*

MAGYAR TÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR, londoni könyv- és levéltárakból. szedte és lemásolta Simonyi Ernő. 1521—1717. Pest 1859. VII és 318 l. — *m. Diplom. V. köt.*

ÁRPÁDKORI ÚJ OKMÁNYTÁR (Fejér György Codex Diplomaticusának folya-
a). Közzé teszi Wenzel Gusztáv v. I. KÖT. 1001—1235 és Függelékül: *Kritikai tek Fejér György „Codex Dipl. Hungariae Ecclesiasticae et Civilis“ című munkájának pádi korszakot illető része felett.* Pest 1860. XLII és 405 l. — II. KÖT. 1234—1260. és
elékül *Az Árpádkori Új Okmánytár és a kapcsolt országok okmányai.* Pest 1861. XIX és
— III. KÖT. 1261—1272. s Függelékül: *Olaszhoz levéltárai a magyar történelem szem-
éből.* Pest 1862. XV és 363 l. — IV. KÖT. 1272—1290. Pest 1862. XX és 414 l. — V.
1290—1301. és Függelékül: *Theiner Ágoston „Vetera Monumenta Historica Hungariae
m illustrantia“ című munkájáról.* Pest, 1864. XXI és 336 l. — VI. KÖT. v. a második
m I. kötete: 890—1235. Pest, 1867. XXXVI és 578 l. 4 frt. — VII. KÖT. v. a második
m. II. kötete: 1235—1260. Pest, 1869. XXVI és 564 l. — VIII. KÖT. vagy a második
m III. kötete: 1261—1272. Pest, 1870. XXII és 479 l. — IX. KÖT. vagy a második
m IV. kötete 1272—90. Pest, 1871. XXX és 584 l. 4 frt. — X. KÖT. vagy a második
m V. kötete: 1290—1300. Budapest, 1873. XXX és 418 l. — XI. KÖTET, vagy a har-
ik folyam I. kötete: 1000—1270. XXXV és 620 l. 4 frt. — XII. KÖT. v. a har-
ik folyam II. kötete: 1270—1301. XXXVIII és 707 l. 4 frt. — *Monum. Diplom.
-XIII. XVII. XVIII. XX. XXII. köt.*

ALVINCZI PÉTER OKMÁNYTÁRA. Erdély visszacsatolása felett a m. király-
folytatott alkudozások történetéhez 1685—88. Közzé tette Szilágyi Sándor. I
t. VI és 421 l. — II. köt. 338 és LVIII. l. — *Monum. Diplom. XIV. XV. kötet.*

PÁZMÁNY PÉTER LEVELEZÉSE. Közzé teszi Frankl Vilmos I. kötet.
1—25. Budapest 1873. XVI és 480 l. 4 frt. — *Monum. Diplom. XIX. kötet.*

OKMÁNYTÁR I. RÁKÓCZY GYÖRGY Svéd és Francia szövetkezéseinek tör-
téhez, jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Bpest 1873. XI és 491 l. — *Mon.
lom. XXI. kötet.*

OKMÁNYTÁR II. RÁKÓCZY GYÖRGY diplomaciai összeköttetéseihez
1—1660. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1874. VII és 740 l. 4 frt. — *Mon.
lom. XXIII. köt.*

A KÉT RÁKÓCZY GYÖRGY FEJEDELEM Családi Levelezése 1632—60. Szerk.
l. ágyi Sándor. Budapest, 1875. XII és 644 l. 4 frt. — *Mon. Diplom. XXIV. köt.*

MÁSODIK OSZTÁLY: ÍRÓK.

SZERÉMI GYÖRGY, II. Lajos és János királyok házi káplánja EMLÉKIRATA
GYARORSZÁG ROMLÁSÁRÓL. 1484—1543. Közli Wenzel Gusztáv, Pest,
7. XXXIV és 410 l. — *Monum. Script. I. köt.*

VERANCICS ANTAL, m. kir. helytartó, esztergami érsek ÖSSZES MUNKÁI,
li Szalay László (1—7.) és Wenzel Gusztáv (8—12.) I. KÖT. Történelmi
gozatok deák nyelven. Pest 1857. XX és 370 l. — II. KÖT. Történelmi dolgozatok
gyar nyelven, és Vegyesek, Pest, 1857. XV és 321 l. — III. KÖT. Első portai követség
3—1554. Pest, 1858. XII és 463 l. — IV. KÖT. 1555—1557. Pest, 1859. X és 404
— V. KÖT. Második portai követség 1567—1568. Pest, 1860. VIII és 396 l. — VI. KÖT.
gyes Levelek 1538—1549. Pest 1860. VI és 373 l. — VII. KÖT. Vegyes Levelek
9—1559. Pest 1865. VI és 269 l. — VIII. KÖT. Vegyes Levelek 1559—1562. Pest 1868
és 399 l. — IX. KÖT. Vegyes Levelek 1563—89. Pest 1870. VI és 315 l. — X. KÖT
gyes Levelek 1569—71 Pest 1871. XV és 366 l. — XI. KÖT. Vegyes Levelek 1572—3

Budapest, 1873. XIII és 327 l. — *Monum. Script. II—VI. IX. X. XIX. XX. XXV. XXVI. kötet.*

GR. ILLÉSHÁZY ISTVÁN nádor FÖLJEGYZÉSEI 1592—1603. és HIDVÉGI MIKÓ FERENCZ HISTÓRIÁJA 1594—1613. BÍRÓ SÁMUEL folytatásával (és két Függelékkel: Enyedi Pál Énekéből 1598—1601. és okmányok Mikóhoz és Illésházyhoz). Közli Kazinczy Gábor. P. 1863. X és 331 l. — *Monum. Script. VII. kötet.*

ROZSNYAI DÁVID, az utolsó török deák, TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI. Összeszedte s jegyzetekkel, oklevéltárral kísérve kiadta Szilágyi Sándor. Pest 1868. 462 l. — *Monum. Script. VIII. köt.*

— Pótfüzet. 1871. Ára 50 kr.

ALTORJAI B. APOR PÉTER MUNKÁI. Közli Kazinczy Gábor. *Lusus Mundi. Synopsis mutationum notabiliorum aetate mea in Transylvania, et progressus vitae meae. Metamorphosis Transylvaniae* (ez magyarul) CSEREI MIHÁLY Pótlékai és Megjegyzéseivel. Pest 1863. X és 484 l. — *Monum. Script. XI. köt.*

BRUTUS JÁNOS MIHÁLY magyar kir. történetíró MAGYAR HISTÓRIÁJA 1490—1552. A m. kir. egyetemi könyvtár eredeti kéziratából szerző életével közli Toldy Ferencz. I. KÖT. Második Ulászló országlata, hasonmással. Pest 1863. CIX és 461 l.; 4 frt. — II. KÖT. Második Lajos trónra léptétől 1537-ig. Pest 1867. IX és 495 l. — III. KÖT. 1537—1552 Brutus elveszett XIV—XX. könyveinek töredékei 1571-ig, és Magyarokhoz írt Levellei (sajtó alatt). — *Monum. Script. XII. XIII. XIV. köt.*

GHYMESI FORGÁCH FERENCZ nagyváradai püspök MAGYAR HISTÓRIÁJA 1540—1572. Forgách Simon és Istvánfi Miklós Jegyzéseikkel és Forgách Ferencz kisebb irataival együtt. A hg. Eszterházy féle kéziratból közli Májer Fidél; bevezette Toldy Ferencz. Pest 1866. LXXXVIII és 555 l. 4 frt. — *Monum. Script. XVI. kötet.*

BARONYAI DECSI JÁNOS MAGYAR HISTÓRIÁJA 1592—1598. A szerző életével közli Toldy Ferencz. Pest 1866. LXXX és 328 l. — *Monum. Script. XVII. köt.*

KÉSMÁRKI TÖKÖLY IMRE NAPLÓJA 1676—78 évekből. Közli Torma Károly. Pest 1866. XII és 199 l. 1 frt 20 kr. — *Monum. Script. XVIII. köt.*

KÉSMÁRKI TÖKÖLY IMRE NAPLÓJA 1689. évből, ugyanennek Leveleskönyve 1694; Dobai Zsigmond, Sándor Gáspár, Bay Mihály, és Almády István Naplói. Közli Thaly Kálmán. Pest 1868. 2 részben XXXII és 784 l. 4 frt 50 kr. — *Monum. Script. XXIII. köt.*

KÉSMÁRKI TÖKÖLY IMRE NAPLÓI, LEVELESKÖNYVEI és egyéb emlékezetes Írásai, közli Thaly Kálmán. II. köt. Budapest, 1873. XVI és 707 l. — *Monum. Script. XXIV. köt.*

KÉSMÁRKI TÖKÖLY IMRE NAPLÓJA 1693—94. évekből. Az eredeti kéziratból közli Nagy Iván. Pest 1863. VIII és 701 lap. 4 frt 50 kr. — *Monum. Script. XV. köt.*

TÖRTÉNELMI NAPLÓK 1663—1719. Közli Thaly Kálmán (Ottlik; Bártfai követek; gr. Teleki Mihály és Pápai János; ifj. Tsétsi; Bivolányi; Ritter György). Budapest, 1875. XXXII és 607 l. 4 frt. — *Monum. Script. XXVII. kötet.*

KRITOBÚLOSZ, az utolsó byzanti történetírótól: II. Mehemet élete. Magyarul Szabó Károlytól. Bpest, 1874. VIII és 273 l. — *Monum. Script. XXII. köt.*

HARMADIK OSZTÁLY: ORSZÁGGYÜLÉSEK.

MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSI EMLÉKEK, történeti bevezetésekkel, Fraknói Vilmostól. Első kötet: 1268—1536. Budapest, 1874. XXXII és 650 l. 5 frt. — *Monum. Comititalia. I. köt.*

Második kötet: 1537—1545. Budapest, 1875. 688 l. 5 frt. — *Monum. Comititalia. II. kötet.*

NEGYEDIK OSZTÁLY: DIPLOMACZIA.

MAGYAR DIPLOMACZIAI EMLÉKEK az Anjou-korból, szerk. Wenzel Gusztáv. Első kötet: 1268—1341. Budapest, 1874. XXX és 423 l. — *Monum. Acta Extera I. köt.*

Megjel. apr. 15. 1875.